De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 8

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 8. J.B. Wolters, Groningen 1914

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008191401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

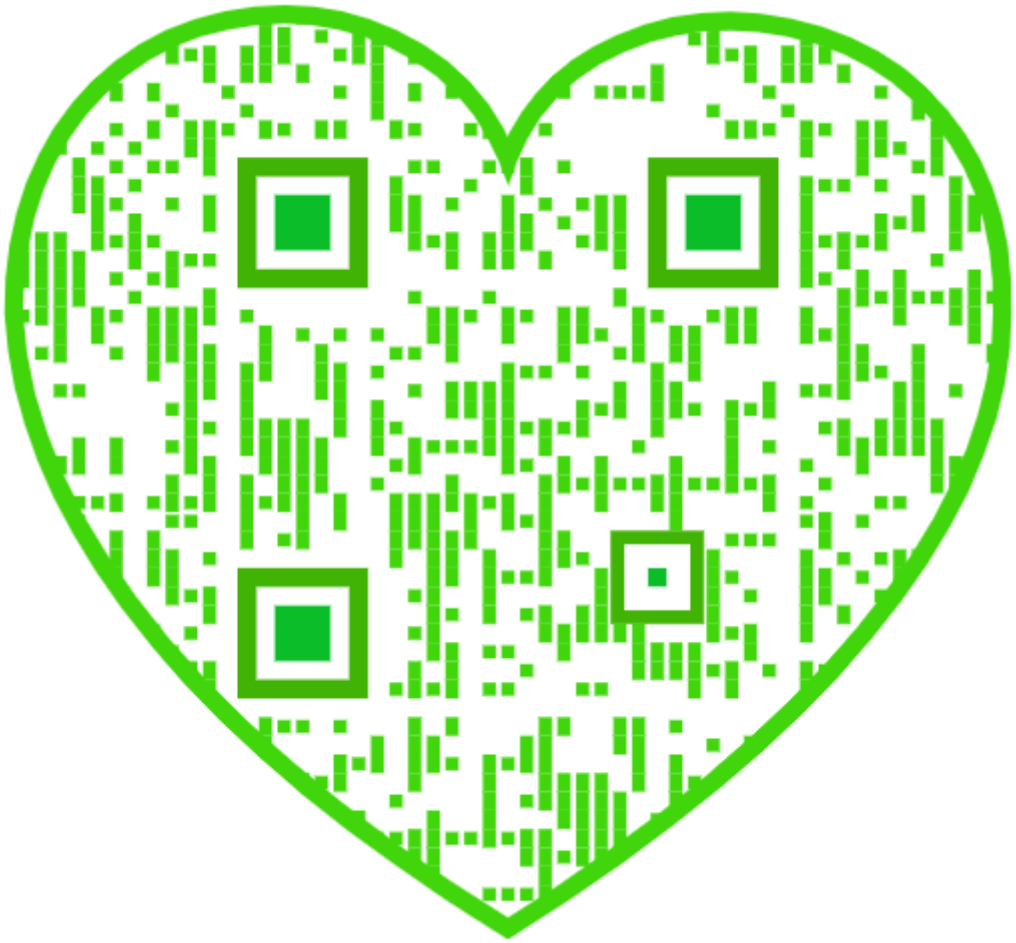

Het gezag van een ‘Algemeen Beschaafd’.

Wie door waarnemen en nadenken tot helderheid tracht te komen omtrent de verhouding van spreken en schrijven, van volkstaal en beschaafden-taal in onze moderne samenleving, zal steeds meer tot het besef komen dat met enkele scherpe grenslijnen en eenvoudige definities de werkelike taaltoestand zeer gebrekkig gekarakteriseerd wordt. De verhoudingen zijn vaak even ingewikkeld als de samenleving zelf. De oude taalbeschouwing hakte de knoop door, in de leerstellige overtuiging dat de oude tegenstelling van ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’ nog bruikbaar was voor de sterk gewijzigde verhoudingen van de nieuwere tijd. Deze valse antithese wordt niet gered door in plaats van ‘spreektaal’ de ‘omgangstaal’ te schuiven, want dan blijkt nog duideliker welk een verwarde kluwen van vage en onjuiste voorstellingen zich gewikkeld heeft om de term ‘schrijftaal’. Vandaar dat men bij de uiteenzetting van de nieuwere denkbeelden verstandig doet die term te vermijden.[1)] Achter de afkeer van dit *woord* zoeken nu sommige tegenstanders een anarchistiese neiging: de ‘schrijftaal’ moet dus ‘afgeschaft’ worden. De met zoveel zorg gekweekte plant wordt vernield, en er blijft niets anders over dan ‘spreektaal’, de in 't wild gegroeide en dus verwilderde plant. Onderscheid tussen schrijven en spreken màg niet meer bestaan: ‘schrijf zoals je spreekt’, is voortaan de leuze. Zo wordt de beschuldiging teruggekaatst: de ‘nieuwlichters’ verkondigen een ‘leer’, die de werkelikheid kunstmatig vereenvoudigt. Ze hebben de ‘spreektaal’ versierd met de mooie naam ‘Algemeen Beschaafd’, en willen nu die uiteraard slordige en arme ‘spreektaal’, een Assepoester, die levenslang in de

1) Om misverstand te voorkomen wijzen we er nog eens op, dat verscheiden geestverwanten (b.v. VAN GINNEKEN, VAN WIJK) zich wel van die term blijven bedienen en er begrippen aan verbinden die geheel in onze beschouwing passen. Daar hebben ze het recht toe. Wij waarschuwen alleen, omdat de ervaring leert dat er bij hoorders en lezers, in de oude school opgevoed, valse naast juiste voorstellingen oprijzen, en dus verwarring ontstaat.

keuken moest blijven, met een hoog gezag bekleden, dat slechts schijngezag kan wezen.

Deze karikatuur is geen produkt van boosaardigheid, maar van onvermogen om met jarenlange denkgewoonten te breken, en onbevangen tegenover de feiten te staan.

Maar nu zien we menigmaal een dergelijk verschijnsel bij sommigen die zich tot de ‘nieuweren’ rekenen. Het gebruiken van andere termen is eerst dan een teken van veranderde denkwijze, wanneer de nieuwe vlag geen oude lading meer dekt.

De volgende bladzijden zijn dus bedoeld om bij het gebruiken van deze term wanbegrip te weren en vage voorstellingen te verhelderen.

I. *Hoe een Algemeen Beschaafd*[1)] *ontstaat en bestaat*.

Bij elk kultuur-volk ontstaat een drang naar taaleenheid, ten nauwste samenhangend met de wording van volks-eenheid. Hoe dat geschiedt, moet voor elk land afzonderlik nagegaan worden. In het algemeen kan wel gezegd worden dat de taal van een beschavingcentrum zich verbreidt en gezag krijgt, maar de verschillende volksaard, het verschillende ontwikkelingspeil, de samenstelling en onderlinge verhouding van de standen, de meerdere of mindere centralisatie omvatten tal van faktoren, die tot afwijkende of slechts schijnbaar overeenkomstige resultaten kunnen leiden. En dat ook de geschreven taal een machtige faktor is bij de wording en verbreiding van een eenheidstaal, maakt de kwestie nog ingewikkelder. Daarom is generaliseren zo gevaarlik. In elk land hangt de vraag hoe de algemene taal er bestaat, samen met de wording van staats- en taalgemeenschap. Kenmerkend is b.v. het onderscheid tussen het Duitse Rijk, waar het geestelik zwaartepunt telkens wisselde, waar plaatselike centra elkaar de hegemonie niet gunden, waar de eenheids-idee eerst laat macht en tucht uitoefende, en landen als Frankrijk en Engeland met een vanouds erkend geestelik overwicht van de hoofdstad en van invloedrijke hofkringen. In Duitsland kwam de eenheid eerst in de geschreven taalvormen tot stand, een ware ‘Schriftsprache’ dus,

1) Begrijpelik is KRUISINGA's voorkeur voor de term ‘beschaafden-taal’, omdat ‘Beschaafd’ of ‘beschaafd Nederlands’ kan suggereren dat die taal op zich zelf zo deugdelik of welluidend is, terwijl de deugd alleen daarin bestaat, dat beschaafden zich er van bedienen. Maar wij gebruiken ‘het Frans’ ook als taal van ‘de Fransen’, en behouden dus liever de eenmaal gangbare term.

met een sterk kunstmatig karakter. De macht van het geschreven woord, van de litteratuur en de schoolregels moest dientengevolge sterk zijn en lang nawerken. WILHELM BRAUNE gaat zelfs zó ver, dat hij de oorsprong van de algemene taal-eenheid verklaart uit de leuze 'Sprich wie du schreibst.'[1)]

In Frankrijk en Engeland had zich in de hoofse omgang een standaard-taal ontwikkeld, waarop een litterair taalgebruik gegrond kon worden. Een centraliserende regering deed, ook op taalgebied, alle gezag uitstralen van de hoofdstad. Bij een langzaam groeiende eenheid bleef de voeling tussen de beschaafdst gesproken taal en de geschreven taal steeds bewaard.

Wanneer dus in Duitsland de algemene taal *Schriftsprache* genoemd wordt, dan mogen we die niet op één lijn stellen met wat in Engeland *Standard-English* heet. Er is veel overeenkomst: in beide landen is die taal de 'Gemeinsprache'[2)] voor de vormelike omgang, de taal die met onderscheiden nuancen gehoord wordt in vergaderzalen en salons, in rechtbank en parlement, in kerk en school. De *Schriftsprache*, al mag die op papier geboren zijn, is geen louter papieren-taal meer, maar heeft voor een groot deel van de ontwikkelde Duitsers, in 't biezonder in Noord-Duitsland 'ein zweifellos *selbständiges* wirkliches Dasein in Bewusztsein und Erinnerung.'[3)] De drang naar eenheid, vooral sedert 1870 werkende, is niet kunstmatig: de faktoren zijn dezelfde als in de andere moderne staten: het verbeterde volksonderwijs, de nivellerende werking van een snel verkeer en van demokratiese staatsinstellingen, de ontwikkeling van de arbeidersbeweging. Het verschil tussen de Duitse en Engelse algemene taal zal dus voornamelik daarop berusten, dat de eerste krachtens zijn oorsprong boekachtiger klinkt, en dus vooral in Middel- en Zuid-

1) *Ueber die Einigung der deutschen Aussprache* (Halle 1905), blz. 13.
2) Deze term gebruiken o.a. prof. FR. KLUGE (*Ueber die Entstehung unserer Schriftsprache*, Akad. Antrittsrede, 1894) en prof. KARL LUICK (*Deutsche Lautlehre*). Terwijl O. BEHAGHEL de scherpe scheidingslijn blijft trekken tussen *Schriftsprache* en *Umgangssprache*, ook nog in een rede van 1899 (*Geschriebenes Deutsch und gesprochenes Deutsch*, in de *Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschr. des Allg. Deutschen Sprachvereins*, Heft 17-18, 1900), zegt KLUGE, dat 'unser Litteraturdeutsch sich mit unserer gebildeten Umgangssprache heute beinahe schon deckt.'
3) OSKAR BRENNER: *Ueber Sprache und Aussprache*. Wissenschaftliche Beihefte zur Zs. des A.D. Sprachvereins, Heft 22 (1903), bl. 50. Als op 't ogenblik, zegt hij, de gehele litteratuur, geschreven en gedrukt, vernietigd werd, zou 'das Hochdeutsche, unsere Schriftsprache' niet verloren zijn.

Duitsland ook in beschaafde kringen bij huiselik en vertrouwelik verkeer voor de ‘moedertaal’ moet wijken.[1)]

Het komt mij voor, dat de Nederlandse taaltoestanden, bij menig verschil, veel meer overeenkomst vertonen met de Engelse en Franse dan met de Duitse. Te veel hebben onze taalkundigen bij het schetsen van de Nederlandse verhoudingen naar Duitsland gekeken, te meer omdat de vereenzelviging van wat hier ‘schrijftaal’ genoemd werd, met de Duitse *Schriftsprache* niet opging. Engelse auteurs, als BRADLEY en H.C. WYLD[2)], die de werkelikheid onbevangen aanzien, en voortdurend oog hebben voor de verhouding van taal en samenleving, kunnen dan ook verhelderend en verfrissend werken op allen die in de verduitste onderscheidingen gevangen zitten.

Welke maatschappelike behoeften en krachten veroorzaken nu verwijding van de enge taalkringen?

De eerst werkende drijfveer is de behoefte om elkaar te verstaan. Sterke plaatselike verschillen werken belemmerend of storend; de waarde van een gemeenschappelike taal wordt gevoeld, en men stelt er prijs op, die volledig of benaderend te beheersen. Deze drijfveer, die niet langer werkt, wanneer het doel, de verstaanbaarheid, bereikt is, zou slechts tot een zeer betrekkelike eenheid leiden, wanneer niet een tweede drijfveer de eerste kwam versterken: de neiging om zich door nabootsing aan te passen aan het taalgebruik van toongevende kringen. Daarbij behoeft niet in de eerste plaats gedacht te worden aan naäperij of aanstellerij; de oorzaak kan zijn maatschappelike noodzakelikheid of eerbied voor de ongewone taalvorm om de hogere ontwikkeling en fijnere beschaving die daarin tot uiting komen. Men denke b.v. aan het dienstmeisje uit de provincie, in een beschaafd gezin, aan de winkelier die met deftige klanten om moet gaan, aan de arbeider die bestuurder van een vakvereniging wordt, die in vergaderingen spreekt of in openbare lichamen zitting krijgt.[3)]

1) Dit getuigt O. BRENNER in bovengenoemd artikel.
2) Op BRADLEY's boek *The making of English* wees ik al in *Taal en Letteren* 1906. Aan te bevelen is ook H.C. WYLD: *The growth of English* (London 1907).
3) A. SCHRÖER wees terecht op de betekenis van dit streven, ‘das dem Kulturmenschen tief eingewurzelt ist, sowie er in seinem Äuszern sich gerne im Sonntagsgewand zeigt und die kunstlose, von der Not und Plage des praktischen Lebens zeugende Tracht des Werktages gerne in Stunden der Musze ablegt. Im Leben der Sprache spielt diese Tendenz, die gewisz in beregtigter persönlicher Eitelkeit und dem Aufwärtsstreben aus niederer zu höherer gesellschaftlicher Stellung ihre stärksten Triebfedern hat, eine nicht zu unterschätzende Rolle; sie ist bei einen aufstrebenden Kulturvolke die natürliche Reaktion gegen die ebenso natürliche Verlotterung der Sprache im praktischem Gebrauche.’ (*Das Problem und die Darstellung des ‘Standard of spoken English’* in de *Germ.-Rom. Monatschrift* 1912. Heft 4-5).

Juist deze voorbeelden leren ons hoe een Algemeen Beschaafd bestaat. Het ontwikkelt zich naast en boven de sterk sprekende en sterk uiteenlopende plaatselike en sociale kringtalen en is daarvan dikwels min of meer doortrokken. In welke mate dit het geval is, hangt af van streek en individu. En bij hetzelfde individu verschilt het soms van uur tot uur, naar de stand van degene met wie hij spreekt. Het dienstmeisje, dat met mevrouw vrij zuiver Algemeen Beschaafd spreekt, zal even daarna tegenover een familielid haar dialekt gebruiken; de winkelier richt zich anders tot een deftig heer dan tot een burgerman of een boer; de arbeider trekt op de werkplaats het Zondagse taal-pakje uit. Omgekeerd kan de landheer, de fabrikant, die in zijn gezin Algemeen Beschaafd spreekt, in een familiaar gesprek met arbeiders zich opzettelik van de volkstaal bedienen. Er bestaat dus tweetaligheid in verschillende graad, en dientengevolge wederzijdse invloed van die beide talen. Er zijn ook ééntaligen, zowel onder de minst ontwikkelde dialektsprekers, bij wie de schoolkennis geen sporen naliet, als bij Hollandse stedelingen uit gegoede standen, die alleen hun stand-taal spreken.

Bij al deze tweetaligen bestaat evenwel de overtuiging dat ze zich, bij het gebruik van de algemene taal, naar een norm richten, ook al bereiken ze die nog niet. Die norm zoeken ze in het spreken van de maatschappelik-voornaamsten en de ontwikkeldste mensen uit hun omgeving.

Terwijl nu in het praktiese leven deze norm metterdaad erkend wordt, en zijn werking doet gevoelen, blijft een klassicistiese taalbeschouwing theoreties het bestaan van deze norm ontkennen.

II. *De klassicistiese taalbeschouwing tegenover het Algemeen Beschaafd.*

Het zuivere type van de klassicistiese taal-beoefenaar is niet meer van onze tijd, maar in allerlei bastaardering wordt het nog aangetroffen. Het ‘schrijftaal’-begrip ontstond door kruising van oude en nieuwe beschouwingen. Het valt niet moeielik daarin de klassicistiese kern te vinden: het gezag van een toongevende letterkunde over het algemene schrijven. Het moderne element bestaat daarin, dat ‘spreektaal’ tot ‘schrijftaal’ veredeld kan worden onder de ordenende invloed van de menselike geest. Daarbij werd dan onwillekeurig aan

kodifikatie in spraakkunst en woordeboek gedacht, waardoor die taal, aan het schriftbeeld gekoppeld, feitelik aan de sfeer van het alledaagse spreken onttrokken werd, al kon het weer ‘uitgesproken’ worden. Gesproken taal werd kortweg vereenzelvigd met de meest familiare, weinig verzorgde omgangstaal. Door de verblinding van deze leer zag men taal dus niet langer als veelzijdige uiting van de menselike samenleving in de meest uiteenlopende verhoudingen en omstandigheden.

Van dit standpunt kan men moeielik tot het inzicht komen, hoe in die samenleving, in dat zozeer wisselende spreken een taal-norm te vinden is, even bruikbaar als de vaste richtsnoer van een ‘schrijftaal’-spraakkunst.

Vandaar dat men uit die kringen telkens de bewering horen kan: *Er bestaat eigenlik geen Algemeen Beschaafd. In het spreken van de beschaafden is geen eenheid op te merken: men zal daarin vergeefs een norm zoeken*. Vooral onderwijzers die onder het gezag van TERWEY's spraakkunst opgegroeid zijn, staan met beide benen op dit standpunt Maar ook ontwikkelde leken, onder invloed van de oude school, erkennen veelal slechts eenheid die zich in uniformiteit openbaart. De eenheid-in-verscheidenheid, zoals elke levende taal die vertoont, geeft hun een gevoel van onzekerheid.

Heeft het beschaafd spraakgebruik dubbelvormen, dan beschouwen ze dat als ongeoorloofde weifeling: één van beide kan maar ‘goed’ zijn. Al hebben ze de gelijkwaardigheid van *druppel* en *droppel*, van *u heeft* en *u hebt* door veeljarige ervaring leren kennen, ze zullen toch een ‘deskundige’ vragen welke van die vormen ‘eigenlik’ verworpen moet worden.

Hoe komt het dat deze zelfde mensen wèl zonder aarzeling aannemen dat er een algemeen beschaafd-Frans, beschaafd-Duits en beschaafd-Engels bestaat? Waarschijnlik doordat ze daarvoor geldende regels uit *boeken* leren kennen, die ze dan op één lijn stellen met onze oude ‘schrijftaal’-spraakkunst. Toch konden ze weten dat die regels aan werkelik gesproken taal ontleend zijn. Gaan ze niet naar Parijs, Berlijn en Londen om de taal in beschaafde kringen ‘korrekt’ te horen spreken? Bovendien ligt het binnen het bereik van ieders waarneming dat ook in de naburige landen het Beschaafd in tal van nuancen en vermengingen voorkomt, zonder dat men aarzelt om van een *algemene* taal, van een *norm* te spreken.

Kennis van de buitenlandse taaltoestand kan de beschouwing van de binnenlandse verhelderen. Zowel de overeenkomst als de ver-

schilpunten kunnen leerzaam zijn. Voor het Frans zijn enkele hoofdpunten beknopt en helder samengevat in de *Einleitung* van EUGEN HERZOG's *Historische Sprachlehre des neufranzösischen* (Heidelberg 1913). Dat het bestaan van sterke nuancen kan samengaan met het besef dat er een norm bestaat, wordt door hem geformuleerd in deze woorden: ‘Es besteht das Bestreben, sich einem bestimmten Vorbild zu nähern, und dies Ideal erreicht der eine Kreis besser als der andere, das eine Individuum besser als das andere’ (§ 26). ‘Vorbild der französischen Gemeinsprache’ werd - gelijk bekend is - ‘die Sprache der besseren Pariser Bourgeoisie’, als zodanig ‘eine sehr einheitliche Sprachform’. Niettegenstaande zijn er ‘Schwankungen’ - zelfs vele - maar ‘alles, eben auch die vorkommenden Doppelformen, musz von der Pariser Bourgeoisie akzeptiert sein; sonstige Verschiedenheiten werden eben als nicht vorbildlich abgelehnt’ (§ 27).

Een onverdacht getuige voor het bestaan van schakeringen, ook in het beschaafd Parijs, is l'Abbé ROUSSELOT, de bekende foneticus. In zijn studie over *La prononciation française* in de *Revue de phonétique* I (1911, blz. 82 vlg.) schrijft hij: A Paris même il y a plusieurs usages. Il est évident que le seul à imiter est celui de la bonne société. Hij erkent zelfs: ‘Le bon usage lui-même à Paris n'est pas en tout point obligatoire’, en vindt dat er zijn ‘des façons de parler provinciales qui ne sont pas à rejeter, surtout dans les provinces où elles sont en usage.’ Ook hier dus een geschakeerd Beschaafd, een norm-gevende kern met vervloeiende randen.

De Engelse geleerden die ons de taaltoestanden onder beschaafde sprekers in verband met de samenleving schetsen (zie de boeken op blz. 4 genoemd), geven eveneens een beeld van rijke verscheidenheid, zonder dat ze de norm-gevende kern uit het oog verliezen. Dat dubbelvormen door het gebruik als gelijkwaardig gestempeld worden, doet de hogere eenheid niet te kort. Het denkbeeld dat ze uitgebannen dienen te worden, kan alleen voortbestaan bij hen, die slechts een uniform geregelde litteratuurtaal een bruikbare norm achten.

Ten slotte nog een bezwaar, dat van het oude schrijftaal-standpunt geopperd kan worden, met een schijn van recht. Wie zal uitmaken waar de ‘bonne société’ te vinden is? Waar blijft de stand vastigheid van de norm bij verschuivingen in de maatschappelike verhoudingen? Wie de taal als sociaal verschijnsel histories heeft leren beschouwen, schrikt niet van dat argument. Die wisselingen zijn *noodzakelik*, en evenmin als men in de samenleving twijfelt in welke kringen de machthebbers en de toongevers te vinden zijn, evenmin weifelen de eenheids-tendenzen naar welke kring ze zich moeten richten om de

norm te bereiken. Een leerzaam voorbeeld geeft weer Frankrijk. Toen vóór 120 jaar de hofinvloed verdween, en de tot macht gekomen bourgeoisie toegang tot alle kringen kreeg, richtte zich ‘le bon usage’ niet naar de hoftaal, waarin gedurende de 16de en 17de eeuw ook provinciale en vreemde invloeden gewerkt hadden, maar naar de taal van de Parijse bourgeoisie.[1] Het indringen van het *argot* in het Beschaafd loopt als sociaal verschijnsel evenwijdig met de reaktie tegen de overheersing van de bourgeoisie.[2]

De taalgeschiedenis kan ons dus vertrouwd maken met het denkbeeld, dat ook voor do toekomst volkomen standvastige normen in strijd zouden komen met het wisselende leven, maar dat dit volstrekt niet het recht geeft om het bestaan van een norm te ontkennen.

III. *Het partikularisme tegenover het Algemeen Beschaafd.*

Het partikularisme ontkent niet het bestaan of het bestaansrecht van een beschaafden-taal, naast en boven het dialekt, maar gaat uit van de stelling: *Er behoeft of behoort geen* **algemeen** *Beschaafd te bestaan. Grondslag voor taaleenheid is niet de staat, maar het gewest*. De partikularisten pleiten voor het goed recht van de moedertaal, in de eigenlike zin van het woord; zij protesteren tegen het opdringen van een on-eigen taal. Vandaar dat er zoveel sympathieks is in hun streven, in 't biezonder voor ons, die er getuigen van geweest zijn, hoe het breken met de opperheerschappij van een ‘schrijftaal’ de letterkunde heeft verjongd. De taal van GEZELLE, VERRIEST, STREUVELS zouden we allerminst - met TE WINKEL en VERDAM - een ‘gevaar’ durven noemen voor de Vlaamse beweging, evenmin als de Hollandse taal van BREDERO, van de jonge HOOFT een gevaar was voor de wordende taaleenheid in de zeventiende eeuw. Jong, opbruisend leven moet zich allereerst in eigen vormen openbaren.

Maar als de partikularisten geen taal-gezag buiten hun gewest erkennen, gaan ze oproeien tegen een onweerstaanbare kultuurstroming. Men mag het betreuren of niet, de ontwikkeling van de moderne samenleving brengt mee dat kleinere gemeenschappen zich steeds meer in de grotere oplossen. De betrekkingen tussen leden van één gemeenschap worden menigvuldiger. Het platteland ondergaat in toenemende mate de invloed van de steden; het verkeer verplaatst de enkelingen en soms de massa's.

1) Vgl. E. HERZOG, a.w. § 27.
2) a.w. § 42.

Afzondering van de grote wereld leidt tot achterlikheid. Een idyllies bestaan, als van de pastor van Ingoyghem, moge zijn dichterlike zijde hebben, de tijden van ROUSSEAU, toen men daarin een toekomstbeeld van onschuld en vrede zag, zijn onberroepelik voorbij. De Vlaamse boer en arbeiders, zowel als de Vlaamse intellektuelen zullen door opvoeding en lektuur de enge kringen gaan verbreken. En daarmee gaat een verruiming van taal-gemeenschap onvermijdelik samen.[1)] Tweetaligheid zal hun een noodzakelik wapen blijken in de maatschappelike strijd. Taalkundig ontwikkelde Flaminganten, die ook over de grenzen gezien hebben, begrijpen dan ook dat taaleenheid op algemeen-Nederlandse grondslag het enige middel is om het Frans, dat nu voor de meeste Belgen de omgangstaal is, afdoende terug te dringen. Onweerlegbaar is de heldere uiteenzetting van DE VREESE[2)], dat uit de reeks West- en Oost-Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialekten bij konsekwent partikularisme nooit een zelfstandig Zuid-Nederlands Beschaafd zal ontstaan, omdat geen van de middelpunten, nòch Leuven, nòch Antwerpen, nòch Gent, nòch Brugge daartoe een algemeen erkend geestelik en oekonomies overwicht bezit. Het aanvaarden van de Noord-Nederlandse norm alleen kan richting geven aan het streven naar eenheid. Wanneer de Vlaamse trots zich daartegen verzet, dan spreekt meer het gevoel dan het verstand. Dat blijkt b.v. uit de jongste rede van HUGO VERRIEST, in de Vlaamse Akademie uitgesproken[3)]. Hoe hoog wij VERRIEST ook schatten als lief-hebber van zijn ‘schoone Vlaamsche sprake’, hier is geliefhebber van de slechtste soort, berustend op onkunde van wat hij ‘Hollandsch’, en misverstand omtrent wat hij ‘Nederlandsch’ noemt. Volslagen utopisties is immers het standpunt, dat West-Vlaanderen voor alle Nederlanden de toon diende te geven.

De onhoudbaarheid van een zo star partikularisme wordt in Noord-Nederland algemeen gevoeld: na de één-wording van 1813 is er eigenlik geen sprake meer van. Ook de vrijheidlievende Friezen -

1) Hoe wij het partikularisme artistiek kunnen waarderen en tegelijkertijd maatschappelik onhoudbaar achten, vindt men breder uiteengezet in de brochure *Spreken en Schrijven in Noord- en Zuid-Nederland* (Amsterdam - Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur - 1912).
2) In de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Acad.* 1909, en nog onlangs in zijn Antwerpse rede (Nov. 1913), die in de *Mededeelingen van de Vereeniging voor Beschaafde Nederlandsche uitspraak* gedrukt zal worden.
3) Zie de *Verslagen en Mededeelingen* van Okt. 1913, blz. 767-774: ‘Waar spreekt men het schoonste Nederlandsch’.

die in liefde voor hun moedertaal niet voor de West-Vlamingen onderdoen - voelen dat kennis en gebruik van een algemeen Nederlands een onmisbare voorwaarde voor breder ontwikkeling en een maatschappelike noodzakelikheid is.

Een zuiverder en treffende parallel met de verhouding van Vlaams tot Noord-Nederlands levert de verhouding van het Zwitserse Duits tegenover de Duitse 'Gemeinsprache'[1], omdat het hier landstreken geldt die buiten het staatsverband staan. Zwitserland, 'eine Landschaft von ausgeprägter Eigenart', verrijkte in de 18de eeuw de Duitse letterkunde met werken die eerbied afdwongen. De schrijvers sloten zich, hoewel met tegenzin - meer dan GEZELLE en STREUVELS - bij de gangbare litteratuurtaal aan, maar behielden veel eigens, dat juist aan hun werk frisheid en bekoring gaf. Bewonderaars in het Noorden stemden in met de wens van veel Zwitsers om een eigen grammatika, afwijkend van de algemeen-Duitse, als norm te nemen: 'sie haben durch ihre Verdienste um die deutsche Litteratur sich eines solchen brüderlichen Unterrichts würdig genug gemacht', zegt een tijdgenoot. Niettegenstaande leerde de toekomst dat de Zwitsers, de maatschappelike betekenis van taaleenheid met een kultuurvolk als de Duitsers inziende, geen eigen normen trachtten vast te stellen, maar hoe tevens het gezag van hun letterkunde voldoende was om de algemene litteraire taal te verrijken. Terwijl dus de eisen van het praktiese leven de Zwitserse landen trokken binnen de kring van een groot en machtig gebied van taaleenheid, bleef de litteratuur 'der mächtige Hebel, um aus den Dialekten jene Materialien empor zu schaffen, die Handel und Wandel, Staat und Kirche in ihrem Bereich nicht verwenden können'[2]. Is het voor Vlaanderen een te geringe eer, in het Nederlandse geestesleven de rol te spelen, die Zwitserland onder de Duitse gewesten vervulde?

Er zijn ook partikularistiese neigingen, die veel onschuldiger zijn, maar die bij nader inzien ook in botsing komen met het wezen van een Algemeen Beschaafd. Die eenheidstaal is - gelijk wij zagen - op velerlei wijze geschakeerd, naar stand, ouderdom, sekte, beroep[3],

1) Zie daarover FR. KLUGE: *Ueber die Entslehung unserer Schriftsprache* (*Akademische Antrittsrede*, 1894); in de *Wissenschaftliche Beihefte zur Zs. des Allg. deutschen Sprachvereins*, blz. 12-14.
2) F. KLUGE, t.a.p., blz. 14.
3) Aardige opmerkingen daarover vindt men in het genoemde boekje van H.C. WYLD. en in VAN GINNEKEN's *Handboek der Nederlandsche taal* I.

maar vooral naar de landstreek. Overal waar streektaal gesproken wordt, ondergaat de algemene taal daarvan de invloed, een invloed die afwisselt met de aard van individu en met de gelegenheid van het taalgebruik. Ook onder beschaafden zijn er nuancen in woordgebruik en grammatikale vormen, die niet als ‘plat’ gevoeld worden, en dus bij de beschaafde omgang niet vermeden. Zulke schakeringen hebben recht van bestaan. Wie in de streek thuis is, en taal, in verschillende maatschappelike verhoudingen gebruikelik, bestudeert, zal de verschijnselen op de ladder tussen ‘plat’ en ‘beschaafd’ kunnen rangschikken. Hebben we nu, op grond van die waarneming, het recht een plaatselik-Beschaafd als norm aan te nemen, en een beschaafd-Brabants, een beschaafd-Overijsels, een beschaafd-Zeeuws als gelijkwaardige normen naast een beschaafd-Hollands te stellen?

Dat deze opvatting in onze kringen verdedigers vindt, bleek mij voor enige tijd uit een schrijven van onze medewerker J.L. HORSTEN, die zich verzette tegen de formulering van het geslacht in de moderne grammatika's, b.v. bij VAN WIJK[1]. ‘Dat kan ik met mijn Brabants taalgevoel zo niet leren aan mijn voor 't merendeel Brabantse leerlingen.’ - ‘Het zou niet voor gezond taalinzicht pleiten als ik die leerlingen bovengenoemde kliché zou willen opdringen. Ik zou de grond onder hun voeten weggraven en hun weer van het terrein van de echte taalwaarneming: waarnemen van de taal die ze in zich horen en voelen, brengen tot praten over niet-gevoelde, alleen van buiten aangeleerde dingen. Hiermee wil ik niet beweren dat in de spraakkunsten de formulering op z'n Brabants zou moeten zijn ingericht, want dan zouden anderen om dezelfde reden klagen als ik nu doe. Maar zou er niet 'n formule te vinden zijn die zo algemeen is, dat de docent die boven en beneden de Moerdijk gebruiken kon?’ Even later zegt de schrijver: ‘t Zal de bedoeling toch wel niet zijn 't beschaafd Brabants uit te sluiten en te vorderen dat 'n beschaafd Brabanter (of Zuid-Nederlander) juist zal spreken als 'n beschaafd Hollander of Utrechtenaar. Een Brabanter zou dat altijd voelen als iets aangeleerds, niet iets eigens.’

Maar dat is het Beschaafd uiteraard voor duizenden Nederlanders, in alle gewesten! En gesteld dat er een Brabantse norm was, b.v. de taal van Den Bosch, Tilburg of Breda, dan zouden er altijd Brabanders zijn die daarin on-eigen elementen voelden. Gewichtiger is de bedenking: Is die term ‘beschaafd Brabants’ wel juist? Het Beschaafd is in allerlei graden genuanceerd, onder invloed van de

1) *De Nederlandsche Taal*, § 72.

dialekten. Geeft ons dat het recht om van gewestelike eenheid te spreken? Dat veronderstelt immers een zekere stabiliteit. Dezelfde kwestie wordt grondig en m.i. voortreffelik besproken door SCHRÖER, die de vraag stelt of het Noord-Engels een eigen 'standaard' is. Zijn antwoord luidt ontkennend, en is toepasselik op onze toestanden: 'Diese allerorten verschiedene Provinzialsprache ist nichts Einheitliches, kein Typus, sondern statt einer zentrifugalen, eine zentripetale Sprachstufe, aus der jeder überhaupt Emporstrebende heraus und dem Typus des "standard" zustrebt.'[1)]

Deze middelpuntzoekende kracht zal in Noord-Brabant, dat nu eenmaal staatkundig tot het Noorden behoort, naar Holland blijven werken. Daarom gaat de gelijkstelling van Noord-Brabanders met Zuid-Nederlanders niet geheel op. Gesteld dat zich in het Zuiden een zelfstandig Beschaafd ontwikkelde - waarbij het Vlaams ook kansen op de suprematie heeft! - zou dan de aansluiting van Noord-Brabant zo zeker zijn? En nu Zuid-Nederland, bij gebrek aan eigen middelpunt, gelijk wij zagen, geneigd is om aansluiting bij de grotere Nederlandse gemeenschap te zoeken, wordt de kans op een Zuidelike 'standaard' nog geringer. HORSTEN erkent dit eigenlik, wanneer hij op grond van ervaring schrijft: 'Er openbaart zich nu en dan 'n neiging om meer woorden met *ie* of *hij* aan te duiden in 't Brabants, en de kracht van die neiging is op verschillende plaatsen en bij verschillende personen verschillend (bijv. in Den Bosch groter als in Tilburg); maar ras-echt is die aanduiding nog niet. Omgang met vreemden, verblijf in den vreemde, litteratuur, zucht om zich te onderscheiden zijn zeker faktoren die er aanleiding toe geven.'

Ziedaar de werking van de middelpuntzoekende kracht, mèt zijn oorzaken, aangegeven!

De spraakkunstschrijver heeft dus het volste recht om voor het standaard-Nederlands slechts twee geslachten te konstateren, het *de*- en het *et*-geslacht, en de aanduiding van zaken door *hij* of *die* als de normale vast te stellen. Daarbij zou hij goed doen, in een opmerking te wijzen op het oudere *den*-geslacht, dat in dialekten voortleeft en in Zuidelike streken vaak ook nog in het spreken van beschaafden gehoord wordt. Nadrukkelik dient tevens opgemerkt te worden, dat bij het *den*-geslacht het casus-verschil verdwenen is. Meermalen wordt het nog 'voortleven' van het zogenaamde mannelik geslacht ten Zuiden van de Moerdijk te berde gebracht als een argument voor het behoud van DE VRIES en TE WINKEL. Wie

1) In het aangehaalde artikel, blz. 214.

evenwel *naar den dokter* als ‘Zuidelik-Beschaafd’ zou willen handhaven, ontkomt niet aan de konsekwentie om: *daar komt den dokter* te aanvaarden. Telkens valt het mij op, dat ook scherpzinnige Zuid-Nederlanders deze konsekwentie niet aandurven. Ook HORSTEN rekent het zijn leerlingen als ‘fouten’ aan, wanneer ze schrijven: *Den ene wou dit, den ander dat*, of: *'t Was een regenachtigen dag*, terwijl toch die *n*'s even goed ‘voor hun taalgevoel bestaan’ als de *n* van *op den akker*, die hij meent hun niet te kunnen ontnemen, ‘zonder hun de grond onder de voeten weg te graven’. In zijn geval zou ik stellig beginnen met mijn leerlingen de drie geslachten en hun gebruik te laten konstateren, en niet overgaan tot het lezen en verklaren van de paragraaf in de grammatika, zonder vooraf de verhouding van het Brabantse spreken tot het algemeen-Nederlandse goed duidelik gemaakt te hebben. Bij die bespreking zullen de leerlingen beginnen met die hegemonie van een ander gewest als onrecht te voelen: hùn streek doet immers voor geen andere onder! In zo'n geval is vergelijking met andere landen, waar ook Athene, Rome, Parijs en Londen dergelijke hegemonie uitoefenden, leerzaam en overtuigend. Ondertussen begrijpen ze dan ook goed dat *Den een wou dit; in den emmer* enz. volstrekt niet ‘foutief’ is, maar dat het ‘zuiver’ schrijven van beurtelings *de* en *den*, volgens de oude geslachtsregeling en een kunstmatige naamvalsleer, voor *alle* Nederlanders ‘onzuiver’ is, en dus niet gehandhaafd dient te worden. Met mijn leerlingen ten Noorden van de Moerdijk bespreek ik geregeld deze *den*-kwestie, en ik zou die, mèt de heer HORSTEN, in een algemene grammatika ter sprake gebracht willen zien. Maar ik acht het principieel verkeerd om naar een algemene formule te zoeken: de norm moet voorop gaan; het afwijkende blijve ondergeschikt. Wij moeten onze leerlingen zo ver brengen, dat ze *den* in de Nominatief bij een eenvoudige Brabander evenmin een ‘taalfout’ noemen als bij GEZELLE en STREUVELS, maar dat ze tevens de wenselikheid en de maatschappelike noodzakelikheid inzien van een geleidelike aanpassing aan een centrale norm. Zijn de onderwijzers, ook HORSTEN's leerlingen, daarvan doordrongen, dan kunnen we ze in de volkschool gerust hun gang laten gaan. Dan zullen ze Brabantse dorpskinderen, die geen voortgezet onderwijs krijgen, liever volgens hun taalgevoel korrekt *den* laten schrijven, dan anarchisties door elkaar gehaspeld *de* en *den*, volgens ontoepasbare regels. Zonder daarin evenwel een einddoel te zien. Immers, de school is ook de plaats om de leerlingen, door het gesproken woord en door het boek, kennis te doen maken met het Algemeen Beschaafd, dat in Nederland, waarvan Brabant een deel

is, de toon aangeeft. Al wordt het de kinderen nooit zo vertrouwd als de moedertaal, door de algemene taal uit de mond van de onderwijzer te horen en in de schoollektuur gedrukt te zien, krijgen ze voorlopig een kijkje in de grotere wereld, die voor de meesten ook later niet gesloten kan blijven, wanneer ze verdere ontwikkeling zoeken.

(*Slot volgt*.)
C.G.N. DE VOOYS.

Familiaar-beschaafd.

Nothing is more mistaken than the view which is sometimes taught, that the colloquial style is less '*correct*' than that of books, and that such contractions, for instance, as *isn't, can't they're* (they are), *I've, he'll*, and hundreds of others which are habitual to all good speakers of English, are in reality vulgarisms, which 'correct' speakers should avoid. The fact is, that these forms are in many cases the *only* 'correct' forms in colloquial speech, and to use *is not, they are, he will*, and so on, would be pedantic or worse, if that be possible. Whether it is at all times suitable and convenient to use these colloquial forms in public speaking is an entirely different question, and one which the good taste of the speaker must decide, with proper regard to the occasion and the audience.

The use of literary or semi-literary words and expressions in colloquial speech is often a worse offence than the use of colloquial expressions in public speaking or in writing. Good writers know by instinct just how far familiar expressions may be introduced into a literary production; good speakers feel, in the same way, just where to draw the line, in colloquial speech, between what is expressive and appropriate on the one hand, and on the other, what would be pompous and affected.

H.C. WYLD: *Speaking and writing* in *The Growth of English*, blz. 95-96.

De meervoudsvorm op *-s* in het Nederlands.

I

Het is bekend dat de oorsprong van de uitgang *-s* waarmede in het Nederlands sommige woorden hun meervoud vormen (*helpers, bloesems, jongens*, enz.) niet door alle taalgeleerden in dezelfde richting wordt gezocht. Twee verklaringen staan tegenover elkander, die echter, naar mijn mening, beide onhoudbaar zijn.

Volgens de ene zou de *-s* Oudgermaans zijn. De moeielikheid is evenwel dat wij deze uitgang in het Middelnederlands als het ware zien opkomen en zich langzamerhand zien uitbreiden, zodat men hem alleen door hypothese met de Angelsaksiese en Oudsaksiese uitgang *-as* in verband kan brengen. Prof. TE WINKEL laat zich aldus uit[1]: 'Dieses *s* (aus *es*)[2] stimmt überein mit der ags., as. Endung *as*, nur zum Teil auch mit der altostfriesischen Endung *ar*; doch halte ich dafür, dass dieses *s* friesischen Ursprungs ist, denn das Altwestfriesische kann sehr gut, dem Altostfriesischen gegenüber, mit dem Angelsächsischen im Einklang gewesen sein'. En bij Prof. VAN HELTEN lezen wij[3]: 'Waarschijnlijk hebben we dezen in 't Mnl. anders ongewonen uitgang als het overblijfsel te beschouwen van een suffix voor den nom.-acc. pluralis, *-os, -as*, 't welk eertijds nevens *-a* in het oude Westnederfrank. in gebruik is geweest; want aangezien het Saksisch van den Freckenh. Stiftsbrief *hova, penninga, scillinga, ferscanga*, enz. naast *kiesos, ruslos*, enz. bezigde, en de Cottoniaansche codex v.d. *Hêl.* ook een mv. *slutila* (z.v. 3072) naast de gewone vormen, op *-os, -as*, in den 1^{en} en 4^{en} mv. te lezen geeft, zoo valt de mogelijkheid niet te ontkennen, dat ook in een der met het Saksisch nauw verwante dialecten een zelfde dualisme heeft geheerscht. En was dit werkelijk het geval, dan zou het gewis niet tegen het wezen der taalontwikkeling indruischen, wanneer, bij de aanzienlijke uitbreiding van het gebruik

1) *Grundriss der german. Philol.*, 2e druk, I, 860.
2) Waaruit blijkt die oudere vorm *-*es*?
3) *Middelnederlandsche Spraakkunst*, p. 327.

van den eenen uitgang, de andere zich toch nog in een bepaald geval had weten staande te houden en aldaar zelfs in den 2^{en} en 3^{en} nv. van hetzelfde getal was doorgedrongen'.

Nu is, behalve het hierboven vermelde, oorspronkelik zeer beperkte, gebruik van de meervoud -*s*, juist het feit, door Prof. VAN HELTEN vermeld, dat de -*s* van het begin af ook in de genitivus en in de dativus voorkomt, naar mijn opvatting een absoluut beletsel om zijn oorsprong in het Oudgermaans te zoeken. Wèl verwijst dezelfde geleerde naar enkele geïsoleerde gevallen van vervanging van genitief- en datiefuitgangen door de nominatief- en accusatiefvormen, maar deze zijn niet op één lijn te stellen met het uitsluitend voorkomen, bij de woorden die hun meervoud met -*s* vormen, van die uitgang in de 2e en de 3e naamval meervoud. Zulk een uniformiteit zou in elk geval op een of andere wijze verklaard moeten worden; waarom zouden de mannelike *o*-stammen die hun pluralis niet op -*s* vormen, hun oorspronkelike dativus pluralis bewaard hebben, terwijl bij die met meervoud -*s* het verschil tussen dativus en andere casus zou zijn uitgewist? Slechts op één manier is, dunkt mij, die gelijkheid van meervoudsuitgangen te verklaren en in verband te brengen met het zich langzamerhand uitbreiden van de -*s* over nieuwe woorden, nl. door aan te nemen dat de -*s* zich in historiese tijd *als pluralisteken heeft ontwikkeld*.

In die richting heeft men dan ook gezocht, en sommige geleerden zijn van mening dat die meervouds -*s* ontleend is aan het Frans. Zo zegt Prof. FRANCK[1)]: '(Die *jo*-St. auf urspr. -*ari*) haben den romanischen Pl. auf -*s* angenommen.' En Prof. TE WINKEL kent aan de Franse pluralis op -*s* een zekere invloed toe op de uitbreiding van het aantal der Nederlandse meervouden op -*s*.[2)] Naar mijn overtuiging valt aan invloed van het Frans niet te denken. In de eerste plaats lijkt het mij een methodiese fout om een verbuigingsuitgang als ontleend aan een vreemde taal te beschouwen, zonder tevens andere voorbeelden, uit welke taal dan ook, te geven van het overnemen van zulk een morfologies element uit den vreemde. Dit zou toch iets buitengewoons zijn, zodat het de moeite wel waard zou wezen er het volle licht op te laten

1) *Mittelniederländische Grammatik*, p. 124.
2) *l.l.*, pag. 861. Voor de Middelnederduitse meervouden op -*s* onderstelt BEHAGHEL (*Grundriss der german. Philol.* I, 758), mogelike ontlening aan het Frans, misschien door bemiddeling van het Nederlands. SCHUCHARDT (*Slawo-deutsches und Slawo-italienisches*, p. 9) meent dat, in een latere periode, de Duitse meervouds-s uit de Franse geschreven taal kan zijn gekomen: dat een uitgang aan een vreemde schrijftaal zou zijn ontleend, lijkt mij al zeer onwaarschijnlik

vallen. Toch stelt men deze ontlening voor als iets gewoons; FRANCK zegt alleen wat ik daareven aanhaalde; BEHAGHEL, in de hierboven op p. 16 in noot 2 vermelde passage, voegt er slechts bij: 'Einmal ist, wie es scheint, ein flexivisches Element einer fremden Sprache entlehnt worden'. Mijn talenkennis is niet uitgebreid genoeg om mij veel waarde te doen hechten aan het feit dat ik nooit een geval van overneming van een flektieuitgang uit een vreemde taal heb aangetroffen; ik konstateer dit dus slechts. Maar er zijn andere afdoende bezwaren tegen de verklaring van de meervoud -*s* door het Frans. 1. De Franse nomin. plur. der masculina had geen -*s* in de tijd toen ten onzent de -*s* in Nederlandse woorden reeds het meervoud van sommige woorden vormde; 2. om te verklaren dat een buigingsuitgang van Franse, door ons overgenomen, woorden - gesteld al dat deze hun eigen flektie hadden meegebracht[1] - hier zó gemeenzaam was geworden dat men hem zelfs aan inheemse woorden hechtte, moet men aannemen dat vóór de XIIIe eeuw hier reeds een overgroot aantal Franse woorden werden gebruikt, en zeer vaak werden gebruikt; maar het is toch duidelik dat niets ons het recht geeft tot die onderstelling; ik heb aangetoond dat vóór de X^{e} eeuw weinig woorden zijn ontleend[2], en hoe zou het nu mogelik zijn dat dit getal zich van 1000-1250 zo reusachtig zou hebben uitgebreid? 3. het zijn geenszins uitsluitend, ja zelfs niet voornamelik Franse woorden die in de oudste teksten hun meervoud op -*s* vormen.

Ik zou de meervouds -*s* op een andere wijze willen verklaren, en begin met de lijnen der evolutie van die uitgang te trekken.

Het schijnt dat de *jo*-stammen op -*aere, -ere* hem het eerst hebben aangenomen[3]; in het *Oorkondenboek*, II, 175, vind ik *ridders*, uit het jaar 1268. Reeds bij MAERLANT hebben ook *o*-stammen op -*er -el*, en Franse woorden op -*ier*, naast de organiese pluralis op -*e*, o de analogiese op -*en*, een meervoud op -*s*.[4] Als men de talrijke voorbeelden in Prof. VAN HELTENS grammatica nagaat, wordt men getroffen door twee eigenaardigheden die deze woorden vertonen nl. 1. dat het bijna uitsluitend p e r s o o n snamen zijn (zowel Neder-

1) Men stelle hiermede niet gelijk het feit dat wij een enkele maal een Frans woord in de Nominativus- en in de Akkusativus-vorm hebben over genomen (zie mijn *Franse Woorden in het Nederlands*, p. 319). Immers de vormen zijn bij ons niet als nominatief of als accusatief gevoeld, maar hebben een zelfstandig bestaan in onze taal gehad.
2) *L'Influence de la langue française en Hollande*, p. 8.
3) VAN HELTEN, p. 317.
4) *Ibidem*, p. 316.

landse als Franse); 2. dat de -*s* zich het eerst vertoont in woorden die uitgaan op een l i q u i d a voorafgegaan door een t o o n l o z e *e*. In verband hiermede is het van belang op te merken: dat ook de zwakke substantiva die de uitgang -*s* in het meervoud hebben, alle persoonsnamen zijn, en dat van *brudegom* zelfs uitsluitend een pluralis op -*s* schijnt voor te komen[1)]; dat van de onzijdige substantiva oorspronkelik alleen *wijf* een meervoud op -*s* schijnt te vertonen[2)]; dat in de tegenwoordige taal de p e r s o o n snamen op -*ier* hun meervoud op -*s*, de z a a knamen op -*ier* hun pluralis op -*en* vormen.[3)] Trouwens, er is in het moderne Nederlands veel dat aan de oorspronkelike toestand herinnert. Volgens BRILL[4)] hebben -*s* in het meervoud: de woorden op een liquida, voorafgegaan door een toonloze *e*, dus ook de verkleinwoorden op -*je* (-*jen*) en oorspronkelike infinitieven, als *genoegen*, enz., enige eenlettergrepige woorden, bijna uitsluitend persoonsnamen, en eindelik vreemde woorden; vaak staat een pluralis op -*en* naast die op -*s*. Zodat wij uit de overeenstemming van het Nederlands met het Middelnederlands mogen opmaken dat er verband moet bestaan tussen de meervoud -*s* en 1. de eigenschap der substantiva om personen aan te duiden, 2. hun eigenaardigheid van op een stomme klinker gevolgd door een liquida uit te gaan. Alleen een verklaring die met deze twee feiten rekening houdt, heeft enige kans de ware te zijn. En tevens blijkt uit de omstandigheid dat uit het Frans overgenomen woorden de uitgang -*s* aannemen, dat deze oorspronkelik tot de meer gemeenzame spreektaal behoorde, evenals trouwens nog tegenwoordig de pluralis op -*s* minder deftig is dan die op -*en*.

II

Ik waag de veronderstelling dat die meervouds -*s* niet anders is dan de uitgang van de g e n i t i v u s s i n g u l a r i s der sterke deklinatie. Deze hypothese steunt op de volgende overwegingen.

1. De pluralis op -*s* komt, zoals wij zagen, in het eerst bijna uitsluitend, tans nog overwegend, voor bij p e r s o o n snamen. Nu wordt juist bij deze de genitivus vaker gebruikt dan bij zaaknamen, omdat vooral personen als bezitters kunnen optreden. Vandaar dat, bij voorbeeld, in het Oudfrans en het Oudprovençaals alleen bij persoonsnamen de synthetiese konstruktie van het Latijn, zonder voorzetsel, wordt gebezigd om de eigenaar aan te duiden; vóór zaak-

1) VAN HELTEN p. 361.
2) *Ibidem*, p 323.
3) BRILL, *Nederlandsche Spraakleer*, I, 191.
4) *Ibidem*, p. 187.

namen komt, reeds van het begin af, de prepositionele konstruktie daarvoor in de plaats; bij persoonsnamen is de Latijnse bezits-casus dus het langst blijven bestaan, zonder twijfel omdat hij in dat geval vaker werd gebruikt.[1] Indien wij dus in de meervoud *-s* een oorspronkelike uitgang van de genit. sing. mochten zien, zou het niet dan natuurlik wezen dat deze uitbreiding eerder bij persoonsnamen dan bij zaaknamen zou zijn voorgekomen.

2. Hoe zou men zich de funktie-overgang van gen. sg. tot nomin. enz. pl. kunnen denken?

Wij zouden hier te doen hebben met een dubbel proces, nl. *a*. overgang van enkelvoud tot meervoud, en *b*. van genitivus tot nomin. enz.

a. Om de eerste te verklaren, zou men als punt van uitgang kunnen nemen verbindingen van genitivus sg. gevolgd door een substantivum dat het eigendom van de bezitter aangeeft; hierbij kan de genitivus een kollektieve betekenis hebben, zodat het enkelvoud de betekenis van een meervoud krijgt.[2] Dit kon het geval zijn als het substantivum waarvan het bezit wordt vermeld in de singularis staat. Dan kon het zonder lidwoord gebruikt worden, in zinnen van algemene strekking[3], bijv. *ridders ere, dievels spel*, d.i. zowel ‘de eer van een ridder, een spel van de duivel’ als ‘de eer van ridders, een spel van duivels’. Maar ook met het lidwoord was het mogelik dat de genitivus als een kollektief werd opgevat, en wel omdat het artikel in die kombinatie onverbogen kon blijven[4]; *die keizers krone* kon dus betekenen ‘de kroon van de keizer’ of ‘de keizerskroon’, *een ridders cnape* liet eveneens twee verklaringen toe. Stond het eigendoms-substantief in het meervoud, dan was het nog natuurliker dat de genitivus sg. een meervoudsbegrip kreeg; *ridders wapenen* kon licht worden opgevat als ‘wapenen die aan ridders betamen’. Wij naderen hier zeer dicht tot de samenstellingen, waarin het eerste lid vaak een enkelvoudvorm met de betekenis van een pluralis heeft[5]: dus *riddersordene, keizerskroon*.

b. Wat de verandering van genitivus tot nomin. accus betreft, herinner ik eraan dat deze niet zeldzaam is bij de pronomina: Mnl.

1) MEYER - LÜBKE, *Grammaire des langues romanes*, III, 49. Dat in *la chambre son pedre*, ‘de kamer van zijn vader’, *son pedre* niet de Latijnse genitivus, maar de dativus vertegenwoordigt, doet voor ons betoog niet ter zake.
2) Zo is de Latijnse meervoudsuitgang der neutra op *-a* een vroegere nom. sg. fem. (LINDSAY, *Die Lateinische Sprache*, p. 459).
3) STOETT, *Middelnederlandsche Syntaxis*, p. 73.
4) STOETT, *l.l.*, p. 4, 65; VAN HELTEN, p. 399.
5) Zo bijv. *bloembed, boekverkoper*, enz.

das, des, wes, elks, nederl. *alles*, ziedaar even zovele genitivi die als nominativus en accusativus worden gebruikt.[1] De lezers van dit tijdschrift weten bovendien dat Dr. VAN GINNEKEN, in de vierde jaargang (p. 208), het tegenwoordig dialekties gebruik van de genitief van p e r s o o n snamen en van *wies* als nomin. en accus. heeft vermeld, bijv. *het huis van oomes, vaders is ziek, van wies weet je dat*?

Volgens Prof. VAN HELTEN is de nomin.-accus. *alles* een kontaminatievorm van de organiese gen. *alles* en de analytiese genitivus *van allen*, die zich zou hebben gewijzigd in *van alles*. Nu dunkt mij dat op dezelfde wijze kontaminatie van *een ridders wapen*, met de konstruktie *een wapen van een ridder* of - in verband met het hierboven onder *a* gezegde - *een wapen van riddere* (plur.), heeft kunnen leiden tot *een wapen van ridders*. Wèl is de analytiese konstruktie met *van* in de Mnl. teksten zeldzamer dan tans, maar zij komt voor[2], en het is waarschijnlik dat zij in de gemeenzame taal - waartoe, zoals wij zagen, de uitgang *-s* in de plur. behoort - veelvuldiger was dan in de schrijftaal; de gesproken taal is de geschreven taal altijd vooruit.[3]

Tot de verwarring van de gen. sg. met de nomin. -accus. pl. kan hebben bijgedragen het feit dat, naast samenstellingen met *s*, ook samenstellingen zonder *s* voorkwamen (*riddergelt, riddergewant, keizerrecht*).[4]

1) Zie voor *das, des, wes*, STOETT, p. 14, FRANCK, p. 150, VAN HELTEN, p. 448, 463; voor *elks*. VAN HELTEN, p. 472; voor *alles*, FRANCK, p. 152 (‘Der Gen. *alles, als* wird nicht selten auch als Nom. und Acc. gebraucht. Es verhält sich damit wie mit *das*’), VAN HELTEN, p. 480.
2) STOETT, *l.l.*, p. 3, 17. In het eenvoudige proza der *Maria-Legenden* (uitg. DE VOOYS), I, 150, lees ik: ‘die melodie der psalmen ende vanden anderen sanghe’; *ibidem*, 143 ‘die overste vanden cloester’. En bij MAERLANT (*Spieghel Historiaal*) vond ik ‘die zeden vanden wilden Egypten’ naast ‘der Persen zede’, ‘de tempel van Amone’ naast ‘de tempel Gods’, ‘de doot van dien man’, ‘de coninc vanden gesellen’, enz.
3) De omschrijving komt, volgens Prof. J.H. KERN, reeds in het Oudengels voor (*Vereenvoudiging in de Engelse verbuiging*, p. 21).
4) Ik waag het niet mij te begeven op het gebied der Indogermanistiek, en bepaal mij er toe te konstateren dat de Idg. konsonantstammen in de gen. sg. en de nom. plur. dezelfde uitgang hadden (*-es*), evenals de *ā*-stammen (*āh*). Zie MEILLET, *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, 3e uitg., p. 276 en 302. Het schijnt dat de plur.-uitgang *-es* ouder is dan die van de genitief; zie VAN GINNEKEN, *Principes de linguistique psychologique*, p. 234, n. 2. Dezelfde geleerde (*ibidem*, p. 93 n.) schrijft het volgende, dat voor ons betoog niet zonder belang is: ‘Un excellent parallèle [van de stelling van VAN WIJK, die in de Idg. genit. sg. een oorspronkelike nominatief ziet] nous est fourni par l'explication de SOMMER du Gén. Sing. latin-celtique des radicaux en *-o* en *-ī*, qui a été aussi appuyée par HIRT. *Jugi* p.e. serait donc à l'origine une forme nominative et renverrait à un ancien collectif féminin’. En iets verder spreekt hij van de ‘identité si longtemps désirée de la terminaison *-es, -s* du Pluriel indo-europ. avec la terminaison *-s* du Gén. sg.’ Maar, zoals men ziet, voor het Indogermaans zou dan toch de nominativus de oorspronkelike vorm hebben, terwijl volgens mijn veronderstelling het uitgangspunt voor het Nederlands in de genitivus zou zijn te zoeken.

Zij werd bovendien in de hand gewerkt door de volgende omstandigheid.

3. Naast deze kombinaties en composita met sterke genitivus, stonden die waarin een zwakke genitivus aan het substantief voorafging: *de cnapen kleder* of *cnapenkleder, cnapenroc, herendienst, herengelt*, enz. Hier nu was volkomen gelijkheid tussen de gen. sg. en de nomin.-accus. plur. Zonder twijfel heeft vooral het voorbeeld der zwakke deklinatie bij de boven geschetste uitbreiding van de uitgang -*s* een gewichtige rol gespeeld, en wel op deze wijze dat de eenvormigheid van de casus der zwakke substantiva, die, voorzover zij verbogen werden, alle op -*en* uitgingen, er toe heeft geleid dat ook in de sterke deklinatie één flektie-teken werd gegeneraliseerd.

Wij zouden hier dan te doen hebben met een bepaalde soort van analogie. Meestal veroorzaakt analogie gelijkmaking tussen twee vormen of twee woorden, bijv. *ridderen* naar het model van *heren*; ik zou dit 'identificerings-analogie' willen noemen. Daarnaast komt een verschijnsel voor dat hierin bestaat dat een morfologiese vorm zich uitbreidt tot een andere groep van woorden, die het zelfstandig aan zich aanpassen. Een voorbeeld hiervan in de Romaanse talen levert de in het latere Latijn voorkomende deklinatie van vrouwelike substantiva op -*a* die in de verbogen casus -*anem* krijgen, volgens het voorbeeld der mannelike op -*onem*.[1)] Hier zou 'identificerings-analogie' gevoerd hebben tot het aanhechten van de uitgang -*onem* aan vrouwelike substantiva; maar de wijziging van -*onem* in -*anem* berust op die tweede soort van analogie, waaraan ik de naam 'equatie-analogie' zou willen geven, omdat zij zich door een algebraïese vergelijking aldus laat uitdrukken:

Nero: Neronem = amita: x (x = *amitanem*).

Welnu, zo zou ik in ons geval een vergelijking willen opstellen:

des heren: de heren = des ridders: x (x = *de ridders*)

En wel dit schijnt mij zwaar te wegen als argument voor mijn opvatting: dat wij aldus verklaren hoe het komt dat de *jo*-stammen

1) JUD, *Recherches sur la genèse et la diffusion des accusatifs en* -on, -ain (Diss. Halle, 1907).

op -*ere* en de *o*-stammen op toonloze klinker gevolgd door liquida het eerst de meervouds -*s* moesten krijgen, hetgeen, zoals men zich herinnert, het tweede feit is waarmede bij de verklaring van de meervoud -*s* rekening moet worden gehouden.

Afgezien nl. van overblijfsels uit vroegere taalperioden, kwamen in het Middelnederlands twee deklinatietypen voor van mannelike substantiva, nl. de sterke verbuiging met, als flektietekens, -*s* voor de gen. sg., -*e* voor de dat. sg. en de gehele pluralis (behalve de dat.), -*en* voor de dat. pl.; en de zwakke met een gen. sg. en een pluralis op -*en*.[1] Deze beide klassen hebben reeds zeer vroeg op verschillende wijzen invloed op elkaar geoefend: sterke substantiva krijgen een zwakke pluralis[2], een enkele maal een zwakke genitief sing.[3], en omgekeerd vindt men zwakke zelfstandige naamwoorden met een sterke genitief sing.[4] of een sterk meervoud.[5]

Maar vooral de klasse der *jo*-stammen op -*ere*, en de *o*-stammen op -*el, -er, -en*, stonden bloot aan de invloed der zwakke deklinatie. De eerste toch hadden, evenals de zwakke substantiva, een nomin. sg. op -*e*; hun meervoud op -*e* werd reeds vroeg niet meer als zodanig gevoeld; zij hadden reeds in de oudste periode als regel de meervoudsuitgang -*en*.[6] De *o*-stammen op -*el, -er, -en* hadden eveneens ook meestal -*en* òf wel zij namen geen uitgang.[7] Als men nu nog bedenkt dat de -*e* van de dat. sg. het vroegst is verdwenen in woorden op toonloze of zwakbetoonde lettergreep[8], dan blijkt dat in deze beide groepen slechts twee casus een eigen uitgang hadden, nl. de gen. sg. met -*s*, en de dat. pl. met -*en*. Op de afwezigheid van een eigen teken voor de nom. acc. en gen. plur. leg ik de nadruk; zij toch maakte dat hier vooral de behoefte aan een nieuwe vorm werd gevoeld.

Volgens de ‘equatie-analogie’, had nu zowel de -*en* van de dat. plur. als de -*s* van de gen. sg. zich kunnen generaliseren. Ik heb hierboven, onder 1 en 2, getracht te doen zien door welke syntaktiese oorzaken de genitief voor deze funktie-uitbreiding in aanmerking kwam.

Ten slotte, dat de vreemde persoonsnamen zich hierbij aansloten, kan, behalve door het bovenvermelde gemeenzame karakter der meervoudsvorm op -*s*, ook hierdoor begrijpelik worden gemaakt, dat zij vaak zonder meervoudsuitgang voorkwamen[9], een feit dat men

1) De dat. en accus. sg. der zwakke deklinatie hadden vroeg -*en* verloren (VAN HELTEN, p. 357).
2) VAN HELTEN, p. 313.
3) *Ibidem*, p. 311.
4) *Ibidem*, p. 359.
5) *Ibidem*, p. 360.
6) VAN HELTEN, p. 326; FRANCK, p. 124.
7) VAN HELTEN, p. 320.
8) *Ibidem*, p. 311.
9) *Ibidem*, p. 315.

ten onrechte met de Romaanse flektie in verband heeft gebracht[1)] en dat eenvoudig een gevolg is van het zich eerst langzamerhand aanpassen van vreemde woorden aan de inheemse taalgewoonten.

Groningen.
J.J. SALVERDA DE GRAVE.

De taal van de poëzie.

Poëzie is niet een bloem van schrijfkunst, maar van spraak. Als een wezenlijk dichter geboren wordt, met wat voor taal ook, zal hij dan niet op het oogenblik dat hij zijn drift onder woorden brengt, een wezenlijk dichter zijn? Gesteld dat een schilder door een idee overvallen wordt op een tijd dat hij verf noch krijt tot zijn beschikking heeft, maar alleen een blad papier en de roode aarde van een landweg, zal hij dan wel een oogenblik aarzelen om met die ongezuiverde grondstof zijn ingeving vast te leggen? Toegegeven dat hij het verfijnen en vervolledigen moet nalaten, maar zoover zijn we nu toch wel dat we niet daarin het geniaalste van een schilder zien. Maar voor een dichter is *zijn* taal toch immers veel meer dan een ongezuiverde grondstof: zij moge niet voldoen aan de behoeften van andere menschen, zooals die door andere talen vervuld worden; maar bij hem hoort zij, zij is zijn spraak, zij is de natuurlijke klank en weerklank van wat hij gevoeld heeft sedert hij geboren werd.

Of een taal, welke ook, geschikt zou zijn ter uiting van poëzie, is dus een vraag die niet gesteld kan worden. Elke taal is geschikt voor de poëzie van hen die haar spreken.

ALBERT VERWEY: *De poëzie van Zuid-Afrika* (*De Beweging*, Nov. 1913, blz. 114).

1) Zie FRANCK, *l.l.*, p. 123, die hier spreekt van 'bereits verstummtes *s*'. In welke taal heeft die verstomming volgens hem plaats gehad? In het Frans? Dit is onmogelijk, daar de *-s* tot in de XVe eeuw is uitgesproken. Vgl. VAN HELTEN, p. 315.

Perspektief.

'n Boerejongen gaat op 'n Zondag, in gezelschap van z'n kameraad, z'n zuster tegemoet, die op reis is geweest en nu, zoals dat buiten meer gebeurt, ergens aan de horizon moet opdoemen. Nadat ze enige tijd stilzwijgend naast elkaar gemarcheerd hebben, roept de een plotseling uit:

‘Ik geloof dat ik *wat* zie! daar links van de weg!’

En de ander:

‘Welnee, *da*'s 'n paal.’

Maar 'n tijdje later blijken het twee wezens te zijn, en er wordt opgemerkt:

‘*Die* aan deze kant is veel groter dan de andere.’

En weer later:

‘Ik zie het al! *Ze* is het! midden op de weg; *ze* heeft altijd zo'n ruimte nodig.’

Let nu eens op de kunstige maar onbewuste perspektief van die boeren: eerst gebruikten ze ‘wat’ en ‘dat’; daarna ‘die’; ten laatste ‘ze’. Wat met de woorden ‘wat’ en ‘dat’ werd bedoeld, lag aan de horizon; ‘die’ wees op iets meer naar de voorgrond, maar ‘ze’ op iets nog meer naar de voorgrond.

Toen de boer ‘die’ zei, werd de zuster alleen maar bedoeld als de soortgenoot van de ander; hij zou datzelfde woord ook gebruikt hebben, als ie aan palen, bomen of mannen had gedacht; er was dus nog 'n tamelike mate van vaagheid in het spel. Bij het woord ‘ze’ aan het slot van het gesprek is de onderscheiding al beter: het geldt 'n vrouwelik wezen. Van dit voorgrondse idee is, zoals we al opmerkten,‘dat’ en ‘wat’ de volmaakte tegenstelling. Die woorden spreken van 'n vaagheid aan de horizon waar de mens door hetzelfde geringe woord wordt aangeduid waarmee ik in gewone omstandigheden van allerlei weinig of niet konkrete dingen spreek, b.v. ‘Dat geloof ik niet’; het woord ‘dat’ betekent hier maar 'n gezegde of 'n gedachte.

Bij de gebeurtenis die daar juist verteld werd, heeft 'n deel van

de stoffage in het perspektievies tafereel zich voortdurend meer en meer naar de voorgrond bewogen. Dat had ook 'n verrekijker kunnen bewerken. Maar die haalt op onnatuurlik vlugge wijze naar voren; de dingen vliegen dan dichterbij, nog vlugger als 'n bioskoopruiter in het Verre Westen. Maar die wonderlike vlugheid wordt weer natuurlikheid, als het de beweging geldt van de beelden in onze geest bij het spreken, ook al zitten we in de huiskamer zonder afstanden of vergezichten. Wat nù maar 'n stip ja niets is in ons geestestafereel, is 'n ondenkbaar klein ogenblik later de kolos die heel het doek van de geest in beslag neemt, terwijl omgekeerd datzelfde machtige beeld ogenblikkelik weer terugwijkt voor 'n ander. Bijvoorbeeld:

'n Hollandse jonge zag op 'n brabantse reis voor het eerst van z'n leven 'n pater Capucijn en hij riep ontzet: ‘Pa, kijk dàt er is!’ Let op dat ‘dat’. Als het 'n rare wolk of hoog water of wat dan ook was geweest, had de verblufte jonge precies hetzelfde geroepen, niet: ‘Pa, kijk *die* d'r is!’ Want de plotseling verraste waarnemer zag zoveel vreemds en wonderliks aan lijnen en kleuren, dat ie als het ware weer haast nièts zag, en daarvoor gebruikte ie onwillekeurig ons horizonwoord, ‘dat’. Waarschijnlik is het, dat de pater, na enige kalmering van de jonge, in diez'n geest weer aangroeide van horizonverschijnsel tot mens ja tot man, zoals zou kunnen blijken uit de woorden: ‘Weet u, waarom *die man* zo'n rare kleren aan heeft?’

Juist dat op de voorgrond treden van het ene idee ten koste van het andere, zoals hier het idee ‘mens’ naar de horizon werd teruggedrongen door het sterk idee van het uitheemse, juist dat wisselen van de idees, die tijdelike vervaging en verheldering, juist die bewegingen in de ziel zijn het onmisbaar voedsel voor wat men leven noemt. Uit 'n menskundige spraakkunst zou dit van voor tot achter blijken. We willen nu maar enkele grepen doen en wel naar iets dat op de bovenste plank ligt, naar de fameuze begrippen ‘geslacht’, ‘getal’, ‘naamval’ e.d.

Al in de gehouden beschouwingen viel omtrent het geslacht iets op te merken. Immers ons horizon-voornw. ‘dat’ is ‘onzijdig’. Dat is een van die taal wijsheden die het schoolbroekje ijverig voor het hele leven opgaart. Ook leert ie, dat het meer naar voren tredende ‘die’ mannelik of vrouwelik is en dat ‘ze’ beslist vrouwelik is. De diepere zin van die térmen, de zieleperspektief die er door getekend wordt, ontgaat de kleine natuurlik. Daar is ie nog te oppervlakkig voor en waarschijnlik zal ie er heel z'n leven te oppervlakkig voor

blijven. Hij is dus zo slim, de betekenissen van die woorden allemaal om te zetten in sexuele zin. Sexe toch is iets waar iedereen met z'n verstand goed bij kan, ja waarbij men, net als op kunstgebied, niet te veel verstand bij moet gebruiken. Heel z'n leven weet ie nu voortaan die termen ‘onzijdig’, ‘mannelik’ en ‘vrouwelik’ te gebruiken, en, naarmate ie ouder wordt, zal ie de zaak ook ernstiger opvatten. Voor de instandhouding van het menselik geslacht is hij dan mede verantwoordelik, en, is ie literaries aangelegd, dan zal ie mede optrekken in de strijd tegen moderne taalkundigen, die de onontbeerlike onderscheiding in de geslachten willen wegvagen.

Het wordt hoog tijd dat de ‘grote mensen’ eens 'n minder primitieve opvatting van ‘geslacht in taal’ opdoen. Het volgende wil daartoe iets bijdragen.

Men moet niet menen, dat het geval met die pater zo goed als alleen staat. ‘Da's m'n broer’, zegt iemand. ‘Wie?’ vraagt de ander. ‘Die daar,’ antwoordt de eerste. Merk op: eerst ‘dat’, toen ‘wie’ en ‘die’. Alweer beweeglikheid in het perspektievies tafereel! Immers daar kwam 'n mens aan, maar het besef dat die mens m'n broer was, zette dat broerschap zo op de voorgrond, dat het idee ‘mens’ helemaal op de achtergrond raakte en men zei niet ‘Die is m'n broer’ maar ‘Dat i.m.b.’ Zoals de boerezuster maar 'n ‘dat’ was, toen ze werkelik aan de horizon opdoemde, zo is hier m'n broer 'n ‘dat’, omdat ie 'n ondenkbaar klein ogenblikje aan de horizon van m'n psychies tafereel ligt, n.l. eenvoudig als iets dat nog door het woord ‘broer’ thuis gebracht moet worden in zijn eigen klasse en, zolang dat nog niet gebeurd is, eenvoudig deel uitmaakt van de onoverzienbare wereld buiten mij, van de chaos waar alles tegen en over elkaar ligt en zodoende vervaagt tot een en hetzelfde, weinig getelde, ‘het’ of ‘dat’.

Iemand die het niet langer kan aanzien hoe z'n kinderen zo royaal omspringen met d'r tijd en d'r geld, zal eens zeggen welke plaats ze nog in z'n waardering innemen; en terwijl ze allemaal in de huiskamer zitten, stoot ie ze van zich af, ver onder z'n ogen uit, tot aan de horizon, met de woorden ‘*Dat* fietst maar en *dat* koopt maar alsof enz.’

'n Leerling schreef: ‘*De trein zette zich in beweging en rrrt.... ging* het *er van door*.’ Na dat ‘*rrrt*....’ is de trein alle ‘mannelik’- heid kwijt. Voor de ogen van de andere toeschouwers mag de trein nog goed te zien zijn geweest, in de ziel van de schrijvende leerling drong zich het snelle ratelende er-van-door-gaan zo op de voorgrond, dat de trein zelf, met reizigers en al, plotseling afdaalde tot de rang van horizonverschijnsel en.... ‘onzijdig’ werd.

Dat het inzicht in het taalgeslacht vooral uit die onzijdige woordjes moet ontkiemen, hangt samen met het feit dat juist de vnw. ‘het’ en ‘dat’ soms voor heel zonderlinge vogels werden aangezien, die de gevestigde theoriën aanhoudend omvervlogen en die de geschoolde taalkundige zelf het liefst uit de weg bleef.

Dat ook het niet-onzijdige, het echt sexuele geslacht, zich soms vreemd kan aanstellen, daar hadden velen minder erg in. Was het diertje tot zekere wasdom gekomen, dan had men of 'n mannetje of 'n wijfje; 'n derde was er niet. Toen ik eens (*De N. Taalg.* VI, 273) het tegendeel aantoonde, met zeer voor de hand liggende feiten, heeft men mij z'n verrassing niet onthouden. Verschillenden meenden het publiek eens met die vreemde ‘sexuele neutraliteit’ op de hoogte te moeten stellen. Het weekblad *De Hofstad* (23 Nov. 1912) uitte z'n belangstelling in 'n artikel - met kritiek. En die kritiek was het vooral, die mij weer dit artikel in de pen gaf. Want in datzelfde blad, waar allerlei schilderijen en tekeningen met oordeel besproken worden, toonde men niet het minste begrip van taalperspektief. Kijk, dacht men, in de verte kan het voorkomen, dat 'n watermolen niet meer van 'n korenmolen te onderscheiden is, en 'n goed tekenaar geeft dan ook geen onderscheid aan; maar vlakbij is dat anders. Zo ook, redeneerde men verder, als iemand bijna vlak met z'n neus tegen 'n dikke vrouw aanloopt, dan ‘achten wij het onmogelik dat iemand zelfs 'n bijziende, bij het waarnemen van (die) dikkerd, zich zelfs maar een oogenblik in de sexe vergissen zou.’ En daaruit konkludeert Schr. dan, dat ‘de praktijk’ er zich tegen verzet, 'n woord als ‘dikkerd’ sexueel-neutraal te noemen, zoals ik dat deed. Ik doe dat nog. Zeker, àls men aan de sexe denkt, dan zal men zich tegenover 'n vrouw niet zo licht vergissen. Maar dènkt men steeds aan sexe? Zou men dan wel ooit 'n vrouw 'n mens mogen noemen? in het woord ‘mens’ negeert men toch 'n ogenblik de sexe! En als men dan van 'n vrouw zegt, dat het ‘*iets* is waarover alleen 'n hele tentoonstelling is te houden,’ dan negeert men in die zin zelfs d'r mensheid: men noemt ze dan eenvoudig ‘iets’, zoals ook 'n boom en de scheepvaart ‘iets’ is. De taal is voor 'n deel impressionisties: één ondeelbaar ogenblikje verlies ik omtrent m'n objekt van waarneming iets uit het oog en - op het doek van m'n taal stààt het waargenomene, niet zoals het is maar zoals het zich ten dele in m'n ziel afspiegelde en zoals ik toen, argeloos en oprecht van harte, het gebrekkig zielebeeld als door 'n momentfotografie afbeeldde. En nu zijn er 'n massa gevallen dat m'n belangstelling het ene deel van 'n ding geheel op de voorgrond van m'n ziel plaatst terwijl 'n ander

deel van datzelfde ding op de achtergrond raakt of zelfs geheel onder de horizon wegduikt. Zo kan met de zin '*t Is 'n dikkerd* niet alleen 'n man maar ook 'n vrouw zijn bedoeld, maar dan is de vrouw in dat korte ogenblikje ook geen dikke vrouw, zelfs geen dik persoon, maar eenvoudig 'n dik wezen, zoals ook 'n boom 'n ‘dikkerd’ kan zijn. Reeds in 'n volgende zin kan het met die verwaarloosde vrouwelikheid weer best terecht komen, b.v. *Ze* (= die dikke vrouw) *loopt me bijna omver*, en dan is de momentfotografie weer anders, *beter* wat de sexe betreft, maar weer *slechter* wat 'n andere biezonderheid betreft, want in die laatste zin ontbreekt elk gegeven omtrent de toch zo noemenswaarde afmeting. Noch afmeting noch vrouwelikheid komt tot uiting als men van vrouwen zegt ‘Ze hebben d'r reis bepaald’: precies dezelfde voornaamwoorden, *ze* en *d'r*, gebruikt men van mannen; met 'n meervoud schijnt onze belangstelling het zo druk te hebben, dat de sexe uit het oog wordt verloren.

Herinneren we nog eens aan de woorden: ‘Die aan deze kant is het grootst.’ In dit ‘die’ kwam de sexe nog niet tot uiting, wegens de afstand op die lange weg. Maar ook in zeer duidelike gevallen blijft ‘die’ sexueel-neutraal. Vergelijk hieronder eens het mannelik en vrouwelik links en rechts:

Je broer! als *die* vandaag iets belooft, is *ie* het morgen al vergeten.	Je zus! als *die* vandaag iets belooft, is *ze* het morgen al vergeten.

Zowel achter *broer* als achter *zus* komt eerst ‘die’ en dan pas volgt respectievelik ‘ie’ en ‘ze’. In het eerste vnw. (‘die’) wordt de sexe niet onderscheiden. Is dit ook thuis te brengen in onze bespreking van het psychies tafereel? Toen de jonge riep: ‘Kijk dat er is!’ làg het beeld van die pater niet aan de horizon, maar er was iets dat de persoon deed behandelen *alsof* ie aan de horizon lag. In bovenstaande parallel werkt ook zo'n horizon-faktor. Ik heb nl. *pas* over ‘je broer’ en ‘je zus’ gesproken. Dit recente van het geval bewerkt honderdmaal per dag (ik merkte het elders al herhaaldelik op) het gebruik van het sexueel-neutrale ‘die’. Maar staat iets dat recent is, daardoor niet juist erg op de voorgrond? en dus sexueel duidelik te onderscheiden? Tot op zekere hoogte ja. Maar de ervaring leert, dat om goed te onderscheiden, toch 'n *zekere* afstand gewenst blijft. Wie vlak ergens voor staat, ziet zelfs niets. Zo zag ook de verbouwereerde jonge bijna niets: hij gebruikte het geringe ‘dat’. Direkt na het noemen

van ‘je broer’ (zie bovenstaande parallel) onderscheidt men weliswaar meer dan ‘dat’: men erkent met iets omlijnds te doen te hebben en gebruikt ‘die’. Maar het recente van het geval plaatste de spreker nog 'n beetje tè dichtbij om ook de sexe te onderscheiden.

Getal. Behalve ‘geslacht’ is ook ‘getal 'n voornaam ding, vooral als men precies wil weten, hoe het eigenlik moet. B.v. “'n Aantal mensen ging” of “ging*en*.” Misschien kan de taalkundige de scherpte van de schoolmeesterlike strijd wat verminderen door degenen died'r kunstzin genoegzaam ontwikkeld is, er op te wijzen, dat ook hier perspektief in het spel is.

Wie vlak langs de huizen loopt naar 'n nummer te zoeken, ziet 'n huis en nog 'n huis en nog 'n huis, dat is toch zeker alvast *drie* huiz*en*. Maar als ie z'n doel gevonden heeft, z'n zaken heeft afgewerkt en later nog eens omkijkt, dan vindt ie met moeite het bewuste huis terug: het is 'n onvindbaar deel geworden van 'n blok of 'n rij huizen. Kijk, dat wordt al enkelvoud: ik zeg “*blok*” naast “huiz*en*”.

Op 'n landschap ziet men in de verte 'n vage boom*groep*, en de talrijke grashalmpjes vormen één groene vlakte. Van meervoud is hier heel geen sprake meer: “groep”; “vlakte”.

Nu weer hetzelfde in de huiskamer, zonder vergezichten dus, alleen door de beweeglike zieleperspektief.

Daar ligt op tafel voor 'n jonge meneer 'n goude ketting, 'n goud horloge, 'n goude ring. Een voor een wordt bekeken, een voor een spiegelt z'n glanzen in het bewonderend oog. Op de voorgrond van m'n ziel liggen nu *drie* ding*en*. “Daar ligt nu alles wat ik nog heb”, zeg ik, en - de psychiese evolutie is al volkomen. Want op de voorgrond van m'n ziel staan nu niet meer een, twee, drie kostbare dingen, maar het feit dat mijn materiëel geluk staat of valt met die dingen; de gedachte aan de welvaart die ze me geven, dringt de gedachte aan de dingen zelf op de achtergrond; die worden daardoor samen een, zoals de bomen samen 'n groep, de huizen samen 'n blok, de drie dingen samen 'n bezit. M'n sterk gevoel voor het bezit maakte me blind voor het getal en ik zeg: “Daar *ligt* alles.” Toen we voor die drie dingen stonden, hadden we ook kunnen zeggen: “*Dat* zullen we nu eens samen delen.” Alweer geen meervoud dus. Inzoverre namelijk die dingen onze verdelingsattentie gaande maken, komen ze met elkaar overeen; hoe sterker dat idee “delen” nu werkt, hoe meer die dingen één worden, hoe meer het getal in de perspektief verloren gaat. Men begrijpt nu, hoe 'n kind voor 'n hoop noten kan zeggen: “We zullen *ze* delen” en “We zullen *het* delen”: in het eerste geval

deelt het ding*en*, in het tweede geval *iets*. Zelfs kan men voor die hoop noten zeggen: “Wanneer gaan we nu delen?” Dan worden de noten helemaal niet vernoemd: de delers zijn dan als voetreizigers op weg naar het dorpje Notendaal, dat helemaal nog niet in het zicht ligt. Maar wat dan op die weg de afstand doet, doet in ons geval de momentele beweging in het psychies tafereel.

Zouden we nu nog twisten over de vraag: “'n Massa mensen ging” of ging*en*?’ We vinden allebei goed en laten de diskussie over aan mensen die nog menen dat taal uitsluitend projektie is en dat er verder op de wereld geen gewichtiger dingen zijn dan het plaatsen of niet plaatsen van 'n onnodige letter. Men begrijgt nu ook hoe onartistiek de vraag is, die sommige taalkundigen stellen: ‘Is in *Dat zijn m'n broers* het woord *dat* enkelvoud of meerv.?’ Gewichtige vraag! even gewichtig als de vraag van 'n tekenaar: ‘Is dat daar in de verte één knotwilg of twee?’ Dat kun je niet weten en dat hoef je ook niet te weten; teken het maar juist af. Dat zullen wij ook proberen: Enkelvoud is beslist één, en meervoud is beslist meer. Maar het woord ‘dat’ heeft hier 'n veel te weinig beslist karakter om er de termen ‘enkel’- en ‘meerv.’ op toe te passen. Dat ‘dat’ betreft iets - we zeiden het al - dat met zoveel andere dingen behoort tot de grote groep van verschijnselen die de wereld buiten mij vormen, de chaos die op het moment van het spreken nog in verschillende klassen moet ondergebracht worden, en zolang dat niet is gebeurd, vormt die chaos nog 'n vage eenheid zowel als 'n vage veelheid, waar het onderdeel zoveel is als de heelheid, het deel zoveel als het geheel, elk afzonderlik: ‘dat’, en alles te zamen ook: ‘dat’.

Ontteding. Zo zijn er nog meer vragen waarvoor men zich zonder vrucht moe maakt: ‘Wat is het onderwerp in de zin *Dat ben ik* na de vraag *Wie klopt daar*?’ De jarelange onenigheid over dergelike dingen, zonder resultaat, tussen mensen met gelijkkrachtig intellekt, had moeten doen inzien, dat dergelike vragen niet moeten gesteld worden om tot 'n antwoord maar om tot inzicht te brengen, dat taal, zowel als menselik leven, niet louter projectie is waar elk onderdeel even evident is, maar veel perspektief bevat waar vage lijnen en tinten niet door het verstand moeten worden aangescherpt maar waar men die vaagheden in d'r wezen moet laten, omdat er niet verder over te redeneren maar door 'n artistiek aangelegd waarnemer alleen te genieten valt; want ook schaduw kan als tegenstelling tot het licht, iets schoons zijn.

Naamval. ‘Het woord *misschien*’, zegt de etymoloog, ‘was vroeger 'n hele zin’. Zijn wij er hem ooit dankbaar voor geweest, dat hij ons in kennis bracht met 'n menselik probleem? met de perspektief? Zelfs menig beoefenaar van de hedendaagse taal heeft in dat probleem geen erg, als ie verklaart, dat ook de zinnen ‘geloof ik’, ‘dunk me’ op weg zijn om een enkel woord te worden.

Maar waarin het perspektievies karakter bestaat? ‘Geloof’ en ‘ik’ zijn, goed beschouwd, twee begrippen. Maar dat zinnetje, zo in de haast tussen de delen van 'n andere zin in gegooid, is zo weinig evident, dat het in de verte samensmelt tot één vlekje, tot één woord en nog maar 'n bijwoord, met de betekenis van ‘misschien’. Willen we dat idee weer eens op de voorgrond van ons psychies tafereel plaatsen, dan zijn daarvoor de woorden ‘geloof’ en ‘ik’ niet meer voor geschikt, maar we moeten in plaats daarvan zeggen ‘*zo* is ten minste *mijn mening*.’

Zo helder op de voorgrond staan maar heel weinig zinsdelen. Verschil in dat opzicht ziet men heel duidelik tussen de volgende zinnen:

1. ìk geef dàt boek aan jòu en dan geef jij dàt boek weer aan mìj.	1. Wacht is! 'k zal je dat bòek meegeven.
2. Jij kent mij en ik ken jou.	2. Pas op! ik ken je wel.

Het ‘aan jou’ van links wordt rechts eenvoudig ‘je’ en tot datzelfde grijze woordje zien we ook het akkusatief van zin 2 van links naar rechts vervagen. Bestaat links (1 en 2) nog onderscheid tussen 'n datief- en 'n akkusatief betrekking, rechts hebben we in beide zinnen te doen met 'n niet-onderwerp. Met 'n kleine variatie op 'n bekend spreekwoord zou men kunnen zeggen: ‘In de *verte* zijn alle katten grauw, de akkusatief en de datief.’ Met dit weinig duidelik karakter hangt het enklities karakter samen: werkw. en vnw., anders twee, worden als een. (Vgl. ‘Getal’.) In het Duits onderscheidt men in dit geval nog ‘dir’ en ‘dich’; uit meer voorbeelden zou kunnen blijken, dat het verschijnsel ‘perspektief’ in verschillende talen enigzins verschillend werkt.

Zinsperspektief. Over de voorbereidingen tot ROYAARDS z'n opvoering van Oedipus te Sonsbeek stond in 'n bericht: Van de voor een vertooning als deze praktisch bruikbare terreinen heeft ROYAARDS in overleg met het Comité de keus doen vallen op de z.g.n. ‘Ronde Weide’.

Dit is één zin, zal men zeggen. Zo zegt ook iemand wel, dat ie

'n schilderij met 'n grote molen er op heeft gezien. Er staan wel veel meer molens op dan die ene, maar die liggen allemaal zò op 'n afstand en zo klein en zo vaag, dat het als het ware maar onderdelen zijn van de ene alles overheersende ziening ‘de grote molen’. Zo zit in die ene zin behalve de hoofdgedachte

R. heeft de keus laten vallen op de Ronde Weide

nog allerlei vervaagde gedachtetjes n.l.

1. Ze hebben 'm allerlei terreinen laten zien.
2. natuurlik die terreinen die voor de bedoelde vertoning bruikbaar waren
3. R. heeft de keus gedaan in overleg met het Comité.
4. die ronde weide wordt niet alleen bij deze gelegenheid zo genoemd, maar draagt in de wandeling die naam.

De lezer zal nu de opmerking maken, dat dit verschijnsel zelfs in eenvoudige praatzinnetjes voorkomt: ‘Je heb je zije paraplu laten staan!’ Dit ‘zije’ geeft, naar voren gebracht, de gedachte ‘en het is nog wel 'n zije’. Zeer ter snede wordt dan ook aan studenten voorgehouden, dat ‘bepalingen’ niets zijn dan rudimentaire zinnen. 'n Tussenvorm zijn dan de ‘*bij*zinnen’. Dat deze nog niet helemaal op de voorgrond van ons psychies tafereel staan, blijkt uit het feit dat ze zo gemakkelik bij te halen zijn. B.v. na de mededeling van A. ‘Dat zullen we bewaren tot van middag je broer komt’ kan B. vragen: ‘Komt m'n broer dan van middag?’ en dan weer A. ‘Ja, die komt van middag’. Nu is dat komen van de broer, door de belangstelling van B. ook door A. apart naar voren gehaald, en ieder voelt, dat de tweeërlei vorm van dezelfde gedachte met de tweeërlei plaats in het psychies tafereel verband houdt. In het eerste geval drong het feit van het bewaren (‘Dat zullen we bewaren’) het feit van het komen (‘tot van middag je broer komt’) op de achtergrond: tussen feiten schijnt dus dezelfde strijd om de voorrang in onze ziel plaats te hebben als die we vroeger tussen personen of tussen dingen konstateerden. Evenals personen en dingen kunnen feiten zelfs tot 'n simpel ‘dat’ of ‘het’ vervagen; we krijgen dan de volgende beweging van 'n zelfde feit (van de voorgrond naar de horizon):

1. *Je broer komt*.
2. Ik wist allang *dat je broer komt*.
3. *Dat* wist ik allang.

Invloed van het sehrijven. 'n Jonge leerling schreef ‘Eindelik kwam de gezel bij het geval. Met verwijtende blik keek hij baas Huibert aan. *Deze laatstgenoemde* smeekte z'n knecht, enz.’

Uitdrukkingen als de gekursieveerde vindt men meermalen in het

werk van leerlingen die helemaal nog geen ‘schrijftaal’ schrijven. Als men schrijft, schijnt men zonder erg te streven naar buiten-modelse duidelikheid; zo is hier heel duidelik niet de gezel maar de baas bedoeld. Zodoende wordt onder het schrijven, als we ons niet beheersen, het psychies tafereel enigzins anders dan bij het spreken, over hetzelfde onderwerp met dezelfde belangstelling. Veel wat bij het spreken meer naar de horizon ligt, treedt bij het schrijven naar voren; de perspektief verdwijnt ten dele. Het gaat er mee als met NETSCHER, die eerst niet wist of ie in 'n schutter op de achtergrond van ‘De Nachtwacht’ 'n man of 'n vrouw moest zien maar die ie bij nauwkeurige beschouwing toch als 'n man erkende.[1)] Zo kan iemand die met ergernis over 'n ‘babbelaar’ praat, het best over 'n vrouw hebben, maar het evidente feit van het vreselik gebabbel dringt de sexuele biezonderheid naar de achtergrond, en de vrouw is daardoor net als 'n man ‘*iemand* die babbelt’, dus sexueel-neutraal. Maar *bij het schrijven* wapent men zich licht met 'n binokel, krijgt dan misschien de sexe van de babbelende persoon in het oog en fabriceert het woord ‘babbelaar*ster*’.

Ook de horizon-woorden ‘dat’ en ‘het’ worden bij het schrijven veel minder gebruikt dan bij het spreken. De hoofdstukken van 'n diktaat zag ik eens zo beginnen: ‘De Torenvalk. *Hij* (i.p.v. *Het*) is een roofvogel. - De Boschuil. *Hij* (i.p.v. *Het*) is een nachtvogel. - Het Kwikstaartje. *Hij* is een trekvogel.’ Ook het woord ‘die’, dat, zoals we zagen, in zake perspektief het midden houdt tussen ‘het’ en ‘hij’ of ‘zij’, wordt naar voren gehaald: ‘Gewichtige verandering! hoe gaarne sloegen wij *ze* (i.p.v. “*die*”) in haar voortgang gade.’ (FRUIN). Het zal nog lang duren, eer onze schrijvers zoveel gevoel voor perspektieviese schakeringen hebben, dat ze de schrijfnivellering van ‘het’ - ‘die’ - ‘hij’ tot het ene ‘hij’, als 'n artistiek gemis voelen.

Bij het schrijven worden niet alleen allerlei vage dingen naar voren gehaald zodat de woorden door andere vervangen worden, ook nieuwe woorden worden ingelast doordat wat bij het spreken helemaal onzichtbaar was, boven de zielshorizon komt opdoemen. Totnogtoe zagen we door het schrijven de perspektief ten dele verdwijnen, hier zullen we nieuwe perspektieviese elementen zien inschuiven. Eveneens door de overgrote zucht naar duidelikheid. We citeerden daaromtrent al ‘deze laatstgenoemde’ van die ijverige leerling. Volwassenen tonen in dit opzicht nog meer ijver. Hebben wij het sprekende over ‘'n

1) *De Hollandsche Revue* 1906, blz. 499.

deskundige', bij het schrijven wordt het ''n deskundige *op dit gebied*'; (vooral bij het redigeren van wetsartikelen leidt de juridiese vrees voor slechte verstaanders tot zùlk 'n negatie van perspektief, dat wetgever en letterkundige iets tegenstrijdends lijkt). Terwijl men in 'n gesprek over 'n toneeluitvoering spreekt van 'bruikbare terreinen', *schrijft* men in precies hetzelfde geval over '*prakties* bruikbare terreinen' ja over '**voor een vertoning als deze** *prakties* bruikbare terreinen'. De lezer merkt al iets aan deze 'stijl': we gaan de duitse kant uit; de zin wordt ingewikkelder en ontaardt ten slotte in 'draaikolkstijl'. Dit wijst op 'n buitengewone inspanning van het geestesoog, dat in de verte allerlei dingen ontdekt en zodoende niet alleen tot veel bepalingen maar ook tot veel bij- en tussenzinnen brengt. Toen iemand het over de beroemde vlucht van BRINDEJONC DES MOULINAIS had, brak ie z'n zin af en schreef 'wat 'n echte naam voor 'n handtekening!' en zette toen z'n zin voort.[1] Mocht zo'n bokkesprongerig ideetje ook onder het spreken even aan de horizon van de geest voorbijvliegen, het krijgt maar zelden gelegenheid naderbij te komen. Wil men veel van die zinnen hebben, dan moet men niet bij sprekers maar bij schrijvers terecht, vooral bij VAN LENNEP, POTGIETER, BOSBOOM TOUSSAINT[2] e.d. Geheel overeenkomstig onze beschouwing, maar met enig verschil van waardering, is wat SCHARTEN schreef van 'n 'breedere stijl, die wijdte van beweging zoekt en gaarne, in de openschuiving zijner tussenzinnen de verten toont van menig verschiet': in de hoofdgedachte worden gaten gebroken en nu is het of er tuindeuren opengaan en we even zoveel landschappen te zien krijgen waarvan, in tegenstelling tot het overduidelik interieur, vooral het wijkende, het vage de verraste toeschouwer treft.

De schrijfinvloed werkt niet bij alle mensen even sterk. Vooral van de buitengewone zinsperspektief merkt men soms zo goed als niets; onder de *N. Taalg.*-auteurs noem ik b.v. ACKET en DE VOOYS; de zinnen zijn kort. Van de auteurs van *Taal en Letteren* werd speciaal BUITENRUST HETTEMA eens om de kortheid van z'n zinnen

1) 'Zulke gezelschapsreizen komt wel, want Brindejonc de Moulinais - 'n flinke naam voor 'n handtekening - heeft met zijn sneltocht van Parijs over Petersburg eu Den Haag getoond, dat de vliegkunst... reuzenschreden vooruit heeft gedaan.' (*De Voorhoede* 12-7-'13).
2) Dat onze tijd in dat opzicht 'n andere stijl meebrengt, schrijf ik toe aan de uitbreiding van de journalistiek, die de pen meer direkt 'onder de mensen' doet operéren. Over dit sociaal karakter van de korte zinnen verder apart.

belachelik gemaakt.[1] Het geldt hier 'n diepgaand verschil, dat als zodanig het best aan zich zelf is te analyseren.

Ik verdiepte me eens in de beschouwing van 'n spraakkunstig onderwerp, en schreef zonder erg veel samengestelde zinnen. Maar voor m'n bevindingen te publiceren, wilde ik er de vorm van 'n les aan geven, en.... toen veranderde de hele redaktie. De levendige gedachte dat ik voor de klas stond, veranderde m'n ‘stijl’, liever: veranderde het karakter van m'n gedachten: van eenzelvig werden ze mededeelzaam; want tegelijk dat ik m'n onderwerp zag, zag ik ook de mensen die naar me luisterden; m'n zinnen werden gesprekszinnetjes. Pas later had ik daar erg in toen ik bij het nazien van de proeven ietwat verschrok van m'n eigen werk. De zinsperspektief zoals die zich te voren in m'n samengestelde zinnen openbaarde, was anti-sociaal; zo is ook het staren in de verte aan zeestranden en op heuveltoppen bij voorkeur het werk van de mens die in zich zelf is gekeerd; gezellige praters in de stad hebben geen knijpogen als 'n loods of staarogen als strandbewoners. Het is nu te begrijpen, dat de sociaal aangelegde KOLLEWIJN c.s. korte zinnen schrijven, zonder erg. Die onder hun 'n sterk bespiegelend karakter vertonen, b.v. V.D. BOSCH en vooral KOOPMANS, kunnen ook zeer samengestelde zinnen schrijven.

'n Tweede verschil. Onder de bewerking tot lesvorm was het onderwerp nog meer in me gerijpt, en ik dacht later aan de opmerkingen van BERTHOLD OTTO, 'n Duitser, die zich door de omgang met kinderen geestelik groeien zag en toen.... helemaal geen duitse stijl meer schreef.[2] En in tegenstelling dacht ik aan de geschriften van onze moderne geleerden met verbazende eruditie, die noodzakelikerwijze veel onverwerkts moeten bevatten, veel perspektieviese vaagheden in zeer intellektuele zinnen, voor 'n normaal mens ongenietbaar.[3]

Derde verschil. Ik werd er zodoende onwillekeurig ook toe gebracht

1) CAREL SCHARTEN, *Het Spellingvraagstuk*, 8.
2) Men zie het artikel van C.G.N. DE VOOYS over B.O. in *De Beweging* van Nov. 1911.
3) Ik zou uit al het voorafgaande de konklusie willen trekken, dat sommige lange samengestelde zinnen dikwijls 'n onmisbare schakel vormen in de ontwikkeling van onze kennis; ze staan geestelik hoger dan de duizend en een alledaagsheden die in zovele gesprekszinnetjes worden geuit; maar desniettemin horen ze beter in de schrijftafel thuis dan in 'n boek: de nog vage nieuwe idees moeten eerst door de tijd naderbij worden gebracht.

veel tussenzinnen eenvoudig te schrappen; sommige schreef ik over als geschikt materiaal voor het geval dat ik een of ander onderdeel eens apart zou behandelen en dus wat nu bijzaak was tot 'n hoofdzaak zou maken. ‘Beperking’ en ‘de bovenste toppen’ zijn termen uit overouds bekende spreuken. Zo opgevat kunnen korte zinnen zeer aan te bevelen kunstmiddelen zijn. De sobere eenheid die daardoor het geheel kan gaan beheersen, doet weldadig aan als de effen eenheid van 'n tempelruimte waar het lood van de wanden niet herhaaldelik verbroken wordt door sterk perspektieviese muurschilderingen.

Opmerkelik is, dat bij genoemde schrijvers met weinig *zins*perspektief 'n groter mate van perspektief in de zins*delen* valt waar te nemen, zoals we die in de eerste helft van dit artikel aan het licht brachten: Wie werkelik iets te zeggen heeft, is te lichter in levendig kontakt met de lezer en komt er te minder toe, z'n gedachtegang te verbreken door overwegingen als ‘is de persoon in kwestie 'n man of 'n vrouw?’ Ook wordt door zo iemand het getalloze niet te pas en te onpas verscherpt tot enkelvoud of meervoud, het syntaktiese voorwerp tot datief of akkusatief. Ik zag dat eens duidelik, toen iemand polemiek voerde met 'n vrouwelike kritikus en eerst op de drukproef, dus toen de schrijfdrang wat gekalmeerd was, ‘bediller’ veranderde in ‘bedil*ster*’.

Taalwaarneming. De verschilpunten die het schrijven doen onderscheiden van het spreken zijn 'n gevolg van *onwillekeurig* sterk nadenken; er zijn ook verschillen ontstaan door taalkundige overwegingen die meer *opzettelik* plaats hadden, op afzonderlike plaatsen en tijden, onder taalstudie en taalles. Deze taalwaarneming heeft bij mensen die zich onvoldoende kenden en beheersten, geleid tot 'n taalreglementering die beter bedoeld dan overlegd was. Want deze ‘spraakkunst’ was anti-perspektievies. Dat lag zeker niet aan de geografiese gesteldheid van ons land. Waar weinig bergen zijn die het gezicht belemmeren, verzoent men zich licht met vervagende vergezichten. Talrijk zijn dan ook de landschappen op platen, borden, bussen, schilderijen, met al die molens in 'n rechte of in 'n slingerlijn, maar steeds wijkend, meer wijkend, tot de laatste molens niets meer zijn dan.... 'n blokje met 'n kruisje. Als nu dezelfde perspektief in ons psychies tafereel zit en de taal zoveel als de momentfotografie van dat tafereel is, waarom zou dan de waarneming van die taal antiperspektievies moeten zijn? Die oorzaak zullen we nagaan. Men kan 'n fotografie en verschillende manieren b'n fotografie en A doet dat b.v. zo:

‘0p de voorgrond 'n treinhalte, waarbij 'n vrouw; 'n eind verder op de weg 'n huis of 'n loods? dat onderscheid ik niet goed; 'n “gebouw” zal ik dus maar zeggen; daarbij 'n man of 'n vrouw? dat onderscheid ik niet goed; 'n “persoon” zal ik dus maar zeggen; bij de horizon 'n boomgroep of 'n schuur? da's helemaal niet te onderscheiden enz.’ Nu komt B. de fotografie bekijken. B. is 'n resoluut persoon; hij zegt dat A. 'n beetje kippig is, en tuurt net zolang, tot ie weet of meent te weten dat dàt 'n huis en dàt 'n schuur is, dit beslist 'n vrouw en dat 'n man. Ook leidt ie soms het een uit het ander af. Zo ziet ie bv. in de verte midden in de wei 'n hooikar die opgestapeld wordt. Het menselik wezen d'r bovenop *zal* nu wel 'n man zijn.

Het verschil tussen A. en B.?

A. is objektiever dan B.A. ziet met 'n gewoon oog, B. ziet als door 'n binokel en als dat nog niet helpt, kijkt ie met z'n verstand. A. beziet louter de fotografie, B. ziet meer het landschap dat de fotografie voorstelt, niet zoals het landschap zich op het moment van het fotograferen vertoonde, maar zoals je het zou zien als je elk onderdeel apart kon naderen. A. heeft aanleg tot taalkundige. B. absoluut niet. Zet men ze beiden voor de volgende zin

> ‘Als je ze eenmaal tegenspreekt, dan wordt ze 'n bediller; niets vind ze meer goed aan je’,

dan zegt A.: Aan *bediller* kun je niet zien dat het 'n vrouw geldt: dat zegt men van 'n man ook; in dat woord zijn de idees ‘man’ en ‘vrouw’ zo ver geweken dat het alleen nog maar zichtbaar is als ‘aktief wezen’. Maar B. zegt: ‘Uit dat nabijzijnde “ze” kun je duidelik opmaken dat die bediller 'n vrouw is. Er haperde zeker iets aan het instrument want dat is 'n fout in de fotografie: het moet “bedil*ster*” zijn. Verder zie ik in die zin “je”, en daar nòg eens “je”. Maar dat is niet allebei hetzelfde. Kijk, die ene “je” is aktief; als je door die binokel kijkt, zie je 'm duidelik wat doen: hij “spreekt tegen”. Maar die tweede “je” doet niets. Het eerste “je” is dus eerste naamval, het tweede niet.’ Voor deze B. is taalstudie, net als voor de meeste mensen, 'n oefening in het rap en losjes konkluderen en in het hanteren van de binokel, 'n wegnemen van de afstanden, alles komt op de voorgrond te staan, netjes naast elkaar, zoals de mensen op 'n schuttersdoelen gewoonlik staan. Van vaagheden en wijkingen zoals Rembrandt dat eens waagde te doen op z'n Nachtwacht, daar moet men niets van hebben. In de werkelikheid is het psychies tafereel en dus ook de taal wel rembrantiek, maar kijk,

daar dient nu juist de taalles voor, om dat allemaal duideliker te maken en desnoods te verbeteren. 'n Mens moet prakties zijn, net als 'n winkelier, die ook alle waren zoo goed mogelik voor het grijpen zet. Ook is het juist het herhaaldelik en zeker grijpen wat iemand tot macht brengt onder z'n soortgenoten. Veel verder en hoger in dit opzicht dan 'n winkelier, bracht het 'n man als RICHELIEU. Hij stichtte dan ook 'n instituut, beroemd geworden doordat het van de taalkundigen mensen maakte, vooral bekwaam om de vaagheden van het psychies tafereel tot dingen te maken die vlak bij de hand liggen, duidelik zichtbaar. ‘Haring of kuit!’ zegt op zijn beurt de hollandse spraakkunstige en ook zijn spraakkunst is binokelkunst. In scholen waar de taalstudie zoals elk ander onderdeel van de studie, 'n direkte voorbereiding tot de strijd om het bestaan is, bv. de onderwijzersopleiding, daar ziet men dat naar zich toe halen, dat grijpen, in vreselike aktie, als 'n furie. Hele uren en uren gaan er heen met het verscherpen van sexueel-neutrale tot het sexuele, het naamvalloze tot eerste, derde of vierde naamval, enz., alles door ontleding, vervoeging, verbuiging, theoreties, maar vooral prakties. Want niet gemakkelik is het ‘goed’ te schrijven ‘degene, die’ of ‘wie’, een en ander met of zonder *n*; vooral de onderscheiding ‘de’ en ‘den’ geeft gelegenheid, van z'n anti-perspektieviese ijver dag in dag uit te doen blijken. De onderwijzerspedagogiek spreekt hier met zelfvoldoening van ‘tucht’. Geen wonder dus dat nederlandse taal *het* vak is; het verlicht niet alleen, het veredelt ook. Zodat men de opleidingsidealen kan typeren in het volgende geval. 'n Leerling die geschreven had ‘Hij had maar één vriend en dat was zijn maag’, veranderde ‘dat’ in ‘die’, want ‘vriend’ was niet ‘onzijdig’!

Men hoeft in het hiervoor besprokene geen verkapt pleidooi voor de Vereenvoudigde te zien; ook tal van andere onderwerpen vragen 'n andere beschouwing bv. onze voor- en achtervoegsels. Wat ‘ver-’ en ‘ont-’ en ‘-ig’ al niet betekenen kunnen! Is er één bewijs dat iemand die de woorden ‘ontbranden’ en ‘ontvouwen’ gebruikte, erg had in het aardige verschil dat men gewoon is daaromtrent in de taalles op te merken?[1)] of heeft de gebruiker van die woorden ook maar iets van dat verschil *gevoeld*? al was het dan maar zonder erg? Stond dat verschil in zijn psychies tafereel? of werd het door de taalwaarnemer gebinokeld? Ik hoop op dergelike dingen in 'n aparte

1) ‘*Ontbranden* betekent het *komen* in 'n *nieuwe* toestand; *ontvouwen* betekent het *brengen* uit de *oude* toestand.’

uitvoeriger beschouwing over ‘taalwaarneming’ terug te komen. Hier wil ik ten slotte, in aansluiting aan het ‘geslachtloze’, iets zeggen van het tijdloze.

Wij zijn er vast van overtuigd dat iets plaats heeft òf in de tegenwoordige òf in de verleden òf in de toekomende tijd. Zo weet ik ook zeker dat ik in de afgelopen nacht geleefd heb, al heb ik er toen ook niets van geweten of gevoeld. Maar bij de taalwaarneming kan men alleen van dit of dat spreken als de taalgebruiker daaromtrent iets geweten of gevoeld heeft; anders komt het eenvoudig niet tot uiting. Als nu iets in het verleden plaats had, dan denkt men ook licht aan die verleden tijd. Want het verleden is ons altijd minder natuurlik dan het heden. De verleden tijd vindt dan ook meestal uiting in 'n aparte taalvorm. Maar waarom zijn de volgende zinnen te gebruiken in gevallen die niets met tijd te maken hebben?

> Water zoekt de laatste plaats. Tweemaal twee is vier. Ik lees nog zonder bril.

Omdat de vorm van het werkwoord die wij gewoon zijn ‘tegenwoordige tijd’ te noemen, in werkelikheid tijdloos is. Hoe men dan tot die verkeerde benoeming kwam? Dat zit 'm in de algemeenmenselike behoefte aan antithesen, 'n behoefte die gewoonlik, ook bij de taalwaarneming, zonder overleg of zelfbeheersing wordt voldaan. Die behoefte maakt het vage scherp, doet het onbewuste bewust worden. Zo moet in ons geval tegenover 'n ‘verleden tijd’ ook *even dikwels* en *even scherp* 'n ‘tegenwoordige tijd’ staan.

Zullen de gehouden beschouwingen 'n verandering brengen in onze onpraktiese taalpraktijk? Gewoonten kunnen niet weggeredeneerd, maar moeten uitgesneden worden en dat doet pijn. Menige vrouw die geleerd heeft dat *-er* 'n ‘mannelik’ achtervoegsel is, zou het 'n gebrek aan attentie vinden, als men haar in 'n vereniging of op 'n vergadering eenvoudig onder de ‘voorstanders’ telde. Daarom schrijft menigeen die het overigens met mijn beschouwingen eens is, soms ‘voorstand*ster*’[1] al staat het ietwat pedant en al klinkt het enigzins spraakgebrekkig.

Zullen de gehouden beschouwingen verandering brengen in onze onmenskundige taaltheorie? Niet gauw. Want de nieuwere theorie eist 'n zekere zielkundige rijpheid waarvoor de mensen in de tegenwoordige vurige strijd om broden en titels veel te jong zijn. Om hieromtrent iets aan te tonen, gaan we eerst eens na, hoe de houding

1) Zie *Kritiek op het verslag van de Staatscommissie in zake de Spellingkwestie*: ‘Enquete Hogere Burgerscholen’.

van de mensen is en was tegenover de perspektief niet die in d'r psychies tafereel maar die in de dingen buiten hun zit.

We spraken hiervoor al van 'n rij wijkende molens, die ten slotte vervagen tot 'n blokje met 'n kruisje. Makkeliker om te tekenen kan het al niet, zal men zeggen. Toch brengen juist die vervaagde dingen voor begintekenaars eigenaardige moeilikheden mee. Immers, onze tekenaar weet wel beter: 't is eigenlik geen blokje met 'n kruisje maar 'n heuse molen, met kap, romp, wieken, 'n soort balkon enz.; en onwillekeurig tekent ie nu het ding veel duideliker dan het op het ogenblik te zien is. Z'n kennis is z'n oog tot last. De synthese van al de molenervaringen die ie totnutoe in het leven opdeed, die synthese staat de ervaring van het ogenblik in de weg; die synthese belet 'm, de op het ogenblik gewenste *gebrekkige* ziening te verrichten. In zulk geval kan de tekenaar zelfs tot ongerijmdheden vervallen. 'n Kind b.v. *weet* dat 'n paard twee ogen heeft en tekent nu dat beest opzij gezien ook met twee ogen, als 'n schol. Op heel oude schilderijen neemt men soms iets dergeliks waar. Vooral als ze 'n mens opzij en tegelijk wat van achteren zien, dan *weten* ze nog veel te goed dat 'n mens 'n voorhoofd, 'n neus, twee lippen en 'n kin heeft, en.... tekenen nu die dingen ook allemaal, weliswaar 'n beetje benepen, maar toch nog veel te scherp onderscheidbaar. Maar na verloop van tijd worden in de afbeeldingen de slecht geziene dingen gaarne als zodanig aangegeven; zelfs van de duideliker geziene dingen laat men de grenzen versmelten, overeenkomstig de natuur. Toen ook werd het landschap met z'n ontelbare perspektieven op zich zelf de moeite van het weergeven waard. En als Nederland in Europa beroemd is geworden en gebleven, dan is het door z'n landschapkunst uit de tijd dat de kunstzin volgroeide tot 'n ontvankelikheid voor het ondefiniëerbare, voor het ontelbare (b.v. boomloof), voor de verwazing door de atmosfeer.

Zoals in de teken- en schilderkunst gaat het ook in de ontwikkeling van menige mens. Naarmate ie ouder wordt, wordt ie uitwendiger werkeliker, meer aangepast aan de omgeving van het ogenblik; al zou ie voelen dat er op dat ogenblik in die omgeving 'n tekort is, hij is verdraagzaam, ja, bij genoegzame prakties-wijsgerige aanleg, aanvaardt ie die gebrekkigheden als onmisbare bestanddelen van het geheel. De rijpere taalkundige verdraagt ook de intellektuele gebrekkigheden en vaagheden die zich in de menselike taal openbaren. De onbeholpen kindertaal is er voor hem niet maar alleen om er eens geringschattend om te glimlachen. En zelfs in de taal van de volwassenen noemt ie sommige verschijnselen niet meer zoals vroeger,

‘verbastering’, ‘valse analogie’ e.d.; die termen vindt ie wat kras, te absoluut, te ortodox.

Op hetzelfde standpunt als de minder rijpe taalkundige staat de jeugd. Want perspektief leerden we hiervoor kennen als 'n trek van al wat leeft, en als de jeugd aanraking zoekt met het leven, dan is het om dood te maken. Het roeiende visje halen ze uit het water, de wiekklappende vlinder stoppen ze in 'n lucifersdoosje. De spreuk ‘leven en laten leven’ is hun totaal onbegrijpelik en 'n rustige loutere beschouwing van het leven 'n onmogelikheid. In de lijn van die kindernatuur ligt de taalkunde zoals die gangbaar is in de scholen, de bakermat van al wat geletterd en niet geletterd, getiteld en ongetiteld is: niet 'n objektieve waarneming van taalelementen, maar 'n grijpen er naar met jeugdige krachthanden, 'n naar zich toehalen, 'n rukken uit z'n element, 'n opsluiten van de beweeglike menselikheid in enge grammatikadoosjes.

Maar er is veel dat ter verontschuldiging kan worden aangebracht. Want in de grond is het berusten of het bestrijden van de taalperspektief het diepgaand verschil tussen de nieuwe en de oude taalopvatting; en als we nu zien hoe in deze menselike dingen zelfs de meeste regeringspersonen de kluts kwijt zijn, dan mag zeker de lagere staatsambtenaar, de onderwijzer, geen verwijt van onmenskundigheid gedaan worden. Wat het parlement en het persbureau toch in beroering is geweest! De driftigste krachttermen en de diepzinnigste retorika zijn losgekomen alsof het politiek of godsdienst gold. Zelfs de duivel werd er soms bij te pas gebracht. Nu mag ons dat in 'n land dat zich bij voorkomende gelegenheden graag 'n kalvinisties land noemt, niet verwonderen. Dat vooral strenge Kalvinisten hier de oude school handhaven, 'n feit ook door anderen opgemerkt[1)], dat is te begrijpen: Perspektief en projektie, we zagen het al, verhouden zich als het momenteel zien tot het verstandelik weten; het geldt hier dus ook de verhouding tussen het zinnelike en het geestelike. Die tweeheid zit in iedere mens, maar het zwaartepunt ligt bij verschillende mensen verschillend, en naar ik meen, is aan het kalvinistiese deel van ons volk 'n sterk uitgesproken afkeer van het zinnelike waar te nemen. Voor 'n geest, stel ik me voor, bestaan geen afstanden en aan 'n geest laat 'n ding zich steeds aan alle kanten tegelijk zien (Projektie!). Maar door de ontoereikendheid van het menselik oog vervagen de dingen op 'n afstand (Perspektief!), terwijl onze geest, aan de stof gebonden, nooit sterk aan twee dingen

1) *Het Spellingvraagstuk*, 14. (CAREL SCHARTEN).

tegelijk kan denken, zodat elk ogenblik het ene idee vervaagt ten koste van het andere (Perspektief!). Wie aanhoudend sterk voelt dat het stoffelike in ons 'n ‘zwakheid’ is, zal de taalperspektief onwillekeurig schuwen of er de ogen voor sluiten.

Maar we hoeven niet aan theologiese liefhebberijën te doen, om tegenover de mensen vergeeflik te zijn; er is nog meer wat het verdragen van taalperspektief moeilik maakt. De mensen voelen intuïtief wat d'r groei zoal doet stilstaan, en de groei van de doorsnee-mens bestaat daarin dat ie meer en meer leert, de enkele ervaring van het ogenblik te wantrouwen en zich te houden aan de som van vroegere ervaringen: het *weten* schat ie hoger dan het *zien*. We zagen al, welke moeite dat veroorzaakte aan de jonge tekenaar; ook de jonge taalkundige schat het hoger dat ie *weet* dat ‘bediller’ in dit of dat verband 'n man is, dan dat ie op het ogenblik de betrokken persoon eenvoudig *ziet* alsof het 'n geslachtloos wezen was; de tegengestelde schatting voelt ie intuïtief als 'n teruggang. Wel leert de taalkunde dat dergelike ‘zwakheden’ onder het spreken honderdmaal voorkomen; maar men heeft er dan geen erg in. Eerst onder het schrijven wordt men een en ander bewust. ‘Hoe kan ik toch zo dom zijn!’ glimlacht men, ‘anders doe ik het toch altijd goed’. En als de taalkundige die ook op het *spreken* van de mensen acht geeft, hun het glas der Waarheid voorhoudt, dan schrikken ze als de mensen van BILDERDIJK op de boerekermis en ze zeggen ‘Nee, zo ben ik niet!’

Zeker, de zucht naar het onafgebroken krachtig bewuste, het perspektiefloze, is om de goede mening en de strekking te prijzen; maar misschien was het nog beter zich z'n ‘zwakheden’ eens sterk bewust te maken zoals we in dit artikel deden, om het karakter van die zwakheden te doorgronden en dan met oordeel te geven en te nemen naar omstandigheden.

PH. J. SIMONS.

Een nieuwe theorie over 't ontstaan van het Afrikaans.[1)]

De heer VAN RIJN kan zich niet verenigen met de mening dat het Afrikaans zijn eigenaardige vorm verkregen zou hebben door de invloed van een vreemde taal - met name het Maleis-Portugees - op het Hollands der eerste kolonisten. Hij ontkent dat zo sterk mogelik. Op de achterzijde van zijn boek laat hij nog eens met grote letters drukken: ‘Heeft het Maleis-Portugees er iets mee te doen? Glad niks!’, en daaronder: ‘Lees dit boekje en u begrijpt alles’. Maar de schrijver heeft zich niet tot ontkennen en afbreken bepaald; hij heeft ons in ruil voor de veroordeelde theorie een splinternieuwe gegeven, die alle eigenaardigheden van het Afrikaans belooft op te helderen. Zie hier waarop die nieuwe verklaring neerkomt.

In de eerste eeuw van het bestaan der volksplanting sprak men daar de gewone omgangstaal van het moederland, zonder enige verandering van betekenis. ‘'t Was voor de burgers onmogelik iets van hun taal te verliezen; in 't gewone verkeer zou men iemand uitgelachen hebben die *de* ei voor *het* ei zei’ (blz. 10). Nu nog zijn er vele burgers in Kaapstad die zuiver Hollands spreken. Eerst in 1745, toen de Boeren 't binnenland introkken, kwam er naast die *burgertaal* iets anders, de *boerentaal*, die voortleeft in het tegenwoordige Afrikaans. Maar die verandering ging buiten elke vreemde taal om. Alles was een gevolg van de eenzaamheid en alles ontstond in de mond der kinderen. Kinderen zijn altijd en overal geneigd tot vereenvoudigen van de taal, maar in koude landen zitten ze bij hun ouders aan 't hoekje van de haard en door die ouders worden hun fouten verbeterd; in 't warme Zuid-Afrika daarentegen liepen ze in alle vrijheid buiten rond, en konden naar hartelust vereenvoudigen. Scholen en boeken leerden ze niet kennen, daar midden in de wildernis; korrigerende ouders waren ook niet aanwezig; geen wonder dus dat het nieuwe geslacht de taal kinderlik eenvoudig maakte. De heer VAN RIJN gaat dan alle afwijkingen na en komt tot de slotsom dat zelfs zulke onhollandse eigenaardigheden als e k i s h o n g e r,

1) C.J. VAN RIJN, H e t z e e r n a u w v e r b a n d t u s s e n h e t A f r i k a a n s e n h e t N e d e r l a n d s, Kaapstad, Bloemfontein, Pretoria, Johannesburg, 1913. Verkrijgbaar in Nederland bij S.L. VAN LOOY te Amsterdam. Prijs ƒ 1.05.

e k i s s c h a a m , door die boerekindertjes uit het midden der achttiende eeuw teweeg zijn gebracht.

Nu is 't heel merkwaardig dat de taal die men van kleurlingen hoort soortgelijke eigenaardigheden (maar in veel sterker graad) vertoont. Doch dat brengt de schrijver niet van streek. Die kleurlingentaal komt overeen met de slaventaal van vroeger, en die slaven waren taalloos als kinderen, infantes, ‘stommen’ (bl. 25, 61 vlg., 73, 116); van de 200 hadden er geen 10 dezelfde moedertaal, zodat ze onder elkander geen middel van verkeer hadden en dus precies als de kinderen het Hollands van hun omgeving moesten gaan leren. Geen wonder dat ze dezelfde vereenvoudiging toepasten. Gelijke oorzaken hebben gelijke gevolgen.

Ook bij 't bespreken van dat Hollands der slaven toont de heer VAN RIJN zijn talent om alles te verklaren, en hij weet zelfs door de taal alleropmerkelikste biezonderheden uit het leven van vroeger dagen op te diepen. Een paar staaltjes zijn te mooi om ze aan de lezer te onthouden, ‘'t Is uit het Afrikaans te bewijzen, dat de slaven geen e i e r e n te eten kregen. Hadden zij b.v. eens per week eens een ei gekregen, dan hadden zij 't woord e i wel gehoord: “Hier is jou ei, April!” Wel moesten zij e i e r s zoeken, e i e r s kopen, e i e r s wegbrengen, en o, die e i e r s braken zo licht’ enz. enz. (bl. 69). De scherpzinnige schrijver had nog verder kunnen gaan: hij had uit dat ene woord (*eier* als enkelvoud, in plaats van *ei*) kunnen afleiden dat die zwarte bedienden nooit de gesprekken aan tafel van hun meesters afluisterden, anders toch hadden ze wel eens gehoord dat de vrouw des huizes zei: ‘wil je nog een ei?’ of haar man: ‘dat ei deugt niet.’ - De vorm k u r k e n (voor k r u k k e n) geeft de schrijver gelegenheid tot een even vernuftige opmerking. We lezen op bl. 67: ‘k u r k e n waren goed bekend, geen bottel zonder een k u r k als stop of prop. Maar k r u k k e n niet. Zuid-Afrika was een land van mensen, gezond van lijf en leden..., Maar toch, jicht en een ongeluk konden 'n enkele maal een k r u k nodig maken. Is het wonder dat dit vreemde artikel k u r k kwam te heten?’

Menigeen zal na 't bovenstaande gelezen te hebben, alle weerlegging van VAN RIJN's geschrift overbodig achten. Ik denk daar anders over. De schrijver verstaat de kunst van op in 't oog lopende plaatsen zijn mening in allerlei lettertypen te herhalen, en ik ben overtuigd van de macht der typografie; de vette letters waarmee BEECHAM's en HOLLOWAY's pillen zijn aangekondigd, hebben de uitvinders rijk gemaakt, en menigeen die een fles van DE HAAS' ‘cruydenwijn’ heeft besteld zou aan de geneeskracht van ‘kruidenwijn’ veel minder geloof

hebben gehecht. Ook mag de schrijver, en zij die geheel of gedeeltelik door hem overtuigd zijn[1)], niet kunnen zeggen: de recensent heeft een loopje met 't boek genomen, omdat hij geen argumenten had.

Laat ik dan beginnen met er op te wijzen dat alles wat de schrijver tot basis van zijn theorie neemt in lijnrechte strijd is met wat de geschiedenis ons leert. Niet na 1745 kan het Afrikaans ontstaan zijn, want we lezen in het Dagverhaal van de stichter der kolonie, dus een kleine eeuw vroeger, allerlei Africanismen, vervormingen die men bij H o l l a n d s e tijdgenoten van VAN RIEBEEK niet aantreft. Als er nu nog aan de Kaap 'gewoon Hollands' gesproken wordt, dan zullen die sprekers door onderwijs, lektuur en omgang met Nederlanders dat ongetwijfeld hebben geleerd. Dat komt uit in de gevallen die VAN RIJN aanhaalt. Ik zou hier alles over moeten schrijven wat Dr. VILJOEN uit KOLBE en anderen heeft bijeengebracht, en alles wat ik zelf uit archiefstukken heb gekopieerd om te bewijzen hoe vroeg onze taal in Afrika de nieuwe vormen heeft aangenomen[2)]. De theorie 'Vereenvoudiging door isolement,' zoals de heer VAN RIJN zijn stelling omschrijft, wordt dus al te niet gedaan door een opmerking van chronologiese aard.

Uitvoerig heb ik indertijd aangetoond dat aan de Kaap in de zeventiende eeuw het Maleis-Portugees de algemene taal was van de slaven, en van allen die met de slaven in betrekking stonden; ik heb met de stukken bewezen dat het bestuur van de O.I. Compagnie zich ongerust maakte over de macht van die taal, waardoor 't Hollands gevaar liep verdrongen te worden; ik heb eindelik door citaten aangetoond dat niet alleen de slaven Maleis-Portugees spraken, maar ook de blanken soms tot hun bedienden het woord richtten in die taal[3)]. Dat alles, ook de talrijke berichten van reizigers van allerlei

1) In het Bijvoegsel van H o l l a n d s Z u i d-A f r i k a , het orgaan der 'Nederlandsch-Zuidafrikaansche Vereeniging,' van 15 Oktober 1913, staat een aankondiging van VAN RIJN's boek waarin het reklame-achtige van de vorm wordt vermeld, en erkend wordt dat de schrijver zijn stelling niet heeft kunnen bewijzen. Maar dat geschiedt 'ofschoon wij gaarne toegeven dat zijn stelling juist is.' En op dezelfde bladzijde lezen wij: 'allen die belangstellen in de taal onzer Zuid-Afrikaansche stamverwanten, kunnen wij, en zonder eenige terughouding, de lezing van VAN RIJN's boek aanbevelen.' 't Lezen van die aankondiging overtuigde mij er van dat een waarschuwing nodig is; in gewijzigde vorm, op verschillende punten wat uitgewerkt, zond ik er ook een aan d i e B r a n d w a g , waarin ik tevens een veel hoger staand stuk van Ds. POSTMA over hetzelfde onderwerp besprak.
2) Het Afrikaansch, Leiden 1899, blz. 12 vlg., 14 noot, 137, 141.
3) Het Afrikaansch, blz. 45-68.

landaard, negeert de schrijver. Hij zegt eenvoudig: ‘Het Maleis-Portugees was niet de slavetaal.... Dan hadden ze nooit zo vlot en vlug Hollands geleerd’ (blz. 116). Wat mij sedert het verschijnen van mijn boekje over het Afrikaans aan reisbeschrijvingen onder de ogen is gekomen, heeft steeds het aantal getuigenissen voor het Maleis-Portugees vermeerderd. Laat ik er uit vele hier een mogen afschrijven, ontleend aan een voor mijn doel nog niet, naar ik meen, gebruikt reisverhaal. De schrijver, een Zweed en C.P. THUNBERG genaamd, was van 13 Augustus 1770 tot 17 April 1772 aan de Kaap; een verblijf in Holland, de lange reis op een Hollands schip en zijn maandenlange tochten in het binnenland, hadden hem zeer vertrouwd gemaakt met onze taal. Hij zegt[1)]: ‘On ne se sert pas de domestiques européens, ce sont des exlaves noirs ou mulâtres de Madagascar, de la côte de Malabar ou de différentes autres contrées de l'Inde. Ils parlent malais ou mauvais portugais, mais rarement hollandais.’

Van 't ‘onechtig leven met slavinnen’ dat in de 17de eeuw geen zeldzaamheid was[2)] en eerst na de vestiging der boeren in 't binnenland een uitzondering, later een verafschuwd misdrijf werd, schijnt VAN RIJN niets te weten; toch is dit feit van gewicht om het snelle vervormen van onze taal te begrijpen.

Maar ik wil op de volkomen verwaarlozing van de geschiedkundige feiten en 't vervangen daarvan door gemoedelike voorstellingen aan eigen opvatting ontleend, niet verder ingaan; een historiese argumentatie heeft veel minder kans op belangstelling en zelfstandige overweging dan beschouwingen van algemene aard: men is niet geneigd of niet in de gelegenheid de aangevoerde zegslui zelf te raadplegen, en daarom wil men aan de geschiedkundige bezwaren maar weinig aandacht wijden. Ik bezie de zaak dan ook liever nog eens van een algemener standpunt.

Is 't waar dat kinderen zulk een aangeboren neiging tot vereenvoudiging hebben? Ik betwijfel het, maar in elk geval staat het voor mij vast dat hun neiging tot navolging oneindig veel krachtiger is. Die neiging is het begin van alle spreken, en vereenvoudiging in kindermond is niet anders dan het gevolg van hun onvermogen om dadelik volkomen na te bootsen. Zij geven intussen het nabootsen niet op, en ze eindigen bijna altijd met een zeer getrouw navolgen.

1) C.P. THUNBERG, Voyages au Japon, par le Cap de la Bonne Espérance, etc. Parijs, 1796. Vier delen. Alleen de Franse vertaling van dit werk staat mij ten dienste.
2) MC. THEAL (Hist. of S. Africa I, blz. 182) zegt dat in 1671 drie vierden van de kinderen die uit slavinnen geboren waren blanken tot vaders hadden

Het is waar dat de ouders daarbij krachtig kunnen helpen door hun afwijkingen telkens te verbeteren, maar dat korrektiewerk is niet, zoals de heer VAN RIJN meent, de hoofdoorzaak van de omstandigheid dat wij bijna juist zo spreken als onze ouders. Het verbeteren brengt alleen te weeg dat het zuiver nabootsen spoediger gelukt. Dat ziet men bij de kinderen van arme en onwetende mensen, die weinig of niet zich aan het spreken van hun kinderen gelegen laten liggen; hun kroost handhaaft ten slotte even zuiver het patois van vader en moeder als de kinderen van ontwikkelde mensen dat doen ten opzichte van de taal door hun ouders gesproken. En de ervaring leert ook dat het klimaat bij dat nabootsen geen waarneembare invloed heeft. Als de heer VAN RIJN gelijk had, dan zouden talen in warme landen gesproken zich onderscheiden door sterke afslijting van de vormen; nu kan men in één uur genoeg spraak kunsten van het Grieks, het Arabies, het Sanskrit, een paar negertalen of Zuid-Amerikaanse talen doorbladeren, om voor altijd te weten dat van zo iets geen sprake is. Met dat vermogen van kinderen om getrouw hun ouders na te volgen hangt samen dat een taal die aan zich zelf wordt overgelaten, niet in nauwe aanraking komt met vreemde talen, uiterst langzaam verandert[1)]. In een onbewaakt ogenblik heeft de heer VAN RIJN laten drukken: ‘in Kanada waren geen slaven, daar was geen Maleis-Portugees langs de kust en toch - hetzelfde proses’ (blz 17 noot). Neen, daar had dat proces juist in 't geheel niet plaats; het Frans der eerste kolonisten heeft g e e n wijzigingen van ingrijpende aard ondergaan, en alleen nadat het Engels in Kanada is binnengedrongen, is er verandering gekomen in de woordenschat en in allerlei spreekwijzen; van vereenvoudiging der spraakkunst is nog heden ten dage zo goed als niets te bemerken. Het Kanadese Frans is dan ook de beste steun voor de theorie dat het Hollands door een vreemde taal in Zuid-Afrika is gewijzigd. En dat vooral omdat het leven der Boeren in Afrika en in Kanada zo veel punten van overeenkomst heeft, en de Fransen langer en strenger gescheiden waren van hun moederland dan de Afrikaners. Wil men nog meer bewijzen, dan kan ik het eigenaardige Hollands aanhalen dat nu nog in de Staat New-York door een paar honderd afstammelingen van de eerste

1) Geheel iets anders is de willekeurige en snelle wijziging in de woordenschat die men bij de talen van sommige onbeschaafde volken heeft opgemerkt; allerlei woorden kunnen om godsdienstige redenen ‘taboe’ worden en dan door andere worden vervangen. Bij volken voor wie bijna elke handeling van religieuse aard is, kan de verandering groot zijn, maar 't zijn de volwassenen die de nieuwe woorden invoeren.

kolonisten wordt gesproken; ook daarvan is de vormleer minder vereenvoudigd dan van het Afrikaans. Er bestaat intussen ook een gekreoliseerde vorm van, door oude negers of halfbloeds gesproken, en die vertoont weer eigenaardigheden die aan 't Afrikaans herinneren (o.a. het ontbreken van een verleden tijd bij de meeste werkwoorden, en het verdwijnen van de z.g. sterke vervoeging).

Ik zou graag eindigen met iets goeds van 't boek van de heer VAN RIJN te zeggen. Hij heeft te recht zich veel moeite gegeven om aan te tonen dat de woordenschat van het Afrikaans voor het allergrootste deel van Hollandse oorsprong is; Engelsen en Afrikaners worden misleid door de taal die wij schrijven, en weten niet hoe veel woorden die men in Afrika voor inheems houdt bij ons heel gewoon zijn. VAN RIJN noemt er vele, en hij had er nog meer kunnen noemen; *varken* voor *pissebed, ijzervarken* voor *egel* en *stekelvarken, afslachten* voor *villen en in stukken snijden*[1)], houdt hij voor in Afrika gevormd en hij weet natuurlijk precies te vertellen waarom en hoe de Afrikaners tot die formaties gekomen zijn, maar al die woorden zijn ook bij ons in gebruik of in gebruik geweest. Het is jammer dat de schrijver als hij woorden, klanken of vormen vermeldt die hij zich uit Nederland herinnert zo schromelik overdrijft bij 't bepalen van het gebruik. Wat dialekties hier en daar voorkomt, of in platte taal nog wel gehoord wordt, heet bij hem al heel gauw ‘algemeen Nederlands’. *Neut* voor n o t e m u s k a a t zeggen volgens hem alle Hollanders die niet tot ‘de upper ten thousand’ behoren en ‘millioenen Nederlanders’ gebruiken het woord s e u n voor *zoon*. Dit doordraven brengt hem er niet alleen toe om zijn eigen meningen in absolute vorm weer te geven maar ook om die van anderen - geheel te goeder trouw, dat geloof ik graag - onjuist voor te stellen. Zo schijnt hij te menen dat Prof. DU TOTT en ik alles of bijna alles uit het Maleis-Portugees verklaren. Een aandachtiger lezing van wat ik over het onderwerp heb geschreven zou hem voorzichtiger hebben gemaakt, en hij zou dan ook minder gemakkelik zich van alle historiese feiten, analoge verschijnselen en getuigenissen van onbevooroordeelde onderzoekers hebben los gemaakt.

D.C. HESSELING.

1) 't Woord komt in deze betekenis niet in het W o o r d e n b o e k d e r N e d e r l . t a a l voor, maar ik herinner aan de verzen van GOEVERNEUR uit D e G e s c h i e d e n i s v a n P r i k k e b e e n :

> 't Beest wordt aan de wal gebracht,
> Stuk gemaakt en afgeslacht.

Kroniek en kritiek.

Klankleer en Onderwijspractijk.

Voor iemand die aan taalstudie doet, is er geen hulpvak zoo loonend en zoo vol aangename verrassingen als de klankleer. En ze laat zich zoo makkelijk beoefenen. Je ooren staan altijd open, de taal van jezelf en van anderen klinkt voortdurend - nu nog lust en wat zorgvuldige attentie en 't régent resultaten. Vooral in 't begin natuurlijk. Dan doe je, als vanzelf spreekt, nogal 'ns uitvindingen, die al gedaan zijn, maar als je volhoudt, dan doe je ook échte, want ik voor mij begin te gelooven, dat er van dat uitgestrekte gebied nog heel wat terra incognita is.

Toch is hier 't aantal, ‘padvinders’ nog bedroevend klein, dunkt me. Vooral vreemd moet 't schijnen, dat menschen die bepaald niet zonder klankleer kunnen, wier onderwijs zonder althans 'n elementaire kennis van fonetiek niet deugen kàn, er niet naar omzien. Ik bedoel hier de onderwijzers, belast met 't zoogenaamd aanvankelijk leesonderwijs. Laat ik er echter aanstonds aan toevoegen, dat dat niet moet worden geweten aan 'n zekeren onwil of afkeer - onbekendheid is hier de eenige oorzaak.

Aan den hoofdcursus, waaraan ik taal geef, nemen ook twee onderwijzers der aanvangsklasse deel. Maar òf die belang stellen in klankleer, en òf ze er hun voordeel mee doen in de praktijk!

Onlangs bij 't transscribeeren - daarbij doen ze altijd de meeste ‘ontdekkingen,’ trouwens dat is ook pas de eigenlijke toepassing, 'n klanktabel hadden ze al in d'r hoofd, toen ze ‘Fransch deden’ - viel hun aandacht op 't feit, dat de consonanten, die in hoofdzaak met de tong gearticuleerd worden, zoo innig met den volgenden of voorafgaanden klinker samenhangen.[1)]

Zoo vonden ze bijv. de *l*, die aan 'n klinker voorafgaat, schuift met dien vocaal op naar vóór of naar achter. Spreek voor u zelf uit: *l*ied, *l*eed, *l*aat, *l*ood, *l*oeren, en let daarbij op de articulatieplaats van de *l*. Wie deze tamelijk fijne gradatie niet waarneemt, beginne met *l*ied, *l*oeren en probeere dan de tusschentrappen.

1) Dit was nu voor hen weer 'n ontdekking, maar eene als waarvan ik in 't begin sprak, want JESPERSEN, ROORDA en SCHARPE wijzen op 't feit.

Hetzelfde werd geconstateerd voor de *l* nà 'n klinker: kie*l*, kee*l*, kaa*l*, koo*l*, koe*l*. Wat volgde hier nu vanzelf uit?

Dat men niet van de *l* mag spreken als van één bepaalde, nauwkeurig te omschrijven spreekbeweging, want er zijn zooveel l's, als er verschillende voorafgaande of volgende klinkers zijn. Dè *l* moet dus beschouwd worden als iets abstracts, als de doorsnee-articulatie van al die *l*'s.

Hetzelfde werd in meerdere of mindere mate waargenomen voor de *t, d, n, nj*, (fonetisch ŋ) *sj* (fon. ʃ), *g, ch, k*. Heel in 't bijzonder ook voor de *h*: die komt alleen voor vóór vocalen en bestaat als articulatie-beweging in 't aannemen van den stand voor den volgenden klinker. Hier geldt 't dus zeker: zooveel klinkers, zooveel *h*'s.

En nu de practijk: wat doe jullie nu in je school?

Ik kan den lezer verzekeren, dat er licht begon te schijnen, dat ze gebreken zagen, groote gebreken, maar wat meer zegt, dat ook 't middel gevonden werd om ze te verhelpen.

Vooral voor hen, die niet bij 't lager onderwijs werkzaam zijn, is hier toelichting noodig.

Volgens de gangbare methode, ook de beste, wordt de kinderen 'n nieuwe ‘letter’ geleerd uit 'n zoogenaamd normaalwoord. Zoo bijv. zal dé *n* geleerd worden uit *an*, dé *k* uit *eik*, enz. Zoo'n normaalwoord wordt dan ‘behandeld’, die bepaalde articulatie muurvast ingeprent. Volgen oefeningen om den nieuw aangeleerden klank ook te hooren in andere woorden; de groote gelijkenis, vooral in klank, van de verschillende variaties, is oorzaak, dat het nog al draaglijk verloopt.

Maar nu komt de moeilijkheid, om namelijk met die ingeoefende articulatie nieuwe klankverbindingen te maken, waarin die spreekbeweging vrij sterk afwijkt.

Om zeker te zijn, dat ik dat bezwaar niet overschatte, ben ik dat eerste leesonderwijs nog eens gaan bijwonen bij onderwijzers, die, zooals bijna allen, van klankleer niets afwisten. Ik trof 't goed. De klinkers *ui, ei, oo, aa* waren geleerd, en de medeklinkers *l, n, k* en *r*. De *l* was geleerd uit *uil* nadat dus de *ui* bekend was. - 'n Fout in de methode natuurlijk, want de *ui* in *uil* klinkt anders dan die van den alleenstaanden klank. - Ik vroeg nu niets anders dan 'ns even de verbindingen te mogen hooren van elk der klinkers *ui, ei, oo, aa* met de *l*. Eerst dus ui-l. Dat ging best, want dat was 't normaalwoord geweest. Toen ei-l. Maar dat ging minder vlot. Die *l* wou maar niet mooi en vloeiend bij de *ei* aansluiten. De onderwijzer begreep 't zelf niet goed, ‘maar’, zei ie, ‘ontbinden gaat altijd beter dan verbinden,

en toch kennen ze de letter goed.' En werkelijk, als ie, de letter *l* wijzende, vroeg, hoe die ook weer heette, dan kreeg hij zonder haperen de *l* (van uil) te hooren, maar de verbinding bleef stroppen.

Onze cursisten weten er nu wel raad op. Ze zullen natuurlijk de kinderen niet zeggen, dat ze vijf of zes *l*'s gaan leeren, maar zij voor zichzelf weten 't best. Volgens hun methode beginnen zij met 'n bepaalde *l*, maar geven onmiddellijk veel oefening, in 't *zuiver nazeggen* van *reeksen* woorden, waarin ook de andere *l*'s voorkomen. Op die manier worden alle articulaties onbewust ingeoefend en geen verbindingen zullen moeilijkheid opleveren.

Men krijgt ook zeker 'n zuiver gevormden consonant, als men den vocaal lang laat aanhouden en daarna ongemerkt den medeklinker daarmee laat vervloeien, als men er dan maar zorgvuldig voor waakt, dat ze den consonant geen knauw geven, want dan is 't spelletje bedorven.

't Doel van deze opmerkingen is geen ander, dan 1°. er op te wijzen, dat de onderwijzers globaal genomen van fonetiek niets weten, 2°. om in een enkel voorbeeld duidelijk te maken, van hoe groot belang die kennis toch is voor hun onderwijs, 3°. om te laten zien, dat de om hun achterlijkheid veel gesmade 'schoolmeesters' wel willen, als ze maar kunnen.

Hoe daarin nu verbetering te brengen? Artikelen en nog 'ns artikelen dragen voor hen geen blijvende vruchten - de groote fout schuilt in de opleiding, die is niet practisch, maar die kan die wissel doorsturen aan de examens. En die leggen ze kalm naast zich neer.

JAC. V. ALPHEN.

Naschrift.

Boven beweerde ik, dat de vooral met de tong gearticuleerde consonanten uiterst innig samenhangen met den volgenden of voorafgaanden vocaal. Dat bracht mij tot dit vermoeden: doofstomme leerlingen, die goed spreekonderwijs gehad hebben, zullen kunnen zeggen, dat ik de *ie* wou laten volgen, als ik hun de *l* van *lier* laat zien. En omgekeerd, zullen ze zien, dat de *aa* voorafgegaan is, als ik hun alleen de slot-*l* van *kaal* laat waarnemen. 'n Collega van me aan 't doofstommen-instituut te St. Michiels-Grestel heeft op mijn verzoek die proeven genomen met allerlei vocalen en consonanten. Hij schreef me 'uw vermoeden is volkomen juist. Ze zien den klinker, dien men *wil* laten volgen of die voorafgegaan is. Slaan ze er eens neven, dan is dit m.i. alleen daaraan te wijten, dat men den beginof slotmedeklinker niet zuiver genoeg articuleert m.a.w. dat men niet genoeg denkt aan den klinker, die voorafgaat of moest volgen.'

Over kindertaal en taalonderwijs.

De Amsterdamse hoogleraar in de wijsbegeerte T.J. DE BOER heeft aan het slot van een voordracht over de *Ontwikkeling van de kindertaal*[1] een oordeel uitgesproken over de toestand van ons taalonderwijs, dat voor een buitenstaander opmerkelik juist is. Met zijn toestemming nemen we het hier over:

Het zou mij bizonder aangenaam zijn, indien ik eenige belangstelling in het onderwerp had opgewekt en bij sommigen de lust doen ontstaan om materiaal uit de kindertaal te verzamelen of te bewerken. Vooral de taalontwikkeling bij het schoolkind moet nauwkeuriger worden bestudeerd en dan in verband gebracht met een kritiek van de leer- en leesboekjes, die men in de verschillende klassen gebruikt en aan de kinderen in handen geeft, en van het taalonderwijs in zijn geheelen omvang. Natuurlijk moet de onderwijzer het kind voorgaan, maar zóó dat het kind kan volgen. Bij het vluchtig doorbladeren van reeksen van leesboekjes voor de volksschool heb ik den indruk gekregen dat men tegenwoordig al heel goed de kunst verstaat om voor de laagste klassen te zorgen door boekjes met afbeeldingen en een tekst die uit gemakkelijke woorden en korte zinnetjes bestaat, alles zoo interessant mogelijk voor het kind.

Ik vrees echter dat er in de leerboeken voor de hoogste klassen nog te veel boekentaal en te veel onbegrijpelijke dingen staan. Nog erger is het, vrees ik, gesteld met de leerboeken der onderwijzers voor hun taalexamen. Onze opvatting van wat taal is, is in de laatste 25 jaar, eerst onder den invloed van de bestudeering van dialekten, nu in den laatsten tijd ook door studie van de kindertaal, belangrijk gewijzigd. Dialekt en kindertaal zijn levende taal en als levende taal moet ook de beschaafde omgangstaal op school worden geleerd. Het doel moet zijn taal leeren, niet grammatica of spelling of dit of dat, maar taal. In en aan het taalmateriaal, dat zich aan de verschillende trappen van ontwikkeling heeft aan te passen, komen vorm en regel langzamerhand wel tot bewustzijn, of, wat nog beter is, worden ze tot gewoonte. Het voorbeeld voorop, de leering, als die noodig is, achteraan! Er is in dit opzicht veel gezondigd, vooral bij het M. en H.O. met zijn vreemde en doode talen, daar meer waarschijnlijk dan bij 't lager onderwijs van de moedertaal.[2] Voor zoover mij

1) Gehouden in 1912 voor het 'Amsterdamsch paedologisch gezelschap' en afgedrukt in de bundel *Moderne Kinderstudie* (Zutphen - W.J. THIEME en Cie - 1913).

2) Als prof. DE BOER de toestanden, in 't biezonder bij de opleiding en de examens voor onderwijzer nauwkeuriger kende, zou hij minder optimisties zijn. De studieboeken zijn voor het merendeel van de oude geest, van boven af, doortrokken, en de studie is er niet op gericht om de onderwijzer krities te maken. Er is biezondere energie en begaafdheid nodig bij de onderwijzer om geheel met de sleur te breken.

althans bekend is, wordt er tegenwoordig bij 't Lager Onderwijs ernstig naar gestreefd om den overgang van dialekt en eerste kindertaal tot het verstaan, lezen en spreken van de beschaafde omgangstaal den kinderen zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Welnu, daartoe kan een liefdevolle bestudeering van de kindertaal slechts bevorderlijk zijn.

Boekbeoordelingen.

A. de Froe, De Klanken van het Nederlandsch. (Groningen - P. Noordhoff - 1913). Pr. ƒ0,80.

Het werkje van de heer DE FROE beantwoordt aan hetgeen de titel, letterlik opgevat, misschien ook doet verwachten. Het is niet een klankleer van het Nederlands, maar een beschrijving van de klanken. Op een paar bladzijtjes na die met het boek in geen verband gebracht zijn, wordt zo goed als uitsluitend gesproken over de ontleding van de *enkele* klanken; de samenstelling van de klanken tot syllaben en zinnen wordt niet behandeld.

In de uitvoerige voorrede wordt, vreemd genoeg, met geen woord een verklaring gegeven van deze op het eerste gezicht bevreemdende beperking. Ja, ik krijg zelfs de indruk dat de schrijver zich er niet eens klaar van bewust geweest is. Hoe dit zij, wij zijn nu genoodzaakt de vraag te beantwoorden wat de klankleer van de moedertaal voor doel heeft, zowel voor hun die alleen die taal beoefenen, als voor hun die ook vreemde talen zullen leren. En misschien zou iemand kunnen menen dat de beide pasgenoemde kategorieën verschillende behoeften hebben. De heer DE FROE schijnt echter aan die mogelikheid niet te denken; immers hij beveelt in de voorrede zijn ‘werkje ten zeerste aan in de welwillende belangstelling van leeraren aan kweekscholen en normaallessen’, en verklaart tegelijkertijd dat

het werkje bedoeld is als inleiding op drie andere werkjes die de klanken van het Frans, Engels en Duits zullen behandelen.

Over de betekenis van klankleer voor het onderwijs in de moedertaal heb ik in dit tijdschrift meer dan eens geschreven. Ik zal dus volstaan met daarnaar te verwijzen, en alleen in het kort te zeggen: dat de klankleerstudie er toe moet bijdragen de taalstudie op de bodem van de werkelikheid te houden, en, wat onderwijzerstudie betreft, daarop te brengen. De leerling moet door klankleer gemeenzaam worden met het inzicht dat taal een *ἐνέργεια*, geen *ἔργον* is.

Wordt dit doel bereikt door klankontleding? Mijn antwoord is: het wordt voornamelik bereikt door de distributie en de samenstelling van de klanken te bestuderen, hun invloed op elkaar, en hun veranderingen. Maar voor de studie van die synthese is enige kennis van de klankontleding onmisbaar. In de klankleer is klankontleding een middel tot het doel. En, zoals het meer gaat wanneer onbevoegden zich met een vak inlaten, ook hier wordt vaak het middel voor het doel aangezien.

Ook de heer DE FROE heeft naar mijn mening deze fout begaan. Hoezeer hij zich blind gestaard heeft op de enkele klanken, blijkt overtuigend uit het bladzijtje waarin hij spreekt over assimilatie. Als er iets is dat karakteristiek is voor het Nederlands, dat iedere leerling die in de eerste klas van de Middelbare School met klankleer in kennis wordt gebracht, steeds treft, is het de assimilatie, d.w.z. de veranderingen vooral die de 'woorden' *in de zin* vertonen. Een leerling merkt tot zijn bevreemding dat *zijn* niet altijd met *z* begint, dat hij in *met zijn tweeën* een *s* zegt; hij merkt dat het onbepaalde lidwoord volstrekt niet altijd ən is, maar in *een peer* vaak əm gezegd wordt, enz. Welnu, de heer DE FROE geeft als voorbeelden van assimilatie uitsluitend, enkele woorden, maar *geen enkel voorbeeld van assimilatie in de zin*. Duideliker kon hij niet tonen dat de *woorden* voor hem de fonetiese eenheid bij uitnemendheid zijn!

Ik behoef na het bovenstaande niet te zeggen dat er van fonetiese transkriptie bij DE FROE geen sprake is. Laat ik echter in het kort bespreken wat DE F. zijn lezer wèl biedt. Het is: een ontleding van de medeklinkers en van de klinkers naar het systeem van SWEET, en een bespreking van de elementen van onze tweeklanken.

Zoals bij veel volgelingen van SWEET is ook voor deze schrijver een klank zo goed als altijd een resultaat van standen van spraakorganen, niet een akoesties verschijnsel[1)]; al wil ik daarmee niet zeggen dat

1) In weerwil van een hoofdstukje over geluidsleer.

SWEET zich zelf aan zulk een eenzijdige opvatting schuldig maakte. Zo spreekt S. uitvoerig over de standen van de stembanden bij stem en fluisteren, maar dat de *v, z* aan het begin van Nederlandse woorden geademd begint, en dus moet gescheiden worden van de inlautende *v, z*, daarvan horen we niets; en te moeilik lijkt het me voor de onderwijzers toch niet, als ik bedenk dat dezer dagen een jongetje uit de 1e klas H.B.S. naar aanleiding van een fout in de transkriptie van een medeleerling zei: 'maar dat komt omdat de *v* met een *f* begint'.[1)] Voor de S. is het onderscheid tussen *g* en *ch* klaar als glas: waar men *g* schrijft aan het begin of in het midden van een woord spreekt men 'natuurlik' stemhebbende, waar men *ch* schrijft 'natuurlik' een geademde konsonant. Dat een anlautende stemhebbende *g* wel eens uitzondering kon zijn in het Algemeen Beschaafd, ja dat men ook inlautend wel een geademde klank hoort waar het schrift een *g* heeft, schijnt bij de S. nooit opgekomen te zijn. - Wat voor begrip de S. heeft van gesloten medeklinkers blijkt uit zijn naïeve waarschuwing: 'men moet *p* niet uitspreken als *pee*, of als *pe* (uitgesproken als *pe* in *diepe*) maar eenvoudig (*p*) d.w.z. den klank dien men hoort aan het eind van het woord *diep*.' Dat 'eenvoudig' is superlatief onnozel. Alles wat over gesloten konsonanten gezegd is, is blijkbaar aan de heer DE FROE voorbijgegaan zonder hem te raken.

De ontleding van de klinkers is 'volgens SWEET', zal men zeggen. Ja, maar volgens SWEET zonder de scherpheid van definitie, en de scherpheid van blik. Alles vervaagt hier. Men ga eens na wat er van de termen *hoog, midden* en *laag* terecht komt!; veel erger nog maakt de S. het met de termen *nauw* en *wijd* (bl. 52 *v*). Ik wil aannemen dat daar, evenals elders, drukfouten verwijderd moeten worden, maar ook dan zal het weinigen duidelik zijn.

En nu bespreek ik niet eens het feit dat de S. ons dit alles als feiten gaat opdissen op het ogenblik dat de hele theorie van de klinkerontleding van BELL en SWEET in de smeltkroes is. Alles wordt voorgedragen met een aplomb alsof daar nu geen steekje aan los was, terwijl men eerder zal zeggen dat er geen steek van vasthoudt.

Trouwens, moeilikheden kent de S. niet: alles is voor hem eenvoudig; zijn moeilikheid is alleen hoe het die domme lezers uit te leggen. Een definitie van syllabe is hem niets, hij geeft er nog druklettergrepen bij kado. Maar nu en dan moedigt hij de lezer aan; zo

1) Zie ook Nieuwe Taalgids VII. 250.

op bl. 14: ‘de aanhouder wint’; bl. 23: ‘oefen vlijtig tot u[1] in staat bent den

Stem achter × *zacht gehemelte klapper*

geïsoleerd uit te spreken.’ En op bl. 71: ‘Het eind van het boekje nadert.’

Ik heb bij de lezing van het boekje enige biezonderheden aangetekend, maar een bespreking daarvan lijkt me overbodig. Als voorbeeld van zulke aantekeningen wil ik slechts één geven: op bl. 39 verklaart de S. dat een geademde klinker ‘niets’ is; het is dus wel zonderling dat men in het Frans zulke geademde klinkers gebruikt.

Ofschoon het boekje in alles uiterst gematigd is, en uit menige bladzij een lucht van een vol schoollokaal ons tegemoet komt, is de S. in de voorrede een ogenblik verkondiger van een mening die zijn eigene geworden is. Hij wil door deze serie boekjes (over Nederlands, Frans, Engels en Duits) een einde maken aan de regelloosheid op het gebied van terminologie en foneties alfabet. In de vier boekjes zal dus één terminologie gebruikt worden, en één alfabet.

Wat de terminologie aangaat: het gebrek aan eenheid is hier weinig opvallend, wat de medeklinkers betreft. Een kandidaat die in het Frans *explosif* geleerd heeft, zal toch geen moeite hebben aan het woord *verschlusslaut* hetzelfde *begrip* te verbinden, en in het Engels hetzelfde aan *stop*. Wat de S. nu doet is geen verbetering: hij gebruikt het Hollandse woord: *klapper*. Waarom toch niet *explosief*? Beter echter zou zijn te spreken van *gesloten* en *open* medeklinkers. Over de terminologie van SWEET wat de klinkers betreft zal ik niet meer spreken; maar wat dunkt u van de eenvoud van de *midden voor nauw ronde Φ*?

Wat het fonetiese alfabet aangaat: ik vind wel goed dat men voor elementaire doeleinden gebruik maakt van het alfabet van de Association Phonétique Internationale.[2] Maar daarmee *blijft tòch* het bezwaar van verschillende transkripties, zoals DE FROE zelf aanwijst, ten minste nog voor lange tijd. En die bezwaren tegen verschil van transkriptiewijze worden door DE FROE ook veel te breed uitgemeten. Hij verklaart: ‘Wanneer ik dan ook een studie over klankleer, waarbij een ander alphabet wordt gebruikt, gemakkelik wil volgen, spel ik

1) De lezer zal het ongelooflik vinden, maar ik moet verklaren dat de heer DE FROE zijn lezers steeds met *u* aanspreekt.

2) Ik doe het zelf ook in mijn *Primer of Present-Day English*, en in de eerstdaags verschijnende tweede druk van *English Sounds*, en de *Primer of English Pronunciation*.

eerst het alphabet òm in dat der Association Phonétique Internationale'. Ik zou willen vragen, trouwens niet alleen om deze reden, welke studies de heer DE FROE zo gelezen heeft.

Bovendien is de winst door eenheid van transkriptie verkregen voor een gedeelte slechts schijnbaar. Of men voor de *a* van het Engelse *father* een ander teken gebruikt dan voor de *a* van het Hollandse *vader*, hoofdzaak is dat men de Engelse klank leert, en dat doet men onafhankelik van een teken! Met welke *a* de Engelse *a* in een Engelse fonetiese tekst wordt getranskribeerd is absoluut onverschillig[1]. Ja men zou zelfs kunnen zeggen dat de lezer van deze serie door de tweeërlei *tekens* voor *a* in de waan komt dat er maar twee *a-klanken* zijn, en dus gaat menen dat de *a*'s van *vat* en *vader*, de Franse *a* van *patte* en *pâte*, en die van het Engelse *father*, en het Duitse *vater* tot twee klanken terug te brengen zijn.

Ten slotte verklaart de S. dat hij niet heeft 'gestreefd naar een systematische, quasi-wetenschappelijke behandeling.' De S. zal wel niet bedoelen dat een systematiese behandeling ipso facto quasiwetenschappelik is. Als hij echter wil zeggen dat een systematiese behandeling door hemzelf een quasi-wetenschappelike zou geworden zijn, is het niet aan mij hem tegen te spreken. Maar wèl wil ik als mijn mening uitspreken dat de wens van de Schrijver dat het boekje 'dienstig (moge) zijn om de talenstudie van onze onderwijzers meer vruchtdragend te maken; - en zoo aan héél ons onderwijs ten goede (moge) komen' niet vervuld zal worden, hetzij het boekje gebruikt wordt of niet.[2] Als de S. werkelik ons onderwijs, zij het dan niet héél ons onderwijs, van dienst wil zijn, is het nodig dat hij zich op de hoogte stelt van wat wetenschappelike mannen ons willen leren, als wij naar hun willen luisteren; al zou hij dan ook in plaats van drie 'boekjes' per jaar er slechts één uitgeven.

E. KRUISINGA.

1) In *Franse* teksten heeft men natuurlik twee tekens nodig voor de klinkers in *patte* en *pâte*.
2) De leraar aan kweek- of normaalschool heeft een betere handleiding voor zich in ROORDA. En voor de leerlingen moet dan de leraar de handleiding zijn.

Uit de tijdschriften.
(November-Desember.)

De Gids.

Nov. *De Levensroman van R.C. Bakhuizen van den Brink* wordt door de SCHARTEN's voortgezet, met het vervolg van het zesde hoofdstuk *Onder de hoede van broer Eugène* en het begin van hoofdstuk VII: *Julie zwervende*.

Des. Deze afl. brengt het gelukkig einde van de *Levensroman*: de vereniging met Julie, na de angst dat het geloofsverschil op 't laatst nog scheiding zou kunnen brengen, en *De latere jaren* van ongestoord huweliksgeluk en maatschappelike voorspoed. Na Julie's dood (1855) is hij, ondanks een tweede huwelik, ‘inwendig gebroken’. Dat zoveel plannen onvoltooid bleven schrijven de SCHARTEN's daaraan toe, dat ‘de diepe drijfkracht uit hem weg was’. - M.H. VAN CAMPEN publiceert het eerste gedeelte van een artikel over *Het historisch-materialisme in de litteraire critiek*. Daarbij richt hij zich in de eerste plaats tegen H. ROLAND HOLST, en ontleedt haar *Studies over Socialistische Aesthetica*; dan tegen HERMAN GORTER (*Kritiek op de Litteraire beweging van* '80 *in Holland*), die ‘onbewust zichzelf bestrijdt’, wanneer hij spreekt van ‘een hart dat tegenover poëzie nooit heeft gedwaald’. VAN CAMPEN stelt tegenover de histories-materialistiese theorie zijn opvatting, dat ‘het eeuwige en essentieele in een kunstwerk is de schoone beweging van het Scheppend Vermogen, dat dat werk voortbracht’. In het tweede hoofdstuk wordt daaraan een litterair-kritiese beschouwing van Mevrouw HOLST's *Rousseau* vastgeknoopt. - In de *Bibliographie* een beknopte beoordeling van KNUTTEL's *Proza uit de zeventiende eeuw*, door G. KALFF.

De Beweging.

Nov. ALBERT VERWEY wijdt, onder het opschrift *De Poëzie van Zuid-Afrika* een beschouwing aan de dichter C. LOUIS LEIPOLDT. Zijn verzen ‘zijn niet het gevolg van de taalontwikkeling en de prosodische proeven van de laatste tien jaren. Zij zijn zonder die ontstaan als de dadelijke uiting van wat de mensch en de vaderlander in dat belangrijke tijdperk van het Zuid-Afrikaansche leven heeft gevoeld.’ - ‘Wat hebben wij ons vaak over de Afrikaanders verwonderd dat bij hen, na den oorlog, altijd de Politiek aan het woord was. Nu is de Poëzie aan het woord, door den Inleider voor natuur-poëzie verklaard, door den dichter niet zonder schroom in

het licht gegeven, maar de Poëzie, zonder verf of masker, de poëzie van Zuid-Afrika'. LEIPOLDT 'is eenvoudig dichter, d.w.z. een mensch die gevoel en verbeelding heeft, en die genoodzaakt is zich uit te spreken. Hij voelt de natuur, en ziet en zegt haar, maar diepst en innigst leeft in zijn hart wat hem onvergetelijk bewogen heeft, en wat te midden van de stilste natuurbeschouwing naar boven dringt'. Zijn herinneringen aan de vrouwenkampen - o.a. *Aan 'n Seepkissie* - bewijzen het: 'Geen oogenblik laat hij zich overhalen tot patriottische of moraliseerende welsprekendheid. Hij doet niets dan dichten. Hij sentimentaliseert niet, hij heeft geen ander doel dan te verdwijnen achter het tafreel dat hij ontwerpen wil. Hij geeft het humoristische evenzeer zijn deel als het aandoenlijke. Want hij weet dat zijn kracht niet ligt in een beperkend partijkiezen, maar in zijn menschelijkheid die vanzelf het waardevolle tot zijn recht brengt.' De proeven rechtvaardigen het slot, waar VERWEY, met een aanhaling uit de *Slampamperliedjes*. LEIPOLDT toeroept: 'jij is rijk.' - P.N. VAN EYCK bespreekt *Een lied van Suster Baertken*, nl. het uitvoerige lied, door HOFFMANN VON FALLERSLEBEN gevonden (*Horae Belgicae* X) en dat overeenkomst vertoont met de korte authentieke tekst 'Die werelt hielt my in haer gewout'. Dit lied, door KALF aan Zuster Baertken toegeschreven en zeer gewaardeerd, werd door KNUTTEL als 'gelegenheidswijziging afgewezen'. VAN EYCK schat het zeer hoog: Het is 'een geheel dat in zich zelf volledig en onnavolgbaar is. Het is ook persoonlijk, maar persoonlijk bovenal in de dan schablonelóóze dictie, in het uiterst subtiele vervlieten en verschieten, het wisselen en wiegelen der lyrische rhythmen'.

Des. C.G.N. DE VOOYS behandelt, als 'bijdrage tot de kennis van de letterkundige kritiek vóór de Gids-tijd' drie weekbladen: *Apollo, Argus en Nederlandsche Mercurius*. Het eerste blad, waarin POTGIETER debuteerde, ging tot nu toe door voor het orgaan van J. VAN LENNEP en A. VAN DER HOOP. POTGIETER, die daarvan de zegsman was, heeft zich blijkbaar vergist. Het anonieme weekblad *Argus* stelt ons in staat de geschiedenis van *Apollo* te leren kennen. De redakteur van *Argus* was hoogstwaarschijnlik de romanticus JAN WAP. Tegenover de behoedzaamheid van *Apollo* steekt scherp af de baldadigheid van *Argus*, die in zijn vinnige kritiek vaak rake slagen sloeg, maar weinig opbouwende kracht bezat. Van beter positief gehalte was de *Nederlandsche Mercurius*, geredigeerd door VAN LENNEP en VAN DER HOOP, maar ook dit blad bleef een 'bont allegaartje'. Als kritiese leiders zijn ook deze auteurs mislukt; eerst DROST, BAKHUIZEN en POTGIETER hebben vervuld wat zij nastreefden. 'De

zwakke stroming werd door een sterkere, uit een andere richting komende, overstelpt. Maar de eer, beweging gebracht te hebben in stilstaande wateren, komt voor een deel toch ook aan de vergeten voorgangers toe.' - Onder de reeks *Hedendaagsche Dichters* bespreekt ALBERT VERWEY de *Tuinen van Liefde en Dood*, door MAURITS UYLDERT. Hij tekent het beeld van deze hem sympathieke dichter als de vioolspeler in de schemering.

De Nieuwe Gids.

Nov. W. KLOOS prijst in zijn *Literaire Kroniek* JOH. REDDINGIUS, die in zijn eigen genre, veilig bij de besten onzer dichters kan worden gesteld.

Des. *Novellistische schetsen* van FRITS HOPMAN, *In het Voorbijgaan*, worden door KLOOS om het journalistieke talent geprezen.

Groot-Nederland

Nov. J.L. WALCH bespreekt een drietal *Nieuwe Verzenbundels*, nl. van DAAN VAN DER ZEE, J.K. RENSBERG en R. VAN GENDEREN STORT. - EDMOND VAN OFFEL prijst SABBE's roman *De Nood der Bariseele's*, die hij boven de andere werken van deze schrijver verkiest, 'omdat het zijn diep-menschelijkste boek is.'

Stemmen des Tijds.

Nov. In de rubriek *Leestafel* noemt J. JAC. THOMSON de verzen van J.J. DE STOPPELAAR, (*De Parelduiker*) 'onevenwichtig', maar gekenmerkt door 'eigen, schoon geluid'. Ook die van A. ROLAND HOLST (*De Belijdenis van de Stilte*) prijst hij, als van een 'bizonder kunstenaar'.

Elseviers Maandschrift.

Des. H. ROBBERS bespreekt het laatste deel van KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* en de *Historische Schets van de Nederlandsche Letterkunde* van C.G.N. DE VOOYS. In KALFF's laatste deel mist hij 'de cultuurbeschrijvende veelzijdigheid van den aanvang'; in 't biezonder is hij teleurgesteld door 'de summiere wijze waarop het tijdvak "1870 tot heden" is afgedaan.'

Den Gulden Winckel.

Nov. E. D'OLIVEIRA, de bekende letterkundigen-interviewer, publiceert *Een gesprek met Herman Heyermans*. - CONSTANT VAN WESSEM schrijft een artikeltje *Naar aanleiding van Frederik van Eeden's brieven* d.w.z. de gedrukte verzameling *Brieven*

uit de jaren 1889-1899. - P.L. VAN ECK JR. kondigt M.E. KRONENBERG's uitgave van VONDEL's *Inwijdinge van 't Stadthuis* aan.

Des. Behalve het slot van het *Gesprek met Herman Heijermans*

brengt dit nummer een aantal boekbesprekingen, o.a. van L. COUPERUS' roman *Heracles*, waar H. VAN LOON een zeer ongunstig oordeel over velt.

Ons tijdschrift.

Nov. EUGÈNE GERICKE geeft een belangwekkende beschouwing over *Boutens en Van de Woestijne als overgangsdichters*. 'De tachtiger kunst is anarchistisch, de moderne tuchtvol.' 'Het kenmerk van alle groote poëzie is gestaltevol te zijn. De gestalte is uitteraard een *levende* vorm: ze is organisch. Ze heeft het voorkomen en de kracht der eeuwige noodwendigheid. Ze leeft een onafhankelijk bestaan. Van het lijdelijke tot het actieve, van het bizondere tot het algemeene, van het amorphe tot het gestalterijke, ziedaar de gang die een jeugdige, zich gestadig verdiepende poëzie, noodzakelijk te volgen had.' BOUTENS heeft zich uit het sensitivisme van zijn eerste bundels losgemaakt om te komen tot het zachtaardig, optimistische, pseudo-Platonische systeem van zijn latere bundels. - 'BOUTENS' beteekenis is in de eerste plaats die van een overgangsdichter, in de tweede die van een onovertroffen technicus, in de derde die van den schepper van enkele ijle en aetherische, schier lichaamlooze gedichten, maar die op zeldzaam bekorende wijze de uiterst verfijnde persoonlijkheid van den maker tot aanschouwelijkheid brengen.' - VAN DE WOESTIJNE ging uit van stemmingskunst, van lijdelikheid, kwam in de *Boomgaard der Vogelen en der Vruchten* tot bezinning òver het leven, en bereikte in de *Gulden Schaduw* zijn hoogtepunt: 'een spontaan en actief verwerken van het zinnelijk waargenomene en het innerlijk doorvoelde ter verwezenlijking van 's dichters diepsten geest.' Beide dichters kwamen dus 'tot de algemeenheid van den geest.' 'Doch wat bij BOUTENS wijsgeerig systeem was, en krachtens zijn geaardheid wezen moest, is bij VAN DE WOESTIJNE diepste menschelijkheid.' Bij beiden vindt men - een ander kenmerkend verschijnsel in de nieuwere poëzie - 'het eeuwigheidsverlangen dat geen complete en diepere menschelijkheid vreemd kan zijn.' - Tegen deze beschouwingen ontwikkelt P.H. RITTER Jr. zijn bezwaren, onder het opschrift *Lof der lijdelijkheid*.

Van onzen tijd.

No. 5-7. LEO VAN PUYVELDE bespreekt uitvoerig het drama *Jacob van Artevelde* van CYRIEL VERSCHAEVE (pseudoniem: I. OORDA). Na de geestdriftige ontvangst door bewonderaars die in VERSCHAEVE een Vlaamse Shakespeare begroetten, waarschuwt de beoordelaar voor overschatting. Hij zou het drama omgewerkt en besnoeid wensen tot een meesterstuk. Toch prijst hij het grote talent:

het vermogen om karakters te scheppen, de levende taal in ‘den grooten stijl’ dien men heden al te lichtzinnig brandmerkt als rhetoriek.

No. 8. De redaktie haalt met ingenomenheid een kritiek aan, uit *Vlaamsche Arbeid*, waarin over VERSCHAEVE en zijn ‘doode, rhetorische taal’ minder gunstig geoordeeld wordt.

No. 9. MARIA VIOLA bespreekt de proza-bundel *De bloeiende verwachting* van TOUSSAINT VAN BOELAERE, de Zuid-Nederlander, die in tegenstelling met de West-Vlamingen werd ‘een uit eigen en vreemde cultuurfactoren gegroeid schrijvers-type,’ die aan TEIRLINCK doet denken.

No. 10. De schetsen van MARIE GIJSEN *Uit het hart van Brabant*, in Brabants dialekt geschreven, worden door MARIA VIOLA geprezen.

No. 12. In een artikel *Hollandsch en Vlaamsch* ontleedt en veroordeelt L.C. MICHELS de rede door HUGO VERRIEST in de ‘Vlaamsche Academie’ uitgesproken over taalschoonheid, om dan als taalkundige ‘de kwestie ietwat zuiverder te stellen.’

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie.

Okt. 1913. In deze aflevering is een rede van HUGO VERRIEST afgedrukt: *Waar spreekt men het schoonste Nederlandsch*. Het antwoord luidt bondig: ‘Hier’. Maar behalve dit estheties oordeel, vinden we een veroordeling van het Hollands-beschaafd op taalkundige gronden die kant noch wal raken, en die bewijzen dat VERRIEST van de taaltoestanden in het Noorden slecht op de hoogte is. Het Hollands - beweert deze minnaar van de ‘levende’ taal - heeft kwalen ‘die den groei, ja het wezen zelf van de taal aantasten.’ Daartegenover prijst hij het Zuid-Nederlands, eveneens op onhoudbare theoretiese gronden.

Mededeelingen van de Vereeniging voor beschaafde Nederlandsche uitspraak.

Jaarg. 1. No. 1. Dit eerste nummer, waarin het program van de jonge Zuid-Nederlandse vereniging ontwikkeld wordt, maakt een gunstige indruk. Het bestuur plaatst zich op een ruim standpunt en wenst door studie en voorlichting het vraagstuk van een algemeen beschaafde Nederlandse omgangstaal aan de orde te stellen.

Leuvensche Bijdragen XI,

afl. 1. D.A. STRACKE S.J. geeft een studie over de namen *Hulster loe* en *Krieke putte* in de *Reinaert*. De eerste verklaart hij als: het bos hij Hulst, terwijl de Kriekenputte een histories aanwijsbare bron is ‘aan den Zuid-Westkant van

het oude Hulster bosch,' later als plaatsnaam bekend gebleven. Misschien wijst de plaatsnaam Goudekinsberg nog op de sage van Ermerinc's schat. Het feit dat de dichter deze plaats als woestenij schildert brengt de schr. tot de veronderstelling dat onze Reinaert nog wel een halve eeuw ouder dan 1250 zou kunnen, zijn. - Onder het *Boekennieuws* komt een bespreking voor van STOETT's *Nederlandsche Spreekwoorden en gezegden*, 3de druk, door L. GROOTAERS, die een aantal verbeteringen en aanvullingen aan de hand doet.

Volkskunde.

Afl. 11-12. De redakteur A. DE COCK opent de aflevering met een artikel over *De vrijmetselarij in het volksgeloof*. - R. FONCKE deelt *Twee wiegeliedjes* uit Mechelen mee, en uit een zeldzaam boekje van 1664 *Een lied van Brusselsche klokken*. - A. DE COCK vervolgt zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*.

Dietsche Warande.

No. 11-12. JUL. PERSIJN publiceert een breed opgezette en gedokumenteerde studie *Ons Tooneel te Antwerpen van* 1840 *tot* 1853, aansluitende bij zijn studie over de jaren 1830-1840 in No. 6 van dit tijdschrift. Deze studie is een uitwerking van zijn ongepubliceerd proefschrift.

Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterk. 1912-1913.

De rede van J. HUIZINGA: '*De beteekenis van* 1813 *voor Nederland's geestelijke beschaving*,' in dit deel afgedrukt, is ook belangrijk voor de letterkundige ontwikkeling. Onder de 'Mededeelingen' zijn twee bijdragen van litterair-historiese aard, n.l. een studie van A.J. BARNOUW over *Oliver Goldsmith en Justus van Effen*, waarin gewezen wordt op passages in het werk van GOLDSMITH, waarin hij een getrouwe vertaling geeft van Frans proza van JUSTUS VAN EFFEN, dat hij voor eigen werk liet doorgaan. - J.F.M. STERCK geeft een bijdrage *Uit het Amsterdamsche tooneelleven op het einde der XVIIe eeuw*, gegrond op onderzoek in de notarisarchieven. In het midden van dit onderzoek staat een hekelend zinnespel van GOVERD BIDLOO: *De muiterij en nederlaag van Midas, Koning Onverstand of comma, punct, parenthesis* (1685), waarvan de ware sleutel eerst te vinden is in de akten, door dit sensationele hekelspel uitgelokt.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterk.

XXXII, afl. 4. G. KALFF publiceert interessante *Onuitgegeven brieven aan J.P. Kleijn en A. Kleijn-Ockerse*; daaronder zijn er drie van H. VAN ALPHEN en vier van STARING. - E. SLIJPER maakt *Opmerkingen bij enige Neder-*

landse spreekwoorden. Uit de omvangrijke verzameling Latijnse spreekwoorden van WERNER (Heidelberg 1912) heeft hij er een ‘aantal opgeschreven die aan hollandse verwant leken,’ en die in enig opzicht zouden kunnen toelichten, wat bij HARREBOMÉE staat of aanvullen wat bij STOETT of SURINGAR daaromtrent vermeld wordt. - R. VAN DER MEULEN behandelt een aan 't Russies ontleend woord *slawaeien*. - M.G. DE BOER toont aan dat *Heije's Nieuw Lied van de Zilvervloot niet geheel oorspronkelijk* is, en behandelt twee duistere plaatsen bij VONDEL, o.a. in zijn gedicht *Op Pieter Pietersz Heijn*. - W. DE VRIES behandelt de etymologie van een aantal dialektwoorden en van *huiveren*. - J. VAN DER VALK komt nog eens terug op *Maerlants Grafschrift*. - J. DYNELEY PRINCE geeft, ingeleid door D.C. HESSELING, een Engels artikel: *A. text in Jersey Dutch*. Daarvoor koos hij de parabel van de Verloren Zoon. - Een aantal *Kleine Mededeelingen* besluiten de aflevering.

Opvoeding en Onderwijs. No. 22. Bijblad voor Taal en Letteren.

H.J.A.M. STEIN besluit zijn artikel over *Het zoeken naar idealisme in de litteratuur*, waarin hij zich op Frans gebied beweegt. - JOH. VAN DINTER schrijft over VONDEL's *Kerstliederen* en over *Woordkunst zooals die niet mag zijn*. In het laatste stuk volgt hij de gevaarlike methode van losse stukjes uit gedichten te knippen om die belachelik te maken. Daardoor meent hij aangetoond te hebben dat de bloemlezing van GUTTELING en UYLDERT veel prulpoëzie bevat.

Psychiatrische en Neurologische Bladen

No. 5. De arts J. VAN DER TORREN publiceert een studie over *De schrijffouten van kinderen*. Schoolhoofden te Nieuwerkerk aan de IJsel en te Hilversum hebben hem het materiaal verschaft. In 't biezonder voor onderwijzers is dit onderzoek leerzaam. Bij het onderzoeken en rangschikken begaat de schrijver een fatale fout, door klanken en letters te verwarren. Zowel *sent* als *zent, vakantie* als *vagantie* brengt hij onder de rubriek: ‘verwisseling van klanken met elkaar’. De spelfout *honderdt* komt op één lijn te staan met *priefen* voor *brieven*; de schrijf- of hoorfout *dieven* voor *brieven* op één lijn met *Janieworie*, waarin de *o* wel de dialektiese *oa*-klank zal zijn. Bij leken is zulk gebrek aan onderscheiding, ten gevolge van ouderwets taalonderwijs, begrijpelik en vergefelik, maar een geleerde die zich bezig houdt met ‘onderzoekingen op taalpsychologisch terrein’ mag zulke elementaire vergissingen niet maken. Vult hij deze leemte aan, dan zullen zijn resultaten in bruikbaarheid winnen.

C.D.V.

Het gezag van een ‘Algemeen Beschaafd’. (*Vervolg van blz.* 14).

IV. *Het onderzoek van het ‘Algemeen Beschaafd’: eenheid en verscheidenheid: de invloed van de geschreven taal*.

Eer we normen trachten vast te stellen en te bereiken, moeten we de werkelike taaltoestanden grondig kennen. Opmerkelik is het, hoe weinig aandacht onze taalkundigen tot nu toe daaraan geschonken hebben. Begrijpelik is het wel. Germanisties geschoolde dialekt-onderzoekers stellen alleen belang in het ‘zuivere’ dialekt. Begint in dat dialekt de middelpuntzoekende kracht te werken, dan spreken ze van ‘bederf’.[1] De onderzoekers van de ‘schrijftaal’ - waarin dan de taal van de letterkunde en het algemene schrijven van de ontwikkelden samenvielen - zochten het materiaal voor hun Spraakkunst voornamelik in de boeken. Natuurlik werd die taal ook ‘uitgesproken’, en diende er dus in de Spraakkunst een hoofdstuk te zijn voor de klanken, en hun schrijfwijze, maar het is niet toevallig dat dit hoofdstuk bij TERWEY en DEN HERTOG achteraan komt te staan. Bij deze beschouwing zijn we aan de tegenpool: het dialekt is hier niet het ‘natuurlike’, maar het ‘onbehoorlike’; alle overgangsvormen tussen het dialekt en het Algemeen Beschaafd worden gekarakteriseerd als ‘slechte’ of ‘bedorven’ uitspraak.

In een volgend hoofdstukje zullen we aantonen dat de waardebepaling waaruit deze veroordelende termen voortvloeien, recht van bestaan heeft. Evenzeer heeft de Germanist een betrekkelik recht[2]

1) Let b.v. op de terminologie van DRAAIJER, als hij schrijft: ‘Het getal “vleeseters” is in Deventer op *onrustbarende* wijze gestegen, en dat der “vleiseters” in dezelfde mate gedaald.’ (Aangehaald in VAN GINNEKEN's *Handboek* I, 66).
2) Slechts betrekkelik, want in zo'n ‘natuurlik’ ontwikkeld dialekt kan zich vroeger hetzelfde verschijnsel afgespeeld hebben: de oplossing van kleinere taalkringen in een vrij sterk afwijkende grotere kring, waaruit dan zogenaamde ‘uitzonderingen’ te verklaren zijn.

om bij het nasporen van klankwetten 'bastaardvormen' van dialekt en Beschaafd als minderwaardig te verwerpen. Maar beide beschouwingen worden eenzijdig, wanneer daardoor het bestuderen van die overgangsvormen beneden de aandacht van de taalwetenschap geacht wordt. Van sociologies standpunt wordt stellig de vraag van belang: langs welke tussentrappen ontwikkelt zich de streektaal tot de algemene taal, en met welke verscheidenheid wordt op het ogenblik die algemene taal in de verschillende gewesten door mensen van verschillende ontwikkeling gesproken?

VAN GINNEKEN, die in zijn *Handboek* uitgaat van het juiste inzicht dat een breed tafreel van het werkelik gesproken Nederlands, een 'sociologiese struktuur van de Nederlandse taal' het eerst nodige is, toont ook oog voor de groei van het dialekt naar het Beschaafd. Maar terwijl hij een schat van gegevens heeft voor de taal van de 'zuivere'-dialektsprekers, blijkt juist uit zijn boek hoe het materiaal geheel ontbreekt als men de overgangsvormen wil laten uitkomen, zodat hij zich met algemeenheden tevreden moet stellen.

In het bestek van dit artikel passen alleen die tussenvormen, die zeer dicht bij de norm komen, m.a.w. de schakéringen, die men in het spreken van beschaafden opmerkt. Om daar studie van te maken, zou men een materiaal moeten bijeenbrengen van fonografiese opnamen, van transscripties door geschoolde fonetici gemaakt naar hun eigen taal en die van hun omgeving. Bestudeert men ook het woordgebruik en de zinsvormen, dan kan men ook stenografen aan het werk zetten. Het terrein van onderzoek is zeer uitgebreid. VAN GINNEKEN heeft vroeger het 'Gesprek' als voorwerp van studie aanbevolen;[1)] voor het meer vormelike spreken zou daarnaast de 'Rede' een onderzoek verdienen: de taal van leraren en hoogleraren, van rechters en advokaten, van predikanten en politici. Van belang zou het b.v. zijn, een reeks van stenogrammen te bezitten, toegelicht door fonetiese transscripties, die ons een beeld gaven van de taal die door Kamerleden en Ministers, van verschillende landstreek en stand, in het Parlement gesproken wordt. Ook op andere publieke plaatsen zou men zonder stoornis dergelijke waarnemingen kunnen doen: bij de rechtbanken zou men tevens onder de getuigenverhoren kunnen nagaan, in hoeverre ook onbeschaafden en minder beschaafden zich op een 'vormelik' spreken toeleggen.

Dat de studie van het werkelik gesproken Beschaafd hier te lande verwaarloosd is, werd mij vooral duidelik door de lektuur van het

1) *De Nieuwe Taalgids* III, 86.

reeds genoemde artikel, *Das Problem und die Darstellung des 'Standard of spoken English*,' door Prof. Dr. A. SCHRÖER.[1] In Engeland hebben de taalgeleerden zich eerst beziggehouden met de vraag 'how one *does* speak', en niet 'how one *ought* to speak.' H. SWEET tekende zijn individuele uitspraak op; LLOYD, uit Liverpool, deed hetzelfde voor zijn Noord-Engels. Daardoor leerden ze waarnemen en vergelijken.

Voor het Nederlands ken ik nog slechts de proeve van L. SCHARPÉ, die in zijn *Nederlandsche Uitspraakleer*[2] teksten in klankschrift meedeelt naar een Noord-Nederlandse spreker en een Zuid-Nederlandse. Minder juist gezien lijkt het mij om hier de *voordracht*taal te kiezen: de spreker uit het Noorden is WILLEM ROYAARDS, terwijl die uit het Zuiden niet genoemd wordt. Bedoelt de schrijver zijn eigen taal, of tracht hij een - altijd gevaarlike - 'doorsnee' te geven? Liever hadden we in die teksten Leuvense hoogleraren gehoord, sprekende voor hun studenten in de kollegezaal.

Een belangrijk en niet te verwaarlozen punt, juist bij het meer vormelike spreken, is de invloed van de geschreven taal, of liever van de schrijfwijze, het schriftelike woordbeeld.[3] Ook dit dient voor onze taal onbevooroordeeld onderzocht te worden.[4] WILHELM BRAUNE heeft - gelijk KRUISINGA opmerkte - de tegenstelling naar beide zijden overdreven, wanneer hij zegt dat het Engels 'von Haus aus eine speaking pronunciation besitzt', terwijl 'das *unserer* Aussprache von Anfang an zu grunde liegende System die spelling pronunciation ist.'[5] Elk Algemeen Beschaafd is uitvloeisel van een kultuur, die

1) In de *Germ. Rom. Monatsschrift* 1912, Heft 4-5.
2) Lier, 1912, blz. 112-118.
3) De duidelikste gevallen vindt men uiteraard bij vreemde woorden, omdat die zoo dikwels het eerst gezien worden in boeken, kranten, opschriften enz., b.v. *koevert, dessert, korps, kaakjes* (uit *cakes*), en bij minder ontwikkelden *tram* naast *trem, meeting* (met Nederlandse *ee*) naast het Engelse *meeting* (met *ie*). Bij Nederlandse woorden is het vaak twijfelachtig: de eerste *t* van laa*t*ste zal wel door invloed van de geschreven taal gehandhaafd zijn; in Nederlan*d*se kan de *t*-klank ook door de bijgedachte aan Nederlan*d* hersteld worden. Is de *w* in *wreed, wreken* enz. (naast *v*reed, *v*reken) ook 'spelling-pronunciation'? In streken waar het algemene Nederlands aangeleerd moet worden, gaat de invloed van de schrijfwijze, gesteund door schoolonderwijs, dieper. Men verzekert mij dat in de provincie Groningen de *t* in kas*t*je, de *h* en *ĕ* in '*het* was' door beschaafden, ook in ongedwongen spreken vaak gezegd worden.
4) E. KRUISINGA heeft daarop reeds de aandacht gevestigd in zijn Openbare Les over *Taal en Maatschappij* (Utrecht 1909, blz. 7-11).
5) *Ueber die Einigung der deutschen Aussprache* (Halle, 1905, blz. 19).

zowel door persoonlike omgang als door boeken en schrifturen tot stand komt. Zodra die algemene taal aangeleerd wordt in oorspronkelik anders sprekende gewesten, kan ook het woordbeeld op de nieuw aangeleerde taal invloed krijgen. Maar de wijze waarop die algemene taal ontstond en zich verbreidde - en daarin heeft BRAUNE gelijk - kan de 'spellingpronunciation' bevorderen of belemmeren. In Engeland en Frankrijk, waar sinds eeuwen de beschaafd gesproken taal van één centrum toongevend was, zal men niet zo licht 'op de letter' gaan spreken; in Duitsland, waar de 'Schriftsprache' als 't ware op papier geboren werd uit de Saksiese kanselarijtaal, terwijl later het zwaartepunt van het Rijk naar Berlijn verplaatst werd, moest bij zoveel taalverschil het gezag van de taal-op-papier wel groot worden. Er komt, dunkt mij, nog iets bij: hoe verder de schrijfwijze van de taal afwijkt van de klank, hoe minder men er toe komt in de letters een norm voor 'uitspraak' te zoeken. Wanneer een Fransman van jongs af met de lettergreep *eau* of *aux* de klank *ō* verbindt, dan zou men bijna van een *woord*schrift of *woord*spelling, in plaats van een *klank*-spelling kunnen spreken.[1)] In het Duits, waar zulke sterk-etymologiese spellingen niet voorkomen, is men dus veeleer geneigd de spelling te beschouwen als een voorschrift hoe het woord 'eigenlik' uitgesproken moet worden. Als men evenwel geneigd zou zijn de paradox te verkondigen dat een zeer onnauwkeurige spelling, als die van het Frans en Engels, de nauwkeurige overlevering van het levende woord het best bevordert, dan zou men verzuimen rekening te houden met de streken waar het dialekt overheerst en het Beschaafd voornamelik door officiële schrifturen, opschriften, kranten en boeken, dus als letter, waargenomen wordt. Vandaar dat ook talen als het Frans en Engels, en waarschijnlik 'von Haus aus', het verschijnsel van spelling-pronunciation kennen. Tenslotte mag ook de schoolmeesterij, het hangen aan de letter bij het onderwijs, als faktor van spelling-pronunciation niet over het hoofd gezien worden: een dergelijke schooluitspraak is wel aan slijtage onderhevig, maar kan invloed krijgen, als de invloed bij elk opgroeiend geslacht herhaald wordt.

Wat BRAUNE voor de Duitsche *Schriftsprache* betoogt, geldt stellig voor het Nederlands niet in zo sterke mate. Dat ligt voor een groot deel aan de oorsprong van onze algemene taal, die sinds eeuwen zich vanuit eenzelfde centrum, de Hollandse gewesten, verbreidde. Wel

1) De opmerking is van EUGEN HERZOG: *Historische Sprachlehre des neufranzösischen* I, 22.

zijn er andere omstandigheden, die de verhoudingen ingewikkelder maken dan b.v. in Engeland en Frankrijk. Gelijk bekend is bevatte de letterkundige taal van de 16de en 17de eeuw - deels door M.E.-letterkundige overlevering, deels door immigranten-invloed - veel Zuid-Nederlandse bestanddelen, die van daar uit in de zogenaamde 'schrijftaal' voor algemeen gebruik doordrongen, om dan weer het spreken te beïnvloeden. Maar in de 18de en 19de eeuw komt het tegenwicht van het Hollands Beschaafd zo krachtig te voorschijn, dat die Zuid-Nederlandse elementen - door een redenerende spraakkunst vervormd en gereglementeerd! - nooit die normgevende kracht ontwikkelden die de Saksiese taal vormen in Neder-Duitsland verkregen. De historiese verschillen in schrijfwijze, b.v. *s-sch, e-ee, ij-ei*, die DE VRIES en TE WINKEL bestendigden, zijn door niemand - behalve wellicht door enkele dwalende Zuid-Nederlanders - als 'uitspraakvoorschriften' opgevat. Ook de buigings-vormen van Zuid-Nederlands-letterkundige oorsprong (de*n*, mijn*e*, en*en*) werden in beschaafden-taal niet anders opgevat dan als histories geworden schrijfvormen. Terwijl dus in de Duitse *Schriftsprache* spelvorm en taalvorm vaak samenvielen, kon in het algemene Nederlands de buiging-op-papier geschrapt worden, zonder dat men aan de levende grammatika raakte. Toch zouden we de macht van het geschreven woord in de taalgeschiedenis miskennen, als we - ook na de invoering van de vereenvoudigde spelling - de toestand hier te lande gelijk stelden met de Engelse. In bepaalde kringen van taal bestaat ook ten opzichte van de buiging een spelling-pronunciation: de taal van de kansel, van het spreekgestoelte, van de dichtkunst bezit de oude buigingsvormen, en zal dus goed doen, die in de schriftelike aanduiding te handhaven zolang ze werkelijk bestaan. Wie ze op grond daarvan voor onze algemene taal onontbeerlik acht, verwart gewoonlik de Duitse *Schriftsprache*, een levende norm in de mond van beschaafden, met onze schrijfvormen, die het door historiese oorzaken niet verder dan spel-vormen hebben kunnen brengen. Juist uit eerbied voor de historiese wording van onze nationale eenheidstaal, bepleiten we een zo nauwkeurig mogelike schrijfwijze, die het vlotte gebruik en het expansie-vermogen bevordert. Dit laatste is bedoeld in dubbele zin. Dat het gemak bij het aanleren in de konkurrentie met Frans of Engels een voordeel is, werd meermalen betoogd. Een tweede voordeel wordt juist duidelik, als we op de macht van de geschreven taalvorm letten, in streken waar men de algemene taal voornamelik op papier leert kennen. De 'beschaafde uitspraak' zal dàn het best bevorderd worden, wanneer het schrift een zo nauwkeurig mogelike aanduiding geeft van het

levende woord.[1] Bij die expansie behoeft men niet alleen aan het buitenland te denken. Ook binnen onze grenzen liggen streken als Limburg en Friesland, waar het volkskind de algemene taal als een vreemde moet aanleren.

Het zou ons te ver voeren, als wij uitvoerig aantoonden dat ook ten opzichte van het woordgebruik en de zinsbouw het Algemeen Beschaafd in al zijn schakeringen, enerzijds onder invloed van het dialekt, anderzijds onder invloed van verschillende groepstalen en van letterkundige taal, te weinig bestudeerd is en wordt. Liever knopen we aan het voorafgaande enige beschouwingen vast over:

V. *De regeling van de 'uitspraak'*.

Invloed van de woordspelling op de woordklank heeft dus in sommige gevallen bestaan en bestaat nog. Iets anders is of die invloed zou *behoren* te bestaan, en dus bestendigd dient te worden. BRAUNE, die de oorsprong van de tegenwoordige eenheid van uitspraak in de Duitse 'Schriftsprache' uitsluitend meent te vinden in de leuze 'Sprich wie du schreibst,' drijft de konsekwentie zó ver, dat hij die leuze tot een 'Prinzip' verheft, en ook voor de toekomst vaste eenheid zou wensen door 'systemgemässe' aansluiting bij de schrijfwijze. Bijna betreurt hij het, dat 'dieses System schon früher einige Durchbrechungen erlitten hat'[2] Deze geleerde begaat de fout dat hij het verleden in het heden overbrengt. Al heeft het *Schriftdeutsch* een kunstmatige oorsprong, en al is het voor velen, vooral Zuid-Duitsers, nog een taal-op-papier, voor brede kringen in Noord-Duitsland is de *Schriftsprache* werkelik de levende 'Gemeinsprache' geworden, die, gelijk OSKAR BRENNER zegt[3] 'ein zweifellos *selbständiges* wirkliches Dasein hat in Bewusztsein und Erinnerung', evengoed als het beschaafde Nederlands. Zijn gelegenheids-anachronisme - dat dan ook niet in voorstellen omgezet werd! - zou dan ook onder jongere vakgenoten weinig bijval vinden. In landen waar men de invloed

1) Dit werd mij eerst goed duidelik, toen ik de kwestie doordacht met het oog op een voordracht voor de *Vereniging voor Beschaafde Nederlandse uitspraak* te Antwerpen. In die voordracht, gehouden de 22ste Des. 1913, heb ik juist op die grond het nut van de Vereenvoudigde Spelling, ook voor Zuid-Nederland, betoogd.
2) Vgl. de aangehaalde *Rede*, blz. 12 en 18.
3) *Ueber Sprache und Aussprache* (*Wissenschaftliche Beihefte zur Zs. des Allg. Deutschen Sprachvereins*, Heft 22 (Berlin 1903, blz. 50).

van het schrift zo sterk niet gekend heeft, zoals bij ons, lijkt de leuze ‘Sprich wie du schreibst’ in de mond van een taalgeleerde zelfs een absurditeit. Wie het wezen van de spelling, als gebrekkige aanduiding, doorziet, zal daarin niet licht een norm voor ‘uitspraak’ zoeken. Ja, de nieuwere taalgeleerde zal voor de eigen taal de term ‘uitspraak’, die zo licht de prioriteit van de letter, die ‘uitgesproken’ kan worden, doet aannemen, liefst vermijden. Maar kan hij dan, met zijn moderne opvattingen, zich wel inlaten met een *regeling* van de ‘uitspraak’, of staat hij daar principieel vijandig tegenover? Ik bedoel niet dat hij het standpunt van HUGO VERRIEST zou innemen, die zijn landgenoten aanspoort: ‘Wordt beschaafde Vlamingen, en uw taal zal beschaafd worden’, want daarachter schuilt het gewone misverstand dat een taal in zich zelf min of meer beschaafd zou kunnen zijn, terwijl met ‘beschaafde taal’ niets anders bedoeld wordt dan de taal die gemeenschapsmiddel is tussen beschaafden.[1)]

Als evenwel dat gemeenschapsmiddel mèt de behoefte ontstaat, door de aangewezen faktoren, moet dan de tegenwoordige taalgeleerde niet overtuigd zijn dat kunstmatig ingrijpen overbodig en zelfs schadelik zal zijn? Deze veronderstelling, veelal door tegenstanders geopperd,[2)] komt voort uit een half-begrijpen van de nieuwere beschouwingen. Kultuur is niet erfelik, maar moet door elk nieuw geslacht verworven worden. In streken waar de taal oorspronkelik vrij sterk van de algemene afwijkt, is tweetaligheid niet slechts een *uitvloeisel* van toenemende ontwikkeling en aanraking met beschaafde kringen, maar het aanleren van de algemene taal is vooral een *middel* om die ontwikkeling machtig te worden en met die kringen in aanraking te komen. Het onderwijs wordt dus vanzelf een bewust ingrijpen, een poging om een jong geslacht in het vlot mondeling en schriftelik gebruiken en verstaan van de algemene taal het middel te verschaffen om zich te ontwikkelen, als lid van een grotere gemeenschap. En het volkskind dat zich later een weg wil banen naar hogere stand of ontwikkeling, zal na de schooltijd bewust nauwere aansluiting bij het Algemeen Beschaafd nastreven.

1) Helder wordt dat geformuleerd door Prof. H.C. WYLD (*The Growth of English*) in het hoofdstukje: *In what Sense Standard English is Better than Other Forms* (blz. 49): ‘No form of language is, *in itself*, better then any other form. A dialect gains whatever place of superiority it enjoys solely from the estimation in which it is commonly held.’

2) O.a. door Dr. J.H. GUNNING in het aan de Regering uitgebrachte *Verslag* over het taalonderwijs.

Een andere vraag is: hoever moet, met dit doel voor ogen, de eenheid van uitspraak doorgevoerd worden? Laten we eerst opmerken dat taaleenheid, in bovenbedoelde zin, meer en belangrijker elementen omvat dan de zogenaamde eenheid van ‘uitspraak’. KLUGE, die de wording van de Duitse taaleenheid in biezonderheden bestudeerd heeft, en dus tot oordelen uiterst bevoegd is, neemt drie ‘Stufen’ aan, n.l. ‘lexikalischer Ausgleich’, ‘grammatische Einigung’ en ‘phonetische Einheitsbewegungen’. In hoofdzaak zal dat wel gelden voor elke wordende eenheid, al moet men daarbij natuurlik niet denken aan gesloten, opeenvolgende perioden,[1] Van de laatste ‘Stufe’ zegt KLUGE: ‘die phonetische Einigung kann für die Schriftsprache der Litteratur und für die gebildete Umgangssprache - wie wir es täglich an uns erfahren - keineswegs als notwendig erachtet werden.’[2] Voordat we de juistheid van deze uitspraak toetsen in verband met de omstandigheden in ons taalgebied, moeten we nagaan in welke kringen en met welk recht zich een dergelijk eenheidstreven openbaart.

In de eerste plaats kan de behoefte aan een standaard-uitspraak gevoeld worden, wanneer de taal van een land door buitenlanders aangeleerd moet worden. Wie Frans of Engels studeert, verlangt en verwacht van zijn leermeester de ‘goede’ uitspraak, d.w.z. een streng geformuleerde norm. Voor onze taal zal die behoefte uiteraard zeer gering zijn, maar toch moet ieder die een vreemdeling les geeft, bij weifeling tussen tweeërlei ‘uitspraak’, de knoop doorhakken.

Veel belangrijker voor onze taal is een andere eenheidsbehoefte. Er zijn namelik ook *Nederlands*-sprekende buitenlanders, de Zuid-Nederlanders, die een eigen Algemeen Beschaafd missen, omdat sinds eeuwen voor de meest ontwikkelden het Frans als de ‘fatsoenlikste’ omgangstaal gold, en die dus nauwe aansluiting zoeken bij het Noorden. Ook zij moeten natuurlik een vastere richtsnoer hebben, en aansturen op een strenger eenheid dan in het land zelf gangbaar is, en door maatschappelike tendenzen gangbaar blijft. Door het optreden van de Antwerpse *Vereniging voor beschaafde Nederlandse, uitspraak* is dit vraagstuk, waarop we in de volgende paragraaf terugkomen, dus aktueel geworden.

Onder de landgenoten kan de eenheidsbeweging voornamelik op tweeërlei gebied te voorschijn komen: het *toneel* en de *school*. De toneelleider, die spelers uit verscheiden landstreken doet samenwerken

1) KLUGE zegt dan ook dat ze ‘ineinander übergreifen und niemals einen endgültigen Abschlusz erlangt haben oder je erlangen können.’
2) In de aangehaalde *Antrittrede* van 1894, blz. 2.

in één drama, de onderwijzer die een klasse dorpskinderen de algemene taal moet leren, stuurt bewust in een bepaalde richting. Hij moet dus weten op welk doel hij aanstuurt. Vandaar dat ‘regeling’ gewettigd en zelfs noodzakelik kan zijn. Een belangrijke vraag is nu, of toneel en school dezelfde eenheidseisen kunnen en mogen stellen. In ons land is deze vraag eigenlik nooit ernstig aan de orde geweest: de Kalvinistiese afkeer van het toneel bij een belangrijk volksdeel, het ontbreken van een grote toneellitteratuur in de negentiende eeuw zijn de oorzaken dat van het toneel niet de toon- en normgevende macht uitging, die het in Frankrijk sedert de zeventiende eeuw, in Duitsland sedert GOETHE bezat.

In Duitsland is de stoot tot een strenge eenheids-regeling van de ‘uitspraak’ uitgegaan van toneelkringen. Bij de wisseling van toneelspelers, ook tussen Noord- en Zuid-Duitsland, waren *Bühnen-lokalsprachen* niet duldbaar. In 1898 had een konferentie plaats van drie leden der ‘deutsche Bühnenverein’ met drie taalgeleerden, de professoren E. SIEVERS, K. LUICK en TH. SIEBS. De resultaten werden door SIEBS samengevat in het bekende boek *Deutsche Bühnenaussprache*.[1)] Het moderne standpunt van deze taalkenners is een waarborg dat we hier geen taaldekreten zullen vinden, in achttiende-eeuwse geest, maar regeling van een bestaand gebruik in de Duitse schouwburgen: geen ‘Umbildung’, maar ‘Ausgleich’. Tegenover dilettanten verklaren ze uitdrukkelik: ‘Die Schreibung kann nie und nimmer als Massstab für die Aussprache dienen; das gute alte Wort “schreibe, wie du richtig sprichst” kann in seiner einfachsten Bedeutung nicht genug empfohlen werden, und man hüte sich davor, seinen Sinn in das Gegenteil zu verkehren!’[2)]

De taal die onderzocht en geregeld wordt, is de voordracht-taal van het ernstige drama: er wordt rekening gehouden met het langzame tempo, met ‘auf die Fernwirkung abzielendem Kraftaufwand,’ waarbij zelfs overdrijving geen kwaad kan. De regeling is dus ontworpen voor een bepaald doel, voor een biezonder taalgebruik.

Door de inleiding krijgt evenwel deze studie, nog een andere betekenis. Sedert GOETHE's ‘Regeln für Schauspieler’ van 1803, zegt de schrijver, heeft de Bühnensprache een histories recht om als norm te gelden voor elk beschaafd taalgebruik. Het toneel is de ‘Lehr-

1) Berlin, Köln, Leipzig 1898; in 1912 verscheen de 10de druk.

2) In de eerste uitgave, blz. 13. Omgekeerd zoeken ze juist het wetenschappelik belang van hun regeling daarin, dat een toekomstige betere *spelling*-regeling daardoor een grondslag krijgt.

meisterin Deutschlands'; de school is geroepen om deze norm gezag en verbreiding te geven. De opgang die het boek van SIEBS maakte, bracht de schrijver er toe, in de latere drukken steeds meer nadruk te leggen op de 'lautreine Aussprache', die in de richting van de 'Bühnensprache' moet liggen, te spreken van 'verbieden' en 'aanbevelen', gezag te winnen, over de toneelspelers heen, in 'die weiten Kreisen an die wir uns wenden.'[1] Hier komt een tegenstelling aan het licht, die zich in SIEBS z'n boek als innerlike tegenstrijdigheid openbaart, en die weldra onder de Duitse geleerden tot openlik partij kiezen aanleiding zou geven.

In 1897 had Prof. K. ERBE op de jaarvergadering van *Der Allqemeine Deutsche, Sprachverein* voorstellen gedaan tot vaststelling van een 'mustergültige Aussprache', die door de meerderheid koel, en door de aanwezige Germanisten zelfs afwijzend ontvangen werden. Het was te voorzien dat de regeling van de Berlijner konferentie geen beter lot ten deel zou vallen. De *Verein* vroeg, na de verschijning van de *Deutsche Bühnensprache* de gevoelens van enige toongevende taalgeleerden over de bruikbaarheid van deze norm voor het algemene spreken. De *Gutachten und Berichte* daaromtrent werden gepubliceerd.[2] Het scherpst afwijzend luidt het oordeel van Fr. KLUGE en H. PAUL. KLUGE zegt: 'Reinheit deutscher Aussprache' betekent niet: '*einheitliche* Aussprache'. 'Wir sind der Meinung dasz sich dies nicht gehört.' - 'Wer soll sich die Ausspracheregeln aneignen? Der einzelne hat kein Bedürfnis darnach sich eine Fessel anzulegen, die ihm jeden Augenblick lästig ist. Jeder wird nach wie vor sprechen, die gebildete Aussprache der Landschaft bleibt nach wie vor maszgebend.' PAUL antwoordt: 'Wenn das Unternehmen gelänge, so würde dadurch alle Natürlichkeit der Sprache vernichtet werden. Es hat auch keinen Zweck, dasz wir Deutschen alle völlig einerlei reden. Es genügt wenn die Besonderheiten auf ein solches Masz eingeschränkt sind, dasz das

1) Daarvan wordt hem een ernstig verwijt gemaakt door de Würzburger hoogleraar O. BRENNER, die de laatste drukken afkeurend besprak in het *Lituraturblatt für Germ. und Rom. Philologie*, Juni 1913. De beoordelaar heeft meer grieven; Die Mechanisierung ist noch weiter fortgeschritten als ehedem; das Buch ist noch gefährlicher geworden als ehedem. - 'Die deutsche Sprache wird wie ein gefrorner Kadaver behandelt.' In 't biezonder keurt hij het af dat SIEBS voorschrijft 'Hochdeutsch mit niederdeutschen Laute', dat hij met het Zuiden geen rekening houdt, terwijl hij toch de denkbeelden van KARL LUICK - waarover later - in beginsel aanvaardt.

2) In de *Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschrift des Ally. D. Sprachvereins*, Heft 16 (Berlin 1899).

gegenseitige Verständnis nicht mehr behindert ist.'[1] In dezelfde geest lieten Prof. O. BRENNER en Prof. O. BEHAGHEL zich uit.[2] De afwijzende houding van de Germanisten is dus samen te vatten in KLUGE's woorden: 'Nur für die Bühne zunächst.'

Uit het laatste woord blijkt evenwel, dat de taalgeleerden volstrekt niet het goed recht ontkennen van 'eine ideale Norm, die angibt, wie gesprochen werden soll,'[3] en de mogelikheid om die norm steeds meer te naderen. Zij verzetten zich alleen tegen de opvatting dat alle beschaafden 'eigenlik' aan dezelfde taaltucht onderworpen dienden te worden als de toneelspelers, dat elke dialektiese schakering, ook in familiaar Beschaafd, onbehoorlik zou zijn. De algemene regel die O. JESPERSEN verdedigt: 'slechts hij spreekt beschaafd aan wie men niet horen kan uit welke streek van het land hij afkomstig is,'[4] willen ze dus voor Duitsland niet aanvaarden. Regeling van de 'uitspraak' in de zin van: voorschriften voor 'beschaafden' verwerpen ze; regeling van de 'uitspraak' als norm voor toneeltaal, maar ook ter vaststelling van onderwijsnormen voor het opgroeiend geslacht, om richting te geven aan een ontwikkeling die van de streektaal moet leiden naar een Algemeen Beschaafd, achten ze in beginsel gerechtvaardigd. Maar daarbij is de grote vraag: kan en mag de onderwijsnorm met de strenge toneelnorm samenvallen? Dit belangrijke pedagogiese vraagstuk verdient een afzonderlike beschouwing.

VI. *De taalnormen voor het onderwijs.*

'In der Schule herrscht vielfach die heilige Orthographie', schreef E. SIEVERS in 1898.[5] Moeten we voor ons land, anno 1914, nog

1) Vgl. de bredere uiteenzetting van H. PAUL in het slothoofdstuk van zijn *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 4te Aufl. (1909), blz. 406-407): 'die Bühnensprache nie absolutet Muster für die Umgangssprache.' In dezelfde geest liet zich in 1883 prof A. OSTHOFF uit (*Schriftsprache und Volksmundart*): Zie de aanhaling in mijn brochure *Spreken en schrijven, in Noord- en ZuidNederland*, blz. 40.
2) De eerste schrijft: Het toneel zal weinig invloed hebben als de school niet helpt: 'dies kann aber in den nächsten Jahrzehnten nicht geschehen, da der Unterschied noch zu grosz ist;' de tweede: 'Eine umfassende Ausgleichung der Verschiedenheiten erscheint zur Zeit undurchführbar.'
3) Deze woorden zijn van H. PAUL, *Prinzipien*, blz. 404.
4) Vgl- zijn *Phonetische Grundfragen* (1904), Kap. III: *Die beste Anssprache* en LOGEMAN's samenvatting van JESPERSEN's opvatting, naar zijn *Fonetik*, in *Taal en Letteren* 1902, blz. 449.
5) In een aanhangsel van *Deutsche Bühnensprache: Die Bedeutung der Phonetik für die Schulung der Aussprache*, blz. 25: 'Phonetik steht in einem gewissen Gegensatz zu der Schulansicht, die von der Schrift abhängig zu sein pflegt.'

beginnen met de verdediging van de negatieve stelling: de norm voor het beschaafde spreken is *niet* in de letters te zoeken? Ongetwijfeld is er in de laatste jaren, dank zij de vereenvoudigingsbeweging, veel ten goede veranderd, maar verdwenen is de fetischdienst van de letter niet. ‘Lezen wat er staat’ betekent voor menig onderwijzer: de letters achtereenvolgens ‘uitspreken’, behalve enkele, als de *ch*, die soms het voorrecht hebben ‘stom’ te zijn. De onderwijzeres die de kinderen *kastje* of *lichtje* met een *t* leert zeggen, houdt vol: die woorden hèbben immers een *t*! Nog onlangs rapporteerde een schoolopziener aan de Regering dat zijn onderwijzers zo slordig spraken, en ten bewijze voerde hij aan dat ze *korsje* zeiden.[1)] Algemeen zou men het ongerijmd vinden, wanneer iemand, als in SIEGENBEEK's dagen, *iongeling* met twee *g*'s wilde zeggen, omdat er tweemaal een *dubbele* medeklinker staat. Maar sommige voordragers - ik meen ook ROYAARDS - leggen zich er op toe, in *langzaam* een *z* te laten horen.... op groud van de schrijfwijze! Wanneer HUGO VERRIEST de onjuist geformuleerde vraag neerschrijft: ‘Wat moet men doen met de eindletter *n*?’ dan blijkt daaruit dat hij zich het ‘algemene Nederlands’ op papier voorstelt, met *n*'s die wèl, en *n*'s die nièt ‘uitgesproken’ worden.[2)] Bij leken, vooral wanneer ze een hoge leeftijd bereikt hebben, is dat begrijpelik. Maar nog onlangs werd door een onderwijzer, die in andere opzichten op nieuw taalstandpunt staat, stilzwijgend aangenomen dat de *n* van de infinitieven en meervouden ‘uitgesproken’ behoort te worden, terwijl hij toch weet dat van de beschaafd-sprekende Nederlanders - vooral in het norm-gevende gedeelte van ons land - de overgrote meerderheid als regel infinitieven en meervouden op -*e* gebruikt.[3)] De merwaardige zinsnede luidt:

> ‘Zooals ik aangaf, moet de onderwijzer er voor zorgen die *n* te laten hooren bij de leesles en het dictée. Het beschaafde Nederlandsch eischt

1) Men kan dit feit vinden in het *Verslag over het L.O.*, afgedrukt in de *Handelingen van de Staten Generaal*, 1913.
2) Zie de bovengenoemde *Voordracht* in de *Vlaamsche Academie*.
3) Gesteld dat er een handleiding nodig was voor buitenlanders die korrekt Nederlands wilden leren, zou het dan niet noodzakelik zijn, er op te wijzen dat bij infinitieven en meervouden aan de schrijfwijze - *en* meestal de klank ə beantwoordt, behalve soms vóór klinkers, b.v. geve*n* en neme(n)? Anders bleven ze steeds geaffekteerd spreken. Een uitzondering zou wellicht te maken zijn voor Duitsers die zich voor hun leven in Groningen gingen vestigen.

> deze n, en de schoonheid van de taal lijdt door de weglating, 't Is heel moeielijk de ware uitspraak te vinden, die ligt tusschen de Amsterdamsche (duidelijke ĕ: loopĕ), de Groningsche (sonantische n: loopn)[1] en de schoolmeesterachtige uitspraak loopen (met veel accent). Wanneer men de 1e lettergreep flink accentueert, de tweede zwakker, en toch de n laat hooren, komt de goede uitspraak van zelf. In de vlotte, alledaagsche spreektaal zal de n (zelfs in 't O.) wel meestal wegvallen, maar in de spreektaal-van-het-schrift hoort zij thuis.'[2]

Dit is geheel het voorschrift-DEN HERTOG. Alleen moet de nieuwe term 'spreektaal-van-het-schrift' er een nieuwerwets tintje aan geven. Gewapend met die moeielik vindbare 'ware uitspraak', die eigenlik dus alleen bestaat waar die ingestudeerd is, zal de leerling dus tot de gevolgtrekking moeten komen dat ook in de beschaafdste Hollandse kringen bijna niemand zijn taal goed 'uitspreekt'. Stel u voor dat iemand zijn leerling naar Parijs stuurde met een 'ware uitspraak' van het Frans, die door bijna alle beschaafde Fransen verlochend werd!

Voor dit bewust of onbewust uitgaan van de *letter* mag wel eens nadrukkelik gewaarschuwd worden, omdat vooral een quasi-modern 'spreekonderwijs', door de autoriteiten met zoveel ingenomenheid begroet, er zich aan schuldig maakt. Met veel instemming las ik voor enige jaren de afstraffing die TH. THIJSSEN toediende aan 'Mevrouw de Spraaklerares.'[3] Het volgende, door hem aangehaalde staaltje klinkt als een parodie:

Wanneer de kinderen 't volgende aardige versje zeggen:

> Het zonnetje schijnt in het tuintje,
> Het vogeltje zingt er zijn lied.
> En ijverig breit voor haar deurtje,
> De vriendelijke, kleine Margriet,

dan beginnen de meesten, dat weet ik al vooruit: 'Het sonnetje' en verder de tweede regel: 'Het *f*ogeltje, en het is heel vergeeflijk dat ze dat doen, want de uitspraak van de woorden: zonnetje en vogeltje wordt daar iets moeilijker voor een *ongeoefend* orgaan, door de verbinding met het woordje "het", dat eindigt met een stemlooze medeklinker. De kinderen hooren die slordige (N.B.!) uitspraak over 't algemeen veel van de grooteren, en nemen ze dus ook daardoor over.

Ik vertel dan mijn kleintjes van zes, zeven jaar en ouder, dat ik dat

1) Bedoeld is de sonantiese *m* (loop*m*).
2) G.J. NIEUWENHUIS; *Individueel Taalonderwijs*: (Groningen, J.B. WOLTERS, 1913), blz. 18.
3) In *De Nieuwe School* 1907, No. 7-8, blz. 245.

woord “zonnetje” zoo mooi vind! dat ik al in die mooie z, zoo vol met stem uitgesproken de warmte van dat heerlijke zonnetje ga voelen.... zoo ook: “het vogeltje” - mooi de *v* met volle warme stem, de *o* met stembuiging en de uitspraak der overige letters, snel, vol *stem*, zónder klemtoon en juist! wat klinkt dat woordje dan mooi, als jelui 't zoo zeggen, dan hooren we niet alleen in gedachten 't lieve vogeltje zingen, maar 't is net of we 't *zien* zitten op den tak en we genieten alles meê met die kleine Margriet!

Dus niet *f*ogeltje - hoor kinderen, want zoo'n dier ken ik niet, dus kan ik er niets liefs van weten en voelen’.

Met THLISSEN vragen we: Is dit geen kostelik staaltje? Naar deze opvatting is heel Nederland spraakgebrekkig, behalve enkele voordragers, spraakleraars en hun leerlingen! Of het spreekonderwijs dat van overheidswege op de Haarlemse kursus gegeven wordt, zich van dergelijke onzuivere ‘taalzuiverheid’ vrij weet te houden, is ons niet met zekerheid bekend. Van de spraakleraar mag naast kennis van de spreektechniek geëist worden dat hij werkelik *taal*-kundig is, en dus de taal niet aanziet als groepen van ‘uitgesproken’ letters. Anders is zijn invloed voor jonge onderwijzers, die maar al te veel geneigd zijn zulke nieuwe wijsheid dadelik in de school over te planten, inderdaad een gevaar.

In de veroordeling van een norm, die niet op werkelik gebruik in de beschaafdste kringen, maar op voorschriften van ‘spraakleraars’ berust, zullen dus alle taalkundigen het wel eens zijn. Zij zien in, dat taalonderwijs niet is het verbeteren van een ‘bedorven’ uitspraak, maar ook dat het kind dat van huis uit dialekt spreekt, het Algemeen Beschaafd niet, als een vreemde taal, dadelik in de meest ‘korrekte’ vorm kan aanleren. Wij hebben immers gezien dat de nieuwe taal niet, zoals b.v. met Frans het geval zou zijn, los naast de eigenlike moedertaal staat; vermenging van dialekt en Beschaafd, die meestal nauw verwant zijn, en trapsgewijze overgang van het een naar het ander ligt in de aard van de zaak. Kan nu de opvatting van H. PAUL: ‘Es kann sich vernünftigerweise nur um eine langsame, stufenweise Annäherung handeln’[1)] ook leiding geven aan de onderwijs-praktijk? Deze geleerde is er van overtuigd, want hij laat er op volgen: ‘Der Lehrer musz in Bekämpfung der mundartlichen Eigenheiten der Aussprache ein bestimmtes Masz halten.’ Deze vage aanduiding is nog iets anders dan een praktiese raad: waar moet de onderwijzer de grens trekken tussen tucht en vrijheid? Al geeft men geen streng

1) In de bovengenoemde *Gutachten*, blz. 189.

geformuleerde regels, de onderwijzer wil weten hoe die middenweg loopt en waarheen hij voert.

Enige jaren later, in 1904, werd dit moeielike vraagstuk grondig en met helder doelbewust inzicht behandeld door KARL LUICK, hoogleraar te Graz, een van de drie taalgeleerden op de Berlijner konferentie. Hij deed dat in zijn *Deutsche Lautlehre*,[1] en beknopter in een voordracht *Bühnendeutsch und Schuldeutsch*, gehouden op de Neuphilologentag te Keulen (25 Mei 1904).[2] Naar mijn overtuiging is hier het juiste midden aangegeven. De taal van huiselike en vertrouwelike omgang duldt geen dwang, maar de taal die men tegenover vreemden, in vergaderingen, bij het onderwijzen gebruikt, vereist met het oog op afstand en kalmer tempo zorgvuldiger artikulatie. Tegenover de *omgangs*taal heeft de *voordrachts*taal 'einen gewissen Zug des kunstmäszigen, ja künstlichen', als men dit niet in de ongùnstige zin neemt. De omgangstaal dient zonder 'künstliche Beeinflussung' te blijven, maar de voordrachts- en de schooltaal kan aan zekere tucht onderworpen worden, en van die taal kan dan weer uitvloed uitgaan op de omgangstaal. Kan nu de norm voor de toneeltaal - waaraan LUICK zelf meewerkte - ook voor alle voordrachtstaal en schooltaal geldig verklaard worden? Ondanks de 'Schwankungen' die ook de toneeltaal heeft, blijft een zo strenge eenvormigheid voor de algemene voordracht en de school onaannemelik. Dat zou aanleiding geven tot ondraaglike gemaaktheid. Nu wordt de kwestie nog ingewikkelder, doordat niet in alle streken hetzelfde als gemaakt zou gelden. 'Daraus folgt dasz es *nicht möglich* ist, einen *kanon der deutschen schulaussprache für das ganze deutsche sprachgebiet* aufzustellen, sondern dasz diese frage *für jede landschaft, für jedes dialektgebiet besonders* zu lösen ist.'[3] De 'Bühnensprache' is dus het richting gevend centrum van eenheid; de schooltaal is rondom een middelpuntzoekende toenadering.

Aan deze theoretiese uiteenzetting verbindt hij lessen voor de praktijk: de onderwijzer moet goed weten wàt hij bereiken wil: hij moet niet vragen om een afgerond stelsel van uitspraakregels, zoals er spelregels zijn. Maar hij moet zorgen de eigenaardigheden die te diep geworteld zijn, eenvoudig niet ter sprake te brengen, en alle

1) De volledige titel is: *Deutsche Lautlehre, mil besonderer Berücksichtigung der Sprechweise Wiens und der Österreichischen Alpenländer* (Leipzig und Wien - Franz Deuticke - 1904).
2) Afgedrukt in *Die neueren Sprachen* XII (1904-1905), blz. 345 vlg.
3) *Bühnendeutsch und Schuldeutsch*, blz. 349.

aandacht geven aan wat geweerd kàn worden. Alleen met ‘Rücksicht auf das Bestehende’ kan men uitmaken hoe ver de toenadering mogelik is, en of veranderde omstandigheden meer toenadering dulden. Gaat men bij wijze van proef op de volkschool verder, dan kan dat ‘zum Zweeke allgemeiner Schulung ganz nützlich sein. Aber derartige Lautungen haben keine Aussicht, auf die Dauer zu haften und mit dem Schüler ins Leben überzugehen.’[1)]

Zijn nu LUICK's beschouwingen geheel op de Nederlandse taaltoestanden toepasselik? Wij zullen daarbij het oude beschavingscentrum dienen te onderscheiden van de streken waar de streektaal machtig is. In het grote en zeer verscheiden Duitse taalgebied, waar onder beschaafden de ‘Abstufungen in der Richtung zur Mundart hin’ talrijk zijn en nog lang talrijk zullen blijven, zal de toenadering tot een eenheidscentrum niet zo gemakkelik zijn als in onze Noordelike Nederlanden. Daarentegen lijken mij voor de Zuidelike Nederlanden LUICK's raadgevingen van groot gewicht. Bij veel verschil, is er tussen het Germaanse taalgebied van Oostenrijk en België ten opzichte van Duitsland en Nederland grote overeenkomst. In beide landen lagen vroeger de toongevende beschavingscentra, terwijl ze nu de norm voor hun Beschaafd in een groter taalgebied buiten de landgrens zoeken. Zuid-Nederland verkeert intussen in veel ongunstiger omstandigheden, doordat het Frans de taak van een Algemeen Beschaafd vervuld heeft. Een boek als dat van LUICK zou voor Zuid-Nederland nog niet te schrijven zijn, maar dat het mettertijd geschreven zal moeten worden, lijkt mij niet twijfelachtig. Er is nog geen Zuid-Nederlands Beschaafd, en het zal er alleen komen door op een algemeen-Nederlandse eenheid aan te sturen. Maar gelijktijdig moet men ernstig gaan onderzoeken: hoe wordt werkelik in allerlei Zuid-Nederlandse kringen gesproken en *langs welke wegen* moet het volksonderwijs de toenadering tot stand brengen. Men ontkomt niet aan het verwijt van inkonsekwentie - zegt LUICK in de genoemde voordracht - als men een algemene norm stelt, en tegelijk in toenadering berust, und dieses wort (n.l. inkonsequenz) hat ja auf viele eine starke wirkung. Aber ich finde, wir müssen den mut zu dieser inkonsequenz haben, sonst werden wir durch miszerfolg zu ihr gezwungen.[2)]

1) *Deutsche Lautlehre* § 118: *Aufgabe der Schule*. In dit boek kan men zijn denkbeelden voor de Oostenrijkse landen prakties uitgewerkt vinden. Hij staat daarbij tegenover VIËTOR (*Wie ist die aussprache des deutschen zu lehren*?) die de strenge toneeltaalnorm voor het volksonderwijs wil aanvaarden.

2) Met deze woorden eindigde ik ook mijn voordracht voor de *Vereeniging voor beschaafde Nederlandsche uitspraak* te Antwerpen. Van deze voordracht - waarvan een stenografies verslag in de *Mededeelingen* zal verschijnen - is dit artikel de omwerking en uitbreiding.

Het is begrijpelik dat de strijders voor de eenheidsbeweging in Zuid-Nederland met kracht streven naar een strenge eenheidsnorm. Opmerkelik is dat WILLEM DE VREESE dat in zijn Antwerpse voordracht bijna in dezelfde termen deed die JOSEF SEEMÜLLER uit Iunsbrück gebruikte, toen hij zijn instemming betuigde met de norm van de 'Bühnensprache':[1] 'Trachte nach Einheit - für das Streben nach reicher individueller Gliederung sorgst du willkürlich und unwillkürlich selbst genug!' Even begrijpelik is het, dat de Noord-Nederlander, die de eenheid stevig gewaarborgd ziet, meer oog heeft voor de noodzakelikheid van verscheidenheid.

Een Algemeen-Beschaafd - en dit hopen we duidelik gemaakt te hebben - bezit eenheid-in-verscheidenheid. Naar het standpunt dat men inneemt, brengt men òf de eenheid òf de verscheidenheid naar voren. Wie vooruitgang verwacht van een grotere volksgemeenschap zoekt eenheid; wie zich in vertrouwelike kring afsluit, verlangt vóór alles karaktervolle verscheidenheid. Het streven van de pedagoog is gericht op eenheid, dat van de kunstenaar op verscheidenheid. Én door het miskennen van de noodzakelike eenheid, èn door het verwerpen van de verscheidenheid kan men tot een eenzijdigheid komen, die het juiste inzicht belemmert en voor een gezonde taalontwikkeling schadelik kan worden.

C.G.N. DE VOOYS.

Taalpartikularisme in de wetenschap.

In Zuid-Nederland werden tussen 1883 en 1887 lijsten samengesteld, getiteld: *Verdietsching der kunsteigene bewoordingen die in de meet-, reken- en stelkunde gebruikt worden*, waarin 'het partikularisme hoogtij viert.' Over het 'onnutte' van deze 'eigenaardig Vlaamse archaïsties getinte terminologie' schrijft Dr. A. JACOB (*Meded. van de Veren. voor Besch. Ned. uitspraak*, Febr. 1914): 'Tal van uitdrukkingen mogen het taalgevoel van de partikularisten strelen, sommige daarvan getuigen van hun vindingrijk vernuft, het is toch duidelik, dat voor een leerling, vertrouwd met pingelkant, brijkgestalte, draaistip, schraag, raam, val, schilhaken, waterwielde,.... maar met hypotenusa, parallelopipedum, pool, trapezium, parallelogram, projectie, complementshoeken, concentries,.... onbekend, de toegang tot de rijke Hollandse vaklitteratuur volkomen is afgesloten.'

1) In de meermelen genoemde *Gutachten*, blz. 491.

Historische studie der syntaxis.

De verhandelingen die vanwege de Koninklijke Akademie van Wetenschappen worden uitgegeven, zijn in alle groote bibliotheken te vinden, doch komen zeker niet onder ieders oog, en vele lezers van *De Nieuwe Taalgids* zullen er slechts bij toeval kennis van nemen. Het is daarom misschien geen overbodig werk hun aandacht te vestigen op een van die verhandelingen, een werk van Dr. J.H. KERN, getiteld *De met het Participium Praeteriti omschreven Werkwoordsvormen in 't Nederlands*, reeds in 1912 verschenen. De meer dan 300 bladzijden zijn verdeeld over vijf hoofdstukken, waarvan de inhoud uitvoerig is aangeduid, en een register van de behandelde werkwoorden maakt het opzoeken van bijzonderheden gemakkelijk. Algemeene beschouwingen over het begrip van syntaxis en over de methode van hare beoefening zal men hier niet vinden. De schrijver heeft veeleer gemeend de theorie niet beter te kunnen onderwijzen dan door de eenvoudige en strenge behandeling van één enkel vraagstuk maar dat vrij ingewikkeld is. Tallooze kleine feiten worden den lezer medegedeeld, maar zij dienen alle om de hoofdgedachten in het licht te stellen, en wie het boek in zijn geheel bestudeert, zal de eenheid der compositie duidelijk bespeuren.

Veel is er geschreven over de zgn. samengestelde tijden met *hebben* en *zijn*. Een historische beschouwing, die bij oudere geleerden ontbrak of te kort kwam, is noodig om den hedendaagschen toestand te kunnen begrijpen. De verbale adjectiva, die wij verleden deelwoorden noemen, hebben in het Germaansch vanouds uitgedrukt dat iemand of iets in een bepaalden toestand was gekomen, hetzij door een werking van buitenaf, hetzij door een werking in den persoon of het voorwerp zelf: verg. *geslagen* naast *gekomen*. Zeer natuurlijk is het praedicatief gebruik van zulk een woord in een zin als *pas op, het geweer is geladen*; het woord *geladen* duidt hier aan dat een zekere toestand, die van een handeling het gevolg is geweest, nog voortduurt. Van een jonger type is de zin *wanneer is dat geweer geladen*? Hier ziet men de verbinding van *zijn* met het verl. deelw. als gelijkstaande met een omschreven perfectum passivi. Ook bij intransitieve verba

kwamen zulke verbale adjectiva voor, doch, zooals de schrijver betoogt, oorspronkelijk niet bij alle: het adjectief moest uitdrukken, dat het onderwerp door het verrichten der handeling in een anderen toestand was gekomen en daarin bleef. Dergelijke intransitiva noemt de schrijver mutatief. Vandaar ten slotte zinnen van het type *hij is ontslapen*, als omschreven perfectum van het intransitieve *ontslapen*.

Deze verbindingen met een ww. als *zijn* moeten als de oudste in het Germaansch worden beschouwd, en vormen een eerste soort. Een tweede soort bestaat in de praedicatieve verbinding van verl. deelw. van transitieve verba met woorden als *hebben*, een constructie die door vroegere geleerden voor een navolging van het Latijn of het Romaansch werd gehouden, doch ten onrechte, want die constructie komt voor in Oudgermaansch dat van Romaanschen invloed geheel vrij is. Men vindt dus aanvankelijk zinnen die aanduiden 'iemand of iets *hebben* (*houden, bezitten*) in den toestand die door het deelw. is aangeduid'; en praedicaten van dit type krijgen gaandeweg de beteekenis van een omschreven perfectum activi.

De derde en jongste constructie is die waarbij in navolging van de transitiva ook de niet-mutatieve intransitiva een perfectum vormen met *hebben*. De inhoud van het eerste hoofdstuk is nu de beschrijving van deze drie typen in het Oudgermaansch.

In het tweede hoofdstuk geeft de schrijver algemeene opmerkingen over de omschrijvingen in het Nederlandsch, opmerkingen van verschillenden aard die in het later volgend systematisch overzicht minder goed waren te plaatsen. Het derde - en verreweg het grootste - hoofdstuk behandelt het omschreven perfectum der intransitiva: bij deze immers moet het gebruik hetzij van *hebben* of van *zijn* worden nagegaan. Onder de verba met *hebben* worden vier gevallen onderscheiden: 1°. Transitiva zonder object, die dus schijnbaar intransitief zijn. Sommige daarvan hebben een ingewikkelde geschiedenis, zooals *beginnen*, dat in het Oudgermaansch zoowel transitief als intransitief voorkwam, ten gevolge waarvan *is begonnen* (eigenlijk passief) meer en meer in gebruik kwam voor gevallen waarin *heeft begonnen* de oorspronkelijke constructie was, zooals in een uitvoerig historisch overzicht wordt aangetoond. *Afnemen* en *toenemen* beteekenen eigenlijk 'iets er van af -, iets er bij nemen,' en de constructie met *hebben* is vanouds regelmatig. Doch de beteekenissen veranderden mettertijd in die van 'verminderen' en 'aangroeien', het werden mutatieve intransitiva, en daaruit is de jongere vervoeging met *zijn* te verklaren. Op die wijze worden de verschillende gevallen nagegaan waarin de taal van den regel, die *hebben* vereischt, schijnt te zijn afgeweken.

2°. worden vermeld intransitiva met genitief-object. Onder deze heeft *vergeten* de langste toelichting noodig, want de constructie *ik ben het vergeten* moet worden verklaard. De schrijver meent dat hierbij op twee gegevens moet worden gelet, vooreerst op het in de middeleeuwen voorkomende bnw. *vergeten*, 'aan iets niet denkende, onbezonnen' enz., nog bewaard in *godvergeten, eervergeten*, maar ten tweede op de onpersoonlijke constructie als in mnl. *dijnre maten es di al vergeten*, waarnaast later *sinen naem is mi vergheten*. En er zijn analogieën die ons kunnen doen gelooven, dat uit een constructie *mi is vergeten* kon ontstaan *ik ben vergeten*. In het algemeen ziet men, dat de verba van deze met veel zorg opgestelde lijst bij de constructie met *hebben* zijn gebleven.

3°. komt een lijst van imperfectieve intransitiva, zeer talrijk, naar de beteekenissen in groepen verdeeld, en alle in het algemeen aanduidende het voortgaan van een toestand of handeling. De omschrijving met *hebben* is hier inderdaad normaal: *hij heeft gearbeid, gediend, gevast, gegild, geademd, geslapen*. Een bijzondere vermelding verdient hier het ww. *zijn*, dat in het oudere Mnl. en Mnd. meest met *hebben* wordt vervoegd, zooals ook met den regel overeenkomt. Daarnaast komt als hulpwerkwoord *zijn*, dat nu bij ons in de algemeene beschaafde taal wordt gebruikt, terwijl *hebben* nog in veel dialecten zeer gewoon is. Hoe komt het, dat *hebben* zich hier niet heeft zonder uitzondering heeft gehandhaafd? Die vraag is alleen te beantwoorden door een onderzoek van de historische gegevens. De schrijver merkt vooreerst op, dat in de oudste voorbeelden van *zijn* als hulpwerkwoord vaak een optatief staat, doch dat het begrip van *hi ware geweest* in het Mnl. ook zeer goed kon worden uitgedrukt door *hi ware*: misschien dat *hi ware* en het synonieme *hi hadde geweest* met elkaar het gebruik van *hi ware geweest* hebben bevorderd. Doch ook moet men in aanmerking nemen, dat *zijn* stellig niet altijd zuiver imperfectief was, maar dat het soms niet veel verschilde van *worden* of *gebeuren*. En bij deze mutatief-perfectieve beteekenis paste een verl. tijd met *zijn*. Vandaar in de vervoeging van *zijn* een ongelijkmatigheid in het Germaansch, waarvan men een analogon vindt in de vervoeging van lat. *stare* in de Romaansche talen.

4°. komen de perfectieve intransitiva voorzoover zij niet mutatief zijn. Deze zijn niet altijd gemakkelijk te onderscheiden van de onder 3°. genoemde woorden, daar vele verba zoowel perfectief als imperfectief voorkomen: *hij heeft gezucht* kan zijn 'hij is bezig geweest met zuchten' of 'hij heeft een zucht losgelaten.'

Nu komt de tweede groote afdeeling van dit hoofdstuk, die van

de mutatieve verba, en wel 1°. die van de niet-samengestelde, waarvan het getal betrekkelijk niet groot is. Overal waar de mutatieve beteekenis duidelijk blijkt, vindt men in het perfectum, *zijn*: b.v. *hij is gestorven*, waardoor het verkeeren in een toestand wordt aangeduid die uit het *sterven* voortvloeit; evenzoo *het goed is gekrompen*, maar *hij heeft gekrompen van de pijn*, want in dit laatste geval is *krimpen* niet mutatief. Omgekeerd zal men uit het gebruik van *hebben* tot een niet-mutatieve opvatting mogen besluiten; zoo b.v. bij *blijken*, dat in het oudere Nndl. vaak met *hebben* wordt vervoegd: *heeft gebleken* moet oorspronkelijk imperfectief zijn geweest, evenals thans nog *heeft geschenen*. Zegt men dus *ze hebben hier blijkbaar ingebroken*, dan moet men *inbreken* hier niet gelijkstellen met *inbreken* in de vroegere opvatting van 'met geweld binnendringen,' want hierbij is een perfectum met *zijn* regelmatig; maar men moet denken aan een verzwijging van het object bij een niet-mutatief ww. als '*inbreken de deure*, effringere fores' (Kil.).

2°. die van de samengestelde, waaronder b.v. een groot aantal met *ver-*, en vele die buiten samenstelling niet in gebruik zijn, zooals *gebeuren, bedaren, bederven, gelukken, genezen, ontmoeten* enz. Hiertoe behoort ook *blijven*, dat nu voor ons gevoel een enkelvoudig woord is geworden, en dat men bij een oppervlakkige beschouwing allicht voor imperfectief kan houden, ten onrechte, zooals de schrijver aantoont; van den Oudgermaanschen tijd af wordt het dan ook met *zijn* vervoegd. Doch afwijking naar de imperfectieve opvatting komt nu en dan voor.

Een derde, zeer groote afdeeling, vormen de woorden die zoowel mutatief als niet-mutatief voorkomen: meer dan 100 bladzijden worden daaraan besteed. Men moet hierbij opmerken, dat een deelw. met *ge* - kan behooren bij een simplex zoowel als bij een met *ge* - samengesteld ww., en dat de woorden van deze laatste soort, in tegenstelling met vele simplicia, mutatief kunnen zijn: *hij heeft gezeten* behoort bij het imperfectieve *zitten; hij is gezeten* bij het perfectieve (*ge*)*sitten*, 'gaan zitten.' Hoewel in de meeste der hier behandelde gevallen de zaak duidelijk is, zijn er toch vele kleine moeilijkheden en soms weifelingen in het gebruik. *Aanvallen* b.v. zal vanouds in zijn verschillende beteekenissen mutatief zijn geweest, ook in die van 'iemand te lijf gaan,' en nog thans zegt men *hij is op den vijand aangevallen*; daarnaast komt voor *hij heeft aangevallen*, naar analogie van min of meer synonieme verba. *Omloopen* is zeer duidelijk imperfectief in *wij hebben een poosje omgeloopen* (weinig verschillende van *rondgeloopen*); in *wij zijn de singels omgeloopen*

kan gedacht worden aan het weer bereiken van het punt waar men was begonnen, maar in opvatting verschilt het hier niet veel van *omloopen* in *de zaak was dat hij een singeltje had omgeloopen* (BEETS). Mnl. *liden* in den zin van 'voorbijgaan' werd mutatief opgevat, b.v. *alsi tforest es leden*; maar in den zin van '(den tijd) doorbrengen' is *liden* waarschijnlijk vanouds transitief geweest, en men vindt dus *mageden die met rouwen haren tiit hadden leden*; terwijl in een zin als *daer hadde men dat eten leden* (t.w. 'achter den rug') misschien mag gedacht worden aan de oorspronkelijke verbinding van *hebben* met een verl. deelw., de constructie n.l. waaruit het omschreven perfectum activi is ontstaan. Ook *overliden, passeeren, voorbijgaan* komen voor met *hebben*, wanneer men ze transitief kan opvatten. *Hij is getrouwd* wordt in de latere taal opgevat als het perfectum van een mutatief intransitivum; men weet niet juist in hoeverre het oorspronkelijk ook een passieve vorm kan zijn. Zeker oorspronkelijk passief is *zij zijn gisteren aangeteekend*, doch de opvatting als mutatief verbum geeft aanleiding tot een praesens *zij teekenen morgen aan*. Zoo blijkt, dat ondanks de duidelijkheid van den regel een studie van de bijzondere gevallen toch noodig is.

In het vierde hoofdstuk worden zinnen met den optatief van het praeteritum behandeld, en daarvan moet gesproken worden omdat de constructie hier vaak anders is dan men na lezing van het voorafgaande hoofdstuk zou verwachten. In allerlei gevallen is er in constructie geen verschil hetzij indicatief of optatief is gebruikt; doch is de optatief gebruikt als irrealis, dan vindt men zeer dikwijls *hebben* als hulpwerkwoord ook wanneer de indicatief regelmatig met *zijn* is omschreven. Hier komen dus mutatieve intransitiva weer in aanmerking. Men vindt dus vooreerst *dat hijs onvroe wel na.... worden was, en ware niet.... gebroken Gyoets spere*; maar ook *ne hadde sijn spere niet tebroken, Pollidamas ne hadde nemmer gesproken*. Evenzoo: *hadden si twee daghe langher bleven...., de grave Jan hadde* enz.; *Achilles hadde doot ghebleven, had* enz.; *had hy ghestorven..., die stat waer onghewonnen bleven*; *hadden sy gemocht van scamen, sy hadden ghevloen*. Het groote aantal voorbeelden, dat de schrijver aanhaalt, moet elk van de gebruikelijkheid der constructie overtuigen. Plaatsen uit schrijvers van de 16de en de 17de eeuw leeren hetzelfde, vooral waar men mag aannemen dat de spreektaal vrij zuiver is afgebeeld; en ook de dialecten van tegenwoordig volgen nog dikwijls dezelfde gewoonte, die ook wel in de geschreven taal is bewaard; zoo b.v. *eene vrijheid, waarvoor ik hem wel gaarne in den baard geraren had* (v. LIMB. BROUWER). De verklaring moet blijkbaar niet worden gezocht in de

beteekenis der participia, want de beteekenis daarvan is dezelfde hetzij dat zij met een optatief of met een indicatief zijn verbonden. De modus zelf moet hier de oorzaak zijn. De schrijver merkt op, dat in zinnen als de hier genoemde ook omschrijvingen met *mogen* (soms ook *willen, moeten, dorren*) zeer gewoon zijn: naast *hadden si.... langher bleven*, zooals een der voorbeelden geeft, zou ook *hadden si langher moghen bliven* hetzelfde hebben uitgedrukt. Van deze en dergelijke constructies, waarin *hebben* regelmatig was, is volgens den schrijver het gebruik van *hebben* gekomen ook in zinnen zonder dergelijke hulpwerkwoorden. Het hoofdstuk eindigt met beschouwingen 1°. over de toevoeging van *gehad* en *geworden* in zinnen met participia die met een optatief zijn verbonden, 2°. over de gebruiken van de hedendaagsche en de vroegere taal wat betreft de omschreven en de niet-omschreven vormen van den optativus praeteriti.

Een laatste hoofdstuk handelt over de verbinding van participia met *worden, komen, bliven, liggen, lopen, sitten, staen*. Het gebruik van *worden* bij mutatieve intransitieve participia, gewoon in het Oudgermaansch, is ook in het Mnl. nog wel bekend; maar het is verouderd, doordat *worden* een vast hulpmiddel werd voor de uitdrukking van het passief. Verg. *nu wert den man verdwenen sijn goet*; *si worden verresen also saen dat* enz.; *also varijnc als hem tgheselscip wart ontvaren*. Deze gevallen zijn niet altijd nauwkeurig te onderscheiden van die waarin het participium reeds een adjectief was geworden, en ook niet van die waarin het part. kan worden opgevat als behoorende bij een transitief ww. Maar in zinnen als de hier aangehaalde is de constructie duidelijk, evenzoo in de volgende, waarin het praesens voorkomt: *dan werden alle die storme gheleghen*; *dus sal elc merken hoeghedaen alle schoenheit ghestorven werdt*; *als jnde lucht tempeest wort gheresen*. De appositie van het verl. deelw. bij de andere hierboven vermelde ww is den hedendaagschen lezer meer bekend; toch zal hij in de voorbeelden stellig het een en ander vinden dat nieuw voor hem is.

Wij hopen dat dit vluchtig overzicht van eenig nut kan wezen voor hen die het boek van den heer KERN nog niet hebben ingezien, en dat zij na de lezing van deze bladzijden dit niet langer bij hun studie zullen willen missen.

A. KLUYVER.

De vraagzin.

Bij de bestudeering van de accentleer en zinsmelodie, viel m'n aandacht vanzelf op den vraagzin, die om z'n bekende typische toonstijging aan 't eind, 'n bijzonder onderzoek eischte.

En hij is dat onderzoek meer dan waard gebleken. Niet alleen toch is mij licht opgegaan over den aard dier stijging, over de psychologische oorzaak daarvan, over de uitzonderingsgevallen, maar 't eigenlijke wezen der vraag is mij geloof ik, al studeerende, ook klaar geworden.

Over den ouderdom der vraag, valt dunkt me niets met zekerheid te zeggen. PAUL meent[1)], dat de menschen al zeer vroeg vragen gebruikt hebben, maar dat de vraagzin toch *natuurlijk* (?) jonger is dan meedeeling en gebod. WUNDT[2)] daarentegen is van oordeel, dat én vraag én meedeeling én gebod waarschijnlijk al bestaan hebben van 't oogenblik af, dat de taal zelf ontstond.

Daar de vraag, welke van de drie in het Nederlandsch het oudste is, natuurlijk geen vraag is, en wij het uitsluitend over het Nederlandsch hebben zullen, kunnen we dit punt hier verder onbesproken laten.

Er zijn vooral 2 soorten van vragen. Haast iedere grammatica bespreekt ze naar den uiterlijken vorm:

A.
1. Wie heeft de drukkunst uitgevonden?
2. Wat heb je zooal gezien?
3. Wie(n) heb je 't gezegd?
4. Waarover had ie 't?
5. Wanneer komt ie?
6. Waar heb je je paraplu gezet?

B.
1. Vind je dat boek mooi?
2. Heb je aan je boodschap gedacht?

Die onder A kenmerken zich naar den vorm hierdoor, dat ze met

1) Prinzipien[4] § 94 flg.

2) Die Sprache 2er Teil s. 260 flg.

'n vraagwoord beginnen, die onder B hebben niet 'n vragend zindeel aan 't hoofd.

We zouden daarom de 2 soorten, kunnen karakteriseeren als (A) zinnen mét en (B) zinnen zónder vraagwoord.

Even typisch als nu dat verschil in vorm is, even sprekend is ook 't onderscheid in wezen tusschen die twee soorten.

Die onder A geven uitdrukking aan dit innerlijk proces:

1. De drukkunst is indertijd uitgevonden - door wie ook weer?
2. Je hébt natuurlijk zoo een en ander gezien - maar wát zooal?
3. Je hébt 't verteld - maar aan wíe?
4. Hij héeft ergens over gesproken - wáarover?
5. Hij kómt - maar wannéer?
6. Je hébt je paraplu hier ergens gezet - wáar?

We zien dus: bij de zinnen met vraagwoord is er in den vrager altijd 'n zekere positieve kennis aanwezig, maar er is ook een leemte; de vraag verzoekt nu die leemte aan te vullen. We zouden dit soort van vraagzinnen daarom gevoeglijk **leemte-vragen** kunnen noemen.

Bij de vragen onder B is dat niet 't geval.

Vind je dat boek mooi? De spreker vraagt zich hier af: Vind je 't mooi? of: Vind je 't niet mooi? Hij verkeert in twijfel tusschen die twee, en verzoekt den toegesprokene dien twijfel op te heffen. Vraagzinnen zonder vraagwoord bedoelen dus van twijfel tot zekerheid te komen, **twijfelvragen** zou er dus 'n gepaste naam voor zijn.

Maar beide soorten van vragen hebben iets gemeen, en wel 'n zekere spanning in hem die ze doet. 'n Vraag is namelijk altijd 't gevolg van 'n stokken der gedachte; er was 'n weerstand in den spreker, n.l. die twijfel of die leemte, en spreker wóu dien weerstand overwinnen: *de hoogere spanning*, daardoor veroorzaakt, komt nu zoo mooi tot uiting in de melodie.

Om dat te beter te beseffen, moeten we even als uitgangspunt nemen, een zinsuiting die aan alle zielsbeweging vreemd is, dus 'n gewonen kalm-meedeelenden zin.

De volgende muzikale notaties zijn gemaakt met de welwillend verleende hulp van 'n zeer goed musicus, die daarbij zelf als proefpersoon optrad.

'n Meedeelend zinnetje als: ‘t Is van avond schoolvergadering’ zei hij als volgt:

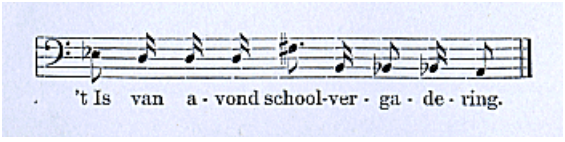

Als vraag klonk 't:

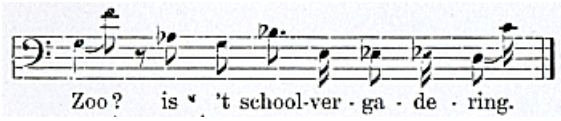

'n Paar andere meedeelinkjes werden genoteerd als:

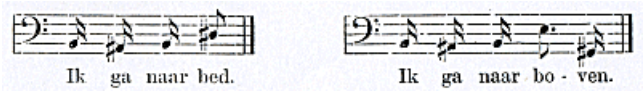

En vragen:

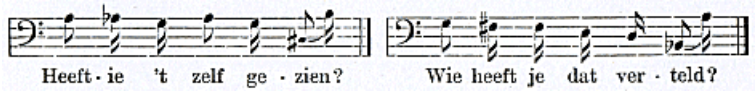

Zoo begrijpen we nu, *waarom de vraag zoo hoog ligt*.

Ook *de rijzende melodie aan 't slot* laat zich best verklaren, 'n Meedeelende zin b.v.:

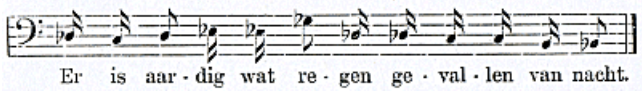

zet kalm in, ± 'n quart of quint onder den middeltoon, stijgt dan in 't hoofdaccent, dat meer naar voor of naar achter kan liggen, tot ongeveer den middeltoon, om dan te dalen tot iets lager dan den inzet.

Grafisch zouden we de toonteekening dus kunnen voorstellen als

'n Vraag nu, vormt van dien melodieboog maar de eerste helft; 't antwoord voegt er de tweede aan toe. 't Hoog eindigen der vraag, kenmerkt de uiting als iets onafs, prikkelt den hoorder tot aanvulling. *Die rijzing heeft gewoonlijk alleen plaats op de laatste lettergreep.* Zie de voorbeelden. **Groot is ze bij blije verwondering**,

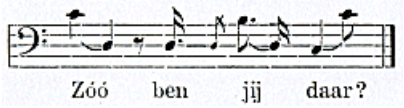

of teere belangstelling.

Kleiner bij nederig verzoek,

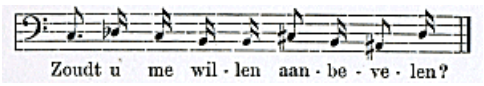

of verachtelijk toesnauwen,

of vraag bij ontmoediging,

Die stijgtoon blijkt dus werkelijk voort te vloeien uit 't wezen der vraag. Hij is dan ook ruim zoo typisch als de woordvorm; want ten eerste geldt hij zoowel voor de vragen mét, als voor die zónder vraagwoord, en daarenboven is die rijzing zelfs in staat 'n zin, die naar den vorm meedeelend is, tot 'n vraag te maken.

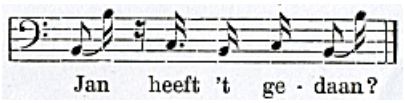

Zelfs 'n enkel woord krijgt er 'n vragend karakter door, b.v. Thuis? Zooveel? Ja? (twijfel aan 'n bevestiging). Niet? (twijfel aan 'n ontkenning).

Toch komen er ook vraagzinnen voor zonder die stijging aan 't einde. Zoo zullen ouders niet wetende wát met 'n onwilligen zoon te beginnen, zich kunnen afvragen:

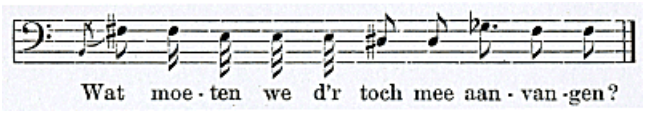

En 'n moeder, die niet weet, of haar kinderen al gered zijn uit 'n brandend huis, zal in vertwijfeling uitroepen:

In beide voorbeelden vond *de twijfel* z'n uiting *in den zwevend ehouden toon*.
Zelfs vragen met dalende zinsmelodie komen voor.

1. **Als de vraag van te voren is aangekondigd**:
   De vraag is hier: ‘Wie zal zich daarvoor spannen?’
   Ik vraag alleen: ‘Vind je 't goed?’

Omdat 't vraagkarakter al wordt uitgesproken in den hoofdzin, is de karakteristiek door den stijgenden toon overbodig.

2. **Streng ondervragend**:
   Wie heeft dat gedaan? Wat heb ik jou gezegd? Van wie heb jij verlof?

De lagere toon heeft iets autoritatiefs, vandaar dat hij ook voorkomt zonder die gestrengheid, bij 't overhooren van een les bijvoorbeeld:
Waar valt de Wolga in zee? Hoeveel pooten heeft een mug?
Hier zou nog opgemerkt kunnen worden, dat dit voor den spreker eigenlijk geen vragen zijn, bij hem bestaat noch twijfel noch leemte; door zijn vraag wil hij de leerlingen slechts gelegenheid bieden tot verwerking of herhaling der stof.

3. **Bij lusteloosheid, onverschilligheid**:
   Zoo, is ie er geweest? (Ik, héel geanimeerd):
   Ik weet er nog véel méér van! (Hij, totaal onverschillig): Zoo, weet je nog meer?
4. **Bij overbluft, verslagen, perplex staan**:
   Hoe héb je 't kunnen uithouen! (?)
   Wat heb jij toch al niet gezien! (?)
   Heeft ie daar zóoveel mee verdiend! (?)
   (Sluipt hier eenige twijfel in, dan aanstonds rijzend accent).
5. **Bij ontstemdheid, wrevel**:
   Zoo, moest jij dat nou weer vertellen! (?)
   Och, kon je dat nu niet bij je houen! (?)
   Hoe kun je me dat nu vragen! (?)

Een zekere kort-affe beslistheid is soms al genoeg:
Wat nu nog! (?) Wie durft! (?) Wat moet ie (wil ie) nu nog meer hebben! (?)

6. **Alternatief**:
   Heb ik jóu daar gezien of je broer?
   Is dat nu een Éngelsche of 'n Fránsche dame?
   Lácht ie nou of schréit ie?

Een eigenaardig verschijnsel zijn nog de zoogenaamde **rhetorische** of **oratorische vragen**. Bijvoorbeeld, iemand heeft aan anderen een kostelijk plannetje meegedeeld; hij zou na zijn uiteenzetting kunnen

besluiten met te zeggen, dat 't in één woord ‘heerlijk’ zijn zal. Maar goochem als ie is, wil ie ze dat zelf laten uitspreken, minstens in hun hart. Hij kent de prikkelende werking der vraag, en daarom eindigt hij met: ‘Zou dat niet heerlijk zijn?’ Zoo laat hij uit henzelf oprijzen, wat hij ze anders maar zou hebben meegedeeld, en 't effect is veel grooter. Maar ondertusschen heeft hij nog 'n anderen truc gebruikt. Hij wilde 'n bevestigend antwoord uitlokken, en om nu die bevestiging nog aan te dikken, suggereert hij ze een ontkenning door 't woordje ‘niet’; 't contrast zal niet nalaten zijn werking te doen. Hetzelfde zien we in voorbeelden als:

Zitten we hier nu niet gezellig?
Vindt je dat nu niet aardig van 'm?
Is dat niet de zuivere waarheid?

Omgekeerd, wil men zijn toehoorder sterk laten negeeren, dan stelt men 'm 'n positieve vraag, bijv.:

Mag 'k zoo iets ongestraft laten?
Is dat nu zoo erg?
Is daar iéts onjuist in? Zou jij je dan laten afzetten?
En men vergelijke b.v.:
Zou jij dat dan níet doen? met:
Zou jij dat dan wél doen?

En hieruit zal men al kunnen besluiten, welk gevolg versterkende woorden hebben in rhetorische vragen:

Is dat niet de zuivere waarheid? = Dat is de zuivere waarheid.

Is dat nu niet werkelijk de zuivere waarheid? = Je vindt toch ook, dat dat de zuivere waarheid is, niet?

Zoo ook:
Zou dat werkelijk zoo wezen?
Zou dat inderdaad mogelijk kunnen zijn?
Zou dat heusch gebeurd zijn?
Zou hij dat bepaald zoo bedoeld hebben?

Ook bij de rhetorische vragen is toonrijzing aan 't eind 't gewone.
Toch komen ook hier vraagzinnen voor met dalend accent. Bijv.:

Verontwaardigd, protesteerend:
Waarom zou dat niet kunnen?
Waarom moét hij nu gelogen hebben?
Waarom moet ík nou altijd de minste zijn?
Hoe weet jij nu wat daar gebeurd is?
Ook aansporend of vermanend:

Waarom wil je nou nooit luisteren?
Waarom moet je me nou weer uitlachen?
Waarom moet je hem nou altijd plagen?
Waarom help je 'm nou niet even?

De voorafgaande beschouwing over den vraagzin, brengt, dunkt me, ook gemakkelijk tot 'n beter inzicht in **'t karakter der vragende voornaamwoorden**. De leemte-vragen beginnen namelijk altijd met 'n vraagwoord, 'n woord dat duidelijk heenwijst naar de aanvulling die verlangd wordt, b.v.:

Wie zal je daarbij helpen?
Wat zou je 't liefst hebben?
Wat voor pennen gebruik je altijd?
Wat voor een mantel had ze aan?
Mooie paarden hè? *Welk* vind je 't mooist?
Welke paarden vind je et mooist?
Wanneer komt ie? *Waar* blijft ie nu?

En zoo ook zinnen die beginnen met: *hoe, waarom, waartoe, waarmee, in welke mate, in hoe verre, op wat voor 'n manier* enz.

Wanneer zoo'n woord als aanvulling verlangt den naam of de aanduiding van een zelfstandigheid, dan hebben we te doen met een *zelfstandig, vragend voornaamwoord*. Als zelfstandigheid kan ook worden opgevat de inhoud van heel de volgende toelichting, die kan worden uitgedrukt door een woord, 'n constructie, 'n zin of zelfs 'n aaneenschakeling van zinnen,
Voorbeelden:

Wie, vraagt uitsluitend naar personen.
Wie stond daareven met je te praten?
Antw.: de koster, mijnheer Rikkers, de juffrouw van hiernaast.
Met *wiens* auto heb je gereden? Met die *van oom*.
Met *wie z'n* auto heb je gereden? *Wie d'r* (*z'n*) hoed is dit?

Wier zal in 't Algem. Besch. wel nooit gebruikt worden: 't is boeketaal.

Aan *wie* heb je dat beloofd? Aan Jan.
Van *wie* weet je dat? Van de andere jongens.

In al deze gevallen kon de aanvulling ook een zelfstandig voornaamwoord zijn.

Wie zal dat doen? *Ik*. - Wel *jij zelf* natuurlijk - *Hij* - *Zij* - enz.
Wie hebben 't verloren bij die match? *De onzen*.

Wie zijn de winners? *Die daar*.
Wie krijgen 'n prijs? *Degenen*, die binnen 't uur 2 punten maken.

Wie hebben vóórgestemd? *Allen*. Maar *enkelen. Niemand*.
Wie bedoel je van die vijf? De eerste. De middelste.

Wat; vraagt naar zelfstandigheden, die geen personen zijn, of althans niet in de waardeering v.d. vrager:

Wat ligt daar? Een penhouder.
Wat zou je nu 't liefst hebben: een geweer of een hobbelpaard?

't Kan ook vragen naar een werking 'n hoedanigheid of toestand, 'n betrekking, wanneer die als 'n zelfstandigheid gedacht worden:

Wat doe je 't liefst? Schaken.
Wat scheelt je? Een beetje hoofdpijn.
Wat wil je worden? Smid; officier.

Er kan ook een gedachte of 'n reeks van gedachten als aanvulling bij hooren:

Nu, *wat* zeg je d'r van? Prachtig! Miserabel!
Vertel 'ns, *wat* heb je zooal gezien? gehoord? gelezen? gedacht? Volgt 'n heel relaas.

Welke, kan vragen naar personen en zaken, en wordt althans voor personen alleen gebruikt, als we slechts te kiezen hebben tusschen weinige:

Een van die heeren is de minister van oorlog.
Zoo? *Welke*?

Er is 'ns 'n Romeinsch keizer bij Adrianopel door de Goten verslagen. *Welke* was dat ook weer? (ook: *wie*).

Welk van die paarden heeft den 1sten prijs gewonnen? Dat zwarte.

JAC. VAN ALPHEN.

Franse woorden in het Nederlands.

L'Influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés. Leçons faites à l'Université de Paris en janvier 1913 par J.-J. SALVERDA DE GRAVE, professeur à l'Université de Groningue. Paris, librairie ancienne Honoré Champion, éditeur, EDOUARD CHAMPION, 1913.

Tot de verschillende vraagstukken op literair en linguisties gebied waaraan Prof. SALVERDA DE GRAVE zijn aandacht wijdt, behoort ook de invloed van het Frans op het Nederlands, vooral de invloed die zich openbaart in de leenwoorden. Zijn standaardwerk *De Franse* woorden in het Nederlands werd in dit tijdschrift door Dr. DE VOOYS

uitvoerig besproken;[1] in de jaarvergadering van de 'Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde' hield hij in 1912 een rede over *Taalbetrekkingen van Nederland tot Frankrijk*,[2] en over hetzelfde o*n*derwerp gaf hij, uitgenodigd door de Parijse Universiteit, een viertal kolleges in de Sorbonne, in Januarie 1913. Die kolleges zijn uitgegeven in een keurig boekdeel van 174 bladzijden - de gehele typografiese uitvoering: formaat, letter, kleur van het papier, valt te prijzen - bij de bekende Parijse uitgeversfirma Champion.

Studie van de ontlening van Franse woorden heeft etymologiese en fonetiese waarde, is belangrijk voor de kennis van het lot van die woorden, hun vormverandering (en een groot gedeelte van het bovengenoemde standaardwerk, *de Franse woorden in het Nederlands*, is aan die vormverandering gewijd), maar is vooral ook belangrijk omdat de taal een merkwaardig beeld geeft van de kultuur van een volk.

De Franse woorden in het Nederlands zijn een kostbare bijdrage tot de kennis van de invloed der Franse beschaving op de onze.

In zijn Parijse kolleges behandelde Prof. SALVERDA DE GRAVE, evenals trouwens in zijn *Franse woorden in het Nederlands*, de taal van wat wij Noord-Nederland plegen te noemen. Voor de middeleeuwse taal is de scheiding tussen Noord en Zuid moeilik te maken. Eerst sinds de tachtigjarige oorlog worden Vlaams en Noord-Nederlands duideliker onderscheiden.

SALVERDA DE GRAVE verdeelt de leenwoorden in twee grote klassen: 'techniese' en 'niet-techniese'. Als een Hollander een Frans voorwerp gaat gebruiken, is het natuurlik dat hij er een Franse naam aan geeft: *automobiel*. Evenzo ontleende hij woorden als *koetsier, palfrenier, chauffeur*, omdat het beroep hier ontstond in navolging van Frankrijk.

'Niet-techniese' woorden zijn die welke dingen, handelingen, hoedanigheden, gevoelens, aanduiden, die alle mensen in alle landen gemeen hebben. Het woord *plezier* b.v. Het ontlenen van een technies woord is veel minder betekenisvol dan dat van een niet-technies. Uiterst merkwaardig is het immers, dat b.v. een gevoelen dat reeds lang bestond, op zekere dag door een Frans woord wordt aangeduid. Hoe groot moet de invloed van een vreemde taal zijn om het inheemse woord, dat men als het ware vastgegroeid zou wanen met de gebruiker, te kunnen verdringen!

1) Eerste jaargang, 1907, blz. 123 e.v.
2) Opgenomen in *Handelingen en Mededeelingen* van bedoelde Maatschappij over het jaar 1911-1912, blz. 23 e.v.

Er bestaat niet altijd een scherpe onderscheiding tussen techniese en niet-techniese woorden. Sommige van de laatste zijn eerst ‘speciaal’ geweest. Oorspronkelik betekende het Franse ‘rivière’ en het Nederlandse ‘rivier’: jachtterrein langs een stroom. Langzamerhand is de betekenis van ‘rivier’ veralgemeend, evenals in het Frans. Ook met de woorden *beest, schors, kansel, moeras* is dat het geval.

Hoe dringen de leenwoorden de taal binnen?

In de eerste plaats de techniese. Hier geldt vooral de invloed van het gedrukte woord. Door boeken en in de XVII^{de} eeuw b.v. door de Franse koeranten, zijn een verbazend aantal techniese woorden in onze taal gekomen. De schrijver doet hierover verrassende mededelingen. Opmerkelik is het aantal zeetermen dat we aan Frankrijk ontleend hebben, vooral verzamelwoorden - het synthetiese Frans is er rijk aan -: *marine, equipage*; maar ook andere: *matroos, koers, kompas*. Zéér talrijk zijn eveneens de woorden op politiek en sociaal gebied, bankwezen, boekhouden, administratie. Waarschijnlik hebben de Antwerpenaars die in 1585 zich in Amsterdam vestigden, veel van die woorden hier gebracht. Later zeker ook de réfugiés. Verbazend groot is het aantal militaire woorden. Reeds in de middeleeuwen werden die overgenomen, maar vooral sinds de XVII^{de} eeuw. Niet door oorlogen: wij hebben weinig met Frankrijk oorlog gevoerd. Trouwens, opdat door zulk een vijandige omgang invloed merkbaar ware, zou een langdurig verblijf van het Hollandse leger in Frankrijk of omgekeerd, van het Franse leger in Holland, noodzakelik zijn. Een andere invloed deed zich gelden: de aanwezigheid van Franse officieren in het leger van de Republiek. Goulon, een uitstekend leerling van Vauban, werd hier artillerie-generaal. Vooral sinds het herroepen van het Edikt van Nantes nam het aantal Fransen in de Republiek toe. Er waren kompagnies bijna uitsluitend uit Fransen samengesteld te Breda, Maastricht, Bergen-op-Zoom, 's Hertogenbosch, Zutfen, Nijmegen, Arnhem, Utrecht, Den Haag. Zo brachten Italiaanse ingenieurs Italiaanse vestingtermen in het Frans, Franse ingenieurs Franse woorden in het leger van Frederik de Grote; zo zullen straks misschien Hollandse krijgstermen in het Albanees worden opgenomen!

Ook de vertalingen van reglementen (en van strategiese werken?) voerden Franse woorden in.

Voor de niet-techniese woorden is het bepalen van de wijze van intrede veel moeiliker.

Hebben de Hollanders die in Frankrijk reisden, ze hier gebracht? Maar de vreemde woorden door enkelen in het buitenland opgedaan,

worden alleen overgenomen door hen die ze begrijpen. En bovendien zal iemand die in het buitenland geweest is, weer spoedig terugkeren tot het Hollandse woord, als dat niet of weinig weerklank vindt in zijn kring. De reizen van Fransen in Holland zijn eveneens te tijdelik geweest om invloed te oefenen. Evenmin hebben de réfugiés hier veel omgangswoorden gebracht. Dat we de invloed niet behoeven te zoeken in de literatuur bewijst een analoog voorbeeld. De anglomanie was biezonder groot in de XVIII^{de} eeuw, en toch is toen geen Engels woord in onze omgangstaal opgenomen. Evenmin mag aan school of Waalse Kerk een grote invloed worden toegekend. Veeleer zal het gebruik van Franse omgangswoorden zijn toe te schrijven aan het feit dat er voortdurend een kring van Hollanders is geweest die Frans sprak en de toon aangaf. Tot de negentiende eeuw is die taal bij ons de hoftaal geweest. Er was voortdurend een tweetalige groep personen, die Frans sprak en ook in de landstaal Franse omgangswoorden ging gebruiken. De imitatielust der mensen is groot. Andere burgers, die 'voornaam' wilden doen, namen de woorden die zij hoorden gebruiken, over, en in steeds breder en lager kringen drongen deze door. Bij andere volken zien we een dergelijke ontlening H. Estienne noemt in zijn *Deux dialogues du nouveau langage françois italianizé* (1578) eveneens als voornaamste oorzaak van het door hem gevreesde 'veritalianiseren' van het Frans, de gewoonte van de hovelingen om hun taal te doormengen met Italiaanse woorden. En is het niet merkwaardig dat de meeste Italiaanse omgangswoorden in het Frans juist dateren uit de XVI^{de} eeuw, de tijd toen er een kring van Italianen of van met-Italiaans-doormengd-Frans-sprekenden in Frankrijk bestond? Andere interessante analogieën tonen Engeland en Mecklenburg.

De eerste Parijse lezing van SALVERDA DE GRAVE is gewijd aan de taalbetrekkingen tussen Frankrijk en Nederland en de geschiedenis van de Frans-sprekende hofkringen.

Reeds bij Melis Stoke vinden we Franse woorden. De techniese bevatten gewichtige gegevens voor onze kultuur, die reeds geheel onder invloed van Frankrijk stond. Kenmerkend is het gebruik van *Almaenge* voor Duitsland en de vorm *Florans*, naast *Florens*. In het gevolg van Willem III, graaf van Avesnes, onder wiens regering Stoke zijn kroniek eindigt, waren waarschijnlik reeds veel edelen, wier Frans niet zonder invloed bleef. Maar reeds vóór 1280, ongeveer het jaar dat Stoke begon te schrijven, was N.-Nederland met Frankrijk in aanraking geweest. Karel de Grote vertoefde dikwels in ons land

en was, hoewel hij zelf Duits sprak, door Romanen omgeven. In de X^{de} eeuw schonk Karel de Eenvoudige aan een graaf Dirk domeinen in het tegenwoordige Noord-Holland. Dit bewijst dus dat deze Dirk tot het Franse hof in betrekking stond. In 1048 huwt de dochter van Floris I met Filips I, koning van Frankrijk. In 1243 komt Floris IV om in een steekspel te Corbi. Huweliksbetrekkingen bestonden er ook tussen Holland en Vlaanderen en Walenland, waar, in de hogere kringen en in de kloosters, Frans werd gesproken: Dirk II b.v. was gehuwd met een dochter van Boudewijn van Vlaanderen. In 1246 schenkt Willem II de hand van zijn dochter aan Jean d'Avesnes, graaf van Henegouwen. - Otto, graaf van Gelder, was gehuwd met Philipote van Dammartin, dochter van Simon van Ponthieu (in Pikardië) en zijn dochter met Enguerrand de Coucy (in Noord-Frankrijk, bij Laon). Franse ‘trouvères’ vertoefden aan het hof der Graven van Gelre.[1)]

Na het Henegouwse huis komt het Beierse. Het hof van Albrecht had Franse sympathieën. Jacoba sprak Frans. De Bourgondiërs waren Fransen, en Karel V beroemde er zich op dat hij alleen met zijn paard Duits sprak. Na de opstand tegen Spanje is ook het Frans de hoftaal gebleven. Voor Willem van Oranje was het Frans de moedertaal. Zijn ontroerende laatste woorden waren Frans. Prins Maurits had Franse onderwijzers. Onder Prins Frederik Hendrik, de zoon van Louise de Coligny, werd zo goed als geen Hollands aan het hof gesproken. Prins Willem II schreef zijn dagboek in het Frans. Het hof van Willem III, koning van Engeland, bleef Fransgezind. Merkwaardig is de zin die bij Van Haren voorkomt over de omgeving van Willem IV: ‘De Prins, die eenigen onder zijn hovelingen had welke die taal (d.i. het Nederlands) verstonden’, etc. Wilhelmina, de echtgenote van Willem V, schreef haar herinneringen en haar *Rêveries* in het Frans Na koning Lodewijk Napoleon houdt het Frans op de hoftaal te zijn. Van een brede hofkring, die Frans spreekt en in zijn Hollands veel Franse woorden mengt, en die wordt nagevolgd door de burgerij, is geen sprake meer.

Niet alleen gehele woorden zijn aan 't Frans ontleend, maar ook vindt men Franse elementen in Nederlandse woorden. Een kenmerkend verschijnsel voor de invloed van de ene taal op de andere. Opdat een Frans voor- of achtervoegsel gebruikt zal worden in een Nederlands woord, is het noodzakelik dat de gebruiker dikwels Franse

1) Zie SALVERDA DE GRAVE, *De Graven van Gelre en de Oudfranse lyriese poezie*. Bijdragen en Mededeelingen der Vereeniging ‘Gelre’, deel XI.

woorden met dat prefix of suffiix heeft horen bezigen. Eigenaardig is de vorming van nieuwe Franse woorden, door middel van Franse bestanddelen: ‘baron*es*’, terwijl 't Frans ‘baronne’ heeft; *kolonist* (Fr. colon), *vacature* (Fr. vacance). Zijn *etymoloog* (Fr. etymologiste), *genealoog* (Fr. généalogiste), gevormd in analogie met *archéologue, astrologue* etc.? Of is het Ned. *theoloog* (Fr. théologien) van het Lat. *theologus* het uitgangspunt van deze vorming geweest?

In het Belgies Frans, in het Zweeds en in het Duits vinden we dezelfde achtervoegsels als bij ons in dergelijke met behulp van Franse suffixen gevormde woorden.

Er bestaan ook verscheidene Franse uitdrukkingen in onze taal, die geen zuiver Frans zijn: ‘in de contramine zijn’, ‘ce n'est pas jurer gros’, ‘rendez-vous spelen’.

Een Frans voor- of achtervoegsel wordt gevoegd bij een Nederlandse stam: *-age, -ie* (*-erie*), *-ier, -iste, -té* (*teit*), *-aarts* (*arche*). Of: een Ned. prefix of suffix wordt gevoegd bij een Franse stam: *pelgrimminne* (van pelgrim, Fr. ‘pèlerin’), *kaarten* (Fr. jouer aux cartes), *spijten* (Fr. éprouver du dépit); soms een tautologies prefix of suffix: *dragonder* (Fr. dragon), *medecijner* (Fr. médecin), *enthousiasties* (Fr. enthousiaste).

Ten slotte zijn er ‘vertalingen’, volledige; *schoondochter* (Fr. bellefille) en gedeeltelike: *rederijker* (Fr. rhétoricien), *part noch deel*.

Mauthner in *Die Sprache* en Bally in zijn *Traité de stylistique* hebben de aandacht gevestigd op de belangrijkheid van het verschijnsel der vertaling. Bij de techniese termen, b.v. bij de wetenschappelike nomenklatuur, is bewuste vertaling vanzelf sprekend, maar de vraag is of er bij de vorming van omgangswoorden als *germain-neef* (cousin germain) en *gevaar lopen* (courir risque), niet veelal een instinktieve, onderbewuste handeling plaats vindt.

De vernuftige indeling van de niet-techniese woorden door de schrijver is de lezers van dit tijdschrift bekend uit de bespreking door DE VOOYS van *De Franse woorden in het Nederlands*. Het is opmerkelik dat onder die omgangswoorden de termen voor goede en slechte manieren zeer talrijk voorkomen; evenzo de konversatiewoorden, de versterkende woorden als *affreus, kolossaal*; de tussenwerpsels en uitdrukkingen als *à propos, coûte que coûte, fait accompli*. Wij ontleenden aan het Frans 't woord *blond*, en toch komen blonde vrouwen bij de Germanen meer voor dan in Frankrijk. Misschien is de oorzaak van die ontlening in de literatuur te zoeken. De oude Franse dichters hielden niet van brunettes Of merkten onze voorouders eerst toen

zij met de donkere Fransen kennis maakten, het kontrast op en ontleenden zij hùn het woord dat zij zelf niet bezaten?

Juist die oorzaak van ontlening is dikwels een raadselachtig iets. Waarom, zo vraagt men zich telkens af, is wèl *dit* maar niet *dat* woord overgenomen? De eerste oorzaak van de ontlening moet gezocht worden in de 'gevoels' waarde die een vreemd woord krijgt in de zin der moedertaal. Het vreemde woord is minder bekend en wordt als eufemisme gebruikt. Of de betekenis krijgt een nuance van bewondering: *robust, soepel*; of een minachtende betekenis, die te verklaren is door de instinktieve afkeer die het volk heeft van het vreemde woord. Dikwels ook vult dit een leemte aan. Men gebruikt het, omdat men een synthetiese term liever heeft dan een perifraze: *tutoyeren, prestige*.

Ik heb in het bovenstaande een en ander verteld uit de inhoud van *L' Influence de la langue française en Hollande*. Wat ik gaf was slechts een onvolledig verslag van de telkens tot nadenken prikkelende beweringen of vermoedens, de talrijke aardige voorbeelden.

De Groningse hoogleraar zal de laatste zijn om zijn nasporingen op dit te voren zo goed als onbezochte en daardoor onbekende gebied reeds als voleindigd te beschouwen. Ik vermoed dat er nog menige aanvullende en verbeterende studie - nieuwe vondsten, nieuwe konkluzies - over de Franse woorden in het Nederlands van hem te verwachten is.

Ik zei reeds dat het werk tot nadenken prikkelt. Ook na lezing van dit boek blijft het mij verwonderen dat de réfugiés zo weinig invloed op de Hollandse taal hebben geoefend. Misschien zou kennismaking met de rede die Prof. SALVERDA DE GRAVE daarover in Teyler's Genootschap hield, mij tot zijn oordeel kunnen bekeren.

Is de schrijver wel gelukkig geweest in de keuze van het materiaal om te bepalen welke vreemde woorden in de spreektaal van mannen en vrouwen uit de 17de, 18de en 19de eeuw werden gebruikt? Brieven, en vooral die van een roman-in-brieven, hebben altijd een enigszins gekunsteld karakter. Daarbij komt dat BOSBOOM-TOUSSAINT, - op wier taal de voortdurende omgang met de 16de en 17de eeuwse officiële stijl en de Frans korrespondentie van Hollanders uit die eeuwen niet zonder invloed is gebleven, - om een luchtig mondain karakter aan haar *Majoor Frans* te geven, haar personen meer Franse woorden laat gebruiken dan werkelik in 186.. het geval kan geweest zijn.

Verder lijkt het mij altijd gevarlik om uit kenmerken van zéér

biezondere personen van de mannelike of vrouwelike sekse gevolgtrekkingen te maken die gelden voor die sekse *in het algemeen*. Zouden blij- en kluchtspelen in die drie eeuwen geschreven de schrijver ook niet hebben kunnen inlichten over het gebruik van Franse woorden in de gesproken taal?

Misschien zou de schrijver in een volgende druk van zijn lezingen naast de vertaling van het Hollandse woord ook het Hollandse woord zèlf willen plaatsen. Voor de Franse lezer vooral lijkt me dat gewenst. Die zou werkelik kunnen menen dat *cocher* in het Hollands juist zó is gebleven, en dat wij zeggen *être dans la* contramine en *jouer* rendez-vous.

P. VALKHOFF.

Boekbeoordelingen.

Elisabeth Maria Post (1755-1812). Haar Leven en haar Geschriften door H.W. Heuvel. Met voorwoord en aanteekeningen van Dr. J.A. Prins. Uitgave van J.A. Dusseau. Epe, 1913.

Drie mannen hebben zich verbonden tot een daad van piëteit.

De heer HEUVEL, h.e.s. te Borculo, had in de *Eper Courant* van 3 Julie 1912 een overzicht gegeven van de geschriften van Mej. POST. DS. PRINS te Epe liet dit opstel herdrukken, en voegde er enige bescheiden van zijn eigen hand aan toe. En een naamgenoot, en hoogstwaarschijnlik een verwant van Mej. DUSSEAU, de boezemvriendin van de schrijfster, en na haar verscheiden de twede vrouw van DS. OVERDORP, die met zijn talentvolle ELISABETH de Eper pastorie heeft bewoond, werd met genoegen de uitgever van 't boekske. Op deze wijze werd, honderd jaar na haar dood, de gevierde schrijfster, heel eigenaardig in een intieme kring, in haar leven en werken herdacht.

Zo stil en eenvoudig het genoemde driemanschap zich kweet van deze bescheiden hulde, zo pretentieloos is ook dit aardige boekje. De heer HEUVEL heeft er zelfs vrede in kunnen vinden, zijn notities, als ietwat verbrokkelde hoofdstukjes, in de oorspronkelike ephemeridenvorm gehandhaafd. in boekvorm te geven. Het meest in 't oog vallende van deze losse artikeltjes is een wel vrij volledig, maar evenzeer weer al te vlak gehouden referaat over Mej. POST's eerste werk, ‘Het Land’, een ‘idylle’, of in de ruimste zin, een ‘roman’, in brieven. Daarna volgt iets over ‘Hare latere geschriften’, hoewel het vermelden dier ‘geschriften’ in 't bizonder in andere stukjes,

onder een ander hoofd, als ‘Haar broeder’ of ‘De dood harer ouders’, of ‘Haar huwelijk met Ds. Overdorp’ geschiedt. Daarbij voegen we nog ‘Haar verblijf te Epe’, ‘haar graf op Tongeren’ en een ‘Nabetrachting’, waarna DS. PRINS met zijn ‘Varia’ sluit. Zo is het boekje een welkome serie geworden van korte litteraire en biografiese aantekeningen. Hebben de samenstellers niet al te zeer het anecdotiese en fragmentaries karakter van een ‘register’ op de voorgrond gehouden, en niet bedacht, dat met meer evenwicht in de verhouding der onderdelen en liefst met wat meer éénheid in dat waarin de schrijfster zich als een éénheid doet kennen, het werkje gebaat zou zijn geweest, en dit de waarde van wat men er mee nastreeft zou hebben verhoogd? Indien ‘Het Land’ een enigzins uitvoerige analyse verdient, - en ongetwijfeld leert dit karakteristieke werk de schrijfster reeds volkomen kennen, - niet minder is ‘Reinhard of Natuur en Godsdienst’ een beschouwing voor de nakomeling overwaard, omdat de geest zich er ruimer ontplooit, en de gave van opmerking van de heer HEUVEL omtrent het pantheïstiese in schrijfsters wereldbeschouwing er oneindig meer zou hebben gevonden, om hem de allermerkwaardigste geestesstrooming van die tijd te leren kennen. Doch ook de door hem zelf gemaakte opmerkingen over de inhoud der brieven tussen Emilia en Eufrosyne zelve - immers tussen deze beide geschiedt in hoofdzaak de korrespondentie, - hadden hem, blijvende bij ‘Het Land’, onwillekeurig tot nadere karakteristiek en samenvatting moeten nopen. Waarom, - drong zich licht de vraag bij hem op, - waarom zijn de mensen, die Emilia op 't land ontmoet, steeds ‘tevreden’ en ‘blijmoedig’, is een grootvader in een boerenwoning ‘eerwaardig’, draagt hij ‘zilveren lokken’, vertoont hij ‘deugdzame trekken’, spelen ‘onschuldig’ de kinderen, ‘schertsen’ en ‘zingen’ de maaiers en hooiers, vertrouwen ze alle op de ‘goedheid van God’ en vormen zij samen als 't ware een dansende rei in 't vredig en zonnig Arkadie? Waarom, - terwijl de stervende roos de wezenlikheid van al ons zijn dichter nabij komt dan de ontluikende knop, de ondergaande zon zinvoller het lot der sterfelike wereld betekent dan de rijzende dageraad, en de uitdovende lamp in de nachtelike stilte, wanneer niets de zinnen naar tastbare en meetbare dingen vermag af te leiden, de verbeelding, gemakkelik en bereidwillig, door ruimte en tijd, in 't onbegrensde Nirvanna voert? Waarom, in 't kort, de bedriegelike samenleving ontvloden in een ongerepte natuur, die met haar bloeiend schoon zich zelve misleidt? - En daarnaast, vertoont zich onmiddellik een soortgelijk kontrast. Waarom is er in wat de Schepping aan 't opmerkzaam oog vertoont, niets zo

gering, dat de aandacht zich zou mogen verwaardigen haar belangstelling te richten op het bedrijvig leven der mensen, in al de verscheidenheid welke de bonte samenleving biedt, maar, desnoods met behulp van het vergrootglas en bij 't naslaan van Martinet, het mosplantje, een stukje boomschors, de mier, het stof op de vlindervleugel, alle zinnelike waarneming en alle geestelike bepeinzing, met of zonder symboliese overdracht op bovenzinnelike problemen, vereisen? Waarom, terwijl elke levenskiem onherroepelik het vonnis van haar vernietiging in zich draagt, de beloften der jeugd dreigen met het oordeel des doods, en al wat jubelend tegen de zon oprijst, gedoemd is het hoofd te buigen in 't stof der aarde, zodat, bij de onmiddellike hewustwording van 't onherroepelike lot, de juichkreet van 't schepsel tussen zijn verblekende kaken verstikt? Waarom?

Omdat de Mens, steeds het beeld van de Kosmos, op eigen krachten drijvend, gehouden is zijn eigen krachtmeter te zijn, en zich zelve beproeft. De 18de-eeuwer heeft de natuur leren kennen, heeft er Gods wijsheid in gelezen en heeft in opgetogenheid gestaan tegenover de bewonderenswaardige Leiding, die het mechanisme der wereldbollen en de structuur der organismen heeft geordend. Wij kunnen ons nauweliks meer beseffen, wat dit voor die tijd beduidde. Wat bij ons overgeleverde wetenschap is geworden, zodat wij het reeds leren geloven zodra of alvorens dogmatiese methodiek het ons zelf nog eens wil laten ontdekken, was destijds het enthousiasties veroverd bezit van een jeugdige wetenschappelike zin geworden en werd door zijn overstelpende nieuwheid het kostbaar gemeengoed van een geestdriftvolle schaar. De dankbaarheid en vreugdevolle genoegdoening over wat Gode had behaagd in het geschapene aan der mensen ogen te ontsluiten, kende geen grenzen. Lofzangen verheerlikten Hem, de natuur zelf werd een tempel, het gewijde oord der aanbidding. Doch de verheffing van het kosmiese leven en de leven-dragende materie noopte tot de herziening van de waarde van de Ontdekker zelf. De ‘Vorst’ der kreaturen kreeg allengs voor zijn eigen gevoel onrustbarend krimpende proporties, en stemmen kwamen op die niet konden zwijgen over het telkens zich opdringend beset van eigen nietigheid. Was men iets meer dan het bezielde stófje? Aldus verbleekte 's mensen aanschijn bij 't heerlik verrijzen van het levende ‘Pan’. Bij deze, schier plichtmatige, zelfvernedering, kwam men er zelfs toe, de ‘Rede’ te vragen, of bij deze stand van zaken men zijn bestaansrecht niet prijs zou moeten geven? Doch de ‘Rede’, destijds nog verzusterd met het Geloof, antwoordde met de haar eigen fierheid,

dat ieder kreatuur geschapen was met het kennelike doel, de heerlikheid Gods en die Zijner werken uit te juichen. ‘Bewonderen, loven, aanbidden’, werd nu het wachtwoord. Aan de stad en haar vermaken werd de rug toegekeerd. 't Leven, maatschappelik geducht en maatschappelik geleid, verflauwde in zijn betekenis, verdween. De mens zag zich in nieuwe verhoudingen geplaatst ‘met ruimer veld’ en daardoor onbestemder verschiet, waaraan de overgeleverde religie- en kerkvormen niet of node konden voldoen. En zo knielde hij, in de eenzaamheid, neer in 't stof naast de wriemelende worm, om met hem, onder de zachte drang van de ‘Rede’, de Eeuwige te verheerliken; zo wierp hij zich, in de nachtelike stilte, bij 't bleke maanlicht, naast de verleppende roos, op 't grafgesteente, dat het ontbindende lijk bedekte, om bij 't sterkste besef van eigen nietigheid, zich zelve pijnigend, zijn troost te zoeken in zijn geloof, in de door Christus' lijden gewaarborgde toezegging op een verheerlikt leven in Euwigheid.

Zo zijn deze mensen in de litteratuur. Men heeft ze de ‘sentimentele’ genoemd. Niet ten onrechte. Voor de nieuwe verhouding van de mens tot de Schepper en het Geschapene kon het Oude Openbarings-geloof niet meer dienen. Evenmin konden de ‘Rede’ en het ‘Geweten’, samen het schibboleth geworden bij de onvervalste Aufklärungs-dienst, niet langer als het enige veilige richtsnoer voldoen. De mens appelleert weer op een diep in 't gemoed onmiddellik inwerkende Godsspraak. Wat die Godsspraak, als equivalent tegenover zijn eindig stoffelik leven, moet inhouden, is duidelik. Tans streeft hij er naar zijn gemoed ontvankelik te maken voor de nieuwe immanentie. Hij verdiept het steunpunt. Onbewust schept hij zich een resonans voor de getuigenis van Gods wezen. Als van zelf openbaren zich de gewijde gevoelens uit de verborgenheden van zijn hart, gevoelens die fluisteren van zijn innige verwantschap met God. Hij vindt ze in de ingeschapen Liefde, de Liefde tussen man en vrouw in de tederste, zuiverste, meest geëxcalteerde openbaring zoals bij FEITH;[1)] de Liefde, die geëtheriseerde Vriendschap is, tussen twee jongelingen, of, zoals bij Mej. POST, tussen twee gelijkgestemde meisjesharten. Een nieuw niveau wordt gelegd voor een extatiese stemmingsfseer, die zowel zonder aanvang als zonder einde wordt geacht, en bij de eerste ontmoeting de ware geliefden, 't zij mannen of vrouwen, voorstelt als elkander herkennende uit kracht van een lang bestaande zielsverwantschap en hartsgenegenheid. Op dit stem-

1) RYHNVIS FEITH, Over het Minnedicht. In de ‘Brieven’. Zie ook zijn Romans.

mingsniveau, bovenaards, geweven uit maanlicht, nachtegalenslag en bloemengeur, ontspringen alle edele en verheffende gevoelens. Zij doortrillen de lucht, zweven voorbij de horizon, vervloeien in het oneindige. Hun bron is de *Emotie*, wellende uit het hart, geprest door de benauwende drang der sterfelikheid, de ruimte vragend voor het ingeschapen en door de Schrift verzekerde onsterfelikheid. Zij spreekt in de eerste instantie. Meer nog, haar stem wordt de stemming. Heilige sentimenten draagt het, door tijd noch plaats begrensde, mysties Liefde-gevoel naar het Oneindige Wezen en strekken tot vormen van aanbidding van 't eeuwig-Goddelike; de Hemel wijdt de de tijdelike verhoudingen, vergoddelikt de liefde, heiligt de vriendschap; het oneindige bestaat alleen om het eindige voort te zetten; de dood wordt een bode, het graf een poort, en de wereld er achter, ofschoon verlicht door een vaag afschijnsel van 't Eden, voor het grootste deel een ledig en open voorhof, waar de mens, zich voorbereidend, toevend luistert naar de stem, die hem naar 't oord der Volmaking roept.

Mej. POST behoort tot deze ‘sentimentelen’. Haar werk zou een nadere karakteristiek verdienen.[1)] Zij wijkt af van FEITH, wiens troosteloos pessimisme in zijn romans de aarde in zware nevelen houdt gehuld. Bij haar is de lucht fijner, de natuur rijker; bij haar ook vindt de mens, in de wijde eenzaamheid, bij 't fluisteren van de veelstemmige ‘Pan’, gemakkeliker de bodem van 't grote gemeenschapsgevoel, als Goddelik kreatuur, terug.

J.K.

J. van Vondel's Inwydinge van 't Stadthuis t' Amsterdam MDCLV. Van een inleiding en aanteekeningen voorzien door M.E. Kronenberg (Deventer - Ae. E. Kluwer - 1913). Prijs *ƒ*1.25.

Dit boek is een gelegenheidsuitgave in de beste zin van het woord. De Paleis-Raadhuiskwestie heeft de belangstelling in JACOB VAN CAMPEN's meesterwerk verlevendigd; Mej. KRONENBERG vraagt op het juiste ogenblik aandacht voor VONDEL's beschrijvend gedicht, want ‘beide kunstenaars hebben zich, als echte kinderen van een late Renaissance, in verwante kunstvormen geuit.’ ‘De *Inwydinge* is het hooglied van Amsterdams grootheid.’ Maar dit breed opgezette ge-

1) Te gelegener tijd, hoop ik dit elders te beproeven.

dicht van VONDEL's ouderdom vereist, als elk gelegenheidsgedicht, voor de late nakomelingen een kommentaar. De uitgeefster heeft daar blijkbaar met ijver en toewijding aan gewerkt. De *Inleiding* (21 blz.) geeft een karakteristiek en overzicht van het gedicht en alle nodige inlichtingen over het Stadhuis en zijn bouwmeesters, verduidelikt door uitslaande platen. De aantekeningen zijn gesplitst: de zuiver taalkundige, voor het verstaan van de tekst onmiddellik nodig, zijn aan de voet van de bladzijden geplaatst; de bredere zakelike en historiese aan het slot. Uit de eerste blijkt dat de uitgeefster van VONDEL's taal grondige studie gemaakt heeft;[1] uit de tweede blijkt dat ze geen moeite ontzien heeft om het gedicht ook door de geschiedenis van het zeventiende-eeuwse Amsterdam te belichten. De uiterlike verzorging is eveneens aanbevelenswaardig. Deze uitgave is dus een aanwinst voor de VONDEL-litteratuur.

C.D.V.

Proza uit de zeventiende eeuw. Verzameld en toegelicht door Dr. J.A.N. Knuttel, met reproducties (Amsterdam - S.J. van Looy - 1913) Prijs *ƒ*1.90.

Het was een goede gedachte van verzamelaar en uitgever, ook buiten de kringen van vakgeleerden aandacht te vragen voor een met smaak uitgevoerde bundel zeventiende-eeuws proza. De verdienstelike lijvige *Bloemlezing* van VAN VLOTEN dagtekent van 1870, maar dit pionierswerk heeft geen volgers gelokt naar dit weinig ontgonnen terrein. KALFF's waardering, in zijn *Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde*, heeft opnieuw de weg gebaand, nadat BUSKEN HUET reeds op de belangrijkheid van de oude reisverhalen gewezen had. JOHAN DE BRUNE en WILLEM MEERMAN, DE VEER en BONTEKOE zijn nu meer dan enkel namen, en de onderzoekers zijn niet uitgebleven. In 1912 gaf P.L. VAN ECK Jr. een aardig bundeltje fragmenten uit de Nederlandse scheepjournalen van de 17de eeuw: *Van Janmaat en Jan-Compagnie.*[2] KNUTTEL's bedoeling reikt verder: 'Wie de Hol-

1) Ook de beginner zal zelden een ongewoon of moeielik woord onverklaard vinden. Een enkele maal tekenden we er een aan, b.v. *kissen*, (306), *klincken* (463), *bekommert* (490). Bij 366, 370 had opgemerkt kunnen worden dat VONDEL het woord *Saul* doorlopend tweelettergrepig opvat. Waar een plaats eerst helder wordt door de bredere aantekening, (b.v. vs. 828) zou aan de voet van de bladzijde een verwijzing gewenst zijn.

2) *Zwolsche Herdrukken*, No. 26 (Prijs ƒ0.35).

landers uit de 17de eeuw wil leeren begrijpen, hij leze allereerst hun proza In deze bespiegelingen, moralisatiën, populair-wetenschappelijke en theologische verhandelingen straalt heel het denken en doen, heel de graad en aard van de cultuur van meer dan één klasse door. Deze hun geestelijke omgang zal ons zeggen, wie de 17de-eeuwers waren, welke hun inzichten, opvattingen en vooroordeelen, hun moraal en hun interessen' (*Inleiding* blz. IX). Zijn splitsing in twee 'Afdelingen' intussen, berust op litteraire gronden. De eerste groep schrijvers - waarbij VONDEL, HOOFT en BRANDT, als algemeen bekend, buitengesloten zijn - vertegenwoordigen de zeventiende-eeuwse 'woordkunst'. Voor een juiste en historiese waardering - zegt KNUTTEL terecht - moet men 'dit proza zien in het milieu van het zooveel kleuriger en spontaner leven der 17de eeuw, der ietwat pompeuse renaissance-cultuur.' In de *Inleiding* worden deze schrijvers kort en vaak treffend gekarakteriseerd. Voorop gaat de oude DE BRUNE, het type van de beschaafde patriciër, aantrekkelik door zijn 'pittige, puntige, kleur- en beeldrijke' stijl. Dan komt zijn neef, JAN DE BRUNE: 'het onderscheid tusschen den soberen, bedachtzamen schoon levenslustigen en betrekkelijk vrijzinnigen oom en den meer prachtlievenden en wereldschen neef is dat tusschen twee generaties.' JACOB VAN HEEMSKERK, JOHAN VAN BEVERWIJCK, DANIEL JONCTIJS, J. OUDAEN en ABRAHAM VALENTIJN, de vertaler van OVIDIUS, schrijven elk op hun wijze onder klassieke of renaissance-invloeden een litterair getinte stijl.

In de tweede afdeling vindt men auteurs 'wie het minder om den schoonen vorm te doen was, maar wier taal toch door levendigheid, schilderachtigheid, eenvoud, naïveteit aantrekkelijk is,' n.l. een zestal reisbeschrijvers, de pamflettist WILLEM MEERMAN en de theoloog DIONYSIUS SPRANCKHUIZEN.

Hoewel de verzamelaar aan een ruimer kring van lezers dacht, moeten we in dit vaktijdschrift allereerst wijzen op de betekenis van deze bundel voor de diepere studie van taal en letterkunde. Wie mocht menen dat ons studieveld langzamerhand afgemaaid is, zal hier uitgestrekte nieuwe terreinen ontdekken, die een rijke oogst beloven. Wij zouden dit boek dus in handen wensen van alle studerenden. Maar dan voegen we er de raad bij, na voleindiging te grijpen naar de oude bundel van VAN VLOTEN, die door deze geenszins overbodig geworden is. 'VAN VLOTEN - zegt KNUTTEL - is bij de keuze der fragmenten niet altijd uitgegaan van de gezichtspunten die men nu voorop zou stellen.' Het komt mij voor dat VAN VLOTEN van geen gezichtspunt uitgegaan is, maar, evenals in zijn Middelnederlandse

Prozastukken, met beide handen gegrepen heeft in de rijkdom van ontdekte schatten, zonder veel te versmaden en zonder op kunstwaarde te letten. Maar als spiegel van het zeventiende-eeuwse leven - en ook als zodanig wil KNUTTEL dit proza immers bestudeerd zien? - is VAN VLOTEN's verzameling veelzijdiger. KNUTTEL zegt zelf dat een bundel pamfletten, staatkundige en historiese geschriften naast de zijne een plaats zou verdienen; VAN VLOTEN geeft nog meer, doordat hij let op de preek, het pleidooi, de taalkundige verhandeling, de brief, het maatschappelik leven te land en ter zee. Daarop dient gewezen, omdat er nòg een gezichtspunt is, waaruit wij dit proza gaarne bekeken zagen, n.l. dat van de taalstudie; niet alleen om lexikografiese aanwinsten, maar vooral om de taalgeschiedenis. In de vorige jaargang hebben we daar een en ander over gezegd, dat hier niet herhaald behoeft te worden.[1)] KNUTTEL heeft daar minder oog voor dan men van een redakteur van het *Woordenboek* zou verwachten; dat blijkt ook uit de zeer ontoereikende taalkundige toelichting van deze vaak allesbehalve gemakkelike teksten. De leek blijft voor tal van moeielikheden staan, en ook de taalkenner zet menig vraagteken dat de verzamelaar, die over een rijk materiaal beschikte, wellicht overbodig had kunnen maken. De vluchtige lezer zij dus gewaarschuwd; de nauwkeurige, studerende lezer zal vanzelf in dit leesboek een studieboek vinden. Wie stof zoekt voor een proefschrift of voor zelfstandige studie zal hier niet vergeefs grasduinen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Januarie-Februarie).

De Gids.

Jan. M.H. VAN CAMPEN geeft het slot van zijn studie *Het historisch-materialisme en de litteraire critiek*, handelende over de ROUSSEAU-studie van H. ROLAND HOLST. - J.N. VAN HALL bespreekt de bundel *Brieven van A.L.G. Bosboom-Toussaint aan E.J. Potgieter*.

Febr. G. KALFF kondigt een studie aan van LEO VAN PUYVELDE: *Schilderkunst en Tooneelvertooningen op het einde van de middeleeuwen*. Terwijl EMILE MÂLE voor tien jaar betoogde, dat de vernieuwing van de schilderkunst tegen de vijftiende eeuw te danken was aan de invloed van de mysterie-spelen, die de schilders de realiteit voor ogen

1) *Wensen en wenken voor een 'Geschiedenis van de Nederlandsche taal'*, blz. 113 vlg.

brachten, heeft JACQUES MESNIL, in *Onze Kunst* (1910-1911), die invloed zeer gering geacht; naar zijn mening sproten de ontwikkeling van het volktoneel en de realistiese schilderkunst uit eenzelfde bron: het rijker geschakeerde leven dat zich uit kerkelike voogdij bevrijdde. Veeleer zouden de gebeeldhouwde altaartafels invloed gehad kunnen hebben. Tussen deze beide uitersten staat VAN PUYVELDE, wanneer hij een nauwkeurig onderzoek instelt naar wederzijdse invloed op een beperkt gebied, nl. in Vlaanderen. Van belang is o.a. dat hij uit de rekeningen aantoont hoe schilders aandeel hadden in de spelen, en waarschijnlik niet minder zich bemoeiden met de stomme vertoningen de 'tooch'. Een fout van de schrijver, meent KALFF, is dat hij de spelen en de toeschouwers te veel vergeestelikt, door de wereldse elementen en neigingen weg te cijferen.

De Beweging.

Jan. ALBERT VERWEY karakteriseert het eerste deel van VAN GINNEKEN's *Handboek* als een museum, voortreffelik ingericht door een 'levendig en wakker man'. Hij is wel eens wantrouwend tegenover het letterkundig oordeel van de schrijver b.v. wanneer 'een klaarblijkelijk geaffecteerde schriftuur als voorbeeld van natuurlijke spraak gesteld wordt', of 'de eenvoudige voordracht van het woord niet onderscheiden van de tooneelmatige deklamatie', maar hij ziet ook de grote organiserende betekenis van dit boek in een tijd van vernieuwing: 'Wie in zulk een tijd van omzetting en aanwas een zuiver en met oordeel getrokken kader afsteekt en links en rechts arbeiders oproept ter mede-werking, doet een daad, die op zich-zelf al gevolgenrijk en levenwekkend zijn moet, afgezien nog van den inhoud die hij, saamvattend en ontginnend, in dat kader heeft opgenomen.'

Febr. In een brede beschouwing, met uitvoerige aanhalingen geeft ALBERT VERWEY een inleiding tot het sprookjes-verhaal *De Berg van Droomen*, door ARTHUR VAN SCHENDEL. In deze bonte veelheid, vrucht van belezenheid en vinding, zoekt hij ontledend de leidende draad en de diepere gedachten. VAN SCHENDEL 'beeldt zijn verlangen naar de verborgenheid van het leven. Het menschelijk verlangen naar die verborgenheid heeft hij beeld doen worden in de sprookjesdroom van REINBERN'. De eigenlike betekenis van dit werk ligt 'in de gestaltescheppende kracht, die plotseling een mensch in zijn hevige begeerte om zichzelf te kennen, zich doet vereenzelvigen met een gedroomde persoonlijkheid.'

De Nieuwe Gids.

Jan. W. KLOOS prijst in zijn *Literaire Kroniek* het eerste werk van de jonge Zuid-Nederlander WILLEM ELSSCHOT,

Villa des Roses, een ‘frisch-naief-weg’ verhaal, geschreven in opmerkelik ‘zuiver Noord-Nederlandsch.’

Onze Eeuw.

Jan. Verdichting en waarheid zijn op Potgieteriaanse wijze versmolten in de schets van G.F. HASPELS *In den Staringskoepel op visite*. De dichter vertoeft en droomt te midden van STARING's boeken en STARING's natuur, en zoekt het verband tussen deze omgeving en de welbekende gedichten.

Groot-Nederland.

Jan. J.L. WALCH bespreekt twee *Nieuwe Verzenbundels*, n.l. de *Interludiën* van KAREL VAN DE WOESTIJNE, ‘een ongemeen mooi boek’, en *Regenboog-* en *Jeugdverzen* van JOANNES REDDINGIUS, ‘een dichter om van te houden’.

Febr. In de rubriek *Literatuur* bespreekt HERMAN POORT het gedicht *Pan* van H. GORTER, waarin hij veel af te keuren vindt en slechts op enkele plaatsen het geluid van *Mei* herkent.

Elseviers Maandschrift.

Jan. H. ROBBERS prijst het talent en de techniese knapheid van FRITS HOPMAN, blijkende uit zijn schetsen *In het Voorbijgaan*, maar toch is het ‘niet méér dan journalistiek, zij het dan allervoortreffelijkste journalistiek’. De roman *Het Geluk van Thea Wencke* door FENNA DE MEIJIER vindt deze criticus zwak.

Febr. Met grote bewondering bespreekt H. ROBBERS het jongste boek, *Reizen*, van zijn lievelingsschrijver JAC. VAN LOOY, ‘waaruit de grootheid van dit kunstenaarswezen ten volle en luisterrijk blijkt’.

Ons Tijdschrift.

Jan. G. GOSSAERT prijst de jongste bundel van H. ROLAND HOLST. Daaruit wordt hem duidelik ‘hoe volkomen antimodern in den edelsten zin des woords de karakterstijlheid van deze vrouw is, van deze Marxiste in wie wij telkens en telkens weer de somberheid van levensgevoel, het tragische element, als van onbetwijfelbaar Calvinistischen oorsprong herkennen.’ Wat de vorm betreft, vreest de beoordelaar ‘een nadering van het, toch reeds morphologisch niet al te sterke vers van HENRIETTE ROLAND HOLST tot het versneden proza van HERMAN GORTER's lateren tijd’.

Stemmen des Tijds.

Jan. P.J. MOLENAAR geeft in een artikel *Uit Mevrouw Bosboom's Brieven aan Potgieter* een reeks aanhalingen met toelichting. - Het *Literair Keur-Overzicht* van J. JAC. THOMSON bevat een omwerking van een lezing over de dichter ALBERT VERWEY, die hier met veel sympathie gekarakteriseerd wordt, als de dichter die het vers ‘voor alles als *zinrijke* schoone klank wil verstaan hebben’, met ‘een beslist symbolische verbeelding’, en bij wie ‘het

begrip “leven” een soort van mystische verdieping krijgt’, maar ook als de dichter, die ‘de beteekenis van het leven der gemeenschap doorziet en in zijn werk doet weerspiegelen.

Dietsche Warande en Belfort.

No. 12. J. PERSIJN besluit zijn studie over *Ons tooneel te Antwerpen van* 1840 *tot* 1853. De eindindruk is niet gunstig: “Reeds bij 't enkel doorbladeren van de stukken, slaat u de Fransche navolging als een sterke geur door den neus. Een dramatist van wezenlijke oorspronkelijkheid hadden wij niet”. - “Tekort aan studie meende men te vergoeden door romantische grootspraak en uitroepingsteekens. De oorspronkelijke romantiek van elders werd hier geen natuurlijke groei.” - “Met het jaar '50 geraken onze beste tooneelschrijvers los uit den slenter van 't romantism en kweeken ze gezonde begrippen aan over een gematigd realism, dat als een straal in den nacht over onze planken schieten zal. Met dat al kunnen we omstreeks 1853 bezwaarlijk zeggen dat er een Vlaamsch tooneel aan 't worden is. Uit eigen koker kwam zeer, zeer weinig.”

No. I. De Limburgse priester-dichter L.W.J. LENAERTS, de vriend van GEZELLE, wordt herdacht door AMICUS. - J. PERSIJN bespreekt het werk van enige jongere Vlaamse dichters, nl. CONSTANT EECKELS (*Bloeitijd*) die zich zelf te veel herhaalt, maar die toch blijft behoren tot “het groote Gezelle-geslacht”; AUG. VAN CAUWELAERT (*Verzen*), de dichter van “gemoedsgedichten, staande in het teeken van een weekaandoende subjectiviteit”, die soms “Van de Woestijnsche naklanken” doet horen, maar die als veelbelovend talent naar voren wordt gebracht. JEF MENNEKENS (*Zuivere bronnen*), een aanwinst voor de Vlaamse poëzie, en REIMOND KIMPE (*Verzen*), een “gevoelsmachtige woordkreupele”, maar die niettemin “echte verzen” gaf.

Museum.

Febr. E. KRUISINGA prijst het boekje van P. ROORDA, *De klankleer en haar practische toepassing* (3^{e} dr.) als “het beste, maar ook het enige bruikbare in zijn soort”, een voorbeeld van oud-Hollandse deeglikheid’. - Daarna bespreekt hij O. JESPERSEN's *Elementarbuch der Phometik*, een verkorte bewerking van het *Lehrbuch*, waarin de klanken van het Duits, Engels eu Frans behandeld worden, maar dat voor Nederlandse studerenden minder aan te bevelen is dan ROORDA.

Den Gulden Winkel.

Febr. PIET HOEK schrijft over JAN LUYKEN's *Emblemata voor kinderen*. - H. VAN LOON bespreekt de *Sentimenteele Geschiedenissen* van JOB STEYNEN. - PAUL DE KEYSER herdenkt de jonggestorven Vlaamse dichter LEDEGOUWER (E. VERDURME).

C.D.V.

De ‘Twe-spraack vande Nederduitsche Letterkunst’.[1)]

De *Twe-spraack vande Nederduitsche Letterkunst* is een van die boeken die uitnemend geschikt zijn om de geschiedenis te illustreren, niet doordat ze onbekende feiten vermelden, maar doordat ze ons een geestesgesteldheid afspiegelen die de verklaring van daden in zich houdt. Het boekje verscheen in een tijd waarin de nationale vooruitzichten nu niet zo heel schitterend waren; de *Toe-eighenbrief* is gedagtekend van enkele dagen vóór de moord op Willem van Oranje; des te meer verrast het blijmoedig vertrouwen op eigen kracht en het vast geloof in de toekomst van taal en nationaliteit dat er in wordt uitgesproken. Hier vinden we de rustige zelfbewustheid, de moed tot aanpakken, die de waarborg is van het slagen. ‘Zoumen’, zegt ROEMER, ‘ons grove Hollanders de scherpzinnighe besluyt redenen des Redenkavelings, (zó ghy die noemt) in onz' ongheslepen taal konnen leeren, dewyl men ghenoeg te doen heeft, den gheleerden inde hóghe scholen dit wel wys te maken?’ en Gedeon antwoordt: ‘Waar an zoudt ghebreken? om datse botte Hollanders worden ghenoemt? daar ze dóch in hen kloeck bedryf gheen ander vólkeren en wycken’, en nu volgt een trotse opsomming van wat die verachte Hollanders wel hebben tot stand gebracht. ‘Waarom zoumen zulck vólck niet oock konen leren welspreken ende Redenkavelen, t'hangter maar an datze tóttet leren ghelóckt mochten worden, dan zoudy wonder zien!’ Zo was het ook. Dezelfde jeugdige kracht die mannen van allerlei levensrichting hun wil had doen doorzetten, deed het besef ontwaken dat men ook in letteren en taal zichzelf behoorde te zijn. Het godsdienstig denken had zich geëmancipeerd van Rome. Het staatkundig leven wist zich vrij te maken van Spanje. Straks zou de handel op Indië zich onttrekken aan Portugese bemiddeling. De schilderkunst ontgroeide aan Italiaanse voogdij. Zo gingen ook de letterkundigen hun kunst mondig maken, hun taal ontdoen van

1) *Twe-spraack vande Nederduitsche Letterkunst*. Leids proefschrift van K. KOOIMAN. Groningen - Firma Vredevoogd en Co. - 1913.

de groei-belemmerende woekerplanten der Franse en Latijnse bastaardwoorden. Het purisme van de Amsterdamse kamerbroeders, mooi om de geestdrift waarmee het in de *Twe-spraack* wordt voorgestaan, is een uiting van zelfbewust zich de gelijke voelen van de vreemdeling.

Onze taal is zo goed als de Franse of de Latijnse, en als ze zo goed niet is zullen we ze zo goed maken, dit is de fiere gedachte van het eenvoudige boekje. Het volk dat zijn levenskracht openbaarde in de eigen aard van al wat het voortbracht of hervormde, ging aan zijn geestelike ontwikkeling werken in de eigen taal. Bewondering voor Fransen en klassieken leidde niet zoals in slapper tijden tot uitsluitende verheerliking van het vreemde, maar tot wils- en daadkrachtige begeerte om zelf iets gelijkwaardigs te scheppen. Mannen die de oude en de nieuwe kunst van vreemde volken kenden, schaamden zich over het koeterwaals van onze onbeduidende rederijkerij, van het gezellig leven, van de wetenschap, de rechtspraak. ‘Ist niet hóóghlyk te verwonderen ende een recht beclaaghlyke zake’, zegt de Toe-eyghenbrief, ‘al hoe wel onze alghemene Duytse taal een onvermengde, ryke, cierlyke ende verstandelycke spraack is... datze nóchtans zó zwackelyk opghehulpen ende zó wainigh met gheleerdheyd verryckt ende verciert word: tót een jammerlyck hinder ende nadeel des vólcx?’ En de *Voorreden* antwoordt verontwaardigd dat ‘een bastaard tale’ ‘tot nóch toe den meester heeft ghemaackt ende t' huis inne ghehad.’ De mannen die dat schreven hadden gehoor voor het oorspronkelike en het welluidende in de ‘onvermengde’ taal van het ‘slechte’ volk, ze genoten opgetogen van de rijkdom aan woorden, van de ‘verstandigheid’ (doorzichtigheid) onzer samenstellingen, van de smijdigheid van het taalmateriaal dat ze ontdekten en sloegen de handen aan het werk om te gaan veredelen en verfijnen en die taal dienstbaar te maken aan een nieuwe beschaving.

De taalbeweging van de zestiende eeuw is een voortzetting van vroegere meer schuchtere pogingen. Onder Bourgondiese en Oostenrijkse vorsten was de kans voor een vrije ontwikkeling van het Nederlands minder gunstig geweest. Het centrale gezag dat een onafhankelike Nederlandse staat had willen scheppen, had geen rekening gehouden met de volkskracht waarmee het had kunnen samenwerken toen zich een afzonderlike Nederlandse maatschappij en nationaliteit begon te vormen. Al vroeger had de erkenning van het Nederlands als officiële taal als eis moeten worden afgeperst, toen Maria van Bourgondië in moeilikheden verkeerde. Het eerst kwam het bewustzijn, dat eigen taal een waarborg is voor nationale ontwikkeling,

met Franse dwang in botsing in het Zuiden. Een vreemd-talig hof, een verfranste aristokratie en bureaukratie, de verfransing van de letterkundige taal wekten daar de eerste reaktie. Op taalkundig gebied had zich die getoond in werken als een *Nederlandsche Spellinghe* van JOAS LAMBRECHT (1550), in *Den Schat der Duytscher Talen* van JAN VAN DER WERVE (1553), in de vermakelike fantasieën van BEKANUS (1569), wiens fraaie etymologieën SPIEGHEL zo zeer van de wijs brachten. Bij ons herhaalde zich wat in het Zuiden was begonnen, maar de later gezette vrucht kwam hier in een gunstiger tijd beter tot wasdom. Hier toch viel het streven naar letterkundige en taalkundige onafhankelikheid samen met de triomf van een godsdienstige en staatkundige omwenteling. Mannen die in het Zuiden hadden medegewerkt aan de opbouw van de Nederlandse letterkunde, zetten hier hun arbeid voort en vonden er geestverwanten. De onderneming van de Amsterdammers was een op nieuw beginnen.

De *Twe-spraack*, die in de eerste plaats een pleidooi was voor het schrijven van zuiver, onvermengd Nederlands, was geen eerste, maar ook geen geheel op zich zelf staande poging. Aan de ene kant was het de theorie die een reeds bestaande praktijk kwam steunen en de bewustheid van het nodige er van kwam versterken bij hun die een steun en een wegwijzer nodig hadden. Het eerste leert vooral de *Voorreden* waarmee KOORNHERT het boekje patroniseerde; hij voor zich had een steun en wegwijzer kunnen missen, maar hij kwam het begroeten als een bondgenoot in de strijd voor zuiver Nederlands die hij al twintig jaren eerder was begonnen. Aan de andere kant is de Twe-spraack een betere en vruchtbaarder herhaling van wat vroeger door Zuidnederlanders aarzelend en minder kousekwent was aangevangen. ‘Een BEKANUS isser gheweest,’ zegt SPIEGHEL, ‘ghave Gód dat hij langher gheleeft ófte wat meer in het te recht brenghen onzes taals, als int bewyzen des zelfs oude heerlyckheyd ghearbeyd had.’ En op een andere plaats, waar hij ERASMUS en BEKANUS beide noemt en van de eerste aanhaalt dat het wel schande is als iemand vreemdeling is in de taal waar hij is opgegroeid: ‘doch geen van beiden hebben hen landsluiden, in hun angheboren taal, hare gheleertheit, ervarentheit ende gheslepen óórdeel mede ghedeelt.’ Met ERASMUS hebben we de voorganger genoemd zonder wie de Twe-spraack niet had kunnen worden wat hij geworden is; op zijn aandeel in het ontstaan er van komen we aanstonds terug.

De oorspronkelikheid dus van de Twe-spraack, als die van onze hele literatuur uit die tijd, is betrekkelik; welke oorspronkelikheid is het niet? De Griekse kunst, eens als autochthoon beschouwd, heeft

men ons leren kennen als wortelend in de kunst van het Oosten. Dat de Griekse geest het door anderen gegeven heeft verwerkt, al kiezende en overnemende het vreemde heeft vervormd, herscheppende iets heel nieuws heeft voortgebracht, dat is zijn oorspronkelikheid. Die van onze 17de-eeuwse kultuur is van dezelfde aard, al was ze niet van dezelfde kracht. SPIEGHEL is een van de mannen geweest die aan die oorspronkelikheid, aan het her-scheppen van het overgeleverde in nieuwe eigen trant hebben gewerkt, er mee zijn begonnen, en zijn Twe-spraack hoort tot dat begin. De toekomst werd door hem breed gezien. De bedoeling waarmee de Twe-spraack werd geschreven was niet louter taalwetenschappelik of zelfs letterkundig. Zijn 'pleidooi voor de moedertaal', dat 'vroeryp róósken aan de Eglantier', dat 'voorlopertje' zooals hij het noemt, is voor ons volk van kultuurhistoriese betekenis. Juist zooals de Vlamingen van tegenwoordig, voelden hij en KOORNHERT het overwegend belang van het gebruik van de moedertaal in hoger onderwijs en rechtspraak. De heerschappij van het Latijn aan de Leidse hogeschool ziet hij als een beletsel voor de grote menigte om tot ontwikkeling te komen. Behoorlike studie van de moedertaal en onderwijs in alle wetenschappen in die taal zouden dat beletsel uit de weg ruimen; de rederijkerskamers moesten in 'ghemene scholen des landtaals' worden hervormd. We weten dat zijn denkbeeld later, al was het voorlopig tijdelik, in de oprichting van de Academie is verwezenlikt. In de opdracht van zijn *Ruyghbewerp vande Redenkaveling* heeft hij de bestuurders van de Leidse universiteit tot invoering van het Nederlands als voertuig van het hoger onderwijs aangespoord. Als het leren van de oude talen kon worden uitgeschakeld, zegt KOORNHERT, 'zouden jongskens van acht jaren bekwaam wezen tot alle goede kunsten, niet min dan nu jonghers van veerthien jaren (na de langdurighe pynbanken der wetten van de Latynsche tale).' KOORNHERT is het die bovendien wijst op het euvel van een verbasterde taal in rechtszaken ''t welck gedyt tot moeyten vande rechters, tot nut vande taalmans (advokaten) en tot verderf van de pleyters'. Had VAN DER WERVE in 1553 met dat doel een lijst gegeven van verdietsingen van vreemde woorden, KOORNHERT had zich in 1561 welsprekend over die zaak uitgelaten in zijn voorrede op de vertaling van Cicero's Officiën: 'De Prince laet zijn Maiesteyts geboden metter clockenslach int openbare vercondighen om dat die van elck man gheweten souden werden; men roept int eynde ghemeynlijck: elck segghet den anderen voort, op dat yegelijck voor schaden ghewaerschouwet moet zijn. Maar hoe sullen sy hun voort ouertreden wachten, die sheeren gheboden niet

en verstaen? hoe sal een Nederlander, sonder Walsch oft Latijn te connen, verstaen moghen den sinne van dese ende deser ghelijcke woorden: Ten eynden dat niemant en pretendere actie van ignorantie? Waert hier so swaer om seggen: Op dat hem niemant en ontschuldige met onwetenheyt der saken?'

Door zijn proefschrift over de *Twe-spraack* heeft Dr. KOOIMAN aan onze beschavingsgeschiedenis een grote dienst bewezen. Hij doet aan zijn werk voorafgaan een diplomatiese afdruk van het boekje, dat nu altans binnen het bereik van meer belangstellenden is gebracht (jammer dat de dissertatie zoals ik hoor niet in de handel is). Vervolgens geeft hij in zijn studie over het onderwerp een belangrijke bijdrage om de *Twe-spraack* in zijn verband en waarde te doen begrijpen. Een schets van de taalkundige studieën voor en in de 16de eeuw dient om de lezer tot dat begrip voor te bereiden. Hierop wordt het auteurschap van SPIEGHEL aannemelik gemaakt en in de behandeling van de opdracht, de voorrede en het eerste hoofdstuk de algemene bedoeling van het werk in het licht gesteld. Daarna wordt de inhoud op de voet gevolgd en krities behandeld, en nagegaan in hoeverre het werk onze kennis van het 16de-eeuws Nederlands ten goede komt.

Verschillende bewijzen door KOOIMAN aangevoerd pleiten voor het uitsluitend auteurschap van SPIEGHEL. PETRUS MONTANUS in 1614, DAFFORNE in 1627, BRANDT in 1648, MOONEN in 1706 noemen hem als de schrijver en zonder aarzelen. Ook de inwendige bewijzen schijnen daarmee overeen te komen. KOORNHERT kan de schrijver niet zijn om zijn afwijkende taal- en spellingeigenaardigheden, om de uitingen in zijn *Voorreden* en om een passage in de Twe-spraack over 'tbeloop der Natuurliker dingen' die beter met SPIEGHELS dan met KOORNHERTS overtuigingen strookt. Twijfel of SPIEGHEL alleen de schrijver is kan m.i. blijven bestaan waar en de Twe-spraack en de vervolgen steeds op naam van de KAMER zijn uitgekomen. Het is mogelik dat SPIEGHEL om de een of andere reden het werk liever anoniem liet verschijnen. Dan moet KOORNHERT om hem te gelieven met opzet uitdrukkelik over 'de schrijvers' hebben gesproken. Eigenaardig echter is het dat BREDERO in zijn bekende brief aan de KAMER (Werken III, blz. 147) over SPIEGHEL, G. FALLET en R. VISSCHER als de schrijvers spreekt (TE WINKEL noemt in de noot SPIEGHEL alleen als zoodanig). De plaats uit BREDERO had ik graag in KOOIMAN's betoog zien aangehaald en verklaard.

Dat de *Twe-spraack* wortelt in de grammatikale studieën van de humanisten, spreekt haast vanzelf; om een inzicht in de betekenis

van die studieën te krijgen, moet men kennis nemen van de grammatika in de middeleeuwen, die zijn oorsprong vindt in klassieke werken, waarnaar de humanisten ook op hun beurt weer hebben gegrepen. Dat echter middeleeuwse latijnse grammatika's ons iets over het Nederlands zouden kunnen leren, had men misschien niet verwacht. KOOIMAN is zo gelukkig geweest op dit gebied een ontdekking te doen in het *Exercitium puerorum* van 1485. De onbekende schrijver daarvan wijdt nl. een afzonderlik hoofdstuk, waarvan ons het voornaamste wordt meegedeeld, aan het vertalen uit het Nederlands in het Latijn en omgekeerd, en geeft Nederlandse voorbeelden naast de Latijnse. Biezonder merkwaardig is een uitspraak bij de behandeling van de verbuiging, niet zozeer omdat de feiten zelf ons onbekend waren, als wel omdat ze hier door een theoreticus worden bevestigd. We lezen daar: 'Nominativus et accusativus habent eadem signa vulgaria (dezelfde kenmerken in de volkstaal): Quandoque exponuntur per *een* quandoque per *die* quandoque per *dat*', en daarbij de voorbeelden: 'Equus currit *een peert loopt*, custos cantat, *die coster singhet*, domus cadit *dat huys valt*, equum video *een peert sye ic*, custodem audio *d i e coster hoor ic* en domus vendo *dat huys vercoop ic*.' Enige bladzijden verder wordt toegelicht dat dit alleen geldt van accusativi zonder voorzetsel: *tot den vader*; elders echter staat: 'pulsatur a custode *daer wert geluyt van d i e coster*'. Als datief van het vragend voornaamwoord wordt *wyen*, als accusatief *wy* opgegeven. De dativus meervoud komt steeds voor met *den*. Ook zinnen worden vertaald; soms treft daarbij de onhandigheid, een zekere onmacht om de konstruktie vrij te maken van het Latijnse voorbeeld, maar aardig is b.v. hetgeen gezegd wordt over de ablativus absolutus: op vertalingen als 'Inclinato capite emisit spiritum, dat hooft neder gheboecht sijnde' enz. volgt de opmerking dat ze ook vertaald worden door de ablat. op te lossen in een bijzin, met *terwijl, als, indien* of *omdat*, waarbij echter geen Nederlandse voorbeelden staan.

Tot de *Twe-spraack* staat dit in een verwijderd verband; de mededelingen zijn op zichzelf merkwaardig, maar toch ook, zooals KOOIMAN zegt, een teken van de meer zelfstandige plaats die de moedertaal ging innemen en van ontwakend nadenken over de bouw van de eigen taal.

Veel belangrijker, en voor de kennis van de *Twe-spraack* en voor die van onze eigen taalgeschiedenis, is het tweede werk dat door KOOIMAN in uitvoerige uittreksels wordt bekend gemaakt. Het is de in 1528 verschenen *De recta latini graecique sermonis pronunciatione dialogus* van ERASMUS. Hij schreef dit boekje voor Maximiliaan van Bourgondië (later stadh. v. Holland), toen deze 14 jaar was. Na een

inleidend gesprek tussen Leo, die zijn zoontje wil laten onderwijzen, en Ursus, o.a. over de wenselikheid van onderwijs, waarbij de kinderen vóór alles goed Latijn en Grieks leren en over de waarde van goede onderwijzers (waarbij een merkwaardige episode uit het leven van ERASMUS wordt verteld), komt hij tot zijn eigenlik onderwerp. Er heerste toen - zoo goed als nu - grote verwarring in de uitspraak van het Latijn en Grieks, wat het laatste betreft nog vermeerderd door de deelneming van de uit Byzantium gekomen geleerden aan de renaissance-beweging, en ERASMUS wil daarin orde brengen. Natuurlik gaat hij uit van het schrift: de overgeleverde oude teksten zijn gegeven en hij zal nu zeggen hoe de letters moeten worden uitgesproken, m.a.w. welke klanken door de letters, die we in de teksten vinden, worden aangeduid. Hoewel hij die klanken tracht te definiëren door nauwkeurige beschrijving van de mondstand waarmee ze worden voortgebracht, beseft hij dat dit niet voldoende is: klanken, zegt hij, kunnen niet beschreven worden. Hij volgt daarom deze methode: hij noemt woorden uit moderne talen, v o o r a l u i t h e t N e d e r l a n d s e n F r a n s , omdat deze talen aan zijn leerling bekend zijn, en maakt hem opmerkzaam op daarin voorkomende klanken die volgens hem aan een gegeven Latijns of Grieks letterteken beantwoorden. Het komt zo doende herhaaldelik tot voor ons belangrijke vergelijking tussen de klanken van verschillende talen. Natuurlik doen zich, als wij gevolgtrekkingen voor het Nederlands willen maken, eigenaardige moeilikheden voor, doordat veel klanken in verschillende talen sedert die tijd zijn veranderd en wel in verschillende richting: er hebben als 't ware allerlei verschuivingen plaats gehad. Wanneer ERASMUS b.v. de klinkers in Ned. *brood*, Frans *trois* en Eng. *snow* gelijk stelt, kunnen we daaruit op zichzelf niets stelligs afleiden voor de klank die de bedoelde woorden hadden; dit wordt pas mogelik als we de klank van een van die woorden uit andere gegevens kunnen rekonstrueren. Doordat ERASMUS van het teken uitgaat, onderscheidt hij vokalen en diphthongen naar gelang hij één of twee tekens schrijft. Zo is de Latijnse *ae* voor hem een diphthong; om duidelik te maken hoe hij moet worden uitgesproken gebruikt hij de Holl. woorden *quaet, gaet, snaek, raed*, waarmee stellig volgens zijn uitingen op andere plaatsen een klinker tussen *a* en *e* liggende wordt bedoeld. Zo zegt hij dat in Ned. *zoet* en *goet* een tweeklank wordt gehoord, door geen letters aan te duiden, maar met een klank tussen *o* en *u*. Een werkelike tweeklank in onze bet. blijkt hij op het oog te hebben waar hij zegt: bij *huys, muys* wordt *i* na *u* gehoord, ook als de Fransman zegt *bruit, fruit*. Waar hij spreekt over

kwantiteit, geeft hij als voorbeelden Nederlandse woorden met zgn. onvolkomen klinkers. Als hij nu beweert dat we in *wijt, wijn, vlees, buut* de verdubbeling horen van de klinkers in *wit, win, vles, but* zullen we zijn inlichting wel niet als een zuiver phonetiese waarneming moeten opvatten, maar moeten aannemen dat bij hem, onder invloed van de geschreven letter, over het wezen van de zgn. lange en korte klinkers dezelfde verwarring bestond die nog zo veel voorkomt. - Hoe de verhouding tussen Ned. *v* en *w* door ERASMUS wordt voorgesteld is mij uit het aangehaalde niet duidelik geworden.

In opzet is de *Twe-spraack* een vrije navolging van ERASMUS' *Dialogus.* Roemer wil zijn neefken bij Gedeon (een schoolmeester) doen om Frans te leren. Hun gesprek brengt Roemer tot de overtuiging dat een grondig onderwijs in het Duits (Nederlands) daaraan wel mocht voorafgaan. Maar dat durf ik niet aan, zegt Gr., 't is haast niet te doen om zuiver Duits te spreken zonder zich de spot van de mensen op de hals te halen, zo algemeen is de gewoonte om de taal met vreemde woorden te doorspekken. Om dat alles te begrijpen moet men zich afsloven op vreemde talen en wel in zijn leerzaamste tijd; als men zuiverder Hollands gebruikte zou iedereen alles veel eerder kunnen begrijpen en de ontwikkeling veel algemener zijn. Door R. aangezocht zegt G. dat hij wel een uurtje tijd heeft om zijn bezwaren nader uiteen te zetten.

Hoe de indeling van zijn nu volgende spraakkunst op degelike kennis van de toenmalige grammatikale werken is gegrond, hoe hij op de hoogte blijkt te zijn ook van de studies van de gelijktijdige Fransen, die het verst in juist inzicht waren gevorderd, wordt door KOOIMAN uitvoerig toegelicht.

Een sistematiese spelling is volgens SPIEGHEL en volgens de algemeen in zijn tijd heersende opvatting het nodige fundament om de taalstudie op te bouwen. Een belangrijk deel van de *Twe-spraac* is dan ook aan de spelling gewijd. Het gebruik van de *i* en de *j*, van *u, v* en *w*, zoals wij dat nu gewoon zijn, is door hem aanbevolen. In gesloten lettergrepen de lange klinkers met het dubbele letterteken; in open lettergrepen steeds één klinker (evenwel steeds *y*), zijn andere regels door hem gesteld. De regel waarnaar wij zachte medeklinkers op het eind van woorden schrijven, onze onderscheiding van *z* en *s* vinden we bij hem bepleit. Dat hij echter van zijn eigen sisteem een slordige, toepasser was, wordt door KOOIMAN aangetoond, evenals dat de direkte invloed van de Twe-spraack op de spelling van de tijdgenoten niet groot is geweest.

Wat wij tegenwoordig uit de Twe-spraack verlangen te leren, is

minder welk spellingstelsel er in wordt aanbevolen (al is die kwestie op zichzelf belangrijk), dan wel hoe SPIEGHEL en zijn kring het Nederlands hebben gesproken. We moeten dan zijn mededelingen natuurlik met omzichtigheid gebruiken. Zijn beschrijvingen van klanken - waaromtrent hij de mening van ERASMUS, dat zo'n beschrijving eigenlik onmogelik is, beaamde - zijn vergelijking met diergeluiden en van dialekten onderling, geven ons veel, maar niet alles. De klankontledingen die hij geeft zijn niet altijd te vertrouwen. Het voorheeld van ERASMUS is in zeker opzicht wel eens noodlottig voor hem geweest. Bij ERASMUS was het uitgaan van de gegeven lettertekens een volkomen juiste opvatting. SPIEGHEL, die hierin de humanistiese grammatika volgt, heeft zich niet altijd duidelik weten te maken dat hij voor een ander probleem stond. Hij had kunnen vragen: welke klanken komen voor in het dialekt dat ik als grondslag neem, welke tekens kan ik voor aanduiding van die klanken gebruiken? Dat die opvatting door Franse grammatici was gehuldigd wist hij, maar hij voelde er zich niet toe aangetrokken. Hij meende als prakties man zijn doel beter te bereiken door zich zo nauw mogelik bij de bestaande spelling aan te sluiten en deze alleen te verbeteren waar verwarring heerste. Dat het aanduiden van de klanken waarin een woord is te ontleden de grondslag van de spelling is, dat de andere regels slechts de waarde hebben van koncessies aan de praktiese bruikbaarheid, is door SPIEGHEL altans niet met volle bewustheid ingezien. Hij gaat uit van de letter en verbeeldt zich dan soms de klank te horen die hij horen wil. Duidelik komt dat uit waar hij b.v. zegt: ‘de *h* en *p* in *krabt, tapt* verschelen in geklanck wainigh.’ Maar hij is ook soms op de goede weg en gebruikt af en toe een methode die de toets van onze tijd kan doorstaan. Zo laat hij Gedeon een aantal woorden zeggen met verschillende o-klanken: ‘in onder, ongezond, droncken, grond hoordy deerste; in óf, ós, pót, tót, zót etc. hóórdy de twede.’ R. ‘Bylo hier merck ick een gróót verschil int gheklanck deses letters daar ick nóyt op gheacht hebbe.’ G. ‘Overmids ghy het eyghen gheklanck der wóórden wist, eer ghy schryven leerde, valt u het onderscheid vande verschelende uytspraak eens zelven letters niet zwaar, dóch een vreemde die onze taal leren wil, blyfter in versuft.’ (Tekenend is ‘het gheklanck deses letters’.) Op grond van het waargenomen verschil bepleit hij dan het invoeren van de verschillende tekens *o* en *ó*. Minder te geloven is hij waar hij zegt: ‘in *hoop* is het geluid van *hop* verdubbeld, in *kóóp* dat van *kóp*.’ Hij zal hier hebben bedoeld: evenals tussen *o* en *ó*, bestaat er ook verschil tussen *oo* en *óó*.

Welke verwarring soms van te grote aanhankelikheid aan het teken het gevolg is, blijkt duidelik bij de behandeling van de tweeklanken, waarin hij trouwens dezelfde inkonsekwentie begaat als ERASMUS. Evenals deze verstaat SPIEGHEL daaronder klanken die door twee verschillende lettertekens worden aangeduid (of eigenlik, ten minste ten dele, letterparen die uit twee ongelijke klinkertekens bestaan). Hij kiest deze term 'om datse van twe ófte meer der voornoemde vyf klinkers onderscheidlyke eigen gheluiden t'samen worden ghezet' en als men b.v. leest 'in móy enz. hóórdy voor de *y* het gheklanck van de ó,' zou men denken dat zijn opvatting met de hedendaagse wonderwel overeenkomt. Vergelijkt men nu echter 'dat met *ae* een gheluyd vallende tusschen de *a* ende *e* (t'welck ons de schaepen met haar b a e leren) moet uytghebeeld worden,' dan blijkt een andere opvatting van het wezen van de tweeklank die van zoëven te hebben verdrongen: de twee lettertekens staan voor de klanken waar de aangeduide klank tussenin ligt. Het verlangen om een gebruikelike schrijfwijze door een vooropgezette theorie te rechtvaardigen, speelt hem parten als hij zegt: 'Der koeyen eyghen gheluid zyn wy ghewoon uyt te beelden met *oe* in *zoet* enz., welck gheluid ghemeenschap hebbende met het gheklanck van *o* ende *e* meen ik daer mede by ons ouders wel afghebeeld is.'

Het onvolkomene van SPIEGHELS mededelingen neemt niet weg dat ze een onschatbaar materiaal vormen voor vergelijking. KOOIMAN heeft zijn inlichtingen vergeleken met die van andere schrijvers, met de uitkomsten van vroeger onderzoek, met de rijmen van 17de-eeuwse dichters. In dit onderzoek schuilt een niet onbelangrijk deel van de arbeid door hem verricht en hier vindt de schrijver van de geschiedenis van onze taal deugdelike bouwstof. Ik geef alleen een paar van zijn konklusies. - De onvolkomen *e* voor *r* + cons. klonk volgens SPIEGHEL veelal als *a*, maar nooit in de woorden *merk, werk, verf, kerk*; de juistheid van zijn meedeling wordt door het onderzoek bevestigd. - De diphthongering van de *ij* had bij SPIEGHEL nog niet plaats gehad; nog in 1627 heeft trouwens de Engelsman DAFFORNE de indruk gekregen van een overheersen van de *î* te Amsterdam, maar aan het eind van de 17de eeuw is de diphthongering daar een voldongen feit. Hierbij waag ik de opmerking dat de meedelingen van LEUPENIUS mij niet zo vaag lijken als de schrijver ze vindt; maar bovendien kan hij vergelijken wat L. zegt in zijn *Naaberecht gedaan op J.v. Vondelens Noodigh Berecht enz.* (Amst. 1654) blz. 6: evenals DAFFORNE geeft hij daar toe dat *grisen, gripen* op zich zelf een voldoende spelling is voor het door hem voorgestane *grysen, grypen*, maar verkiest, alleen

om de gelijkvormigheid met *grys* en *grypt*, de spelling met *y*. - Een eigenaardig geval doet zich voor bij de *g*. SPIEGHEL onderscheidt stemhebbend en stemloos door de spelling met *gh* en *ch*, maar wil ook dat er in woorden als *eg, egge, dag, vlag* een zachte explosief wordt gehoord, die door *g* moet worden aangeduid. Uit de inkonsekwenties in SPIEGHELS redenering en in zijn spelling van woorden als *segghen* (nu eens met *gg*, dan weer met *ggh*) meent KOOIMAN te mogen afleiden dat SPIEGHEL zichzelf hier wat wijs maakt. Is het misschien mogelik dat hem de herinnering aan een andere, wellicht nog schaars voorkomende, uitspraak met explosief door het hoofd speelde?

Bovenstaande opmerkingen en aanhalingen betreffen alleen de hoofdstukken over de spelling. Uit SPIEGHELS getuigenis omtrent de verbuiging herinner ik alleen dit: hij geeft als accusatief op *de* of *den vrouw*. Volgens KOOIMAN kan het niet anders of hij moet zich hier hebben vergist. - En hiermee is meen ik genoeg gezegd over KOOLMANS dissertatie; mijn doel is niet een volledig verslag van de inhoud te geven. Als ik duidelik genoeg ben geweest moet de lezer de indruk hebben gekregen dat het een degelik werk is, waarmee zowel de taal- als de kultuurgeschiedenis zijn gebaat.[1)]

D.C. TINBERGEN.

1) Hier volgen een paar opmerkingen van minder belang. De beschouwing van SPIEGHEL over het oorspronkelik Nederlands karakter en de vorm van de ‘ghemene print-letteren’ (uit reepjes perkament te vouwen, ‘zonder buighen’) kan de lezer niet begrijpen doordat in de dissertatie als voorbeelden latijnse karakters staan, terwijl het origineel gotiese letters heeft. - Op blz. 31 van de Twe-spraack is ‘i c k k ó ó k óf breke’ waarschijnlik bedoeld in de bet. van *braken*. - Bij de noot op blz. 132 kan gevoegd worden dat ook LEUPENIUS (blz. 4) het praet. *bood* met zachte *oo* opgeeft. - Bij *iepen* enz. kunnen als voorbeelden van niet-gediphthongeerde ī in Holland nog gevoegd worden: *selderie, grienen, radies* (in Den Haag, als straatroep). - Mag men SPIEGHELS indeling van de werkwoorden ‘onwetenschappelik’ noemen? Beter zou zijn ‘onhistories’.

Hoe zijn anglicismen te beschouwen?

De Nederlandse beschaving heeft zich ontwikkeld te midden van de drie grote staten die ons land omringen. De wording van de staatkundige en maatschappelike toestanden, van wetenschap en godsdienst, kunst en letteren hier te lande kan niet begrepen worden zonder inzicht in de wisselende en kruisende invloeden die van deze drie kultuurmachten uitgaan. In de taal, die steeds een zo trouwe afspiegeling vertoont van de kultuur, zullen dus Franse, Duitse en Engelse invloeden te vinden zijn. Deze volgorde is niet willekeurig. Het leeuwendeel komt aan Frankrijk toe, gelijk de studieën van SALVERDA DE GRAVE zonneklaar hebben aangetoond. De Zuidelike buur is, lang voordat er van een eigen beschaving sprake was, voogd en opvoeder van onze natie geweest. De invloeden uit het Oosten en Westen beginnen eerst krachtig te worden, wanneer de Fransklassicistiese beschaving in onbegrepen navolging doodgelopen is, en geen stoot tot zelfstandig leven meer vermag te geven. Tegen het einde van de achttiende eeuw gaan de leidende geesten in de Republiek, die in de zeventiende meer te geven dan te ontvangen had, hun minderheid tegenover het Duitse en Engelse geestesleven gevoelen. De afkeer van de Franse voogdij in het begin van de negentiende eeuw maakte ons volk te meer geneigd, van Germaanse buren aan weerszijde steun te aanvaarden om de achterlikheid op velerlei gebied te boven te komen.

De Duitse en Engelse taalinvloeden zijn nog niet voldoende onderzocht. Germanismen en Anglicismen trokken meer de aandacht van taalzuiveraars dan van taalgeleerden. En de eerste meer dan de laatste, omdat ze talrijker en dreigender waren. Nadat VERDAM en TE WINKEL de aandacht op het verschijnsel gevestigd hadden, is een breder onderzoek alleen beproefd door W. DE HOOG, in het eerste deel van zijn *Studiën over de Nederlandsche en Engelsche Taal en Letterkunde*[1]. Maar hoewel hier bruikbaar materiaal bijeengebracht werd, laat de onmethodiese opzet en de onkritiese behandeling veel te wen-

1) Dordrecht - Revers - 1ste dr. 1902, 2de dr. 1909.

sen over. Zijn alfabetiese lijst wordt daardoor een lexikograties allegaartje, waar men de taalwerkelikheid niet of nauweliks achter ziet. Mijn bedoeling is, in aansluiting bij het artikel *Hoe zijn germanismen te beschouwen*?[1] de lijst van DE HOOG te ontwarren, aan te vullen en te schikken, vooral om in het verschijnsel van de ontlening inzicht te geven. Volledigheid is vooreerst niet bereikbaar. Deze schets zal, naar wij hopen, tot voortgezet onderzoek aansporen.

De onderzoeker van het Anglicisme moet meer doen dan Engelse woorden verzamelen en alfabeties ordenen: hij moet in dit dode materiaal leven brengen door er een stuk kultuurgeschiedenis van te maken. In welke tijdperken en op welk gebied kwamen de Nederlanden met Engeland in aanraking? Was die aanraking oppervlakkig of innig? Welke kringen van de bevolking of welke individuen werden daardoor rechtstreeks en zijdelings beïnvloed? Welke voorwerpen, handelsartikelen, instellingen, uitvindingen, zeden, gewoonten en begrippen leerden we in de loop der eeuwen van de Engelsen kennen? Hoe was in verschillende tijden de stemming tegenover de Engelse kultuur hier te lande? Werd kennis van de Engelse taal op prijs gesteld en opzettelik aangekweekt? Hoe stond het met de waardering van de Engelse letterkunde hier te lande? Wat werd er van de Engelse schrijvers gelezen? Welke werken werden vertaald, wanneer en door wie? Ging er van die oorspronkelike en vertaalde werken invloed uit op onze eigen letterkunde? Ziedaar een aantal vragen die eerst na nauwkeurig onderzoek te beantwoorden zijn. Zo krijgt men de ware grondslagen voor een zuivere schifting van woordeboekmateriaal, maar vooral ook aanleiding om het onderzoek op een ruimer veld over te brengen. Bladert men in het grote *Nederlandsch Woordenboek*, in een *Etymologisch Woordenboek* of vreemde-woordentolk, dan zou men licht de indruk krijgen dat de Engelse invloed op het Nederlands veel geringer geweest is dan de veelvuldige betrekkingen zouden doen vermoeden.

In het tweede deel van zijn *Studiën* heeft DE HOOG veel belangrijke gegevens voor de invloed/ van de Engelse kultuur op de onze verzameld. Had hij de lijst in het eerste deel daarmee beter in verband gebracht, dan zou die tegelijk volledi ger geworden zijn.[2]

1) Zie *De Nieuwe Taalgids* III.
2) Veel beter is de lijst van *Nederlandsche woorden in de Engelsche taal* - niet minder dan 34 blz. (186-219) - waarbij de schrijver de steun had van SKEAT en MURRAY. De inleidende bladzijden (181-185) doen daar een bruikbare schifting aan de hand, al zou een omwerking en uitwerking verre van overbodig zijn.

Vóór de 17de eeuw zijn er begrijpelikerwijze in onze overgeleverde taal niet veel sporen van Engelse invloed. De Engelse edellieden die met hun gevolg naar het vasteland kwamen, waren slechts tijdelike gasten: hun taal zou trouwens tegen het machtige overwicht van de Franse beschaving - ook door hen erkend - weinig vermocht hebben. Kooplieden en handwerkers hadden van de Engelsen niet veel te leren: omgekeerd was het vasteland de leerschool voor het ekonomies nog achterlike Engeland. Voor de ontwikkeling van de boekdrukkunst heeft Engeland veel aan Zuid-Nederland te danken. De beroemde WILLIAM CAXTON werkte eerst in Brugge. Bekende Antwerpse drukkers als GERARD LEEU en JAN VAN DOESBORGH bezorgden Engelse uitgaven. Nederlandse volksboeken - b.v. CAXTON's *Reynard the Fox* - werden overgebracht in een Engels met tal van Neerlandismen. In de zestiende eeuw werden VAN DER NOOT en MARNIX in het Engels vertaald. Daartegenover drong de Engelse letterkunde nauweliks door.

Alleen op het grensgebied, op de wateren van de Noordzee en langs de kusten hebben schippers en vissers van ouds geregeld omgang gehad. Vandaar wederzijds oude leenwoorden, als *boot* (in de veertiende eeuw al opgetekend) en *loods*(man) en wellicht andere waarvan de ouderdom niet gemakkelik te bepalen is. Als het woord *ale* (een biersoort) overgenomen is, moet het ook uit de Middeleeuwse periode dagtekenen. In elk geval is de zestiende-eeuwse vorm *eel*, door KILIAEN als 'Anglicisme' opgetekend, een bewijs van Engelse invloed. Voor de Engelse woorden, die omstreeks 1600 doorgedrongen waren, zou men KILIAEN's woordeboek eens zorgvuldig moeten nagaan. Bij hem vindt men b.v. het handelswoord *okshoofd*, dat waarschijnlik uit het Engelse *hogshead* ontstaan is.

Tegen de zeventiende eeuw wordt Engeland de machtige mededinger op handelsgebied en vermenigvuldigen zich de betrekkingen. Engelse legeraanvoerders, waaronder mannen van grote betekenis - men denke aan Sir PHILIP SIDNEY en BEN JOHNSON - komen sedert de tweede helft van de 16de eeuw in de oorlog met Spanje krijgservaring opdoen.[1)] LEICESTER met zijn volgelingen mengen zich in de binnenlandse politiek. Engelse vluchtelingen, de Brownisten en de latere *Pelgrim Fathers*, vestigen zich te Middelburg en te Leiden.[2)]

1) DE HOOG, a.w. II, blz. 53-55.
2) DE HOOG, a.w. II, blz. 57-59: te Leiden groeiden die 'Puriteinen' tot een 300-tal aan.

Engelsen vestigden zich als lakenfabrikanten in onze grote steden. Omstreeks 1610 waren er te Leiden vrijwat Engelse studenten.[1] Troepen Engelse toneelspelers bezochten tussen 1585 en 1613 onze voornaamste steden.[2] Engelse theologen kwamen de synode van Dordrecht bijwonen.

Omgekeerd leerden verscheiden invloedrijke Hollanders de Engelsen in hun eigen omgeving kennen: JACOB CATS, HUYGENS, ABRAHAM VAN DER MIJLE, RODENBURG en zoveel andere diplomaten. HUYGENS had te Leiden al Engels geleerd; de theoloog BREWSTER gaf te Leiden les in het Engels aan studenten[3]; van MAGDALENA BAECK wordt verteld dat ze Engelse gedichten las[4]; STARTER, al was hij in Amsterdam geboren, kende van huis uit Engels; Engelse dicht- en prozawerken werden in deze periode bewerkt en vertaald door VAN DER MIJLE, RODENBURG, WESTERBAEN, de Dordse conrector LAMBERT VAN DEN BOSCH, J.H. GLAZEMAKER, J. BROSTERHUISEN, W. SEWEL[5] en anderen.[6]

Ondanks deze feiten, die op toenemende sympathie en bekendheid met het Engels onder de ontwikkelde Hollanders schijnen te wijzen, is het aantal Engelse woorden dat tot nu toe uit onze zeventiendeeeuwse taal opgetekend werd, zeer gering. Behalve enkele twijfelachtige of onjuiste gevallen,[7] vermeldt DE HOOG bij BREDERO de zonderlinge naam van een dans: *quins parlement* (Queen's Parliament)

1) DE HOOG, a.w. II, blz. 68.
2) DE HOOG, a.w. II, blz. 67.
3) DE HOOG, a.w. II, 58.
4) Blijkens ANSLO's gedicht: O Magdaleen, verlaat nu eens 't vermaak | In Engelandt's verwarde mengelspraak. (Vgl. H.H. KNIPPENBERG's *Reyer Anslo*, blz. 152, 165).
5) DE HOOG II, blz. 61, 72, 109, 117, 125.
6) Er zijn ook uit het Engels vertaalde kluchten (DE HOOG II, 68). Welke wetenschappelike o.a. theologiese werken in de 17de eeuw hier gelezen en uit het Engels vertaald werden, zou eens onderzocht moeten worden. (In KNIPPENBERG's *Reyer Anslo*, blz. 255 wordt JOHAN HOFMAN als vertaler van Eng. theol. werken genoemd). Het einde van deze eeuw was de tijd van HOBBES, LOCKE en NEWTON. Van LOCKE, die lang in ons land verbleef, kwam al in 1698, vijf jaar na het origineel een vertaald geschrift (*Thoughts concerning Education*) van de pers (DE HOOG, II, 123).
7) Nl. *giegauw* (= krul) bij ROEMER VISSCHER, waarvan de afleiding volgens het *Ned. Wdb.* onzeker is, *toertig* en *weersoordig* bij STARTER (DE HOOG, a.w. II, 99), waarvan het laatste een gewoon woord bij BREDERO is. (Zie OUDEMANS' *Wbd. op Bredero*).

en bij STARTER *wachtheil* (wassail) = drinkgelag en *leven* = wonen.[1)]

Ongetwijfeld zal een diepere studie van letterkundige zeventiendeeeuwse taal sterker invloed van het Engels aan het licht brengen, wanneer men daarbij niet alleen op 'vreemde' woorden let, maar ook op vertaalde en nagebootste, op woordvorming, woordbetekenis en syntaxis. Eigenaardig is in dit verband een uitlating van BROSTERHUISEN, door VAN VLOTEN (*Nederlandsche Volksalmanak* 1858, blz. 89) meegedeeld: 'Ik twijfel niet, of ik zal al een deel woorden niet wel vertaald hebben, want ik heb geen Dictionaire gehad, en de manier van spreken zal boven Engelsch-Duitsch niet wezen; omdat het Engelsch, het Duitsch zoo gelijk zijnde, lichtelijk zijn overzetter (als hij wat lang achtereen daarop toeft) tot de Engelsche manier van spreken vervoert.' Bij onze voornaamste schrijvers kan die invloed niet zo sterk geweest zijn. CATS bleef in zijn taal te zeer volks-eigen; van VONDEL en HOOFT wordt wel verondersteld dat ze Engels verstonden[2)], maar in hun werk zal daarvan niet veel te bespeuren zijn. Men denke evenwel aan de bewondering die HUYGENS voor JOHN DONNE had. Maar dan dient men invloedrijke vertalingen nauwkeurig te vergelijken en de invloedsfeer van zulke vertalingen te bepalen. Een vertaling als BUNYAN's *Pelgrimsreize*, die zeer populair was, heeft waarschijnlik wel invloed op andere stichtelike lektuur gehad.

Maar al kan de invloed op letterkundige taal groter geweest zijn dan tot nu toe werd vastgesteld, van een diep-gaande Engelse invloed was in dit tijdperk nog geen sprake. Daarvoor waren de Engelskennende en sprekende kringen te beperkt. Bij HOOFT (*Ned. Hist.* 1052) hebben we een merkwaardig bewijs dat ten tijde van LEICESTER het Engels hier nog zeer weinig bekend was. De landvoogd kon slechts in het Engels antwoorden, zodat 'geen volkoome mondtgemeenschap met hem te houden was, oft men hadde juist moeten Engelsch kennen, 't welk zelden onder de Neêrlanders gebeurde'.

1) Zie DE HOOG II, blz. 99. Aardig is het daar aangehaalde versje met Engelse woorden, een bewijs dat STARTER nog Engels verstond.

2) Dat VONDEL Latijnse lessen kreeg van de Engelsman Matthew Slade (DE HOOG, a.w. II, 93) sluit niet in dat hij van hem voldoende Engels leerde om letterkundig werk te verstaan. Belangrijker is het feit dat hij ongeveer dertig zuivere Shakespeare-sonnetten schreef, hoewel daarbij ook aan bemiddeling van andere navolgers gedacht zou kunnen worden. Bij HOOFT veronderstelt men dat hij voor de *Granida* een Engelse bron gehad heeft. Andere bewijzen voor zijn kennis van het Engels zijn er niet, voorzover ik weet. Het woord *Alderman*, dat DE HOOG uit de *Ned. Hist.* noemt, is daar gebruikt als een titel ('zeekere Londsche alderman').

De invloed van het horen-spreken door vreemdelingen in ons land moeten we niet te hoog aanslaan. Raadselachtig is mij nog altijd, hoe de Engelse tonelisten in onze zeventiende-eeuwse steden met sukses optraden. Men heeft de oplossing daarin gezocht, dat men die 'spektakelstukken' wel kon volgen en genieten zonder de taal te verstaan. Maar wat bij een Duitse of Italiaanse opera in onze dagen mogelïk is - waar de woorden bijzaak worden - is in een ingewikkeld drama moeielik aan te nemen. Veeleer kan nieuwsgierigheid en aanstellerij bij een groot deel van het publiek de drijfveer geweest zijn. Aanleiding tot het overnemen van woorden zullen dergelijke vertoningen niet licht gegeven hebben. Wel kan men verwachten dat in de schipperskwartieren, door gedwongen omgang vreemde woorden binnendrongen. Een aardig voorbeeld, dat DE HOOG niet vermeldt, maar dat in het *Nederlandsch Woordenboek* werd opgetekend, is het Engelse *money*. Dát hebben de Hollanders al gauw leren verstaan, als ze Engelse zeelui tot klant kregen! Bij HOOFT lezen we:

> Overmaet van *moony* baet
> Om te worden meisjens maet[1)].

In de Antwerpse volkstaal kende men *stiaert*, door HUYGENS in zijn *Trijntje Cornelisdr.* bewaard, waarin EYMAEL het Engelse *steward* herkende. Onder de later te vermelden zeemanswoorden zijn misschien enkele uit deze tijd; de meeste zijn jonger. Alleen de nu verdwenen woorden *bas* (scheepskanon, o.a. bij HOOFT) en *lens* (harpoen) behoren stellig tot deze periode. Wie daaromtrent meer zou willen weten, kan het woordeboek van WINSCHOOTEN (1681) naast dat van VAN LENNEP leggen. Bij de eerste vinden we b.v. reeds *praaien*, terwijl een oud-schijnend woord als *bries* eerst in de negentiende eeuw ontleend werd.

Er zijn ook woorden voor algemeen verspreide artikels, door de etymologen als 'internationaal' gekarakteriseerd en alleen in hun gemeenschappelike afkomst nagegaan, die hier te lande mogelik of waarschijnlik het eerst uit Engeland gekomen zijn. De klankovereenkomst tussen *koffie* en Eng. *coffee, kerrie* en Eng. *curry, toeback* (17de eeuw) en Eng. *tobacco*, de gelijke afkorting *port* uit *portwijn* en Eng. *port* uit *portwine* wijst op een nauw verband. Hier blijkt weer hoe nodig het is 'woorden' in verband met 'zaken' te be-

1) Het Ned. Wdb. geeft nog een tweede plaats, uit ROTGANS: 'Na dat de *monni* was gegochelt uit de tas'. Hier wijst de andere spelling wellicht op andere klank.

studeren.[1] Het jongere *tabak* is eigenlijk niet een vervorming van *toeback*, maar een nieuwe overneming, uit het Frans, die evenwel niet onafhankelik is van het oudere woord: er zal onmiddellik aansluiting en versmelting plaats gehad hebben. De vormen komen een tijd lang naast elkaar voor, totdat er een het wint. Terwijl *tabak* het won van *toebak*, heeft *café* het niet van *koffie* kunnen winnen. Een oud woord, niet in het Beschaafd doorgedrongen, maar in dialekten bewaard, is *petater, petatter* voor *aardappel* (Eng. *potato*).

Het feit van de dubbele ontlening, uit dezelfde taal en verschillende periodes, is bij de Franse woorden in het Nederlands overbekend en zal in het vervolg ook bij de Engelse woorden nagegaan moeten worden. Er is evenwel een verwant verschijnsel, dat gewoonlik minder wordt opgemerkt, nl. dat een woord dat in de eigen taal bestaan heeft, bijna verouderd is, of zelfs nog springlevend is, toch uit een vreemde taal overgenomen wordt, en dan de levenskracht van het eigen woord versterkt of de betekenis beïnvloedt. Daarbij moeten we bedenken dat een woord voortbestaat door een onafgebroken reeks van overnemingen, telkens door een nieuw geslacht. Nu kan een jongere een bepaald woord van sommige oudere landgenoten overnemen, terwijl een tijdgenoot hetzelfde woord van Engelsen of Duitsers overneemt. Een afzonderlike naam voor dit verschijnsel bestaat niet: men zou kunnen zeggen dat het woord een gebastaardeerde stamboom heeft. Een aardig voorbeeld uit deze tijd lijkt mij het woord *smoken*. De woordeboeken leren ons dat het een ME. Nederlands woord was. Toch lijkt het mij in verband met *tabak*, wanneer het begrip toebak ‘zuigen’ of ‘drinken’ er door verdrongen wordt, zeer waarschijnlik onder Engelse invloed te geschieden. Men vindt het woord in dit verband al bij ANSLO. Maar zelfs als het zeventiende-eeuwse *smoken* nog in zijn stamboom ras-echt is, zal ongetwijfeld het 19de-eeuwse *smoken* (vgl. een *smokertje*) in zijn afkomst niet ‘van vreemde smetten vrij’ zijn.[2]

1) Dat geldt ook voor woorden als *chokolade* (vroeger *chokolate*), *sukade* (meest *sukate*), *cacao, caoutchouk*, en zo veel anderen, die wij wel niet rechtstreeks uit het Spaans, Arabies of inboorlingentalen overgenomen hebben. Bij een woord als *tee* (oude spelling: thee), wordt het door klank en spelling weer gemakkelik, de Franse bemiddeling vast te stellen. Ingewikkeld wordt de zaak, doordat zoo'n woord meestal gelijktijdig van verschillende kanten komt.

2) Latere voorbeelden zijn *cement* (Mnl. *ciment*), in de verbinding Portlandcement stellig een Anglicisme, *bluffen* en *slippen* (van de fiets gezegd), die in de etymologiese woordeboeken zuiver Nederlands worden genoemd. Voor de betekeniswijziging kan men in het Duits op mooie voorbeelden wijzen, nl. *heim, halle* en *harm*. (Zie HERMANN DUNGER: *Engländerei in der deutschen Sprache*, blz. 14).

Wanneer Engelsen zich hier blijvend vestigden, zal hun taal in de meeste gevallen spoorloos verdwenen zijn. Een uitzondering vindt men bij enkele vaktermen. De Goudse pijpmakers spreken nog altijd van *kasten* (to cast), *tremmen* (to trim), *weier* (wire), erfenissen van de eerste Engelse pijpmakers die zich te Gouda vestigden. Het bewijs daarvoor trof de Goudse archivaris L.A. KESPER aan in het Poortersboek: in het jaar 1633 werd nl. 'Willem Renals, Engelsman, toubackspijpmaecker, poorter gemaeckt bij Jan Zas, Burgermeister'. Deze Renals werd door andere Engelse vakgenoten gevolgd, zodat ze in 1641 verzochten zich tot een gilde te mogen verenigen. Deze vaktermen zal men in de zeventiende-eeuwse geschriften waarschijnlik vergeefs zoeken. Voor ons ligt daarin een vingerwijzing dat er b.v. bij de bovengenoemde Engelse lakenfabrikanten techniese anglicismen bestaan kunnen hebben, die na korter of langer tijd spoorloos verdwenen.

Huweliken met Engelse vrouwen kwamen ook voor, al zullen het wel uitzonderingen gebleven zijn. ASSELIJN laat in het *Kraambed of Kandeelmaal van Zaartje Jans* de kwaker Reinier Adriaansen na een Engelse reis getrouwd terugkeren. 'Meestris Maery' kan heel wel aarden. DIWERTJE zegt: ''t Is om een Jaartje of twie te doen, daarmee selse de spraak en de Manieren wel wat beter leeren kenne'. Het optreden van deze bijfiguur is om een dubbele reden merkwaardig. Er blijkt uit, dat het Engels niet veel hoger gesteld wordt dan ander Koeterwaals, dan de taal van Poepen en Knoeten. Het geldt voor een mengseltje. 'De Engelse taal is van natuur, dat die deselve wel verstaat, verstaat van alle talen wat', zegt REINIER ADRIAANSEN. Maar er blijkt ook uit, dat ASSELIJN, die in *De Stiefmoer* het Westfaals met zeker gemak hanteert, van het Engels niet veel heeft kunnen afluisteren, en dus zijn 'Meestris' maar enkele woorden in de mond kan leggen, als 'Jis, jis, onderstend een littel'; 'een littel boy', 'faire goed'; 'may prettie littel boy, ay leev jou toe al may hart'.

(*Wordt vervolgd*).

De datering van ‘De Vlaamse Leeuw’.

Algemeen wordt het ontstaan van het nationale lied van de Vlamingen geplaatst in het jaar 1845: COOPMAN en DELA MONTAGNE in de bekende bloemlezing ‘Onze dichters. Eene halve eeuw Vlaamsche poëzie’ (1880-'81), FREDERIKS en VAN DEN BRANDEN in hun biografies woordeboek (1892), DE POTTER in zijn ‘Vlaamsche bibliographie van 1830 tot 1890’ (1894), L. WILLEMS in zijn artikel over VAN PEENE in de ‘Biographie nationale’ (1901), DE SEYN in zijn bloemlezing ‘Onze Vlaamsche dichters van 1830 tot 1905’ (1905), FREDERICQ in zijn ‘Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging’ (1906) en VAN HAUWAERT in ‘Hulde aan H. VAN PEENE bij de herdenking van zijn honderdsten geboortedag’ (1911), hebben allen deze datering. Allen gaan ze hierin terug op SNELLAERT's opgave in de ‘Vlaemsche Bibliographie’ uit 1851 of 1857.

Toch kan men deze datering niet zonder meer aanvaarden. Reeds in SNELLAERT's ‘Oude en nieuwe liedjes’ (1852) treft men, onder de Vlaamse Leeuw, het jaartal 1848 aan, en ook in de tweede uitgaaf, uit 1864, is dat het geval. Uit 1848 dateert het lied ook volgens het in 1887 verschenen ‘Gedenkboek’ van de Gentse tonelist FRANS EDMOND LAUWERS, die in de tweede helft van de jaren veertig tot de kring van VAN PEENE behoorde. Over het ontstaan van het lied vermeldt LAUWERS de volgende aardige bizonderheden: ‘In de eerste dagen van Augusti 1848, bevond ik mij - zoo als 't dikwijls gebeurde - ten huize van VAN PEENE. Onder vriendelijken kout spraken wij over Marseillaise, Brabançonne, God save the Queen, Wien Neêrlandsch bloed, enz. Toen eensklaps PAUL VAN LOO, schoonbroeder van den onsterfelijken VAN PEENE, uitriep: “Wat jammer dat wij, Vlamingen, nog geenen nationalen zang hebben!....” VAN PEENE luisterde met aandacht terwijl hij gedurig - zoo als 't zijne gewoonte was - zijn bokkenbaardje streelde. Drie dagen nadien kwam hij naar 't lokaal van “Broedermin en Taalijver”, nam K. ONDEREET - die alsdan nog eene schoone barytonstem bezat - ter zijde, en beide trokken naar boven in de repetitie-kamer. Eenige oogenblikken later

hoorden wij bovengenoemde, onder de begeleiding van VAN PEENE die op zijne viool aan "'t krabbelen" was, zoo als hij het zeide, het lied beproeven. Wij luisterden naar dien in den beginne onverstaanbaren zang - VAN PEENE speelde de viool, ja, maar niet zoo als VIEUXTEMPS of PAGANINI - die ons al langs om meer begon te bevallen. Door nieuwsgierigheid aangedreven, trokken wij met eenige leden naar boven: "Is er geen belet?" vroeg de oude P. ERFELINCK. Binnen, antwoordde men. "Wat is hier gaande?" sprak vriend GUSTAAF VERHAEGHE. - Hier is gaande, antwoordde K. ONDEREET, dat VAN PEENE eenen volkszang gedicht heeft met muziek van zijnen neef KAREL MIRY, een lied dat binnen eeuwen nog de Vlamingen in geestdrift brengen zal!.... Een uur later deden wij met ongeveer twintig leden, en voor de *eerste* maal, "De Vlaamsche Leeuw" met volle stemmen in de lucht weergalmen. - Den 13 derzelfder maand, was het VAN PEENE's naamdag - St. Hippoliet. - "Broedermin en Taalijver" ging 's avonds naar de Wijngaardstraat, 14, haren sekretarisopgever (VAN PEENE nl.), te dier gelegenheid, met eene serenade vereeren. Men zong onder anderen "De Vlaamsche Leeuw" die door de toegeloopene menigte met eenen onbeschrijfelijken geestdrift, onder donderend handgeklap herhaalde malen werd toegejuicht en gebisseerd. VAN PEENE en MIRY verklaarden zich gelukkig, zij hadden - en 't publiek had zulks bekrachtigd - een vlaamsch nationaal gezang voor de Vlamingen alléén, geschapen, - 't is te zeggen: een gezang noch voor *katholieken*, noch voor *liberalen*, maar een gezang buiten *alle* politieke denkwijze.... een gezang voor de Vlamingen in 't algemeen!.... Eer aan VAN PEENE!.... Eer aan MIRY!....'

De afwijking in de datering bij LAUWERS heeft reeds Prof. FREDERICQ getroffen in zijn 'Schets eener Gesch. van de VI. Bew.' Maar ten onrechte ziet de hoogleraar in 1848 een drukfout voor 1845. LAUWERS volgt in zijn autobiografie de chronologiese orde; had hij het hier over een gebeurtenis uit 1845, dan zou zijn verhaal ook meer vooraan in het boek staan. Zeker is trouwens dat 'De Vlaamse Leeuw' eerst in 1848 verscheen: op 26 Maart '48 maakt het Gentse veertiendaagse letterkundig blad 'De Eendragt' van de verschijning melding. Er ia dus wel degelik een drukfout in 't spel, maar een drukfout voor 1848, in SNELLAERT's bibliografie, de bron van de algemeen opgegeven foutieve datering.

Wat moeten we nu denken van de mededeling van LAUWERS, die het ontstaan van het lied eerst in Augustus 1848 plaatst? Door een gelukkig toeval is VAN PEENE's klad bewaard gebleven: het berust tans op de Gentse Universiteitsbibliotheek en werd, blijkens de da-

tering onderaan, op 22 Julie 1847 geschreven. Mogen we nu bij LAUWERS lezen Augustus 1847 in plaats van 1848 - heeft dus LAUWERS zich één jaar vergist - dan ligt de genesis van VAN PEENE's en MIRY's lied klaarblijkelik open vóór ons.

Vooreerst echter bleef het lied slechts in engere kring bekend. Maar in het volgende jaar zouden de Februari-gebeurtenissen te Parijs, die ook in België grote onrust wekten en talrijke krijgshaftig gestemde vaderlandse liederen deden ontstaan, ook 'De Vlaamse Leeuw' meer naar voren in de openbare belangstelling dringen. Dit gebeurt op 27 Februarie te Gent, op een toneelopvoering door VAN PEENE's gezelschap 'Taelyver en Broedermin': 'Uit Gent meldt men,' schreef het Antwerpse 'Vaderland' van 5 Maart, 'dat de geesten in de stad van Artevelde goed gestemd zyn voor de verdediging des vaderlands en het behouden der openbare rust. Volgens berigten zouden aldaer de jonge lieden voornemens zyn, de blauwe kaproen of rouwmuts aen te nemen, als een teeken hunner vaderlandsche gezindheid. Men weet, dat de witte kaproenen eertyds in Gent de moedigste verdedigers van land en vryheid zyn geweest. In de vlaemsche schouwburg heeft het publiek het gezang *de Vlaemsche Leeuw* gevraegd; maer de politie, den inhoud van dit schoon nationael volkslied niet kennende, heeft verzocht dat men er voor dit mael zou van afzien; waeraen alsdan ook zonder tegenstreving is gehoorzaemd. Het lied *de Vlaemsche Leeuw* is opgesteld door onzen hooggeschatten tooneelist en schryver KAREL ONDEREET; door hem gezongen, heeft het eene wonderbare kracht op de gemoederen, en doet zelfs in gewoone tyden de herten der aenhoorders van vaderlandschen hoogmoed opzwellen. Wy hopen dat het welhaest in Gent algemeen bekend en gezongen zal worden.' De publicatie van het lied, met de muziek van MIRY, volgde, zoals we reeds opmerkten, einde Maart.

A. JACOB.

Kroniek en kritiek.

Wetenschappelik onderzoek der Zuidoostelike Dialekten.

Door Prof. Dr. JOS. SCHRIJNEN, Dr. JAC. VAN GINNEKEN en J.J. VERBEETEN is een breed onderzoek op touw gezet naar de Zuidoostelike dialekten van ons land. De vragenlijsten, die niet minder dan vijftig bladzijden druks beslaan, zijn verzonden, met een cirkulaire, die door inhoud en strekking ook voor onze lezers van groot belang is, en die wij dus grotendeels hier overnemen:

De dialekten gaan een wissen ondergang tegemoet en hierop maken de zuidoostelijke dialecten geen uitzondering. De uitbreiding der verkeersmiddelen, de ontwikkeling van het onderwijs, het groeien der sympathie voor de bewoners der noordelijke provincies, de versterking van het gevoel der nationale eenheid, vooral ook de vlucht, in den laatsten tijd genomen door perswezen en industrie vervagen en verplaatsen de grenzen van vroegere taalverschillen en verhaasten op onmiskenbare wijze den dood van het taaleigen, ook in de zuidoostelijke gewesten. Het is hier niet de plaats na te gaan, in hoever voor- en nadeelen tegen elkaar opwegen. Wij konstateeren slechts het feit, en dit feit valt niet te keeren. Maar de volstrekte zekerheid en onveranderbaarheid van dit feit moet ons aansporen, te redden wat te redden valt, zoo trouw en nauwkeurig mogelijk op te teekenen den geheelen taalschat der dialekten, zoolang deze nog in leven zijn. Het is niet ons doel, bouwstoffen bijeen te brengen voor een waardig monument op hun graf. Wij wenschen te verzamelen met de piëteit en de belangstelling van jongeren, volijverig elk woord opvangend uit den mond van een eerbiedwaardig en betrouwbaar getuige uit lang vervlogen dagen. De steun van de *Vereeniging tot bevordering van de beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* heeft dit onderzoek mogelijk gemaakt; voor dien steun betuigen wij gaarne openlijk onzen dank.

* * *

De kennis der zuidoostelijke dialekten is van groote waarde. Zij is het om het karakteristieke van den volksaard; om de wisselwerking

tusschen het taaleigen en de Nederlandsche algemeene taal of kultuurtaal, die niet slechts op het taaleigen inwerkt, maar ook herhaaldelijk idiotismen overneemt; om het licht, dat zij werpen op de geschiedenis der Germaansche talen in het algemeen en van het Oostnederfrankisch in het bijzonder; op taalverschijnselen van den meest algemeenen en vèrstrekkende aard. Want de algemeene taalkunde kan nergens beter ter school gaan bij het formuleeren van wetten of het verklaren van verschijnselen dan bij het levende taaleigen. Zij bewijst onschatbare diensten aan algemeene klankleer, vorm- en woordvoegingsleer, beteekenisleer, kultuurhistorie en volkskunde. Een nauwlettend onderzoek van het taaleigen der zuidoostelijke streken kan een maatstaf worden bij het onderzoek van andere Nederlandsche dialekten, en is daarom beslist van nationaal belang.

Veel is reeds gedaan voor de kennis van onze Nederlandsche en in het bijzonder van de Limburgsche dialekten. Maar de onderzoekingen moeten ten deele aangevuld, ten deele verbeterd, ten deele gekontroleerd worden. Zij moeten definitief worden met aanwending der beste experimenteele en grafische hulpmiddelen en met toepassing van de methode, die op nauwkeurig bewerkte *isoglossenkaarten* de grenzen van elken klankovergang, elke constructie en alle merkwaardige idiotismen aangeeft. Een overtuigend bewijs van 't doeltreffende dezer werkwijze geeft de isoglossenkaart van 't N.W. Veluwsch dialect in het *Handboek der Nederlandsche Taal*, van Dr. J. VAN GINNEKEN.

De grondlegger van de taalgeografische methode is J. GILLIÉRON, Directeur de conférences aan de Ecole des Hautes Etudes te Parijs. Met onvermoeiden ijver heeft deze taalvorscher onder medewerking van E. EDMONT het taaleigen van 639 Fransche gemeenten onderzocht. GASTON PARIS had den impuls gegeven door zijn wensch: ‘Il faudrait que chaque commune d'un côté, chaque forme, chaque mot de l'autre, eût sa monografie, purement descriptive, faite de première main, et traitée avec toute la rigueur d'observation qu'exigent les sciences naturelles’. De *Atlas Linguistique de la France* 1902-1910 bestaat uit 1800 blinde kaarten, waar elk der onderzochte dialekten zijn rangnummer heeft. Iedere kaart is gewijd aan een enkel woord; de vorm, dien het bedoelde woord in het taaleigen aanneemt, is bij het rangnummer geplaatst. Elk woord vertegenwoordigt een groep van klankverschijnselen, of kan beschouwd worden als type op semasiologisch gebied. Soms vindt men ook kleine zinnetjes (b.v. *ou vas-tu? moi je ne les aide pas*.)

Wij leeren hier, hoe elk woord zijn eigen geschiedenis heeft. Wij

zien, welk een gewichtige invloed bij de verspreiding van taalwijziging of verandering van beteekenis wordt uitgeoefend door de kultuurcentra als Parijs en Bordeaux, door natuurlijke taalgrenzen als de Rhône, door historische vluchteilanden als het hertogdom Bourgondië. Afgezien van het waardevolle der noteering zelf biedt de taalgeografische methode het voordeel op overzichtelijke wijze aan te toonen het verband der taalkundige feiten onderling en hun verhouding tot territoriale gesteldheid of geschiedkundige ontwikkeling; zij vergunt ons door te dringen tot het maatschappelijk substraat der verschijnselen en bewijst aldus onwaardeerbare diensten aan de sociale taalkunde.

De verschijnselen, die wij wenschen na te gaan en kartografisch toe te lichten, liggen deels op het gebied der klankleer; de nauwkeurige fonetische bepaling en de historische ontwikkeling van klanken, palataliseering, nasaleering, vokaalrekking of -vermindering, sandhiverschijnselen enz. Inzonderheid zullen wij onze aandacht vestigen op het syllabische, zoo mogelijk ook op het woord- en zinsaccent; - deels liggen zij op het gebied der vormleer: geslachten, meervoudsvormen, praeterita; - deels zijn zij van sociologischen, historischen, syntaktischen en lexikologischen aard: familiale taalkringen, constructies, woorden, plaats- en eigennamen, volksuitdrukkingen en spreekwoorden. Ook wordt gevraagd naar de eigenaardigheden van een boerenhuis.

Men ziet het: ons program is zeer omvangrijk. Maar wij rekenen vast op den steun van allen, die iets voelen voor hun bont gedifferentiëerde volkstaal. Wij dienen de handen ineen te slaan en ons te spiegelen aan den ijver, waarmee onze oostelijke naburen juist nu de uitvoerige vraaglijsten invullen, die bouwstoffen moeten aanbrengen voor het groote *Rheinische Wörterbuch*, ook voor ons doel zoo uitermate nuttig; want wij mogen de aangrenzende Duitsche en Belgische dialekten geenszins uit het oog verliezen. Slagen wij naar wensch, dan zal al aanstonds een direkte vrucht van onzen gemeenschappelijken arbeid zijn een nauwkeuriger karakteristiek, verdeeling en begrenzing onzer dialekten, een juister bepaling hunner onderlinge verwantschap en van hun betrekking tot de verwante Nederlandsche, Belgische en Duitsche idiomen. Naderhand kan de gegaarde woordenschat worden uitgebreid en uitgewerkt tot een Limburgsch Idioticon.

Men veroorlove ons te eindigen met de woorden van GASTON PARIS, die GILLIÉRON tot motto nam:

Cette moisson est à peine commencée sur notre sol et déjà pour plus d'un coin on a laissé passer la saison favorable; les épis sont arrachés, ou au moins bien éclaircis. Que tous les travailleurs de

bonne volonté se mettent à l'oeuvre; que chacun se fasse un devoir et un honneur d'apporter au grenier commun, bien drue et bien bottelée, la gerbe qu'a produit son petit champ.

Met grote ingenomenheid zien we, dat hier de hand krachtig aan de ploeg geslagen wordt. Zal dit voorbeeld navolging vinden? Wij herinneren er aan dat N. VAN WIJK in dit tijdschrift (V, blz. 80) *De leemten in onze dialektkennis* blootlegde, en daarbij nadrukkelik wees op de noodzakelikheid dat het kontinentale Zuid-Hollands, dat tussen het oorspronkelik Friese Noord-Hollands en de andere 'Fries-Frankiese' dialekten in ligt, nauwkeurig wordt beschreven. Uitstel is hier nog gevaarliker dan in het Zuiden. Wie neemt het initiatief? Ligt het niet op de weg van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*? Wanneer dan het onderzoek even breed en degelik opgezet wordt, is er alle kans van slagen.

Taalopgaven Onderwijzers-Examen 1914.

De 1e Inspectie, waar wij meer dan eens ons mochten verheugen over een bredere kijk op de dingen, staat, wat het taalkundig gedeelte van het schriftelik werk betreft, bovenaan. De kandidaten mogen naar keuze een opstel maken uit twee zeer rijke en gelukkig gekozen onderwerpen. De gegeven tijd is 2 uur. Voor de 4 commissies zijn de opgaven dezelfde. Dit is ook het geval voor de 3 commissies in de 3e Inspectie. Hier werd een *vrije* vertelling gevraagd naar aanleiding van 'Pleuntje' van N. BEETS. (Tijd 1½ uur). Nog werd verlangd, het schrijven van een sollicitatie-brief, en de verklaring van een 4-tal uitdrukkingen (samen 1 uur). In de 2de Inspectie echter hebben de 6 commissies het noodig geacht, geheel verschillende opgaven te doen. Men vraagt er in 2½ uur niet minder dan een paraphrase, een opstel en een dictee. Met het oog op de gegeven tijd zijn de onderwerpen alle niet even gelukkig, en waarom hier dictees met opzettelik aangebrachte moeielikheden moeten worden gegeven, terwijl elders in den lande het voldoende wordt geacht, de grammatiese kennis van de kandidaten uit het overige schriftelike werk te benaderen, is niet duidelik. Het ergste maken het Utrecht met een kakografie en Den Haag met een invuloefening. Natuurlik is het ook een manier, om achter de waarheid te komen. Maar de commissies dienen toch te weten, aan wat voor dressuur zij op deze wijze voet geven, en daardoor bevorderen, wat zij, blijkens de veelvuldige klachten in hun verslagen, zo gaarne zouden willen bestrijden. Of werkt hier een hogere druk?

J.K.

Boekbeoordelingen.

Dr. G. Kalff. Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde VII. Groningen. J.B. Wolters. 1912.

Ziehier ten slotte het VIIe en laatste deel van Dr. KALFF's Geschiedenis der Ned. Letterkunde. Daarmee heeft de kundige hoogleraar een boek gegeven, dat op waardige wijze de reeks zijner met smaak en kennis bewerkte hoofdstukken besluit. Zelfs menen wij, dat met dit deel de verdiensten van het voortreffelike werk zijn gestegen. Terwijl de stof zelf, bij haar kwantitatieve volheid en bij de vertwijfelende moeielikheid van een kwalitatieve rangschikking, met meesterschap wordt overzien, en streng binnen haar kaders wordt gebonden, blijven de hoofdstukken smaakvolle essay's, die bovendien de lezer verrassen met stukken voortreffelike karakteristiek. De opstellen over STARING en GEEL o.a., de 'Gids'-tijd met POTGIETER en HUET[1)], wier werk en wezen de biograaf tot het hoogste prikkelen, wat hij als kenner van kunst en van haar zo nauw luisterende praestatievormen vermag te geven, zijn juweeltjes van litteratuur-geschiedenis. Inderdaad, waar de eminentsten uit de 19de eeuw op deze wijze tot hun recht komen, getuigt deze gelukkige behandeling van het goede inzicht van de auteur en van de prijzenswaardige toepassing van dit inzicht, waardoor hij een perspektief wist aan te brengen, zoals het voor dezen nog niet in praktijk werd gebracht. Het bewaarde evenwicht tussen de groepen, en in die groepen tussen de dominerende toongevers en de bijlopers, bewerkt, dat de verschillende overzichten, op zich zelf afgeronde tableau's, ten goede komen aan de bruikbaarheid van het gehele werk, als zijnde even helder leesbare volledige schetsen voor de dilettant, als zakelike en met de excursen, bruikbare epitomen voor verder onderzoek.

Zoveel te meer achten wij het de plicht op de deugdelikheid van het tans komplete standaardwerk te wijzen, omdat zich, alreeds bij

1) Wij sluiten daarmee niet uit de uitnemende 'schetsen' van TOUSSAINT, van MULTATULI, PIERSON, e.a.

het Eerste Hoofdstuk, laat gevoelen, met welke moeielikheden, inzonderheid de beschrijver van onze Nederlandse Letterkunde, doorlopend te kampen heeft.

Wij kunnen ons voorstellen hoe ook wij voor deze kwestie zouden staan: Welk standpunt het langst te handhaven of 't eerste prijs te geven, of het histories-psychologiese, dat memoreert, wat zich als reflex van de tijdgeest in de stem van het gemeenschapsleven openbaart, 't zij dan kunstloos of kunstvol, of het aesthetiese, dat hetgeen de gevormde smaak als normgevend acht, als ‘kunst’ door de tijden wenst heen te dragen, en waarop allereerst het streven zich openbaart, de hoogstaande enkeling in zijn kunstpraestaties te tekenen, terwijl de psychologie van de sfeer, waarin hij uitkomt, als iets bijkomstigs, ter illustratie van het kunstprodukt dienen moet. Want het is niet in de *artisticiteit* van de voormannen zelf, waarin wij de tijdstroom het meest geregeld zien vloeien: - BILDERDIJK is in dezen de heterogeniteit zelf -; en 't is niet in de grote woordvoerders, waarin we de beweging haar koers zien houden: wij denken aan LOOTS, en aan de KLIJN's. En zo wij in onze litteratuurgeschiedenissen willen zoeken naar een GROEN, een RAU en een HELDRING, waar vinden wij ze in hun getypeerde betekenis? waar een THORBECKE, een OPZOOMER, een QUACK? Want de ideeën, meer of minder zichtbaar, zijn de zuilen, waarop de kunst haar bogen spant, en ook het tijd- en plaatsloze ‘kunstwerk’, dat als een *aeternum* tussen de polen der geschiedenis zweeft, is het produkt van een stemming, die individueel en onpersoonlik, door middel van de enkeling, door de psyche van de gemeenschap gekweekt en gedragen wordt.

In dit opzicht zouden we geneigd zijn, eensdeels ons aansluitend bij Dr. KALFF, waar hij bepaalde tijdvakken opent met een algemene karakteristiek, anderdeels zijn nauwgezette afrondingen prijsgevend, waar hij zijn chronologiese vicennia tot elke prijs meent te moeten vervolledigen en isoleren, zodat hij een figuur als DA COSTA over verschillende hoofdstukken verdeelt, - de gemeenschappelike kultuurbodem dezer tijdvakken dieper door te werken, en zoveel doenlik, alvorens de geest van onze tijd als rechter over het verleden uitspraak te laten doen, eerst beproeven de voortijd op te bouwen uit de elementen, die aan zijn ontstaan het aanzijn schonken. Alsdan zou de ‘Inleiding’ op Boek VII, hoe juist karakteriserend ook, breder opgevat en detailvoller uitgewerkt, een perspektief kunnen openen op een groot gedeelte der te behandelen eeuw. Want de 19de eeuw is voor een overgroot deel gekenschetst, met haar te noemen de dochter der 18de eeuw. Zij zocht te volbrengen, wat haar voor-

gangster propagerend op touw zette. Het tijdvak, door Dr. KALFF besproken, zou het tijdvak van de ‘daad’ geweest zijn. Vóór de Revolutie en tijdens het Batavendom bleef de ideële zijde van de ‘Verlichting’ overheersend, en richtte het oog zich op een gedroomd toekomstig Wereldburgerschap. Maar na '13 staat het abstrakte begrip onvoorziens voor een konkrete vorm. Het ‘Koninkrijk der Nederlanden’, nooit tevoren gedroomd, werd onvoorziens, zonder strijd, als een gift van God, ons volk in de schoot geworpen. Wel had dit een betekenis, een strekking! Wat anders, dan dat de Nieuwe Staat de banierdrager der ‘Verlichting’ zou moeten zijn! In dit licht en in dit geloof, worden de daden van KINSBERGEN de uiting van een verheven geestdrift[1)], de ‘Herdenking’ van VAN DER PALM de opbouw van een Erepoort aan de ingang van de betreden glorieweg, het ‘Volkslied’ van TOLLENS de begeerde uitdrukking van het met rust en waardigheid gedragen besef van éénheid en gebonden kracht, tot in de verst verwijderde toekomst. Dat de geschiedenis ook buiten onze grenzen hare processen volvoerde; dat ook dààr, zonder enige wetenschap van wat de Nederlandse staatsburgers zich als geroepenen voorstelden, nieuwe beginselen doorgistten, door en ondanks de traditie en de reactie, en dat juist het geloof in onze nationale uitverkiezing tot eenzijdigheid, ijdele zelfgenoegzaamheid en tot onvruchtbaarheid heeft geleid en het tot lang na de Belgiese opstand duurde, eer wij ons zelve in onze gedésillusioneerdheid leerden kennen, - dit alles doet niets af tot het feit, dat in de jaren '15 tot '30 altans, een TOLLENS en een VAN DER PALM, met nog velen om hen heen, die met hen de lof der natie bezongen, in de rustige ontplooiing van onze ‘deugd’ en onze ‘kracht’, het panacee hebben gezien van ‘Volksgrootheid’ en ‘Algemene Verlichting’; dat zij in de juiste toon en in oprechte trouw, de dragers van het vaandel onzer ‘Nederlandse roeping’ zijn gebleven. HELMERS leefde nog na; en wat de ‘bard’ had ingewacht, werd door TOLLENS en de zijnen geëxploiteerd in de ode en het ‘vaderlandse lied’.

Begrijpelik is het, dat bij het volgen van de volksgeest van omstreeks 1815, wanneer hij eensdeels dreigt te verworden tot een nauwbegrensde zelfvoldaanheid die zich blind staart op eigen verdienste, terwijl hij anderdeels vernieuwing van idealen vindt bij langzaam ontwakende geesten, die of uit eigen inzicht, of wel gevoed door ideën van elders, er naar streven de natie te verheffen en haar

1) Vgl. Dr. KALFF, *Inleiding*, blz. 3 vgg.

stoffelike en geestelike wedergeboorte beogen, - verklaarbaar is het, stemmen we toe, dat de geschiedschrijver van deze zich tragelik openbarende herleving zich genoopt ziet, onder het wijzen op allerlei factoren, met wier talrijke combinaties hij heeft rekening te houden, zich chronologies te begrenzen, en behoedzaam stadium op stadium binnen een eng getrokken kring de mogelike resulterende effekten van de samenwerkende invloeden na te gaan. Doch de opmerking mag niet worden teruggehouden, dat, zo bij deze wijze van werken een bepaald tienjaren-tal er een eigen tekening en een eigen kleur door bekomt, deze voorlopige lijnen en mat gehouden tinten aan de kracht en kloekheid der hoofdlijnen in de kultuur, noodwendig schade doen. Het is niet nodig, dat STARING, in alle opzichten van één karakter, drie tot vier malen optreedt; DA COSTA volgt, zoals we reeds opmerkten, één onafgebroken lijn: TOLLENS, die na '15 juist in zijn evenwichtspunt hangt van zijn tijd, verschijnt hier en overal; BEETS, de ongelukkige BEETS, die ook tans nog slechts 'nationaal', d.i. kleurloos, als HILDEBRAND kan worden gewaardeerd, moet ook in dit werk bij gedeelten genoten worden; in 't kort, de sterke en minder nog, de zwakkere lijnen, kunnen op deze wijze onmogelik worden gevolgd. Het chronologies wafelijzer vormt slechts omtrekken en vakjes. Het is geen grief tegen gebrek aan inzicht, wanneer wij deze opmerking maken: Dr. KALFF had van meer dan één standpunt slechts dat te kiezen, hetwelk hij met de eis van een konsekwente toepassing, tot voordeel van zijn studiewerk, achtte het beste te kunnen handhaven. Hij wilde allereerst kategories en volledig, daarbij zakelik en helder zijn. Doch de erkenning ligt voor de hand, dat de twee grote lijnen, die er te volgen waren, die van de 'Verlichting' en van de 'Reactie', ook al splitsen zij zich en kruisen de loten elkander, en al moge zowel de ene als de andere richting òf haar steun zoeken in de Romantiek ('t zij uit ingeboren neiging, uit tijdelike sympatie of uit modezucht) en anderen 't klassiek-nationale voorstaan of zich op de Antieken beroepen, nauweliks in hun lang en duurzaam te volgen beloop voor ons zijn terug te vinden. Natuurlik zijn er uitspruitsels. De 'Reactie' zendt haar takken uit ook tot de meest romantiserende sferen, waar onder een zelfde sentimentele maanbelichting de zuchten zijn op te vangen van de zeer nabije 'mistroostigen' die eenzaam afdwaalden van het zonnige 'Verlichtings'-veld. Het Contra-Revolutionisme zendt het 'Réveil' uit, dat, evenzeer als het nationaal-eschatologiese bij DA COSTA, in zijn eindknop geknot, toch weelderig zijwaarts uitschiet, en alle mogelike branches van geestelik leven en produceren doorrankt. Het oplevend 'nationalisme'

sinds '15, gesterkt door de gebeurtenissen van '30, verdichterlikt door de invloed van de Engelse Romantici, baant de Historie en de Landschapschildering het spoor. Evenzo ontwaakt de ‘Copiëerlust des dagelijkschen Levens’, die als een brede vloer zich tal van elementen onderschuift en elke richting laat spelemeien op haar ruim en vrij gebied, totdat ze de basis wordt, waarop de bezonken bespiegeling van het in- en uitwendig leven zich rustig neerlegt, en waarop almanakken en tijdschriften het verenigingspunt worden van de meest verscheidene genres. Niet te ontkennen is, dat onder deze wirwar van stromingen het volgen der hoofdlijnen en het kristalliseren van de auteurs en hun werken om deze richtingen en om het dradennet van haar onderlinge vertakkingen moeielikheden zal bieden. Wij wijzen er slechts op, welk een eigenaardige plaats toekomt aan ALBERDINGK THIJM, hoe een HUET op zijwegen voert, en waar PIERSON dient geplaatst. Ook in het kader van Dr. KALFF zelf reeds, vormen onderscheidene geesten, die in hun exceptionele verschijning in één greep worden samengevat, een afzonderlike categorie. De naam ‘Malcontenten’, eer een negatief begrip dan een positief, en verklaarbaar in het werk van Dr. KALFF, ofschoon deze benaming ‘voorlopig’ en ‘betrekkelik’, ook bij hem een ander equivalent moet dekken, sluit voormannen als POTGIETER, HUET, MULTATULI, PIERSON en VAN VLOTEN binnen een afzonderlike groep. De betiteling is in zoverre juist, dat zij doet uitkomen, hoe, - niet als zouden de lijnen doodlopen, - maar hoe het Nederland van de laatste helft der 19de eeuw een andere leiding vraagt, om in alle opzichten een hoger opbloei mogelik te maken. Deze mannen, de een meer, de ander minder het verleden oproepende, en steunende op wat te verouderd was, voelen zich op het dode punt. Zij erkennen voor zich, dat hun natie en de tijd hun geloof in de toekomst niet verder brengt, noch, dat zij de natie noch de tijd verder zouden kunnen brengen. Inzonderheid is dit het geval bij PIERSON, VAN VLOTEN, HUET. In het mechanisme van hun eeuwklok is iets gebroken. Onbewust nadert met hun afsterven een nieuwe tijd....

De onstuimige worsteling, die eensklaps, op meer dan één gebied, voornamelik in het sociaal-economiese en in het individueel-artistieke tegen de maatschappelike instellingen en de kunsttraditieën aanvangt, en die, zo ze al in feiten te memoreren, en in namen en data uitwendig te volgen is, nog niet psychologies door de geschiedschrijver op haar zuivere grondoorzaken te herleiden is, noch in haar logies verband is na te wijzen, en evenmin, wat zijn aandeel betreft, door

de kunstkenner, van wege het sterk persoonlik karakter der kunstpraestaties, de eenzijdigheid in de lyriek, de opwerping en afkamming der kunstopvattingen, die normgevend geacht werden, in hun wezen en waarde slechts uiterst behoedzaam in hun verband met kultuur en persoonlikheid te benaderen zijn, - is, - wij kunnen het plaatsen al wensten wij het anders, en zagen er gaarne een begin mee gemaakt, - in dit uitgebreide en degelike historiewerk onbesproken gelaten. Toch menen wij, dat de kritieken der '80-ers, inzonderheid KLOOS in zijn 'Veertien jaar' en VAN EEDEN in zijn Inleiding op 'Gorter' genoegzaam laten zien, wat in hun oog zich voortaan als 'kunst' mag laten gelden. Hier was dan toch, - al ware 't dan objectief, - een karakteristiek te geven geweest. De gebruikers van het werk hadden dan met een aldus bewerkt stuk nieuwe historie, het totaal der Nederlandse litteraire producties vervolledigd gezien. Een wenk tot de lezer ware genoeg geweest, om te voorkomen dat door de gebruikers het laatste tijdvak als iets meer of iets minder dan een neutrale zone zou worden beschouwd. Het 'Besluit', dat veeleer dan sluiten, laat zien, als kon de auteur niet komen tot een besluit, doet juist de leegte uitkomen, in plaats van dat het, zonder in 't verschiet te wijzen wat er nog voor de voet ligt, eenvoudig als 'finis' geldt. En dan voelen we nog een gemis. Als de Nederlandse litteratuur buiten onze grenzen een plaats in onze studieboeken verdient, - en ongaarne zouden we dan ook in dit werk het degelike overzicht van onze Zuid-Nederlandse letterkunde ontberen, - dan dient tevens een enkele bladzijde te worden gewijd aan de ons even na aan 't hart liggende Zuid-Afrikaners, aan wier jong opbloeiend litterair leven ook elders de welverdiende aandacht geschonken is.

J.K.

Betje Wolff en Aagje Deken, door Johanna. W.A. Naber. (Amsterdam - Meulenberg & Co.) - 1913.

Met dit werk (N°. VIII van de *Nederlandsche Historische Bibliotheek*, onder leiding van Prof. Dr. H. BRUGMANS) en door TEYLERS Tweede Genootschap met goud bekroond, wordt ons een met warmte en ijver geschreven, volledig overzicht gegeven van deze twee, steeds merkwaardige vrouwen. Reeds was er in de laatste jaren veel over dit tweetal bijeengebracht. Ruim een eeuw lang hadden de vrienden der vaderlandse litteratuur begrepen, dat aan deze beide schrijfsters

niet genoeg aandacht kon worden gewijd. Aan goede voornemens ontbrak het niet. Het plan, door trouwe vereerders onmiddellik na het overlijden der vriendinnen ontworpen, om ze in een 'levensgeschiedenis' te gedenken, kwam, door de tijdsomstandigheden, niet ten uitvoer. De *lofrede*, door J. VAN KONIJNENBURG in 1805 opgesteld, herdenkt de schrijfsters schier uitsluitend als dichteressen. Dr. JAN TEN BRINK (in zijn *De Roman in Brieven*) brengt alleen de romantiese arbeid naar voren, en houdt geen rekening met het praedominerend opvoedkundig karakter van vele harer geschriften. Met H. FRYLINK[1)] opent zich de rij van auteurs, die een breder opzet voor hun onderzoekingen nemen. VAN VLOTEN volgt,[2)] met JORISSEN, HUET, en anderen, die in verschillende tijdschriftartikelen een nauwkeurig beeld van het leven en de letterkundige arbeid dezer vrouwen trachten te geven. Doch met het toenemen dezer pennevruchten werd het tevens moeieliker voor de verzamelaar, de daartoe vereiste bizonderheden aan het licht te brengen. De eerste Wolff- en -Deken-tentoonstelling op initiatief van DYSERINCK in 1884 te Vlissingen gehouden, was nog verre van volledig. Aanzienlik rijker was die van 1895, in Den Haag gehouden. Immers onder de prikkel der belangstelling, tevoren gewekt, waren nieuwe bescheiden te voorschijn gekomen. Daardoor kon door de steeds volijverige DYSERINCK in 1903 worden overgegaan tot de uitgave van de *Brieven van Betje Wolff en Aagje Deken*, waarin de beide vrouwen zich voor een intieme kring hebben gegeven zoals zij inderdaad zijn geweest. Dit materiaal met al het andere gaf aan de schrijfster van dit werk aanleiding, haar krachten te beproeven in het samenstellen van een levensbericht, daartoe aangemoedigd door de belangstelling, die uitging van TEYLER's Stichting. Zo de schrijfster bij de aanvang van haar pogen tegen haar taak mag hebben opgezien, zij heeft de voldoening, uitnemend in haar arbeid te zijn geslaagd. Toch was haar taak geen gemakkelike. Er was meer voor nodig dan rangschikken en ordenen. Een portret ontstaat niet door het bloot bij elkaar voegen van lijntjes en schrapjes. Bovendien wist zij hoe het beeld worden moest en hoe het de voorzaat reeds, honderd jaar geleden, voor de ogen had gestaan. De tijdgenoot, onder de levendige herinnering van hare personen en hare levenwekkende arbeid, had

1) ELIZABETH WOLFF, geboren BEKKER, en AGATHA DEKEN zoo uit hare geschriften als uit andere bescheiden geschetst. Amst. 1862-'63.
2) Het Leven en de uitgelezen verzen van ELIZABETH WOLFF, geb. BEKKER, 1866. ELIZABETH WOLFF, geb. BEKKER. Levensbeeld eener groote vaderlandsche vrouw en schrijfster, 1880.

reeds getuigd:[1]... ‘vrouwen, zoo als de toenmalige zeden en tijden ze behoefden, doch zoo als de natuur ze zelden vormt en zoo als de vriendschap ze nog zeldzamer vereenigt... Zij hebben de ware vroomheid beminnelijk gemaakt, zelfs voor de blijde jeugd, in hare romans. De echte godsvrucht is door haar ingeleid in de gemeenste kringen des burgerlijken verkeers door hare Economische Liederen. Door haar werd een geheel nieuwe geest van algemeene belangstelling in 's lands welvaart en zeden gewekt. Zij hebben de verlichting in godsdienstige begrippen doen doordringen tot plaatsen, waar zelfs alle eigen nadenken vreemd was. Door haar is de smaak zelf hervormd tot die natuurlijkheid, teruggebracht tot die zuiverheid, verfijnd tot die kieschheid, welke langs de grenzen loopen des gezonden oordeels en de beslissingen des gevoels met de zuivere rede doen overeenstemmen. Scherts alleen had zulk eene uitwerking niet kunnen doen, want zij bespot wel, maar verbetert niet; ernst alleen had haar niet voortgebragt, want zijne school wordt schaarsch bezocht, minst door dezulken die zijne lessen meest behoeven.’

Met het oog op deze arbeid is door Mej. NABER een scherpe scheiding gemaakt tussen het eerste deel van 't leven en werken van BETJE WOLFF, de tijd van haar verblijf in De Beemster, welke tijd een leven vol innige strijd en onrust is geweest, en het tweede deel van haar leven, dat aanvangt in De Rijp en dat veel meer een opbouwend en opvoedkundig karakter draagt. De ommekeer in die wijze van arbeid schrijft Mej. NABER toe aan de invloed van AAGJE, een wel minder kundige en oorspronkelike, maar een veel harmonieser vrouw. Van nu af krijgt haar werk een bepaald, en een veel invloedrijker en in betekenis en strekking, nationaler karakter. Eerst gericht tegen de ‘orthodoxie’ en ‘gegrond op de propaganda der toleranten’ vertoont zich BETJE's aanvankelik polemiese schrijfkant te tendentieus, om veel meer dan een kerkelik-historiese betekenis te erlangen; nà 1777, het sterfjaar van Ds. WOLFF, - en BETJE zal Juli '78 40 jaar worden, - werken de beide vrouwen zich op tot litteraire sterren, die niet alleen de vaderlandse hemel versieren, maar die, ook van een algemeen-histories standpunt gezien, in hun gevoelens en opvattingen de gang der Europese kultuurdenkbeelden laten aanwijzen.

Voor een arbeid van deze omvang, zo ook al voor een boek van dit bestek, is het aantonen van die geestverwantschap met andere toongevers in Europa een te ver strekkend werk. Doch hoe lokt de veelzijdige BETJE tot zulk een vergelijking uit! Het aantal geesten,

1) *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1805. I. pag. 411.

dat zij raadpleegde, - in haar *Dankbetuiging aan de Eenzaamheid*, noemt zij in een 13-tal strofen een twintigtal destijds gevierde tijdgenoten van elders, - is verbazend groot. Bij de 'Brieven' van de penvoersters in de 'Willem Leevend' staat men telkens voor verrassingen: en zo haar actuele strijdzangen en vlugschriften ons onontbeerlik dunken om op de hoogte te komen van de controversen in de vrij rumoerige 18de eeuwse kerk, in hare romans wemelt het van uitlatingen, die ons gegevens aan de hand doen, hoe zij, en middellik dóór haar, haar tijdgenoten hebben gestaan tegenover VOLTAIRE, ROUSSEAU, LEIBNITZ, de abt JERUSALEM, en anderen. Men houde echter in 't oog, dat de schrijfsters nooit vrijgeesten zijn geworden, in de volstrekte zin; ze zijn gelovige Christinnen gebleven; ze zijn geestelik meer assimilerend dan nieuwlichters; ROUSSEAU zal met zijn 'Profession de foi' geheel in haar geest vallen, haar bekoren met zijn gloed en zijn levendige natuurzin, maar daarentegen haar doen meesmuilen met zijn doordraven in de richting van de 'ongerepte natuurstaat.' In 't algemeen is BETJE, men weet het trouwens genoeg uit haar 'Santhorstse' sympatiën meer ondogmaties-passief dan krities-histories; deïsterij, meent zij, moet voeren tot atheïsme; op zich zelf reeds werden beide begrippen in haar omgeving verward; en het best is zij in haar geloven en streven getekend door de korte, maar karakteristieke trek van de zoëven aangehaalde recensent in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*; dat zij 'de verlichting in godsdienstige begrippen hebben doen doordringen tot plaatsen, waar zelfs alle eigen nadenken vreemd was.' M.a.w. zij hebben de 'Rede' leren verzoenen met het 'Geloof'; niet het 'Geloof' zelve aangerand; alleen dit 'Geloof' tot een zaak des harten willen maken, door de 'Rede' bekrachtigd. Voor de latere onderzoekers, die eenmaal de bronnen van BETJE's kennis zullen willen opsporen, is dit, in verband met menige andere uitdrukking in beider werken een vingerwijzing, dat vooral in de richting van LEIBNIZ' *Theodicee*, de lijnen van haar beschouwingen te vinden zijn, zij 't dan ook gemengd met KLOPSTOCK-iaanse natuurmystiek.

Wat de schrijfsters WOLFF en DEKEN hebben willen zijn, opvoedsters n.l. van de mensen van hun tijd en vooral in haar hoe langer hoe meer geliefder wordend vaderland (naar dat de dagen versomberen), is in dit werk van Mej. NABER terecht onder 't oog van de lezers gebracht. Niet allereerst als litteraire kunstscheppers zijn deze schrijfsters te beschouwen. Opzettelik wil de schrijfster van de biografie er nog eens aan herinneren,[1)] dat wie de beide vrouwen als kunste-

1) Zie Inleiding, XV.

naressen zou willen huldigen, tot de erkenning komt, dat wij, ondanks ‘de tintelende humor, haar meesterschap over het woord, haar gave van scherp zien en fijn uitbeelden,’ in haar werken een gering percent te vinden is, wat ‘kunstwaarde’ bezit. Trouwens, het streven der beide vrouwen lag elders. ‘Hoofdzaak voor beide was het echt menselik lijden en streven, dat voor ieder geslacht, de eeuwen door, hetzelfde is: daaraan wilden zij uiting en richting geven.’ Het is juist dit zo volkomen menselike in haar opzet en uitwerking, wat deze werken nog zo aktueel doet blijven. ‘Misschien,’ waagt de schrijfster er in haar Inleiding, en o.i. hierin door een gelukkige gedachte geleid, er aan toe: ‘misschien echter is dit echt menschelijke, dat haren scheppingen eigen is, ook juist wat dezen tot kunstwerken stempelt, en bestaat er in den grond der zaak geenszins verschil van opvatting tusschen mij en wie WOLFF en DEKEN allermeest als kunstenaressen willen eeren.’

Haar stof verdelende, naar de chronologiese orde,[1)] betitelt Mej. NABER haar hoofdstukken aldus: *Vlissingen* (I), - *In de Beemster Pastorie* (II), - *Santhorst* (III en IV), - *Het Weeshuis de Oranjeappel* (V), - *De Rijp* (VI), - *Lommerlust* (VII), - *Trévoux* (VIII) en *'s Gravenhage* (IX). *Santhorst* strekt zich uit over II en III nagenoeg. Voor dit hoofdstuk zal menigeen de bewerkster dankbaar zijn. Het geeft een vrij volledig overzicht van de geest en de werkzaamheden der Santhorsters, als Inleiding op de strijd van BETJE voor de Tolerantie-idee. Ook de volgende hoofdstukken geven een aangename en zakelike lektuur. Waarschijnlik, is, met het oog op de harmonie der delen, de ‘roman’ wat spaarzaam gehouden: o.i. kon, met opoffering van een paar bladzijden elders, meer nadruk worden gelegd op de inhoud en de veelzijdige strekking van werken, die inzonderheid de beide vrouwen als litteraire krachten en ‘machten’ onsterfelik hebben gemaakt. De opmerking geldt voor alle drie romans, inzonderheid voor de *Cornelia Wildschut*. Daarentegen is zeer belangwekkend de karakteristiek van die romans tegenover het genre van RICHARDSON, waarbij aan de oorspronkelikheid van opvatting en de betere techniek bij onze schrijfsters alle lof toekomt, ongerekend nog de onnavolgbare en door geen der buitenlanders nagevolgde staaltjes van personen- en karakter-typeringen. Dat de schrijfster bij de vraag, wie van beide schrijfsters, òf WOLFF, òf DEKEN, in aan-

1) Uitgezonderd Hoofdstuk V, dat handelt over de jeugd en de omstandigheden voor de aansluiting van AAGJE DEKEN in 1777.

merking komt voor de tekening van bepaalde karakters, zeer voorzichtig haar oordeel uitspreekt, is, bij de zeldzame homogeniteit van opvatting der vriendinnen en de talentvolle en kunstvol geschakeerde geacheveerdheid van hun combinaties, alleszins verklaarbaar: doch zo wij in de oude juffrouw De Vrij met Mej. NABER reminiscenties uit AAGJE's verleden aantreffen, maar toch ook weer beider 'Leibnizianisme' terugvinden, het is ons niet mogelik, in DAATJE's persoon - wij laten de gang der *fabula* daar, - iemand anders te zien dan BETJE WOLFF, en kunnen ons in MARTHA DE HARDE geen *alter ego* voorstellen, in doen en in zeggen, dan Mej. v. TREUZELEN, die in de Beemster pastorie de pen opvat voor de 'wilde BET.'

De 'wilde BET', en daardoor veel onharmonieser dan AAGJE. Daardoor, vóór AAGJE's vriendschappelike aansluiting, bijeenwoning en trouwe en innige samenwerking, 'losser', meer in uitersten, gewaagd doende, tot uittartens toe, of, naar een andere kant uit, neergeslagen, pruilerig, en zwak, vooral wanneer ze, zonder initiatief, zich bepaalt tot het vertalen van een buitenlands werk, en in haar keuze, slaaf geworden van wat ze een ogenblik achtte boven haar te staan, zich zelf vernedert en minder geeft dan ze, scheppende, veel beter geven kon. En wat drijft haar in haar onrust? Haar temperament? Wat, zegt dit, en zo dit wat zegt, verklaart het dan alles? Wat doet haar in haar vele particuliere of gefingeerde brieven altijd weer herhalen - want realiteitsdrang kiest niet steeds eenzelfde onderwerp, - wat zij *is*, wat de mensen van haar *zeggen*, en hoe ze haar *op de tony* hebben? Is het soms de drang van haar sinds haar jeugd, steeds naar een harmonies rustpunt zoekende, slingerende ziel, om zich zelf in haar eerste misstap terug te kennen, zich zelf steeds wederom tegenover het oordeel der wereld op de proef te stellen, of wel zich thuis te voelen in de stemmingen der brooddronkenheid, van waaruit de overtred het meest verklaarbaar wordt en het gemakkelikst te vergeven is? Wij vragen slechts. Welkom AAGJE, de degelike, en hoog-verstandige en hoog-zedelike, nu drift en rusteloosheid, tot nu toe uitbollend in dolligheden van allerlei slag, omgezet worden in stoere arbeid en massieve schema's vol gebonden kracht! Wat zeiden ze ook weer van de hartstocht? Dat ze, geleid en geregeld, voor de jongeling, man geworden, een bron werd van arbeid en kracht (WILLEM LEEVEND).

Mej. NABER heeft met haar mooi boek de schrijfsters op waardige wijze hulde gebracht. - Aan de uitgevers komt een woord van lof toe voor de fraaie uitgave en voor de onbekrompene illustratie.

J.K.

Dr. A. Jacob. Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de jaren 1837 tot 1851, met een Inleiding en Aanteekeningen, I. Gent, W. Siffer, 1913. Uitgaaf der Koninklijke Vlaamsche Academie. Fr. 5.

‘Dit werk is een poging om de studie van CONSCIENCE op wetenschappelijken grondslag te vestigen’. Tot het nog niet verschenen Tweede deel, dat 237 Brieven zal bevatten, is dit Eerste deel de Inleiding en het bestaat uit twee Hoofdstukken met een Voorrede waarin de Schrijver zijn plan uiteenzet. ‘Terecht maakt het’, zegt hij, de verwondering gaande dat de merkwaardige woorden aan het slot van CONSCIENCE's *Geschiedenis mijner Jeugd* niet tot grondiger studie hebben opgewekt: ‘“Hier sluit zich (nl. met het jaar 41) het verhaal van mijnen langen strijd tegen het lot, - en ik vermeen wel te doen, met insgelijks te dezer plaats de geschiedenis mijner levensvoorvallen te eindigen: het verhaal van dit tweede gedeelte mijns levens vermengt zich te zeer met de algemeene geschiedenis der Vlaamsche beweging”’. Ziehier nu wat taak de Heer JACOB zich voornam en heeft uitgevoerd: CONSCIENCE's leven, handel en wandel, zijn optreden en streven en strijden, zijn teleurstellingen, en zijn slagen, in de jaren 1836-1851, te doen aanschouwen; hoe dat leven geheel verweven is in die strijd voor de Nederlandse naam die voorafgegaan is aan de organisering der *Nationale Vlaamsche Partij*, waarvan hij van zelve de ‘Standaard’ was geworden. Wél uitgevoerd moet het boek zozeer Geschiedenis van de Vlaamse Beweging als Leven van CONSCIENCE, zozeer Leven van CONSCIENCE als Geschiedenis der Vlaamse Beweging zijn. Het Tweede hoofdstuk (pag 52-422), waartoe het eerste een algemene orientering is, schets van de voornaamste stromingen in de Vlaamse strijd van zijn ontstaan tot het jaar 1851, geeft niets minder dan het ‘Dagboek’ van die Strijd en dat Leven, die hier in honderden en honderden notitie's en citaten van maand tot maand, van week tot week, ja van dag tot dag te volgen zijn. Heel de actule Litteratuur van die tijd, zover die maar toegankelik was, is door de Schrijver onderzocht en de bronnen waren hier in de eerste plaats de koeranten en blaadjes, de tijdschriften en organen, de brochures en de pamfletten, de redevoeringen en korrespondentie's. En de Heer JACOB heeft zijn taak aldus opgevat, dat hij, na voorafgaande orientering op het toneel van de strijd, al het opgespoorde materiaal had te boek te stellen, naar de orde van het gebeuren als in een magazijn had op te slaan, opdat het voortaan beschikbaar zou zijn voor de Wetenschap. ‘Nauwgezet bronnenon-

derzoek', *niet* een nieuw boek te schrijven over CONSCIENCE, was zijn bedoeling, het *mogelik* te helpen maken dát men zich, voor 'losse fantazie', eenmaal 'een duidelijk beeld', zal kunnen vormen van diens 'leven en streven in de eerste vijftien jaren na zijn optreden in onze letterkunde'. Een omvangrijke 'labor improbus' is hier met de grootste toewijding verricht, 'droge' arbeid maar die, door de heilige bezieling van de Vlaamse strijd gedragen, een dubbel loon in zich zelve had. Voor onze Vlaamse Taal-broeders zal het boek ook een eigene bekoring hebben. De Noord-Nederlandse lezer zal wel dikwils vragen of inderdaad dit alles had behoeven meegedeeld te worden, of dit alles wel bouwstof is, de vraag die in de laatste tijden wel méér gedaan is ten opzichte van de dokumenten-uitgaaf. Men mag aannemen, dat daar ginds velen met gretige belangstelling die oudste geschiedenis van de Vlaamse Herleving van dag tot dag en in alle biezonderheden zullen volgen en meemaken.

In zijn Voorrede doet de Schrijver reeds belangwekkende meedelingen over de Brieven, waarop wij bij het verschijnen daarvan gaarne terugkomen.

J.H. VAN DEN BOSCH.

Dr. H.H. Knippenberg. Reyer Anslo, zijn leven en letterkundig werk. (Amsterdam - E. van der Vecht - 1913).

Al het weetbare omtrent leven en werken van de dichter ANSLO is in dit lijvige, vlijtig bewerkte proefschrift bijeengebracht. *Het geslacht Anslo* (I) wordt met genealogiese nauwkeurigheid de doopceel gelicht; de gedichten worden gedateerd en naar tijdsorde ontleed en toegelicht. Al wat omtrent *Reyer's jeugd* (II), zijn *Liefde* (IV), zijn *Overgang* (VI) en zijn *Laatste levensjaren* te Rome (VII) uit familiepapieren, uit archieven en uit de gedichten te putten is, wordt zorgvuldig gedokumenteerd de lezer voorgelegd. Een zo volledige en afdoende studie zou men een model van wetenschappelik onderzoek kunnen noemen. Maar ia het ook een model van levensbeschrijving en dichterstudie? In dit opzicht laat het boek de lezer onbevredigd. Heeft de schrijver, die op verschillende plaatsen een man van smaak blijkt te zijn, onder het schrijven niet gevoeld dat het toch eigenlik on wetenschappelik is, als men het onbelangrijke niet weet te schiften van het belangrijke, als daardoor alle perspektief verloren gaat? Wat gaan ons alle ooms, tantes, neven en nichten van de dichter aan, als we geen verband zien tussen hun leven en het zijne! Is het werkelik nodig elk gelegenheidsgedichtje uit te pluizen, en daartoe allerlei zijpaadjes in te slaan, waardoor de lezer telkens in de waan

raakt, een compendium in plaats van een levensbeschrijving te lezen. De strenge chronologiese behandeling van de gedichten heeft de opmerkingen omtrent ANSLO's karakter als mens en dichter overal verspreid. De lezer moet ze met moeite bijeenzoeken. ANSLO 'klemde zich graag vast aan gezag' (blz. 40), was 'vatbaar voor indrukken van grootschheid en macht' (blz. 45), voelde zich vooral aangetrokken door het sombere (blz. 74), had 'oog voor de barokke schilderkunst' (blz. 86) en bezat een 'hartstochtelijke natuur' (blz. 98); als dichter is hij 'een dweepend bewonderaar van HOOFT' (blz. 74; vgl. 48, 67, 104) en zoekt hij modellen bij VONDEL (blz. 58).

Wanneer de schrijver nu eens flink het snoeimes ter hand genomen had, door de noodzakelikste genealogiese biezonderheden naar een noot te verwijzen, de bruiloftsgedichten groepsgewijze te behandelen, te brede citaten te schrappen, dan zou hij plaats gewonnen hebben voor wat het meest naar voren dient te komen: een schildering van ANSLO's doopsgezinde omgeving en denkbeelden,[1] een karakteristiek van ANSLO's karakter, die ons op zijn 'overgang' voorbereidt. Ligt een vergelijking met VONDEL niet voor de hand, en is het niet vreemd dat BROM's proefschrift nergens ter vergelijking aangehaald is? Een studie van ANSLO's letterkundig werk moest de schrijver uitlokken tot een vergelijking met andere epigonen van HOOFT en VONDEL. Juist vergelijkenderwijze komt men tot een juister waardebepaling van deugden en gebreken. KNIPPENBERG wijst wel op de zwakheden van ANSLO's geimiteerde Parnas-taal, op zijn wansmaak[2] en op ontsierende woordspelingen (blz. 112), maar in 't algemeen streeft hij er naar, zijn dichter door een reeks uitgezochte aanhalingen op z'n voordeligst te doen uitkomen.[3] Een onderzoek en ontleding van ANSLO's zwakheden zou evenzeer nodig zijn, om aan te tonen dat achter de nabootser een werkelike dichter school. Nu bevestigt ook menige met lof vermelde plaats de waarheid van de aardige spreuk,

1) Nu vindt men slechts een paar bladzijden (36-38) met aanhalingen uit de geschiedenis van BLAUPOT TEN CATE.
2) Zie blz. 68. Niet minder smakeloos is de 'schrandre hersendou' op blz. 46, en de zonderlinge uitroep: 'Och had ik hemel-inkt!' op blz. 84.
3) Op blz. 202 geeft hij b.v. enkele losse 'mooie strofen', maar ditzelfde gelegenheidsgedichtje wordt bedorven door de klappermanstrofe:

> Ik hoop vergeefs dat ick met d' eerste post
> Van Hamborgh, sal van wachten zijn verlost,
> En dat ghy selfs sult zijn, ô waerde lief
> De brief.

Juist de ongelijkmatigheid van zo'n gedichtje verraadt het zwakke talent.

door KNIPPENBERG als toepasselik op toenmalige schilders aangehaald: ‘De slijpsteen kan het mes wel slijpen, maar de snee daaraan niet geven als er geen staal in is’.

De kern van dit proefschrift is het zesde hoofdstuk: *Reyer's overgang*. Geen wonder: vooral tot de bekeerling voelde zich de Roomse schrijver aangetrokken; daardoor sluit dit boek zich aan bij de Roomse VONDEL-studie. J. ALBERDINGK THIJM, Prof. H.J. ALLARD en Dr. K. VOS hadden vóór hem de bekering nagegaan. Nadat hij aangetoond heeft, dat zijn liefde voor Magdalena Baeck het motief niet geweest kan zijn, omdat dit meisje waarschijnlik gereformeerd was, komt hij tot een nieuwe hypothese omtrent de datum: hij tracht aannemelik te maken dat ANSLO eerst in 1654 te Rome tot de Katholieke kerk overgegaan is. Dit betoog lijkt mij, na wat onlangs door K. VOS daartegen aangevoerd is,[1] moeilik houdbaar. Het is niet waarschijnlik dat kardinaal CAPPONI in 1649 een Protestant in dienst nam.[2] Het waarschijnlikst blijft ALLARD's mening, dat hij in Holland bekeerd zou zijn, en krypto-Katholiek gebleven is tot zijn aankomst te Rome.[3] Trouwens KNIPPENBERG komt met zichzelf in tegenspraak, wanneer hij op blz. 227 spreekt van ANSLO's ‘innige zielewensch om het katholicisme van nabij te leeren kennen’ en op blz. 239 beweert dat ANSLO terzelfder tijd ‘nog niet veel voor het katholicisme voelde’, maar vooral wanneer hij op blz. 256 zonder tegenspraak met ALLARD meegaat, die ANSLO's positie bij kardinaal CAPPONI toeschrijft aan een aanbeveling van de Hollandse Jezuïeten.

Maar deze datumbepaling is van ondergeschikt belang, en doet weinig af van de waarde van dit hoofdstuk, ongetwijfeld het best geslaagde van het gehele boek. Hier krijgt de tekening van ANSLO's leven voor 't eerst een werkelike achtergrond. Wij reizen met AERNOUT HOOFT naar Rome, wij krijgen een kijkje in ANSLO's omgang met twee andere dichters, SIX VAN CHANDELIER en VAN DE MERWEDE; wij zien daarachter de loszinnige Hollandse schildersbent te Rome.[4]

1) In het Doopsgezind weekblad *De Zondagsbode* van 11 en 18 Jan. 1914: *Reyer Anslo's Overgang*.
2) Vos wijst op ANSLO's gedicht *Pietas*, waarin hij zegt ‘plus quam duo lustra’, d.i. meer dan tien jaar in dienst geweest te zijn bij Kardinaal Capponi, die in 1659 overleed.
3) Er blijft één onverklaarbaar zonderling feit, door KNIPPENBERG op blz. 209 vermeld en door VOS niet besproken, nl. de lofspraak op Gustaaf Adolf als vrijheidsheld, in een gedicht van 1650.
4) Een nadeel van de angstvallige chronologie is weer, dat de schets van het schildersleven, die in dit hoofdstuk thuis hoort, op blz. 302 vlg. verzeild raakt.

Opeens voelen we ons uit de boekenlucht in het leven verplaatst, en we kunnen de wens niet onderdrukken: was het hele boek van die opvatting doordrongen geweest! Maar het zevende hoofdstuk is weer het kader voor een compendium. Een beschouwing als die over *De Pent te Napels* brengt weinig nieuws. Ondertussen verdient vermelding dat de schrijver ons hier ANSLO voor 't eerst doet kennen als de dichter van Latijnse verzen, die volledig opgenomen worden.

Het slothoofdstuk: *Anslo beoordeeld door tijdgenooten en nageslacht* geeft een leerzaam overzicht van zijn dichterreputatie, eindigend in een pleidooi voor zijn ‘eerherstel’ onder ‘onze letterkundige kunstenaars van den tweeden rang’. Wanneer wij dat letterkundig rangenstelsel aanvaarden, zou ANSLO het dan uithouden naast dichters als DE DECKER, LUYKEN en DULLAERT, of zouden we voor hem een plaats op de derde rang open moeten houden? Intussen moeten we KNIPPENBERG dankbaar zijn voor zijn volledige behandeling van dit onderwerp, waarmee de kennis van onze zeventiende-eeuwse letterkunde ongetwijfeld gebaat is.

C.D.V.

A. de Cock: Natuurverklarende Sprookjes. Geïllustreerde Vlaamsche Bibliotheek No. 3 en 4 (Gent - Ad. Hoste - 1912).

Deze beide bundels van de ijverige Vlaamse folklorist, die al te lang op een aankondiging wachten, zijn als volks- en kinderboek bedoeld, blijkens de opdracht aan zijn kleinkinderen en de illustraties van ED. VAN OFFEL. Van heinde en verre zijn ze bijeengebracht, oorspronkelik of vertaald; in bonte rij vindt men Germaanse, Romaanse, Slaviese, Arabiese, Indiese en zelfs Negersprookjes. De indeling berust op de inhoud: het eerste deel handelt over *Huisdieren* en *Zoogdieren*, het tweede over *Vogels, Lagere Diersoorten, Boomen en Kruiden, Levenlooze Natuur*. De verzamelaar wil niet alleen zijn kleine lezers vermaak, maar ook de grote lezers lering geven. Deze vertelsels zijn voor hem ‘een uitstekende bijdrage tot de kennis van den volksgeest’, een proeve hoe de verbeeldingskracht der natuurmens, van het onbeschaafde volk, getroffen door tal van natuurverschijnsels, daarvan, al fantaserende, een verklaring zocht. De getrouwe vermelding van de bronnen kan de wetenschappelike onderzoeker verder op weg helpen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(Maart - April.)

De Gids.

Maart. In het artikel *Een nieuw boek over onze moedertaal* waardeert N. VAN WIJK het *Handboek der Nederlandsche taal* I van VAN GINNEKEN: ‘weinigen zijn in staat de lezer zo te doen voelen, wat levende mensetaal is, dat zij de spiegel is van de menselike psyche in de veelheid van haar verschijningsvormen, beheerst door wisselende indrukken en variërende omstandigheden.’ Detailfouten waren in dit boek onvermijdelik; het ontbreken van voldoende voorarbeid is telkens voelbaar. ‘Laten onze neerlandici dit “handboek” beschouwen als een aansporing tot studie.’ Daarna ontwikkelt de criticus zijn bezwaren. Het zwakke van de dialektbeschrijving wordt verklaard uit het onbetrouwbare materiaal, waarmee de schrijver moest werken. In de ‘onderlaag’-leer ziet hij een ‘doordraven’, dat een gevolg is van VAN GINNEKEN's sterk synthetiese natuur, die aan de andere kant, de kompositie en de stijl van dit boek zeer ten goede gekomen zijn. Het is leerrijke lektuur, een genot, ook voor ‘leken in het vak der taalkunde’.

April. Voor het *Overzicht der Nederlandsche Letteren* (XXIX) kiest C. SCHARTEN als ondertitel *Een bloeitijdperk*, wanneer hij, als oogst van één jaar, bespreekt: *Reizen* van JAC. VAN LOOY, *Voor de poort* van TOP NAEFF, *Het onvermijdelike* van C.P. BRANDT VAN DOORNE, *Herakles* van LOUIS COUPERUS en *De Dans des Levens* en *De ondergang van het dorp* van P.H. VAN MOERKERKEN JR. Voor het eigen, onderscheiden talent van dit vijftal heeft hij oprechte bewondering. Toch luidt de slot-moraal: ‘Ons nieuwe proza wordt gekenmerkt door een zeldzame knapheid. Na de wilde natuur der tachtigers, wier genialiteit nu eens in prachtige verbeeldingen bloeide, zoodat zij er zelf verwonderd over waren, want een andermaal zwikte hun gewas krachteloos ineen - zij beheerschten hun kunst niet -, is nu dit tijdperk van beheerschte kunst gekomen. In tegenstelling met hunne voorgangers, die het handwerk minachtten en vertrouwden op hun onbewustheid, - verstaan de tegenwoordige kunstenaars de techniek in de perfectie.

De klank der hedendaagsche kunst is er niet langer een van hachelijk toeval; het is er een van groote nekerheid. Maar in dit heugelijk feit zelf - zoo is de àl-aardsche cirkelgang - schuilt opnieuw het gevaar. Er schuilt een gevaar, juist in het *gevoel van zekerheid*, dat onze kunstenaars zich verwierven. Want terwijl zij op de beheersching hunner kunst vertrouwen - het is een algemeene indruk - ontbreekt hun weer al te dikwijls de natuurlijke welbron.'

In de rubriek *Bibliographie* bespreekt M.H. VAN CAMPEN de *Gooische Dorpsvertellingen* van WALLY MOES; DIRK COSTER *De bloeiende verwachting* door F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE.

De Beweging.

Maart. In een *Naschrift* bij een vertaling van *Ritter Gluck*, door HOFFMANN, wijst ALBERT VERWEY de invloed van deze Duitse romanticus op POTGIETER aan (o.a. in *De Mijn van Falun* en *Onder weg in den Regen*), maar hij laat tevens zien in welk opzicht POTGIETER anders was dan HOFFMANN. - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* karakteriseert ALBERT VERWEY met grote waardering de *Verzen* van J.H. LEOPOLD: 'de zintuigelijke indruk, de diepe bewogenheid, de weidsche verbeelding, ze leven er alle onder zijn voortvloeiende rijmregels.' Deze zijn 'de zwelling en vervloeiing van een golf die nooit breekt, nooit uitslaat, maar òf zich voortdeinend aan andere golven schakelt, òf haar eigen ronding vult tot volkomenheid'.

Groot-Nederland.

April. J.L. WALCH bespreekt onder het opschrift *Nieuwe Verzenbundels* eerst de dichtergroep die *Het Jaar der Dichters* (1912) samenstelde en daarna uit hun midden J.J. DE STOPPELAAR, die hij 'een naarstig en moeizaam dichtend man van vernuft' noemt. In zijn 'kunstmatige sierkunst' vindt hij veel onechts.

De Nieuwe Gids.

Maart. In de *Literaire Kroniek* prijst W. KLOOS *Reizen* van JAC. VAN LOOY als het werk van een 'plasticus'.

Elseviers Maandschrift.

April. H. ROBBERS prijst de laatste geschriften van CYRIEL BUYSSE (*Per Auto; Van Hoog en Laag*), omdat ze zich door 'geest' onderscheiden. 'BUYSSE is een groote kracht in onze litteratuur, 't Is alleen maar een béétje jammer, dat hij dat zelf zoo goed schijnt te weten, en 't zich - in zijn bloeiend krachtbewustzijn - wel eens een weinig te gemakkelijk maakt.' - Verder beoordeelt dezelfde criticus de prozastukjes *Langs het Geluk* van ANNIE SALOMONS, knappe uitingen van het 'fin de siècle' pessimisme, waarin hij vertrouwt dat de schrijfster niet onder zal gaan.

De Tijdspiegel.

Maart. HERMAN MIDDENDORP bespreekt de roman *Harmen Riels* van RÉNÉ DE CLERCQ: hij acht het een naïef, maar volkomen mislukt boek, waarin alleen enkele détails te prijzen zijn.

Stemmen des tijds.

April. In het *Literair Keuroverzicht* bespreekt J. JAC. THOMSON *De Berg van Droomen* door ARTHUR VAN SCHENDEL. Hij wijst er op, dat men dit sprookjesverhaal niet moet narekenen om in biezonderheden de zin te zoeken. ‘Het staat mijlen ver van wat men betoog zou kunnen noemen. Zooals het ook mijlen ver afstaat van al wat realisme heet.’ ‘Het is niet zoo, dat de dichter een bepaalde wereld- of levensbeschouwing zich dóórdenkt om dan daarna voor elke abstracte gedachte een beeld te gaan zoeken dat het vertaalt. Maar de dichter beleeft die wereld- of levensbeschouwing direct in beelden, zij is hem inderdaad een beschóúwing, een aanschouwing van wat hemzelf tot verwondering aan gestalte in zijn geest vergleed.’

Den Gulden Winckel.

Maart. I. ESSER bespreekt *Julie Simon. De Levensroman van R.C. Bakhuizen van den Brink*, door de SCHARTEN's, en geeft enkele persoonlike, vrij onbelangrijke, herinneringen aan BAKHUIZEN. - P.L. VAN ECK schrijft een aankondiging van het volksboek *De Historie van Christoffel Wagenaar*, door JOSEF FRITZ uitgegeven.

Dietsche Warande en Belfort.

No. 2. In een artikel *Van een Minderbroeder die een dichter is* vestigt AUGUST COPPENS de aandacht op een nieuwe dichter, Pater HILARION THANS (geb. te Maastricht, 1884), die onlangs een bundel *Omheinde Hoven* uitgaf (1913), met een ‘prijs van Brabant’ bekroond. Dit ‘prachtige boek’ is ‘veel meer dan eene belofte’.

Leuvensche Bijdragen XI, afl. 2.

D.A. STRACKE S.J. stelt de vraag: *Hoe oud is onze Beatrijs-legende*? Hij betoogt dat de gangbare mening als zou de *Beatrijs* in de veertiende eeuw geschreven zijn, volstrekt onbewezen is. De twee ‘bewijzen’ van JONCKBLOET zijn niet steekhoudend. Dat de dichter de Mnl. *Theophilus* gekend zou hebben, is onzeker; bovendien staat ook de datering van de *Theophilus* zelf op losse schroeven. En de uitdrukking *der minnen strael*, die bekendheid met de Mnl. *Roman de la Rose* zou moeten bewijzen, komt al bij HADEWIJCH voor. - Dezelfde schrijver bestudeerde *De Assonancen in Hadewijch's Strophische Gedichten*. Van de 25 assonancen die tot nog toe in HADEWIJCH's liederen werden aangenomen, meent hij,

kunnen de meesten als tekstkorrupties geschrapt worden. Daarmee is de proef geleverd 'dat een *zeer* goede dichteres, oogenschijnlijk de beste, die wij in de XIIIe eeuw in Dietschland bezaten, in hare *zeer* ingewikkelde verzenkunst, zich wél heeft beijverd *zeer* zuiver te rijmen.' - L. GROOTAERS bespreekt met bewondering het 'reuzenhand-boek' van JAC. VAN GINNEKEN. Hij hoopt dat 'alle leeraars en studenten in de philologie deze kostbare gift naar waarde zullen schatten en in dankbaarheid aanvaarden.'

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XXXIII, afl. 1.

J.E. GILLET brengt in een studie over *De Nederlandsche Letterkunde in Duitschland in de zeventiende eeuw* vrijwat nieuwe gegevens bijeen, om te bepalen hoe onze letterkunde in Duitsland gewaardeerd werd en welke invloed er van uitging. Zijn konklusie is dat 'de bewondering die onze schrijvers in Duitschland te beurt viel, grootendeels oprecht was.' 'In lyrische en didaktische en in de verschillende soorten der dramatische poëzie is onze inwerking voelbaar.' - Een artikel van J.S. SPEYER wijst op een merkwaardige *Indische tegenhanger van het Reinaert-motief*, een verhaal uit de *Mahâbhârata*, dat evenwel onafhankelik van de *Reinaert* ontstaan is. - De Huygenskenner H.J. EYMAEL geeft een reeks uitvoerige aantekeningen op het *Costelick Mal*, een kritiese nalezing op de toelichtingen van VERWIJS, VERDAM, LEENDERTZ en HEINSIUS. - A.A. FOKKER bestudeerde *Het Papiamentoe of Basterd-Spaans der West-Indiese eilanden*, en vat de resultaten in een artikel samen, met proeven toegelicht.

Volkskunde XXV, afl. 1-4.

Dit 'jubelnummer' bevat een lange reeks van bijdragen. M. SABBE houdt de feestrede *Bij het ingaan van den vijf-en-twintigsten jaargang van 'Volkskunde*', bij portretten van de redakteurs. - J. VERCOULLIE behandelt de etymologie van *Jakken en jassen van kwidams en kwibussen*. - W. DE VREESE drukt een zestiende-eeuwse berijmde tekst af: *Die Oudt Wijsman leert den Jonghelinck*. - JOS. SCHRIJNEN wijst in '*Pauli bekeering' in het volksgeloof* 'een typisch onvervalscht fetissisme aan.' - G.J. BOEKENOOGEN behandelt *Een Antwerpsch Driekoningenlied uit de* 17de *eeuw en andere parodieën van het sterrelied*. - C.G.N. DE VOOYS drukt een Mnl. tekst af: *Het afscheid van Christus en Maria*, dat aan dergelijke taferelen in Middeleeuwse schilderkunst doet denken. - IS. TEIRLINCK vergelijkt een hedendaags dierensprookje *Wolf en vos in den vleeschkelder* met oude redakties en varianten in den vreemde. - F. VAN VEERDEGHEM bespreekt de uitdrukking *Zeeusche maeght* (= geen

maagd) bij HOUWAERT, en veronderstelt dat dit een woord *seeuwsch* = ‘tot de zee behorende’ zou kunnen zijn. - EMILE VAN HEURCK behandelt de verering van *Sint Gummarus*, in het biezonder te Lier. - ROBERT FONCKE (*Iets uit onze vroegere Letterkunde*) wijst het verhaal waarop in Str. 109 van de *Rinclus* gezinspeeld wordt, bij drie zeventiende-eeuwse schrijvers aan. - TH. PEETERS vervolgt de *Oude Kempische Liederen* (N°. 27). - VICTOR DE MEYERE vertelt, in een geïllustreerd artikel, van *Het folklore-museum te Antwerpen*. - De redakteur A. DE COCK behandelt in een doorwerkt artikel de legende: *God heeft in alles zijn inzichten*, de Vlaamse lezing van het thema *De Engel en de Eremijt*, waaraan GASTON PARIS een studie heeft gewijd.

Museum.

April. A. BEETS bespreekt de vijfde druk van VAN DALE's *Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal*, waarin naar zijn mening te veel techniese, vreemde en speciaal Indiese woorden opgenomen zijn. Ook tegenover enkele ‘ergerlijke germanismen’ als *aanhangwagen* en *aanzicht* zou hij minder toegefelikheid wensen. - C.G.N. DE VOOYS bespreekt het laatste deel van KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*.

Opvoeding en Onderwijs. Bijblad voor Taal en Letteren 1.

No. 4. JOH. VAN DINTER bestrijdt in *De algemeene menschelijkheid* de leer dat ‘over de smaak niet te twisten valt.’ - H. LINNEBANK ontleedt bewonderend de zes beginverzen van VONDEL's *Pascha*. - L.C. MICHELS meent dat het spreekwoord *De morgenstond heeft goud in de mond* uit de etymologiserende spreuk: ‘Aurora habet aurum in ora’ onvoldoende verklaard wordt. - JOH. VAN DINTER schrijft beschouwingen over *Rhythme*.

II, No. 1. TH. DE JAGER tracht het oude lied lied op de vlucht naar Egypte: ‘Wildi horen singen’, waarvan de tekst in de war is, naar zijn opvatting te rekonstrueren. - In een artikel *'n Nieuw middel voor de woordgeslachten* bestrijdt L.C. MICHELS de beschouwingen die HOLLENBERG in *De Katholiek* (Febr. 1914) publiceerde onder de titel *Levende hulpmiddelen voor het woordgeslacht in het Nederlandsch*. Hij toont aan dat de dialekten en de geïsoleerde buigingsvormen in staande uitdrukkingen gebrekkige en bedrieglike ‘hulpmiddelen’ voor de regeling van DE VRIES en TE WINKEL zijn. - JOH. VAN DINTER vergelijkt Franse en Nederlandse *Regen*-gedichten. - J.J. VERBEETEN en JAC. VAN ALPHEN komen nog eens terug op de zinsdefinitie. - H.W.E. MOLLER beoordeelt de *Nederlandse Woordelijst* (2de dr.) van KOLLEWIJN, BUITENRUST HETTEMA en SALVERDA DE GRAVE. Hij zou

daarin ook meervouden als *ziektes, gewoontes*, werkwoordvormen als *rijen, ree, gereeën*, buiging van adj. als *goud - goude* opgenomen wensen.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie.

A. JACOB deelt enige *Fransche verzen van Johan Alfried de Laet* mede, die niet alleen voor de ontwikkeling van deze jonge Vlaming van belang zijn, maar ook voor de CONSCIENCE-studie.

De Schoolwereld.

Febr. Onder het opschrift *Officiële ondeskundigheid op het gebied van taalonderwijs* geeft C.G.N. DE VOOYS een scherpe kritiek op de beschouwingen, die de Amsterdamse schoolopziener GUNNING liet opnemen in het Regeringsverslag over het onderwijs, en waarin hij een karikatuur geeft van het streven der jongeren.

Maart. J. WOLTHUIS levert in een opstel *Amsterdamse woorden* een aardige bijdrage tot de kennis van de Amsterdamse volkstaal.

Paedagogisch Tijdschrift voor het Christelijk Onderwijs.

Febr. Van een frisse geest getuigt het referaat van R.J. DIJKSTRA: *Welsprekendheíd en Voordracht in de Opleidinq*.

Die Brandwag.

15 Nov. J. KAMP geeft een brede aankondiging van *Rachel*, een bundel *Verse* van TOTIUS.

Mededeelingen van de Vereeniging voor Beschaafde Nederlandsche Uitspraak.

No. 2. In deze aflevering vindt men de volledige tekst van de voordracht, die Prof. Dr. WILLEM DE VREESE te Antwerpen hield over *Algemeen Beschaafde Omgangstaal in Zuid-Nederland*. - A. JACOB ontwikkelt zijn *Bezwaren tegen het Taalpartikularisme*, vooral tegenover H. VERRIEST en zijn aanhang.

De Amsterdammer.

12 April. F.H. FISCHER noemt VAN GINNEKEN's *Handboek* een leerboek voor het ontwikkelde publiek, en niet voor hogescholen. Hij miskent geheel de bedoeling van

de schrijver en de grootste verdiensten van het boek, wanneer hij ‘een zoo kolossale materiaal-verzameling als Dr. VAN GINNEKEN wil, een even kolossale verspilling van tijd en kracht’ noemt, en zelfs spreekt van ‘des heeren VAN GINNEKEN's stoffig ideaal’. Eigenaardig voor de geest van onze universiteiten is de uitspraak van deze doctor in de Nederlandse letteren: ‘Wat hebben wij in een handboek van de Nederlandsche taal met leeftijdspsychologie te maken?’

C.D.V.

Hoe zijn anglicismen te beschouwen? (*Vervolg van blz.* 131).

Sedert het begin van de achttiende eeuw stijgt het gezag van de Engelse kultuur. Staatkundig was het overwicht van Engeland voor goed gevestigd: de republiek had voortaan te volgen, in plaats van het Europees evenwicht te bewaren. Geleidelik dringt het inzicht in de grote betekenis van de Engelse letterkunde door. In 1712 werd SIDNEY's *Apology for Poetry* - vroeger door RODENBURG bewerkt - door J. DE HAES vertaald; in 1728 en 1730 volgen twee vertalingen van MILTON's *Paradise lost*, door J. VAN ZANTEN en L. PALUDANUS. Voor de gelijktijdige Engelse letterkunde ontwaakt een levendige belangstelling. Merkwaardig is het, dat Franse uitwijkelingen hier te lande, bij wie VAN EFFEN zich aansloot, de weg banen voor de Engelse geschriften, door die in het Frans te vertalen. Weldra volgen vertalingen van Spectatoriale vertogen, zedekundige en godsdienstige geschriften, romans en gedichten in lange rij, SWIFT, ADDISON, STEELE, RICHARDSON, DEFOE, SMOLLET, GOLDSMITH, POPE, THOMSON, YOUNG waren hier te lande geen onbekenden.[1)]

Er mag wel eens op gewezen worden dat de achttiende-eeuwse Nederlanders, ook als ze geen Engels verstonden, in staat waren een

1) Aan DE HOOG's tweede deel ontlenen we de volgende keuze van jaartallen en feiten: *Gulliver's Travels* werden vertaald in 1727, verscheidene *Spectatoriale geschriften*, door P. LE CLERC, tusschen 1734 en 1744, RICHARDSON's *Pamela* in 1742, zijn *Cl. Harlowe* en *Charles Grandison*, door STINSTRA, tussen 1752 en 1766. *The Vicar of Wakefield* werd in 1766 vertaald door SIMON DE VRIES, die propaganda maakte voor Engelse taal en letteren, en zelfs 'te Oxford met het doctoraat in de wijsbegeerte vereerd werd' (DE HOOG II, blz. 150). LUBLINK DE JONGE vertaalde THOMSON's *Jaargetijden* (1768 en 1787) en YOUNG's *Nachtgedachten* (1766); BETJE WOLFF vertaalde VAN BLAIR (1764), CRAIG (1770), POPE (1772 en 1783), SMOLLET (1782); van OSSIAN verscheen al in 1793 een vertaling. Verder vond ik nog vermeld een vertaling van HUME's *History of England* en van DODDRIDGE's preken (1748). Zie voor vertaalde toneelstukken de lijst in WORP's *Drama en Tooneel* II, blz. 333.

belangrijk deel van het Engelse geestesleven te volgen. Onze beste auteurs, VAN EFFEN en BETJE WOLFF, waren, bij al hun Franse beschaving, doortrokken van Engelse geest; maar tegelijk had de vertaalde Engelse letterkunde een publiek helpen vormen, dat hun proza op waarde wist te schatten. In *De Denker* van 1770 komt een brief voor van een Gelderse dame met een Amsterdammer getrouwd: zij leest bij voorkeur Franse boeken, want de Hollandse zijn zonder smaak, de Engelse, 'als die van DODRIDGE, YOUNG, HERVEY, BENNET', te melankoliek; maar haar man verdiept zich 's avonds 'in zijne *Hollandsche* en *Engelsche* Bibliotheek'.[1)].

De persoonlike betrekkingen tussen Engelsen en Hollanders zijn sedert de zeventiende eeuw niet verminderd. De roem van onze oude universiteit trok nog steeds vreemdelingen: niet minder dan 2000 Engelsen hebben in de achttiende eeuw te Leiden gestudeerd[2)], waaronder mannen van naam als FIELDING en GOLDSMITH.[3)] Omgekeerd werd de opvoeding van menig voornaam Hollander voltooid door een reis naar Londen.[4)]

In het maatschappelik leven zien we de Engelse mode en gewoonten veld winnen naast en in konkurrentie met de Franse. In LANGENDIJK's *Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden* zegt de oude ERNST verwijtend: 'Men doet toch alles op zijn Fransch', waarop KWISTGOED plagerig antwoordt: 'Neen, op zijn Engelsch ook'. In de tweede helft van de eeuw komen de Spectatoriale geschriften dat bevestigen. In 1774 draagt een dame, naar de laatste smaak gekleed 'Engelse of Franse schoenen, met Engelse of Franse steenen gespen versierd, Engelse of Franse hoepelrokken'. Verder lezen we van 'haar memorieboekje dat uit Engeland is overgewaaid', van 'propre Engelsche looplaarsjes', terwijl de heren een 'lange Engelsche rotting' dragen en bij de harddraverijen gekleed zijn in een 'Engelsche rok'.[5)] 'Engelsch schoensmeersel was in die dagen het non plus ultra, in den vorm van tabletten.'[6)] In 1776 klaagt zelfs *De Vaderlander* over een ware

1) Aangehaald door J. HARTOG, *De Spectatoriale Geschriften* 2, blz. 71-74.
2) DE HOOG, a.w. II, blz. 149.
3) Zie HARTOG a.w., blz. 145.
4) Uit *The Traveller* geeft DE HOOG een citaat om te bewijzen dat de Engelsen op de Nederlandse kultuur neer begonnen te zien. Vgl. daarmee wat HARTOG (a.w. blz. 209) meedeelt: Volgens een Engelsman was Nederlands 'een bedorven dialect van het Hoogduitsch, dat alleen gesproken werd door het gemeene volk, aangezien fatsoenlijke lieden Fransch of Engelsch spraken.'
5) Zie HARTOG, a.w. achtereenvolgens blz. 77, 100, 165, 138, 181.
6) HARTOG, a.w. blz. 180.

anglomanie: ‘Een goed burgerman mag immers niet minder dragen dan een Engelsche hoed, een Engelsch (Manchester) kamizool en broek, en een Engelsche lakensche rok met Engelsche stalen knoopen in den winter, en in den zomer een pakje van goed Engelsch grein; een paar Engelsche kouzen met Engelsche gespen aan de knieën en op de schoenen; en kan men geen Engelsche schoenen krijgen, ook die moeten in naam en fatsoen te minsten Engelsch wezen - bij luiden van hooger rang is alles Engelsch aan het ligchaam niet alleen, maar ook op de tafel en in huis.’[1] Eerst na 1780 komt er een tijdelike kentering, door de anti-Engelse stemming, maar zelfs in de strijd tegen de Engelse fabrikaten, door de zogenaamde ‘Oeconomische Tak’ volgde men een Engels voorbeeld.[2]

Opmerkelik is het nu, dat we in dit tijdperk zo weinig Engelse modewoorden aantreffen. Dat ze er geweest zijn en verloren gingen, is moeielik aan te nemen: daarvoor hebben we in de Spectatoren te nauwkeurige waarnemers. De oorzaak zal wel zijn dat de Engelse namen voor de meeste gebruikers, die geen Engels verstonden, te vreemd klonken. Bovendien waren een stortvloed van Franse modewoorden sinds lang ingeburgerd. Hoeveel van de nu nog gebruikelike, en later te noemen woorden uit de achttiende eeuw dagtekenen, is moeielik te zeggen, zolang niet lexikografies de ontwikkeling nagegaan is. Van de nu verouderde tekende ik aan: bij VAN EFFEN *nieuwspapieren*, bij LANGENDIJK en elders de metaalnaam *pinsbek*, uit een klucht de dranknaam *flip*[3], bij WOLF en DEKEN de dansnaam *Hornpipe* en de *Vauxhal*.[4] Blijkens de spectoriale geschriften is *koffiehuis* in de achttiende eeuw gevormd naar het nu verdwenen Engelse *coffeehouse*. DE HOOG noemt nog *dollond*, een soort verrekijker. Gelijk al opgemerkt werd, dient men ook rekening te houden met de woorden die tegelijkertijd, of achtereenvolgens uit het Frans èn het Engels ontleend kunnen zijn. Op het einde van de eeuw werd het woord *Maatschappij* door *Societeit* vervangen en dat geschiedde misschien nog meer onder Engelse dan onder Franse invloed.[5] Zo kan

1) Aangehaald door HARTOG, a.w. blz. 180.
2) Zie HARTOG a.w. blz. 167-168. Het streven werd gesteund door een uit het Engels vertaald boekje (door BODDAERT, in 1776).
3) VAN VLOTEN, *Ned. Kluchtspel* III, blz. 313. Misschien ook *'t Engels viertje* (een dansnaam?), aldaar III, blz. 325.
4) Deze beide namen werden in de 19de eeuw vernederlandst: POTGIETER gebruikt al *horlepijp*, de Schoolmeester, in ‘Het Paard’ *foksaal*.
5) Vgl. HARTOG a.w. blz. 191. Dat kan ook gelden voor woorden als *Magazijn* (= tijdschrift), *manufakturen, park* enz.

sjees, volgens VAN WIJK uit zeventiende-eeuws Frans, opnieuw in de achttiende eeuw uit het Engels overgenomen zijn - men denke aan de samenstelling en spelling *Postchais* - wat door de *ee*-klank des te waarschijnliker wordt.

Bij de zeemanswoorden is schifting weer moeielik; alleen van een woord als *brik* weten we, door het onderzoek voor het *Ned. Wdb.*, dat het op het einde van de 18de eeuw uit het Engels overgenomen werd.

Gedurende en onmiddellik na de Franse tijd heeft de Engelse invloed hier te lande waarschijnlijk weer een laagtepunt bereikt. TOLLENS en STARING lezen en vertalen wel Engels, maar van intieme omgang kan moeielik sprake zijn. Met meer kans van slagen zou men anglicismen kunnen nasporen bij BILDERDIJK, die in Engeland verblijf hield. Behalve het zonderlinge woord *kroot* (een Oud-Kelties snaren-instrument, Eng. *crowd*), in het *Ned. Wdb.*[1)] vermeld, vond ik bij DE JAGER[2)] het woord *brink* (‘op den brink van 't gapend graf’), volgens BILDERDIJK's taalkunde uit *be-ringen*, omboorden, ontstaan.

Sterker wordt die invloed door de bekoring die de Engelse romantiek weldra ook voor onze jongere auteurs krijgt. Aanvankelik leert men BYRON uit Franse vertalingen kennen, maar het duurt niet lang of velen gaan zich op het Engels toeleggen om SCOTT en BYRON te kunnen lezen en vertalen. De Amsterdammers juichten in 1829 de beroemde Engelse toneelspeelster SMITHSON toe; de *English Literary Society*, door NAYLER gesticht, werd gesteund door de hoogleraar N.G. VAN KAMPEN en de jonge dichter JACOB VAN LENNEP;[3)] een stroom van vertalingen, in tijdschriften en almanakken en in afzonderlike uitgaven, getuigde van levendige belangstelling. Onze jonge schrijvers zijn in hun eerstelingen vol bewondering voor hun Engelse voorgangers: de humoristen zien naar STERNE en LAMB, de kopiïsten van het dageliks leven naar DICKENS. De toekomstige onderzoeker van het anglicisme vindt hier een breed en weinig ontgonnen terrein[4)].

De eerste sporen van de vreemde invloed zijn gewoonlik de aanhalingen in de oorspronkelike vorm en de opzettelik gebruikte vreemde

1) Deel VIII, 367.
2) *Over den invloed, van Bilderdijk's Dichtwerken op onze taal*, blz. 104.
3) Men leze daarover het aardige tafereel in POTGIETER's *Leven van Bakh. v.d. Brink*,[1] blz. 205 vlg.
4) De slothoofdstukjes van DE HOOG's tweede deel zijn verre van volledig, en veel vluchtiger bewerkt dan de voorafgaande tijdperken. Voor BYRON's invloed hier te lande verwijst hij (blz. 244) naar een hoofdstuk van CH. GOSLER in een boek van Prof. OTTO WEDDINGEN.

woorden. Bij de laatste dient men te letten op het motief van de gebruiker. Tussen het modieus-aanstellerig gebruik en het gebruik uit een drang tot nauwkeurige uitdrukking of uit artistieke behoefte zijn tal van overgangsvormen. Bij de studenten KNEPPELHOUT en BEETS, bij de jonge POTGIETER zal er vaak een naieve pronklust in het spel zijn. Zo spreekt KNEPPELHOUT van een *groom*, een *Newfound-lands-dog, the fat boy*, ik zag zelden meer *unconfortabels* (*Stud. Typen*, 1ste dr., blz. 150, 153, 242, 352), HILDERBAND, in zijn *Camera*, van '*every inch gentleman*'; een tijdgenoot schrijft in 1842 over de *fashionableste* honden, de *would-be* Dominé's steek. Vooral bij vertaling is er veel kans dat Engelse zinswendingen ongemerkt insluipen. Dat is b.v. het geval in POTGIETER's HAZLITT-vertaling, waarin JACOB GEEL een aantal anglicismen aanwees.[1] POTGIETER maakt zelfs, naar Engels model, een woord *tweelicht* (schemering). Maar evengoed kan, na verdieping in Engelse lektuur, het vreemde woord meer voor de hand liggen, meer in de gedachtenkring of de gevoelsfeer van het ogenblik passen dan het eigen woord. Dat schijnt mij bij POTGIETER herhaaldelik het geval te zijn: er zal wel geen schrijver in de negentiende eeuw aan te wijzen zijn bij wie dit soort citaten-anglicisme zo sterk ontwikkeld is. Daarbij dreigt telkens het gevaar, dat het in een hebbelikheid ontaardt, vooral bij navolgers. VAN VLOTEN, de ijverige taal-zuiveraar, waarschuwt in een boekbeoordeling van 1853 tegen 'het geheel noodeloos en ijdeltuitig gebruik van uitheemsche uitdrukkingen', en haalt als afschrikwekkende proeven uit CHONIA's boek over KAMPHUYZEN aan: zij zijn van *sterner stuff*; 'immers, *his heart was there', 'at home'*, 'gij waart de *vulgar crowd*, den grooten hoop vooruit'. De criticus zinspeelt blijkbaar op POTGIETER als hij zegt dat deze 'gemaakte schrijfmanier' in de mode gebracht is door 'een begaafde hoofdwerker in den *Gids*'.

Het zou niet onmogelik zijn dat een dergelijke neiging bij BUSKEN HUET door POTGIETER's invloed begunstigd is.[2] DE GENESTET spreekt in zijn *Fantasio*-periode van *sweet-heart* en *honey-moon*.

Diepergaand en veel moeieliker na te gaan is de invloed op eigen woordgebruik, woordvorming of woordvertaling naar Engels model, vertaling van vaste uitdrukkingen, vergelijkingen en beelden, zin-

1) Zie *De Gids* 1906 III, blz. 420.

2) Zonder opzettelik onderzoek tekende ik o.a. aan, uit *Lit. Funt.* IV, 43: 'men *tift* met graven'; 'het leven van al deze lieden is *ready made*' (Men lette er op, dat HUET hier over DISRAELI schrijft!); uit de roman *De Bruce's*: de middagmaaltijden waren *rather gloomy* (blz. 51); 'er is een *drawback*' (blz. 89).

konstruktie enz. Systhematies is dat alles nog nooit onderzocht. Wel vond ik enige verspreide opmerkingen, die op het spoor kunnen brengen. DE HOOG wijst op de ‘kernachtige, ietwat gekunstelde adjectieven’ in VAN WINTER's vertaling van THOMSON's *Seasons* (1769).[1] J. HOEKSMA vestigde in zijn proefschrift over *Jacobus Bellamy* terloops de aandacht op STERNE-aanse woordvormingen als *gebediableerd, geloevesteind*.[2] N. BEETS verweet J. VAN LENNEP, dat de voorbeeld-spreekwoorden van zijn kapitein PULVER niet de echt Nederlandse vorm hebben (... zei de boer), maar de Engelse, naar SAM WELLER's model (... als de boer zei),[3] Door zulke waarnemingen te vermeerderen en te ordenen zou men Engelse invloeden op letterkundige taal leren vaststellen, en een schifting leren maken tussen het individuele of tijdelike en het meer algemene of duurzame. Een schrijver en vertaler als de geboren Engelsman LINDO verdient dan biezondere aandacht: men heeft zelfs wel beweerd dat hij meer vertaald Engels dan Nederlands schreef. Bij de vertalers zou men onderscheid moeten maken tussen hen die uit onbeholpenheid of haastigheid tegen het Nederlandse taaleigen zondigden, en die met kunstenaarsbedoelingen toenadering toonden tot Engelse woordvorming en zinsbouw. Een belangrijke, maar moeielike vraag is: hoever strekt de invloedsfeer van zulke letterkundige taal? M.i. niet zo heel ver. Voor de eerste helft van de eeuw hebben we een vingerwijzing in de *Kakographie* van B.H. LULOFS (1841), die tegenover tal van germanismen geen enkel Engels woord, maar alleen enige ‘spraakwendingen’ geeft, die hoogstwaarschijnlik zeldzaam geweest zijn.[4] In 1873 weet HEERIS in zijn *Cacographie* slechts enkele anglicismen te noemen, o.a. *handzaam* en *misfortuin*, woorden die blijkens tegenwoordige ongebruikelikheid niet diep indrongen. Ongetwijfeld zal die invloedsfeer zich in de laatste veertig jaar uitgebreid hebben, door allerlei faktoren, die we weldra nader zullen beschouwen.

In dezelfde tijd toen de Engelse letterkunde gezag en invloed herkreeg, werden ook op maatschappelik gebied tal van betrekkingen hernieuwd. Handel en verkeer herleefden; de Engelsen werden weer onze leermeesters en leveranciers op velerlei gebied: de stoomboot en

1) A.w. I, blz. 220.
2) Blz. 138 noot.
3) *Na vijftig jaar*, blz. 133.
4) In de derde uitgave, die ik raadpleegde, op een halve blz. genoemd (blz. 46-47).

de spoorweg leerden we door hen kennen; onze industrie werd op Engelse leest geschoeid; Engelse wetenschappelike standaardwerken werden als toongevend aanvaard en bestudeerd. Bij het nagaan van het anglicisme als maatschappelik verschijnsel is weer het eerst nodige dat we de verschillende taalkringen zoveel mogelik uit elkaar houden.

Wanneer we de zeemanstaal vooropstellen, geschiedt dat voornamelik omdat deze groeptaal waarschijnlik vrijwat woorden bevat die uit de vorige eeuwen dagtekenen. Tot de vaktaal in engere zin behoren de woorden die op het schip betrekking hebben: *bakzeilhalen, blekhol* (*black hole*), *durk* (= hoosgat), *davit* (balk, waaraan de sloepen gehangen worden; zie *Ned. Wdb.*), *gijn* (= takel, met de w.w. *gijnen, ingijnen*)[1)], *hog* (= bezem) en *hoggen*[2)], *kits* (een vaartuig), *klipper*[3)], waarschijnlik ook *log, loggen* en een groot aantal samenstellingen (b.v. *loglijn*)[4)], *reeling, reiltop, schoener, treiler*.[5)] Moderner zijn: *mailboot, paketboot, stomer* (naast *stoomboot*), *tank-stomer, bunker, winch*[6)], *stoom-trawler* (een aardig voorbeeld van dubbele ontlening, naast het oudere *treiler*), *voorlongroom*, bekend uit de schetsen van WERUMEUS BUNING.

Dieper gaat de invloed, wanneer uitroepen en kommando-woorden overgenomen worden: *allehens* aan dek, *all right, ready, stop, full speed* (verhollandst: volspied). Matrozenwoorden zijn ook waarschijnlik *boddie, brits* (‘voor de brits krijgen’ ‘op de brits geven’) *bottel*,[7)] *money*, het twijfelachtige *watjekow* (uit *what you call*?). Naar men mij meedeelt wordt tegenwoordig aan de Maasmond zelfs het woord *jumpen* (op een schip springen) gebruikt. In de verbreiding van dranknamen als *brandy, grog, rum, whiskey* zullen matrozen wel een belangrijk aandeel gehad hebben. Wellicht is ook het woord *herrie*, dat omstreeks 1800 op komt duiken, langs deze weg in de algemene taal

1) Het *Ned. Wdb.* noemt nog vijf samenstellingen met *gijn*.
2) Zie VAN LENNEP's *Zeemanswoordenboek*. Het *Ned. Wdb.* kent alleen *hoggen* = to clean a ship's bottom with a hog.
3) Bij S. GORTER vond ik nog de spelling *clipper*.
4) Zie de Woordeboeken. Het *Etym. Wdb.* (FRANCK-VAN WIJK) noemt *log* een ‘internationaal woord,’ teruggaande op het Arabies. In het Mnl. ontbreekt het nog.
5) DE HOOG noemt nog, maar ten onrechte *tuien, tui-anker* (to tie) Vgl. het *Etym. Wdb.* van FRANCK-VAN WIJK.
6) Uit een artikel over de stuwadoorswet tekende ik onlangs het meervoud *winchen* aan; uit een artikel in de N.R.C. het ww. *bunkeren*.
7) Volgens het *Ned. Wdb.* vrij laat overgenomen (nà *bottelier, bottelarij*) door zeelieden, o.a. aan de Vlaamse kust en aan de Kaap.

gekomen. Later werd, in andere kringen het woord opnieuw als *hurry* overgenomen. Het woord *bries*, dat eerst sedert de 19de eeuw voorkomt, zou ook zijn oorsprong kunnen vinden in het Franse *brise*. (Zie *Ned. Wdb.*).

Bij het spoorwegverkeer herinneren algemeen bekende woorden als *rails, tender, waggon, lorrie, buffer, tram* (uit het verouderde *tramway*), *tunnel, stoppen* aan de Engelse afkomst van dit verkeersmiddel. Daarnaast staan andere woorden die een meer technies karakter hebben: *blok* en *bloksysteem*, de vuur*box* van de lokomotief, het *schiften* van de rails (to shift), het *opgaand spoor*.

De verschillende groeptalen van de industrie zouden afzonderlik onderzocht moeten worden. Van de aard van het vak en de aard van het voorwerp of het begrip hangt het af of een term ver buiten de vakkring doordringt of zelfs algemeen wordt. Waar een gasfabriek is, kent ieder woorden als gas*fitter* en *cokes*; petroleum- en water*tanks* zijn weer wat minder bekend. De Scheveningae *pier* heeft dit woord ook in de landprovincies bekend doen worden. De snelle verbreiding van de fiets maakte dat niet alleen *safety* en *bicycle* (nu al verdwenen) en *tandem*, maar ook onderdelen als *frame, free-wheel*, (*up*)*step* spoedig hun gebruikskring zagen verwijden. Natuurlik is de kans op vernederlandsing of vertaling groter, naarmate ze meer volkswoorden worden: *free-wheel* werd *friewiel* of *vrijwiel*; (*up*)*step* werd *opstap*. Geheel verhollandst is het familiare *kar* (*karretje*) voor fiets. Zelden hoort men meer *toeclips, trouserclips* (broekhaken), *gearcase, gearing* (versnelling). Daarentegen is het woord *handle* (bij de motorfiets) weer ingeburgerd, en schrijft men dus reeds *hendel*. Een aardig voorbeeld van zeer snelle verbreiding - waarbij vooral de pers meehielp - is het woord *film*, dat elk bioskoop-bezoeker kent. Onlangs ontmoette ik reeds het werkwoord *affilmen*.[1] Daarentegen zullen termen uit de moderne Engelse villa-bouw (*cottage, hall*) uit Engelse tuin-aanleg (*ray*-gras) weer beperkt blijven tot bezitters en kenners van Engelse, villa's en tuinen. Met het kantoorbedrijf komen velen in aanraking; vandaar dat *typiste, type-writen* (vernederlandst tot *tiepen* of vervangen door het purisme *machineschrijven, tikken*) weer ver doordringen.[2] In handelskringen weet

1) De Commune werd *afgefilmd* (*N. Rott. Cour.*). Waarschijnlik naar analogie van *afdraaien*, maar ook *afbeelden* kan meegewerkt hebben. Verdwenen is daarentegen het woord *dissolving-view*, dat omstreeks 1870, blijkens het gebruik door BUSKEN HUET en VOSMAER, een algemeen bekend woord was.

2) Uit een advertentie in het *Handelsblad* tekende ik aan: Juffrouw gevraagd, bekend met *typewritten* en stenographie.

ieder wat een *safe deposit* of een *safe* is,[1] een *postbox*, en een *accountant*. Uit het Engelse bankwezen kwamen de woorden *cheque* en *banknoot*, later vervangen door *bankbiljet*. Door de tentoonstellingen leerde men, behalve *jury*, ook het woord *stand*, (étalage) kennen. Militaire woorden die hier doordrongen, zijn *dumdum* en *dreadnought*.

Er zijn ook techniese woorden die binnen zeer enge grenzen blijven. Ieder kent en gebruikt de produkten van de drukkerij, de spinnerij en de weverij, maar zeer weinigen kennen de machinerieën van het drukkers- en textielbedrijf. Woorden als *black* (een lettersoort), *linotype, multiplate, autoplate* zijn raadsels voor alle niet-vakmannen. In de textiel-industrie wemelt het van Engelse woorden; uit een Verslag van de Arbeids-inspektie tekende ik aan: *hopperfeeder, lattice feeder, porcupine feeder, scutcher, slubbing-frame, intermediate-frame, rovingframe, selfactor, cop, bale-breaker, waste-breaker, willow, opener, lap, derby-doubler, hoist, economiser, batching machine, licker-in, frontdoor, sliver lap machine* enz. Het zou een afzonderlik en deskundig onderzoek vereisen, als men na wilde gaan welke termen in deze industrie van 't begin af Nederlands geweest zijn, welke geleidelik vernederlandst worden, welke een eigen Nederlandse term naast zich krijgen - door de fabrikant bedacht, of onder de arbeiders spontaan opgekomen - en welk verloop de konkurrentie tussen de vreemde en de eigen term gehad heeft. Het genoemde *Verslag* bevat daarvoor maar schaarse gegevens. Werkwoorden als *strippen* (*stripwals*) en *twijnen* (*twijnmachine*) zijn natuurlik ingeburgerd. In plaats van *willow* wordt later het arbeiderswoord *afvalduivels* genoemd; *fibre-extracting-machine* staat alleen ter verklaring van *pluismachine*. Uit andere industrieën die verplichting aan Engelse voorbeelden hebben, zijn ongetwijfeld nog vrijwat Engelse woorden op te diepen. DE HOOG vermeldt nog: *puddlen* (ontkolen, in de ijzerindustrie) *flens* (verbindingsrand van metalen buizen) *robber* (plaatsnijdersgereedschap) en *weespijp*, een eigenaardige vernederlandsing van *waste-pipe* (spuipijp van de warmwaterbak), *flintglas* (hardglas) *donkey-man* en *koker* (plaatwerker, uit *caulker*). Verder de techniese landbouwterm *drillen* = in rijen zaaien (inheems?).

De wetenschappelike vaktaal zal vooral dan Engelse invloed vertonen, wanneer Engeland, vroeger of nu, door baanbrekende geleerden of toongevende boeken de begrippen stempelde. Men denke b.v. aan de staathuishoudkunde (ADAM SMITH, STUART MILL) met termen als: *Manchesterleer, Malthusianisme, pauper, pauperisme, levensstandaard*,

1) In een advertentie (N.R.C.) las ik al de samenstelling *safe-kast*.

gouden-, zilveren standaard, koöperatie, aan het Darwinisme (*struggle for life, survival of the fittest*). Bij het nagaan van die invloed moet dan niet alleen gelet worden op de vreemde woord, maar ook op de 'Lehnübersetzung.' *Freetrade* werd in VISSERING's werken nog verduidelikt door 'vrije handel'; nu is de term geweken voor *vrijhandel*. Het woord *lodger* (bewoner van een huurkamer) is verdwenen met de kieswet die het in zwang bracht. *Folklore* kreeg als konkurrent *volkskunde*. Moeielik te vervangen termen als *slang* (volkstaal) of *mimicry* (zelfbescherming van dieren, door aanpassing aan de omgeving) blijven meestal vreemd: door hun geleerd karakter wordt ook de vreemde klank gehandhaafd. In de letterkundige wetenschap wijzen we op *ballade, bard* (beide al internationaal in de 18de eeuw) *robinsonnade, humor, humorist, romantiek, essay, bombast*,[1] *blanke verzen* (letterlike vertaling, naast: rijmloze verzen).[2] Het jongste 'letterkundige' genre is de *detective*-roman. In andere wetenschappen zijn waarschijnlik eveneens Engelse woorden te vinden. Mij werd o.a. meegedeeld dat in de astronomie *flash* een internationale term geworden is.

Engelse invloed op de samenleving blijkt op verschillend gebied. Parlementaire instellingen en zeden richtten zich veelal naar Engelse voorbeelden. Woorden als *parlement, minister, motie, reces, debat, club* zouden wij door het Frans hebben kunnen leren kennen, maar waarschijnliker is de Engelse afkomst. Eigenaardig is dat het woord *public spirit* in 't begin van de negentiende eeuw - toen het begrip hier nog zo weinig bekend was! - als onvertaalbaar gold: zo vinden wij het o.a. bij KINKER.[3] Ongetwijfeld Engels zijn: *budget* (ook met het Franse akcent *budgét*: grotendeels verdrongen door *begroting*) *debating-*

1) Eigenlik een stofnaam; figuurlik: gezwollen taal. Blijkens de plaatsen in het *Ned. Wdb.* (uit VAN DER PALM, GEEL, VAN LENNEP, POTGIETER) is het woord alleen in de laatste betekenis in de 19de eeuw overgenomen.
2) Op een ander plan staan woorden, die hier bekend geworden zijn door Engelse lektuur of vertalingen, als: *lilliputter*, een *Pecksniff, Vanity-fair*. Nog verder af staan namen uit de Engelse geschiedenis, zoals *Rondkop (Roundhead)* dat DE HOOG in zijn lijst opneemt. Dat staat op één lijn met *Whigs, Tories, Fabians, suffragettes, homerule* en dergelijke. Nader komen weer woorden als *Dissenter*, omdat men die ook wel toepast op Nederlandse sekten buiten de staatskerk, of *Kwakers, Methodisten* en *Bruinisten* (uit *Brownist*), omdat wij die hier te lande gekend hebben.
3) In *De Herkaauwer* 1815-1817: Iets over het *Public Spirit*. Niet lang daarna bezigt GROEN VAN PRINSTERER de uitstekende vernederlandsing: *burgerzin* (1829). Maar later schijnt hij met de letterlike vertaling 'publieke geest' hetzelfde te bedoelen.

club, leader, maidenspeech, meeting, platform, speech, whip (vertaald als ‘zweep’), *Premier*, een verkiezings-*cry*. Op het verwante gebied van de journalistiek vinden we: *pamflet* - waarbij het akcent zou kunnen wijzen op bemiddeling van het Frans - *reporter, interview* met de afleidingen *interviewer* en *interviewen*. Dat de drankbestrijding grote verplichting aan Engeland heeft blijkt uit de termen. *teetotaller, local option*, maar het demokraties karakter van deze beweging maakte dat zulke zonderling klinkende woorden weldra vertaald werden tot *geheelonthouder, plaatselike keuze*.[1)] Door de arbeidersbeweging drongen mèt de begrippen ook de termen *koöperatie, toynbee-werk, boycotten, strike, lock-out, sweater* en *sweating, truck-systeem, meeting* door. Zolang ekonomen en politici ze gebruiken, blijven ze Engels; in geschriften voor het volk of uit het volk moeten ze weldra wijken voor inheemse. Mogen we CREMER geloven - in zijn *Hanna de Freule* - dan gebruikten de arbeiders omstreeks 1870 het woord *strikken*; nu is *staken* het enige woord. In de arbeiderspers wordt geregeld gebruikt: *uitsluiting, gedwongen winkelnering* (als purisme van bovenaf gekomen) en zelfs *zweetstelsel. Geschoolde arbeider* verving *skilled labourer*; in *eerste-klas-arbeider* is het Engelse model nog te herkennen.[2)]

Het *Heilsleger*, dat zich tot de laagste volksklassen richtte, heeft begrijpelikerwijze zijn titels en termen onmiddellik vertaald of vernederlandst: vandaar dat in die kring wel voornamelik alleen vertalings-anglicismen te vinden zullen zijn.[3)] Daarentegen zullen Engelse woorden eer ongedeerd blijven in kringen die *spiritisme* of *Christian Science* geïmporteerd hebben.

Bij de invoering van nieuwe zeden of instellingen zal men meestal beginnen met overneming van het vreemde woord, b.v. *paying guest*, dat eerst in de laatste tijd door ‘betalende logé’ vervangen wordt Maar het is ook mogelik dat dadelik bij invoering een nieuw woord bedacht wordt. De *boy-scouts* zijn hier niet anders dan *padvinders* genoemd. Schrijft men over een nieuwe instelling die nog uitsluitend Engels is, dan ligt het voor de hand dat men het vreemde woord gebruikt. Onlangs (11 April 1914) schreef de *N. Rott. Cour.* over de

1) Deze term schijnt het te winnen van de oudere vertaling: *plaatselik verbod*.

2) Woorden als *kabaal* en *utopie*, van Engelse afkomst zijn al vóór de 19de eeuw internationaal. In de volkstaal kreeg het eerste de eigenaardige Hollandse betekenis *lawaai*. In de oorspronkelike politieke betekenis van samenspanning is het zo goed als verdwenen.

3) Een analogievorming is *Heilsoldaat* dat evenals *Heilsleger* in het *Ned. Wdb*. ontbreekt.

Public Trustee, en moest dat omschrijven als ‘openbaar curatorschap voor groote en kleine boedels als wettelijke instelling’.

Een gebied waar ieder dadelik aan denkt wanneer van Engelse invloed gesproken wordt, is de *sport*. Wedrennen en watersport, boksen en fietsen, *cricket, crocket, football, rugby, tennis, golf, hockey* werden op Engels voorbeeld beoefend en werden dus onder begeleiding van een stroom Engelse woorden ingevoerd. Men kocht het spel-materiaal van Engelse firma's, men las reglementen in het Engels, en zelfs waar vertaling gemakkelik was of Nederlandse woorden voor de hand lagen, handhaafde men in de hogere, meest Engels kennende kringen waar deze sport beoefend werd, de vreemde taal. Zo sprak men van *match, record, handicap, jury, refery, umpire*, van *trainen, starten, spurten, racen, pacen, scoren, tossen, peddelen*. Elke tak van sport kreeg ook zijn eigen terminologie: bij de wedrennen kent men de *jockey*, de *bookmaker*, de *steeple chase*; bij de watersport blijft men de boten met Engelse namen noemen: *giek, skiff, sculling* boot, *werry, yacht*.[1)]

Belangrijker dan een volledige opsomming van alle termen in de verschillende takken van sport gebruikelik - waartoe meer ‘vak’- kennis nodig is dan ik bezit - is de vraag naar de geschiedenis van die termen. Hoe meer het spel inburgert, des te meer worden die woorden als Nederlands eigendom beschouwd, of door Nederlandse vervangen. De vernederlandsing van klank en akcent is een natuurlik proces; de vertaling of vervanging geschiedt deels onopzettelik, deels onder puristiese invloed van sportverenigingen en sportbladen. Deze faktoren zijn het nagaan waard. Ik herinner mij nog goed hoe wij vóór 25 jaar als Burgerscholieren en Gymnasiasten in de eerste periode van het cricket- en footballspel geurden met al die Engelse woorden: wij spraken nooit anders dan van *umpire, scorer, football* enz. Aan de volledige Engelse terminologie werd nog niet getornd: dat hoorde bij het spel en klonk wel sjiek. Ondertussen is het voetbalspel - ook in de taal - gedemokratiseerd, terwijl het *cricket* nooit een volkspel werd, en de oude termen behield. Nu staat het meer gedistingueerde en duurdere *tennis* op het standpunt waar vroeger het *football* stond: een rechtgeaard tennis-speler spreekt niet alleen van *set* en *game*, maar moet, al verstaat hij geen Engels, leren zeggen *fifteen, forty* enz. Volgens een sportkenner ziet men evenwel hetzelfde verschil als tussen voetbal en cricket zich, in mindere mate,

1) Dit woord heeft het Engels van het Nederlands ontleend, maar de tegenwoordige spelling in sportkringen bewijst, dat het nu als Engels gevoeld wordt.

ontwikkelen bij lawn-tennis en golf. ‘Bij tennis, sedert lang druk gespeeld, dringt het Hollandsch, schoon langzaam, door, bij het nieuwe golf is er, zoover wij weten, zelfs nog geen poging gedaan om Hollandsche benamingen te vinden.’[1)]

Over de taal van de roeisport zegt dezelfde schrijver: ‘Bij het roeien zien wij in den laatsten tijd, vreemd genoeg, het Hollandsch terrein verliezen. Allerlei termen, die een twintig jaren geleden, althans in verscheiden kringen, Hollandsch luidden, ziet men in de laatste jaren, in de kranteverslagen, veelal door Engelsche vervangen.

Zoo sprak men intertijd geregeld van het inpikken, nu doorgaans van de *catch*, vroeger van herstellen, nu van *recovery*; vroeger van de afvaart, de boei van afvaart, nu van de *start*; vroeger van het doel of de boei van aankomst, nu telkens van de *finish*. Laatst gewaagde een verslaggever zelfs van den *referee*, inplaats van scheidsrechter, blijkbaar niet wetende, dat de Engelschman bij het roeien niet van *referee*, maar van *umpire* spreekt. Waarom heeft men het tegenwoordig ook voortdurend over *heat*, en gebruikt men niet afdeeling of kamp?’

Hier komt het purisme van deze sportman in botsing met het betere inzicht dat uit de vorige aanhaling bleek. Zolang de roeisport een echte luxe-sport is, beoefend door jongelui die geregeld voeling houden met de Engelse sportwereld, zal het anglicisme in die kringtaal moeielik te verdrijven zijn. Daarmee is niet gezegd dat het purisme van boven af, vooral door de sportbladen gesteund, zonder invloed blijft. Wie dat eens na wilde gaan, zou het best op voetbalterrein terecht kunnen. Ik beschik niet over voldoende gegevens om de feitelike toestand vast te stellen: daarvoor zouden waarnemingen in verschillende delen van ons land nodig zijn. De nieuwe termen hebben natuurlik een moeielike strijd met de gangbare vreemde. Wilde men de sportverslagen geloven, dan zou het zeer gewoon zijn te spreken van *opgooi, doel, doelpunt, doelpunten, doelverdediger, schot, vrije schop, strafschop, hoekschop, voorhoede, linksbinnen en -buiten, voorwaarts, midden*. Maar veel van die termen behouden lang of altijd iets officieels, ze blijven taal-op-papier.[2)] ‘Op het veld’ - zegt de aangehaalde sportkenner - ‘hoort men niet anders dan van “corner, keeper, back, offside” en zoo voorts. En zelfs de jongen op straat, die een met touw omwonden prop papier tusschen twee opgevouwen jassen door-

1) In een artikel *Sporttaal*, uit *Neerlandia* 1913.
2) Eigenaardig en begrijpelik is, dat men ze wel vindt in jongensopstellen, als ze het ‘gekleed’ vinden in de verslagstijl van hun sportbladen te schrijven.

schiet, weet van geen strafschop, maar wel van een “penaltie”, “pelantie” of hoe hij het woord verder radbraakt.’

Daarnaast kan ieder op straat horen dat niet *doel*, maar *kool* of *ko* het gewone woord is. Toch zijn, volgens dezelfde zegsman, bij het voetbal een aantal namen er goed ingegaan: *doel* hoort men naast *goal, middel-voor* naast *centre forward, spil* naast *centre half-back, strafschop* naast *penalty*, enz.; *scheidsrechter* heeft *referee* nagenoeg verdrongen, *grensrechter linesman* enz.

In hoeverre dit juist is, laat ik daar. Naar het mij voorkomt, zullen woorden als *referee, center, centeren, record* niet zo licht verdwijnen, terwijl woorden als *supporter, cheers* ook in de sportbladen gehandhaafd blijven.[1)] Het einddoel van de puristen zal bij een reeds ingeburgerd spel als voetbal waarschijnlik onbereikbaar zijn.

Het behoeft nauweliks gezegd te worden dat de sporttermen niet tot een gesloten taalkring behoren. Liefhebbers en beoefenaars van sport vindt men tegenwoordig in alle kringen en onder alle leeftijden. Bij menigeen die aan sport gedaan heeft, vindt men in woorden als *racen, handicap*,[2)] *full speed*, in uitroepen als *ready, all right*, in kwalificaties als *fair* en *unfair* sporen van sporttaal.

Het meest verbreid zijn de woorden die op het huiselik leven betrekking hebben: kleding, voeding, woning, meubelen en gebruiksvoorwerpen. Ook bij deze groep geeft een alfabetiese opsomming een onvoldoende indruk. Eigenlik komt het bij elk afzonderlik woord aan op de gebruikskring en de ontwikkeling. Een belemmering voor het onderzoek is, dat door de lexicografen de vreemde woorden gewoonlik eerst geboekt worden als ze ingeburgerd zijn. Daarom zal men zelfs het grote *Nederlands Woordenboek* meermalen vergeefs raadplegen.[3)] Nog moeieliker zijn de woorden die op vertaling of nabootsing van Engelse woorden berusten, waarbij zich dan de vraag voordoet of ze in de oorspronkelike vorm hier ook bekend geweest zijn. Wie er bij

1) Trouwens, ook de sportverslagen zijn niet van vreemde smetten vrij. Onlangs tekende ik uit een verslag van een *Rugby*-wedstrijd aan: *scrum, tossen, penalty-kick, supporter, try, cheers*, naast de purismen: *doelschop, doelpunt, schot*.
2) B.v. in een hoofdartikel van de N.R.C.: ‘dat de ontijdige openbaring van eigen gemis aan parlementair oriënteeringsvermogen hem leelijk kan *handicappen*.’
3) De redakteuren handelen trouwens in dit opzicht niet altijd konsekwent. Zo werden b.v. wèl opgenomen: *bottel, budget, comfort, hiep, humbug, mackintosh*, maar nièt: *bar, blekhol, boddie, bukskin, clown, donkeyman, heilsleger*. In het belang van het taalonderzoek lijkt het mij geraden, niet al te puristies te zijn.

zijn lektuur op let, kan aardige opmerkingen maken. In een roman van GERARD KELLER vond ik b.v. *easy chair*, dat dus ± 1870 in gebruik was, maar nu geheel vergeten raakte voor de vertaling *gemakkelike* (of luie) *stoel.* Uit VOSMAER's *Vlugmaren* blijkt dat in 1875 de *typewriter* hier te lande bekend werd, maar ook dat gelijktijdig het woord *schrijfmachine* ontstond.[1)]

Wanneer wij in de volgende regels een poging doen om de Engelse woorden te rangschikken, dan zal daaruit blijken, ook al gaan we de woorden niet afzonderlik na, dat er in de negentiende eeuw, vooral in het laatste kwart, een stijgende invloed van de Engelse kultuur en mode merkbaar is. Hetzelfde verschijnsel zien we in Frankrijk en Duitsland. Toen het materiaal voor dit artikel grotendeels verzameld was, kwam mij het boekje *Engländerei in der deutschen Sprache* van HERMANN DUNGER in handen[2)], en ik werd getroffen door de opmerkelike overeenkomst, niet alleen van de taalkringen, maar zelfs van de overgenomen woorden. Alleen is de invloed in Nederland vroeger waar te nemen.

Omstreeks 1840 vertoont zich, evenwijdig met de Engelse sympathieën in de letterkunde, een opkomende Engelse mode. Een symptoom daarvan is de naamgeving. F. NAGTGLAS[3)] vertelt dat men omstreeks 1825 de vaderlandse meisjesnamen bij voorkeur verving door Franse en men dus hoorde van Mimi's, Jacqueline's en Margo's, maar ‘toen een twintig jaren later de Engelse letterkunde meer invloed kreeg, kwamen er Mary's, Betsy's en Nelly's. Met de mannennamen is het, hoewel minder opvallend, evenzoo gegaan.’ In de *Camera Obscura* spreekt tante STASTOK nog van een ‘Engelsch hemd’ - zonder de Engelse naam! - maar HILDEBRAND kent een *cloak*, een *macintosh, everlasting*-schoenen, *spencer, waterproof* en *Bath-papier*. Als men sedert 1840 de ontwikkeling - of liever de grillen - van de mode naging, dan zou men zien dat de alleenheerschappij van de Franse mode voorgoed gebroken is, en dat vooral na ± 1880 de Engelse mode veld wint. De rijtuigen die HILDEBRAND in de Hout ziet verschijnen, dragen behalve de *tilbury* bij voorkeur Franse

1) *Vlugmaren* III, blz. 141. VOSMAER geeft de voorkeur aan *schrijftuig*, maar dit bleek doodgeboren. Andere voorbeelden, met onbekende geboortedatum, zijn: *prijspotloden (price-pensils), gemberbier (gingerbeer), stemgember* en wellicht *roomijs (ice cream)*.
2) Tweede, vermeerderde druk van 1909 (Berlin - Verlag des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins).
3) *Wat het was en wat het werd* (1894), blz. 25.

namen[1], maar weldra komen de *brik* (break), *brougham, phaeton, drosky*[2], de *dogkar* (dogcart) en de *victoria*.[3] Hoe vluchtig zulke modewoorden zijn, blijkt als we in de lijst van DE HOOG vermeld vinden: *cardigan, chesterfield, mary stuart, pamela, stanhope, wellington*, die een kwijnende of plotselinge dood gestorven zijn, om weer voor andere plaats te maken.

Een andere groep zijn de eigennamen van paarden, begrijpelik door het Engelse karakter van de wedrennen, de namen van hondensoorten: *terrier, fox-terrier, bull-terrier, bull-dog, collie, pointer, setter, spaniel, Newfoundlander*[4], en eigennamen van honden.

Natuurlik was het niet alleen de mode die hier een stroom van Engelse artikels bracht. De overweldigende vlucht van de Engelse industrie maakte inlandse en andere buitenlandse konkurrentie moeielik of onmogelik. De vele Engelse namen van geweven stoffen zijn daarvan een bewijs: *karsaai, duffel, bukskin, molton, calico, cheviot, lancaster, manchester, merinos, pilo, gonje, jute, shirting, bevertien, axminster* (tapijt), *cover coat, floss-zijde* en wellicht *sits*. Daaronder zijn zowel stoffen voor luxe als voor volkskleding. Bij de laatste zien we begrijpelikerwijze de sterkste vernederlandsing. Algemeen krijgt *lancáster* Nederlandse klank en akcent; in Groningen wordt *mánchester* tot *meséster*, in Drente wordt *everlasting* tot *evverlast*, met de *ă* van *dak*.

Naast de praktiese Engelse uitvindingen, die met Engelse namen ingevoerd waren, als *plaid, sjaal, front, cape, waterproof*-regenjassen en schoenen, *combination* (hemdbroek), *ulster*, komt als sportkleding de *shirt* en de *jersey*, als modieuse kledingstukken de *smoking*, en voor dames de *reform*- en *tailor-made*-kostuums.[5] De prijskoeranten en uitstallingen van de *Liberty*-magazijnen maken *homespun*- en andere stoffen met hun Engelse namen bekend (b.v. *velvet, velveteen*).

Door de Engelse handel en industrie werden bekend: *pleet* (plate), *teakhout, rubber, sunlightzeep, kodak* (fotografietoestel),[6] *tumbler* (glas),

1) Vergelijk de aardige kollektie rijtuignamen van ± 1840 bij NAGTGLAS, a.w. blz. 109.
2) Al in KLIKSPAAN's *Studententypen*, eerste druk I, 122.
3) Prof. SALVERDA DE GRAVE deelde mij mede, dat in zijn jeugd te 's Gravenhage ook *sociable* (met Engelse uitspraak) voor een soort tentwagen gebruikt werd.
4) KNEPPELHOUT gebruikt nog: *New-found-lands-dog* (Stud.-Typen I, 242).
5) Bij DUNGER (a.w. blz. 23-24) vindt men onder de rubriek *Kleidung und Stoffe* nog vrijwat meer woorden, waarvan er verscheidene hier te lande in kleiner of groter kring wel bekend zullen zijn (*raglan, sweater, knickerbockers* enz.) Hij wijst er ook op, dat de Engelsen voor *smoking* (jacket) *dinner jacket* gebruiken.
6) Ook *snapshot*, een konkurrerende term van *instantanee*, werd hier bekend.

blocknotes, stop-watch (voor het oudere *chronometer*), *compost* (mest), *macadamweg, portland*(*cement*).

Winkeliers die Engelse artikelen invoeren en verkopen - men denke b.v. aan de vele praktiese Perry-artikelen, b.v. de *city-bag* - hebben licht een voorkeur voor de ongemeen-klinkende vreemde namen. Ze spreken niet meer van *nouveauté*, maar van *latest novelty*, en kondigen dat niet meer aan in hun *étalage*, maar in een *show-room*. Een *tailor* is weer een graad deftiger dan een *tailleur*; een '*coiffeur*' houdt zich nu bezig met *shaving* en *shampooing*. Een fabrikant vindt schoen*cream* anders en voornamer dan ordinair schoensmeer. In advertenties leest men b.v.: 'ontvangen nieuwe vloerzeilen en *inlaids*'. De Engelse opschriften op de voorwerpen zelf kunnen meewerken om de naam te verbreiden, zolang er geen Nederlands fabrikaat voor in de plaats gekomen is. Vandaar een advertentie als: 'Gevraagd een typiste voor de bediening van het *Keyboard* eener *Monotype.*'

Nederlandse handelaars gebruiken soms voor eigen waar opzettelik Engelse namen, òf omdat het 'gekleed' staat voor een nieuw artikel - b.v. Verkade's *tapers* (d.i. aanstekers, eig. kaarsen) - òf omdat men in prijskoeranten en advertenties met Engelse klanten rekening houdt, b.v. *full-cream* kaas, naast het Nederlandse *vol-vette* kaas.

Wanneer in onze grote steden door hotels en handelszaken Engelse opschriften worden geplaatst als *American Hotel, Bodega Company, British Store, American Shoe stores*, dan gebeurt dat niet alleen om vreemdelingen te lokken, maar ook omdat het voornaam staat. Op de wagens van de *Standard Oil Company* is dit opschrift niet vreemd, maar zonderling is het opschrift *Pure oil company of Holland*, dat ik onlangs bij het Zwolse station zag.

Het menu, zowel het dagelikse als het niet alledaagse, vertoont steeds meer Engelse woorden, zowel voor eetwaren (*biefstuk, rumsteak, rostbief* of *roastbeef, corned beef, pudding* of *podding, plumpudding, sandwich, jam, (mixed) pickels*[1)], *peerdrops, arrowroot, marmelade, pepermunt, kerrie, cakes*), als dranken (*rum, pons* of *punch, grog, brandy, cherry-brandy, sherry, whisky, toddy, bowl, flip, twist*[2)]; biernamen als *stout, ale, porter*; onthoudersdranken als *kwast* (uit *lemon-squash*). Bij de inrichting van een hotel maakt men een *lift* en een *watercloset*; in onze huizen

1) Als afleiding ontmoette ik: 'gepeperd en *gepickeld*.' Figuurlik werd *mixed pickles* wel gebruikt als rubrieknaam in een Studenten-Almanak.
2) Op het 'menu' van een *Bar* vindt men nog een reeks *American mixed drinks*, met Engelse namen, die bij de 'fijnproevers' bekend zijn. (Zie H. DUNGER, a.w. blz. 22-23).

kennen we de *verandah, stores, pichpine* slaapkamermeubelen, de *vacuum-cleaner* (weldra *stofzuiger* genoemd) en een *baby-box* (tot *looprek* herdoopt); het twaalfuurtje of koffie drinken heet deftiger *lunch*; de dames gebruiken bij de *afternoon-tea* of *five o'clock tea*[1] een *teacosy* (tot *teemuts* vernederlandst); de heren gebruiker na den eten een *after-dinner*. Elke stad heeft zijn *lunch-* en *tea-rooms* en *bars*; elke kermis een *cake walk*. In grote steden vindt men een *skating-rink*. Tegen Kerstmis volgt men soms de gewoonte om de *mistletoe* op te hangen. Uit Engeland drong ook de *pic-nic*, de *garden-party* en de *fancy-fair* door. Men danste of danst de *Washington-post*, de *cake-walk*, de *one-step* of *two-step*; men speelt met zijn *partner boston* of *whist* en gebruikt daarbij de Engelse termen.

Met de laatste voorbeelden zijn we midden in het 'deftigheidsanglicisme', in de kringen van *high-life*, van de *upper ten*. Men vindt het dan een kenmerk van biezondere sjiek, te spreken van een *groom*[2], een *nurse*, een *boy* en een *baby*, van *lady-like, gentleman-like*, van een *lady-killer* en een *globetrotter*, van *home* en *hobby* of *hobby-horse*, in plaats van 'stokpaardje'.[3] Het zijn de kringen waar men zich graag *quite-English, tip-top* kleedt, *tennist, flirt* en *tea-t*, en al wat *shocking* is verafschuwt. Dit loopt inderdaad uit op een anglicisme uit aanstellerij, waarop de puristen terecht hun pijlen richten.

Achter deze mode, die, als elke mode veel vergankeliks heeft, schuilt een dieper gaande kultuurinvloed. Omstreeks 1840 was het kennen van Engels nog een voorrecht van weinigen; omstreeks 1880 was een geslacht opgegroeid, dat door een opleiding op Gymnasium en Hogere Burgerschool evenveel van het Engels kende als de grootvaders van het Frans. Boeken, tijdschriften en kranten werden in veel ruimere kringen verspreid; het aantal vertalingen nam sterk toe. De letterkundige beweging van '80 wekte nieuwe belangstelling voor Engelse poëzie. In toenemende mate raakte men bekend met Noord-Amerikaanse toestanden en instellingen.[4]

Terecht heeft SALVERDA DE GRAVE bij zijn studie van de Franse woorden in het Nederlands als uitgangspunt genomen dat hoe per-

1) Daarvan werd afgeleid het werkwoord *tieën*, dat men nauweliks meer Engels spellen kan.
2) Dit woord is al vrij oud: men vindt het al in KNEPPELHOUT's *Studententypen* en in MULTATULI's *Vorstenschool*.
3) Dit laatste zal wel 'Lehnübersetzung' zijn. In GEEL's proza vond ik nog letterliker: *hobbelpaard*.
4) Men denke aan woorden als *trust, lynchen, sky-skraper, verkiezings-boss* (uit het Nederlandse *baas*), *pragmatisme*.

soonliker het begrip is dat door het vreemde woord wordt uitgedrukt, des te krachtiger het bewijs is dat het levert van Franse invloed ten onzent.[1] Dat zulke intieme - of, zoals SALVERDA DE GRAVE ze later genoemd heeft, - 'niet-techniese woorden'[2] in de achttiende eeuw ontbreken, is een bewijs van weinig diepgaande Engelse invloed. Zulke woorden zien we ± 1840 opkomen, en ± 1880 zijn ze niet schaars meer. Onder de oudste vindt men voornamelik zulke die een onvertaalbare nuance bezitten, als *spleen* (met de samenstelling *spleen*-ziek), *cant,*[3] *sneer, would-be,*[4] *snob,*[5] *dandy*, maar daarnaast vinden *fashionable, comfort* en *comfortable, bluf*[6] en *bluffen, puzzle, humbug, blunder*. Nog een stapje verder, en we komen bij woorden als: een *beauty* (vroeger alleen het Franse *beauté*), *spirit* (daar zit spirit in die jongen), *hiep* (zwaarmoedigheid)[7], *down* (ik voel mij wat down vandaag), *plenty* (er is plenty)[8] en de eufemismen *tipsy* en *in high spirits*.

Onder invloed van boek en tijdschrift wordt dit nog sterker. Men hoort dan spreken van: *up to date; last not least*; een *self-made* man; een *slip of the pen*; de *topic* van dit letterkundig seizoen; de *great attraction*; zich *off-side* houden; *out-siders*-meningen; hij is *the right man on the right place*; een *penny-a-liner*; zijn *common-place*-goedkeuring[9]; iets verduideliker voor de *general reader*; een volmaakt gebrek aan wat de engelsen noemen 'spiritual insight'; iets dat niet zuiver 'matter-of-fact'-achtig verklaard kan worden,[10] ik ken er al de *ups and downs* van; hij heeft behoefte aan een *home*.[11]

Bij fijnere prozaschrijvers en dichters - wij zagen het al bij POT-

1) *De Franse woorden in het Nederlands*, blz. 35.
2) *Influence de la langue française en hollande*, blz. 50.
3) Zie POTGIETER, *Kritische Studiën* III, 151-152, die het onvertaalbaar noemt. Hij stelt daar *pecksnifferij* tegenover 'oud-hollandsche femelarij'.
4) Een plaats van 1842 word op blz. 165 genoemd.
5) Door LINDO vertaald met *ploert*.
6) In BERGMAN's *Ernest Staes* nog gespeld: *bluff*.
7) In het *Ned. Wdb.* opgenomen, maar, voorzover ik kan nagaan, nu reeds zeldzaam of buiten gebruik.
8) Prof. HESSELING deelde mij mede, dat hij ditzelfde woord in het Nieuw-Grieks als volkswoord aantrof.
9) De drie laatste reeds bij MULTATULI.
10) De beide laatste van HENRI BOREL, *De Gids*, Aug. 1912.
11) De beide laatste voorbeelden uit ANNA VAN GOGH - KAULBACH's *Fortuna*. Het woord *home* vond ik onlangs in een nieuw spreekwoord: 'Waar een vrouw is, daar is een *home*.'

GIETER - komt het gebruik van Engelse woorden dikwels daaruit voort, dat ze er een biezondere nuance of tekenende kracht in vinden, die een Nederlands synoniem naar hun smaak niet bezit. Wanneer b.v. VOSMAER gebruikt *trompetting oneself*, dan vindt hij waarschijnlik 'eigen lof uitbazuinen' te afgezaagd. Zulk gebruik grenst aan het citaat.[1] De taalvernieuwende dichters en schrijvers van '80 hebben soms bewust of onbewust uit de Engelse taal voorraad geput. CAREL SCHARTEN noemde in 1910[2] het werkwoord *wonderen* (zich verwonderen) in poëzie 'een veld winnend anglicisme'. HERMAN ROBBERS gebruikt *twinkeling*.[3] In de Shakespeare-vertalingen van VAN LOOY behoeft men niet lang naar anglicismen te zoeken.

Meer dan vroeger zal men ook bij journalisten, die dageliks Engelse bladen lezen, letterlik vertaalde Engelse woorden en wendingen aantreffen, b.v. 'De Turken hebben drie bruggen in de lucht geblazen'; 'een man als Kuyper, geïnformeerd als geen ander'; 'de Turksche troonopvolger bekleedt den rang van een maarschalk';[4] de *man* (korrespondent) van de 'Daily Telegraph', *prakties gesproken* (practically speaking) enz. Uit vroeger tijd (± 1870.) dagtekent *De zieke man* (de Turkse Sultan; uit *The sick man*) dat men niet meer als anglicisme zou herkennen.[5]

Uit het laatste voorbeeld blijkt dat een nauwkeurig onderzoek nog heel wat van dergelijke uit het Engels vertaalde woorden - in ruimere zin evengoed anglicismen - voor den dag kan brengen. Bezaten we een boek als OTTO LADENDORF's *Historisches Schlagwörterbuch*, dan zou dit onderzoek veel gemakkeliker zijn; Van de door DUNGER aangehaalde voorbeelden zijn er vrijwat ook vernederlandst: *blauwkous, blauwboek, vrijdenker, gele pers, gemeenplaats, volbloed, blauw bloed, zelfbestuur, ster* (in de toneelwereld), *stemvee, natuurkeuze, rolschaatsen, voorman, uitlander*. Er zijn er ook, als *zweetsysteem, wolkenkrabber, warenhuis*, waarbij de verduitsing waarschijnlik als bemiddeling

1) Een aardig grensgeval vond ik bij VOSMAER (Vlugmaren I, blz. 12): dat de schaakpartijen soms zijn neergekomen op een 'nunnery'. Hier wordt gezinspeeld op een bekende regel uit *Hamlet*.
2) *De Gids*, Mei 1910.
3) 'een twinkling van blijheid' (*De gelukkige familie* I, blz. 93); 'innige twinkelingen van verstandhouding' (*Helene Servaes*).
4) De voorbeelden zijn van CHARIVARIUS in *De Amsterdammer*. Het eerste kan ontstaan zijn onder invloed van het Afrikaanse anglicisme *opblazen*, uit de Boerenoorlog bekend.
5) Zie de gedachtenwisseling over deze uitdrukking in de *Ned. Spect.* 1870, blz. 20, 30, 34.

gediend heeft. DE HOOG noemt nog: *ezelsbrug* en *de tien geboden* (de tien vingers). Vertaald zijn ook namen van instellingen als *Industrieschool, Gezondheidscommissie,*[1] *Levensverzekeringmaatschappij* (Life insurance company) *Hoger Onderwijs Uitbreiding* (University Extension) *Bijbelgenootschap* (Bible Society).

Ook op vertaalde uitdrukkingen zal men te letten hebben, als men de Engelse invloed nagaat. *Geld maken* is blijkbaar ontstaan uit *to make money*, evenals: *dat spreekt boekdelen* uit *that speaks volumes* maar er zijn meer uitdrukkingen die zozeer op elkaar gelijken, dat het onafhankelik ontstaan onwaarschijnlik wordt, b.v. *de tijd doden* (to kill time), *hij is in zijn element* (he is in his element), *hij heeft het uitgevist* (he has fished it out), *naar komplimentjes vissen* (fishing for compliments), *zijn geld op interest uitzetten* (to put out his money at interest). Al zij hierbij wellicht twijfelachtige gevallen, de kenners van het Engels zullen de stellige wel kunnen vermeerderen. Voor het onderzoek van dit punt zou men vooral vertalingen nauwkeurig moeten bestuderen, in verband met de ouderdom van de uitdrukking. Soms vervormt zich een bestaande uitdrukking onder Engelse invloed. Wij zeggen: *dat ligt niet in mijn lijn*. Wellicht is deze uitdrukking al van Engelse oorsprong, maar stellig de vervorming: *dat is niet in mijn lijn* (that is not in my line). In de laatste jaren leest men in de arbeiderspers herhaaldelik *ruggegraat hebben* voor zelfstandig, fier zijn. Het Engelse *he has got a backbone* zal wel voorafgegaan zijn, al is het waarschijnlik dat het soortgelijk gebruik van het Duitse Rückgrat de tussentrap geweest is.

In de studie van DUNGER wordt ook gewezen op ‘gevleugelde woorden’, stereotiepe beeldspraak, aanhalingen en spreekwoorden, die uit het Engels afkomstig zijn[2], o.a. *Kennis is macht, Tijd is geld, Eind goed, al goed, Komende gebeurtenissen werpen hun schaduwen vooruit, De wens is de vader van de gedachte*. Verder: *mijn betere helft, het boek der natuur, de tand des tijds, de laatste der Mohikanen, het donkere Werelddeel*.[3] Juist door deze overeenkomst moeten we er evenwel op verdacht zijn, dat zulke uitdrukkingen ook langs Duitse wegen tot ons kunnen komen, en zelfs internationaal eigendom kunnen worden.[4]

(Slot volgt).

1) Nog in 1872 gebruikt VISSERING (*Herinneringen* III, 422) *Board of Health*.
2) BÜCHMANN's *Geflügelte Worte* leverde daarvoor het materiaal.
3) a.w. blz. 17.
4) Bij DE HOOG (a.w. I, blz. 233) vindt men een reeks onvertaalde aanhalingen, die volgens de schrijver ‘schering en inslag zijn’, maar de meeste heb ik nooit hooren gebruiken.

De Oud-Hollandse Kermisparnas.

Wij Nederlanders, zijn bedrijvig van natuur. Bij het vele negatieve, dat we van ons zelve weten, en toch niet gaarne van anderen horen, mogen we dit toch wel van ons zelve zeggen: we zijn arbeidzaam van aard. Onze handen staan naar 't werk, en als ze niet werken, staan ze in de rust: ook al een teken, dat werken het leven is. Zie onze dorpers en boeren, wier handen bedwelmd in de broekzakken hangen, en onmogelik hun petten kunnen bereiken; zie het aan hun slenterende benen, die dromerig stilstaan, zodat ze bezwaarlik uitwijken voor rijtuigen en fietsen. Vandaar dan ook, dat als die handen en voeten zijn uitgerust, terwijl nog niet het uur van de arbeid gekomen is, - op Zondagavonden of op 2e Paasdag of Pinkster-twee, ons boerevolk - in zo verre ze niet konkoursen, matchen of op andere geoorloofde wijze hun vrije uren genieten - zich lummelachtig met hun handen en voeten gedragen, uitspatten in hun woorden en in hun bewegen, buiten de schreef gaan, zich zelf niet meer herkennen, en *de onhandigheid en de uitgelatenheid gaan drijven als een vermaak*.

Er zijn volken, die ongaarne arbeiden of zo goed als niet arbeiden. Doch deze vermaken, in de ledige uren, elkander met spel en zang en dans, die, uit een natuurlike drang geboren, esthetiese lijnen zijn gaan volgen en in die lijnen blijven. Zulke vermaken bekoren de toeschouwer; en de Noordling voelt er de hartslag in van een levenspoëzie. Maar hier, in ons vaderland met zijn volksaard van degelike verstandelikheid, heeft de menigte, aan zich zelf overgelaten, buiten arbeid, zich nooit estheties kunnen vormen. In ledigheid, *zakt* het onrustbarend. De kultuur laat los; de ‘wilde’ wordt vrij; en in plaats van zich zelve met anderen in zijn menselike gaven en in zijn menselike stemmingen te vermaken, wordt de ‘medemens’ wantrouwend bejegend en in wat hem 't hoogste is en in zijn verlatenheid zijn toevlucht is, in zijn eer en in zijn zelfbewustheid, gesmaad.

Zijn onze boeren op Christelike feestdagen al slecht te spreken, het schijnt ook in de vorige eeuwen ook op andere vrije dagen steeds hommeles te zijn geweest. BREDERO waarschuwt reeds: ‘Burgers, mijdt

de Feesten der Boeren!'[1] In de Vechtstreek,[2] - *nomen est omen*, - had hij zeker, blijkens zijn *Boerengeselschap*, zulk een kermis eens bijgewoond. Vechten was het einde, en dikwels was de dood er mee gemoeid. De lezers van 'Ferdinand Huyck' weten reeds, wat de argeloze bezoeker van een boereherberg te Eemnes kon wachten; het grijpen naar een 'toevallig' in de nabijheid liggend mes, om het bij de maaltijd te gebruiken, kon de aanleiding zijn van een 'snijpartij' met een opzettelik op de gelegenheid loerende vechtersbaas, welke ongelegenheid, en dan nog hoogst moeielik, met een schenkage van een royaal rondje, kon worden afgekocht; vóór de puien hingen de uittartende messen, en heel gemakkelik nam de door de drank opgewonden of door een afwijzing geprikkelde boerezoon deze uitdaging als een gretig middel aan, om op anderen zijn overmoed bot te vieren of zijn wrevel te koelen. Doch er waren ook beroepssnijders, en amateurs; kerels, die kermis op kermis bezochten, en daar de branie uithingen, totdat ze zelf van de baan gingen, of voorgoed ongeschikt werden gemaakt, blij nog, dat ze 't van de dood ophaalden. Doordat de bazen dit 'snijen' als een soort sport beoefenden, kregen er enkelen een biezondere kunstvaardigheid in, konden werken met twee messen tegelijk,[3] en vooruit berekenen en zelfs aanzeggen, wáár, en hoe lang en diep ze de tegenstander een snee of een halve maan over het gezicht konden halen. Aan toeschouwers ontbrak het niet. Geïnteresseerden, hoe langer hoe opgewondener door de gang van 't gevecht en door 't zien van 't bloed, waarmee het leven wegvloeit, werden mede-aanvallers, partij kiezende voor degene wiens toestand het meest het eigen gemoed pijnigde, zodat allicht het tweegevecht ont-

1) Uit *Boerengeselschap* in het *Boertigh, Amoreus en Aendachtigh groot Liedboeck van G.A. Brederode Amsteldammer*, bij C. Lz. van der Plaase, 1622. De laatste strofe.

2) Immers de aanvang luidt:

> Arent Pieter Gysen, met Mieuwes, Jaap en Leen,
> En Klaesjen, en Kloentjen, die trocken t'samen heen
> Na 't Dorp van Vinckeveen.

3) Dikwels werd het mes snel uit de rechter in de linkerhand gegooid, of vice versa. Of wel, men greep het bij de punt en wierp het zo behendig, dat het trof. Zie daarover *Het koddig en vermakelijk Leven van Louwtje van Zevenhuizen, of het Schermschool der Huislieden* door GERRIT VAN SPAAN, Schoonhoven 1702, 2e uitg. Rotterdam 1752, met zeer interessante snijpartijen. ROTGANS, *Boerekermis* (uitg. 1776) blz. 61, 62 of in *De Oud-Holandsche Kermisparnas* (1823), blz. 51, 52. *De Beemsterkermis* (in *De Kermisparnas*) blz. 62. *Boere Pinxtervreugt* (in *De Kermisparnas*) blz. 95-97.

aardde in een algemene moordpartij, waar in de duisternis, het gedrang en het geschreeuw, - bij het gejammer van de meisjes en het ontzettend gevloek der ruwe en tot uiterste verbittering gebrachte getroffenen, - niet weinig de verwarring vermeerderden.[1)] Alleen, als de schoutendienaars ter plaatse kwamen en met nog harder middelen de vechtenden gedwee temden, of wel, wanneer de overwonnenen, zo ze niet machteloos lagen, benen maakten en door liefderijke handen opgenomen werden, was het met het angstverwekkend spektakel gedaan. De chirurgijns in de omtrek hadden weer werk. En menig jonkman moest zich hier te lande of elders enige tijd schuil houden, om de nasporingen van de justitie te ontgaan, wanneer het eigenaardig vermaak in een ernstige mishandeling of in nog erger was ontaard.[2)]

Ook bij het ‘jonkspel’, d.w.z. in de danszaal, in de regel de bovenkamer van het recht- of dorpshuis, waar uiteraard geschaft en getapt kon worden, maar dat op de jaarfeesten de bovenzaal inruimde voor de kennismaking der jongelieden, kwamen, onder zang en dans, bij gebruik van geestrijke vochten, de hartstochten boven; allerlei tonelen van ongebondenheid werden daar afgespeeld, en ook hier werd het samenzijn de aanleiding tot verschrikkelike gevechten, waar met los en vast werd gesmeten, en menige snee of buil werd opgelopen.[3)]

Ieder jaar herhaalden zich deze tonelen. Ieder jaar zag bij 't rijzen

1) In *het Schermschool der Huislieden*, passim. zie blz. 8, 11 (te Aarlanderveen), 23, 31, 36-38, waarin een kermisjool te Moordrecht wordt beschreven, en 't dorp op de been, de klok aan 't luïen raakt; Teun Kloppenburgs dood (47-50), blz. 83-87, op de kermis te Charlois 89-91; op de paardemarkt te Nieuwpoort; 104-106 in 't Ambachtshuis te Kralingen; de verhalen van Daan en Giel (ingeschakelde episoden in *Louwtjes Leven*) 140-146; gevecht op het Theater tijdens de Ouwerschiese Kermis; 184-185, gasterij te Oud-Beierland in een wafelkraam, en (186-188) in een Ordinaris te Rotterdam; 188-193, hevige vechtpartij in Dordt; alsmede de verhalen (voortgezette episoden) van Jan Michielsz. Slagkoek, Piet Flore Kokermond en Fop Jansz. (193-202); onderlinge kampstrijd dier snoevers (203-204); gevecht van Lekkerkerkse boeren (242-243); 267-269, gevecht van de Benschopper boeren op de Schoonhovense kermis; 272-274, Louw op de Zeedijk te Amsterdam tegen een ‘Roffiaan’; 274-279, tegen de mulder van Kortenoord, op 't jaagpad langs de Gouwe; 281-282, tegen Pleunen Kees, waarin Louw het aflegt; 289, Louwtjes broer tegen Pleunen Kees, die op zijn beurt bezwijkt.

2) Aldaar, blz. 57-289. Zie over de Schoutenjachten, het gebeurde te Oud-Beierland en te Dordt.

3) Zie aan 't slot van bovengenoemde *Kermisdichten*.

van de gouden zon de boeren en boeren-vrouwen en -meisjes, netjes uitgestreken, naar het feestvierend kermisdorp lopen of rijden[1]; doch ieder jaar zag ook de jongelingen en jongedochters soms in een niet te beschrijven toestand in de ouderlike woning terugkeren[2]. Zo trekken ook legers uit, blinkend in hun wapenen, onder gejuich en feestmuziek; zo slepen zich, haveloos en uitgemergeld, de overgeblevenen naar hun woonsteden voort.

En toch was 't feest in de harten! Niet alleen voor de komenden, maar ook voor hen, die woonden in de buurt, vanwaar de kermis uitging. De kermissen waren inderdaad jaarfeesten, markten, in grijze tijden als een bevoorrechting gegeven, en door eigen toegevoegde feestelikheden tot een hoogtijd gewijd. Het kermisfeest was een plaatselik feest geworden, waarin het dorp met zijn kerk en toren zich de jubelaris voelde, de vlag uitwoei, de klokken beierden. De straten gonsden van leven en vrolikheid; toeters gilden, orgels schetterden. De vriendelike gastvrouw wenkte. Hier was het de handel, die lokte, zooals de Beemster paarden- en rundermarkt[3]. Elders noodde het ganzetrekken[4], het vogelschieten[5], het pauw- of katknuppelen[6] tot behendigheid of tot bekijken uit. Maar ook de zakenman zelf, in stad of dorp, deelde met milde hand. De klant van buiten met wie hij ook meebracht, gezinsleden of vrienden, werd aan tafel onthaald[7]. Het meest was hij al vooruit gevraagd[8]. En op zulk een dag van ontvangst hield de gastheer de nering op de achtergrond, en ruimde hij wat hij van zijn vertrekken maar enigszins kon missen, in aan de gastvrijheid, die tafels met spijzen liet aanrichten en banken en stoelen bijhaalde[9]. Het menu was afwisselend, maar de kermisharst mocht niet ontbreken[10]. Dit was het gebraden ribstuk, dat zozeer

1) BREDERO, *Boerengezelschap*, str. 2 en 3. ROTGANS, *Boerekermis* (1776), blz. 6 en 7. *Beemsterkermis* (Kermisp. 55), waar de tocht blijkbaar van Hoorn uit per wagen over Avenhorn plaats heeft.
2) *Beemsterkermis* (Kermisp. 63), 'in 't vrolyk uchtenduur'.
3) *Beemsterkermis*, Eerste Boek, zoals ook te Voorschoten en te Nieuwpoort, (*Schermschool* 55, 89).
4) *Boerekermis*, 27-31.
5) *Boere-Pinxtervreugt*, dat bijna geheel aan dat vogelschieten gewijd is. Vgl. ook STARING's romance.
6) *Boerekermis* 31-34.
7) *Beemsterkermis*, 56-58; *Boerekermis*, 8-9; *Haagsche Kermis*, 101, 102.
8) Zie aldaar.
9) Zie *Beemsterkermis*, aldaar.
10) *Beemsterkermis*, blz. 87 waar de 'kermisharst' de eetlust 'aanlacht door 't goudgeel rundervet'. Blijkbaar ook in de *Boerekermis* (blz. 8) een runder lendenstuk. Bij KIL. *spina porci*, wat echter de 'ruggestreng' (in de Hoeksche Waard '(h)oorik') genoemd wordt. De 'harst' bij runderen is bij 't varken de 'lonje' of het 'staartstuk'.

vereenzelvigd werd met het ganse onthaal, dat men elkander noodde ‘op de harst’. Het toegediende brood kon men bovendien bij afwisseling nog beleggen met delicatessen als ingelegde haring en worst, ham of spek; bij de harst werden ook grauwe erwten gediend met rozijnen[1]; rijstebrij met pijpkaneel en suiker is nog, bij familiefeesten, een gebruikelik nagerecht[2]. Aan tafel werd mild geschonken en fris gedronken. Wijn en verschillende soorten van bier werden in kruiken opgediend. Uit de servieskast deden gekleurde glazen dienst[3].

Elders, in een particulier huis, bij de bakker b.v. of wel in een afzonderlike tent, konden de boeren met hun vrouwen of meisjes zich onthalen[4]. Daar was of daar werd een os geslacht, of een varken, al naar men beliefde. Er werd dan - want de kermis wettigde alle uitgelatenheid - verschrikkelik geschranst[5]. Het ging tegen elkaar op, en niet minder in 't drinken[6]. De meisjes woonden alles bij, waren er wel de dupe van, en liepen maar al te dikwels met bevuilde kroplappen van tafel. De jongens braakten, voordat ze konden kussen[7].

Deze onmatigheid kwam voort uit een wederom in tomeloze uitgelatenheid gevierde boerentrots. Misplaatst of niet, de gastvrijheid van het gezinsleven schreef aan het onthaal een mildheid zonder grenzen voor, waarbij de fierheid van de familiezin de levenssappen van haar

1) *Beemsterkermis*, blz. 57. Hier ook nog beschuit met suiker.
2) Zie *Boerekermis* t.a.p. en *Schermschool.* passim.
3) *Beemsterkermis* t.a.p.
4) *Boerekermis*, blz. 51. *Beemsterkermis*, blz. 68. Men kon zich ook besteden in een wafelkraam. Zie *Schermschool*, blz. 104. Ook burgers hielden gaarkeukens op die dagen.
5) *Boerekermis*, t.a.p. en *Schermschool*, blz. 184-193, en passim; de schraalgebeursden gingen in zoetelaaəstenten, of kochten de droge scharren en schelvissen aan de weg. *Haagsche Kermis*, blz. 109.
6) De *Schermschool* geeft tal van dergelijke gevallen.
7) *Boerekermis*, t.a.p. *Boere-Pinxtervreugt*, blz. 91. Over de ongebondenheid in de oliebol- en wafelkramen, waar de gordijntjes veel bedekten: *Boerekermis* blz. 11, *Beemsterhermis* blz. 58, waar de bollebuisjes nog met stroop worden verzoet, maar vooral *Haagsche Kermis*, blz. 109, 110, over het ‘vorentjes scheppen’. Ook onder 't ‘jonkspel’ als drank en dans de hartstochten gaande maken, en ‘elks drift en neiging wekt’, (*zie Boere-Pinxtervrengt*, blz. 95):

> Ginds zit een vierde met zyn meidt zoo onbeschaamt
> En geil te folen, dat zulks beesten eer betaamt.

waardigheid verspilde in een aan spilzucht verwante grootdoenerij. De achtbaarheid moest worden gemeten met vertoon, en dit vertoon geschiedde door de overvloedige opdringing van datgene wat het zinnelik genot het stralendst en het ruimste kon bevredigen. Ook aan de andere kant heerste het zelfde misverstand. De gasten deden eer aan hetgeen hun werd aangeboden met dezelfde opvatting, als waarmee hun de eer bewezen werd. Zij evenmin kenden de esthetiese grenzen. Het ‘genoeg’ werd voorgeschreven door de physieke onmogelikheid. Stuitend vooral voor ons gevoel openbaarde zich zulk een gastreren bij het dodenmaal, waar de ongebondenheid in spijs en drank en de gesprekken als in de handelingen zozeer in tweestrijd verkeerden met de stemming die zich in elk sterfhuis pleegt te laten gevoelen[1)]. Want ook dáár steeg het oude, sterke en in ruime hoeveelheid getapte bier naar de hersenen, en zo de driften niet bedwongen werden door de onpasselikheid van de zwaar beproefde ingewanden, deed de opgewondenheid hier ook de monden lasteren en vloeken, en de handen uitsteken naar los en vast, om de bewijsvoering met dadelikheden te ondersteunen[2)]. Het grote gebrek was alweer, dat al dit tafelen veel te lang duurde. Wat moest niet een twede dag brengen, waar de eerste reeds in onreinheid verzonk? Men mocht blij zijn, dat bij het lezen van het testament - zo dit er was - van de overledene, en bij wat na het onthaal en tegen het uur van scheiden geschiedde, niet

1) Uit *Schermschool*, bl. 280:.... de Vrienden, wederom in 't Sterfhuis wedergekeerd zijnde.... toog men lustig aan 't schermutseren met de kakebeenen, en dat zoo heftig, dat de Ribbestukken en Hammen in 't kort tot de beenen toe afgekloven waren; toen wierd' er Rijstebry met 'Zuiker en Kneel, als mede dikke Erten en Repje den brui opgedischt; dit al mede onzigtbaar gemaakt zynde, zat men elkanderen met Boere Kandeel, daar geen Wyn in gespaard was, wel snedig achter de vodden; het slot was Boter en Brood, Rookvlees, Osse Tongen, Groene, Kamynde, Zoetemelks en oude rotte Edamsche kaas, al waar een hartigen dronk oud Bier op smaakte: de Maaltijd geëindigd zynde, spoelde men den beker byzonder digt, en duurde dit zuipen van dit sterke Bier dat op moerige Wynoxhoofden stond, zoo lange, dat den drank naar de vliering of harssenen begonde te stijgen.... De Dragers kregen twee tonnen oud beste Bier.... - Vgl. schier alle Ond-Hollandse Kluchten, waar het op drinken en eten aankomt. Zie ook DE SCHOTEL, *Het Maatschappelijk Leven onzer Vaderen*, Hoofdstuk I (De Taveerne) en XVIII. De Kermis, waar enkele bronnen worden aangehaald.

2) *Het Schermschool*, blz. 285.... ondertussen stond tang nog rooster, nog pijp, kaars nog kandelaar mede stil, ja men haalde de groene kneppels uit de takkebossen, en de schoppen en spaden mede voor den dag, waarmede men elkanderen de armen en beenen mede aan stuk wilde slaan....

opnieuw de gemoederen door afgunst of ontevredenheid werden geprikkeld. Gelukkig wanneer men in vrede kon scheiden, en het samenzijn niet tot nieuwe veten aanleiding had gegeven. Want de boer was wrokkig van natuur, en mocht hij het geleden of ingebeelde onrecht voor enige tijd vergeten, - als het nodig was liet hij het oude gevoel met geestrijke middelen te heviger gisten, en werd het vieren van zijn wraak hem een heerlik genot[1]. De Nederlandse boer was in vele opzichten nog de oude Germaan, en 't was voor hem hoogst moeielik de vervolging en de kastijding van het onrecht over te geven in de handen der Overheid. Maar de Overheid, in de personen van de Schouten en Baljuwen, zaten er, opgescherpt tot waakzaamheid bij keur op keur, er geducht achter, vorderden strenge lijfstraffen, en lieten zich, wanneer ze een onzekere instruering van het delikt voorzagen, ternauwernood bevredigen met een stapeltje dukatons[2].

Laten wij niet gewagen van de bruiloften, en haar ‘voorspel’, waarop eveneens de kennissen werden genood. Hier maakten de jongelieden van beiderlei kunne nader kennis met elkaar, en werden er in ongebondenheid, al te overhaaste verbintenissen gesloten[3].

Op de dorpskermissen trokken inzonderheid de draaimolens en de wafelkramen de jongere en rijpere jeugd. Bij de kramen met goud- en

1) *Het Schermschool*, blz. 24-32; 63-64; 67-68; 89-91.
2) *Het Schermschool*, blz. 196, 269, 283. Straf, volvoerd aan een vechtersbaas, Ay Stootjesgat van Pendregt (de namen zijn verdicht maar de verhalen ontlenen hun levendigheid aan de werkelikheid), op 't Oude Hoofd te Rotterdam gevat, - zware geseling op het schavot, ingebrand met 't Stadswapen, de muil opengesneden, en voorts in 't Spinhuis gebannen. Geseling en brandmerking was het allereerste. Louw ziet op zijn reis, vóór 't Amsterdamse Stadhuis op één dag 5 hangen, 3 onthoofden, en 22 à 23 ‘waaizouten’, waarvan ook nog enige ‘Stads Wapendragers’ worden gemaakt.
3) In *Het Schermschool* duurt Louw's bruiloft zelve een week. Over de gevolgen het merkwaardige proces, burlesk wat vinding betreft (177-181), de vrouwepraatjes uit de buurt, welke de zaak nog verder drijven (166-177) en de vermakelike, maar als verhaal voortreffelike episode van de te hulp geroepen Kwakzalver (151-165). Ook de *Haagsche Kermis* doelt er op - 't is Mei, - wanneer de dichter zingt:

> 't Geringer soort van volk streeft samen boschwaard aan,
> In 't lommer van 't geboomt het hart eens op te halen.
> Men plant 'er meê een soort van meiboom in het groen,
> Terwijl ze elkanderen een warme vrindschap doen,
> Die tegen vrouwendag omtrent komt door te breken.

zilverwerk voorzagen de boerenmeiden zich voor hun loonpenningen van haar kostbaarheden, bestaande in haar- en doekspelden en oorpendanten[1]. Soms ook liet de milde vrijer zijn zoetelief uit de verleidelike veelheid een souvenir uitzoeken: het kon een beugeltas, een zilveren sleutelreeks of een koraalsnoer zijn. Ook zorgde hij voor de kermiskoek. Maar ook menig jonkman, die zijn jaarloon in zijn knoopbeurs meebracht, om er iets van af te zonderen voor zijn vermaak of voor zijn zondagse pronk, om met het overige, verwijderde of aanstaande trouwplannen te verwezenliken, geraakte door de opgewondenheid bij spel en drank zijn tramontanen kwijt, en sneed zich de zilveren gespen en de gouden hemdknoopjes af om ook deze te gelde te maken, wanneer het zuurverdiende en spaarzaam gepotte weekgeld door het keelgat was gejaagd of door de kegelbaan was geslingerd[2].

Want ook in het spel voerde het zelfgevoel, zich uitende in mildheid, tot de meest mateloze buitensporigheden. Regel en kunst van spel, hoe ook vatbaar voor verfijning, vergroofde tot wansmaak. Zo ging het bij de Bataven, zo ging het bij de Romeinen. Zo gaat het bij alle boerevolken, waar matigheid en arbeidzaamheid zich paren aan ongenaakbare zelfstandigheid en berekenend egoïsme. In de onvermoeide drang naar welstand, glad en geslepen met elkander omgaande en elkander steunende, lost, in afgezakte ledigheid, en bij de botgevierde oude natuurdrift, het verkregen laagje vernis gemakkelik op in het welkome alkohol, en de ruwheid wordt zichtbaar, waarmede de oervaderen het gejaagde wild doodden en onderling de jachtbuit verdeelden.

Er viel op de kermis veel te kijken. Oud-Hollands is de rarekiek, ook wel, aangezien zich door het ronddraaien van een kruk geregeld beelden bewogen, poppekas genaamd. Deze beelden stelden dikwels beroemde grootheden voor, en waren, daarmee, overeenkomstig, ook opgepronkt en met verf en verguldsel belegd[3]. Groter waren, in de steden, de tenten met wassen beelden, waarin zowel de Groot Mogol als beruchte personen, met name Stortenbeker, of reuzen als Klaas van Kieten werden vertoond[4]. Ook staatkundige simpatieën spraken op zulk een primitief toneel reeds mee[5]. Een vertoner, die

1) *Boerekermis*, blz. 11.
2) *Boerekermis*, blz. 10, 56; *Beemsterkermis*, blz. 67, 68.
3) *Boerekermis*, blz. 14.
4) Vgl. GALLANDAT, Brieven van en over Betje Wolff.
5) *Beemsterkermis*, blz. 70, 11, waar een koningsmoord wordt vertoond.

in zijn kasje een Haan een deel van de door hem gevonden versnapering laat wegdragen naar zijn hok, maar als het beest terugkomt, door een Arend met enkele andere helpers geducht in zijn kam wordt gebeten en van een deel veren wordt geplukt, weet, als hij dit tafereeltje in de jaren van de Spaanse Successie-oorlog aan zijn kijkgrage toeschouwers ten beste geeft, heel goed, waarom hij het attribuut van de Galliër, en niet dat van het Keizerrijk met vermoeide pennen naar zijn kippetjes laat wijken[1)]. Veel volks trok de gochelaar, die op een ladder, opgericht tegen een muur of heining, stond, zo hij zelf niet een paar schragen en planken had meegebracht[2)]. Dan ontbrak niet de kwakzalver of wonderdokter[3)], die niet naliet te wijzen op zijn rechtstreekse afstamming van Aesculaap, en strijk en zet verklaarde, alle mogelike landen te hebben afgereisd, alle Potentaten te hebben bezocht en gekureerd, en met allerlei ordetekenen en geschenken te zijn begiftigd, als weldoener der mensheid. Hij laat ruiken aan vlugzout en proeven van bevuilde wijn. Steeds is zijn wondermiddel het medicijn dat alle kwalen geneest, en waarvan hij alleen het geheim en de samenstelling kent. Wij passeren het ringsteken en het ganzetrekken[4)], waaraan paren op wagens deelnamen, het pauw- of katknuppelen[5)] en het vogelschieten[6)], een vermaak voor de jongens, die door hun wildheid of door hun onhandigheid -

1) *Boerekermis*, blz. 14.
2) *Boerekermis*, blz. 9. Op grotere kermissen vertoonden zich ook, als tegenwoordig ‘Reuzen’, ‘Dwergen’, vreemde of wanschapen dieren; Koorddansers, Straatacrobaten (*Haagsche Kermis*, blz. 108, 109).
3) *Boerekermis*, blz. 52. *Beemsterkermis*, blz. 58-60, waar ‘koolsap, bier en water, Met drek door een geflenst’ voor ‘puik Orivitaan’ (Orvietaan) verkocht wordt. Zie voor 't rechte ‘opsnijden’: *Het Schermschool*(151 vgg.). Vgl. ook nog *Haagsche Kermis*, blz. 106. Over hun vele ‘middelen’ tegen de ‘kwalen’ *Beemsterkermis*, t.a.p. Zeer veel geneeskracht werd toegeschreven aan urine en drek, alsook aan beenmerg van bepaalde dieren. In *Het Schermschool*, geneest een Varkensdrijver te Lekkerkerk een boer van de koorts met een *arcunum*, bestaande uit alsemwijn en extract van varkensdrek.
4) Beide op de plaat (2) in *Boerekermis*. Verder blz. 27 met burleske uitweidingen.
5) Aldaar, blz. 31-34.
6) *Boere-Pinxtervreugt*, dat gewijd is aan dit vermaak met zijn naspel (prijsuitdeling en jonkspel). Vgl. ook Starings Romance. Nog zij vermeld de kaatsbaan, *Boerekermis*, blz. 10 en *Beemsterkermis*, blz. 69, beide met moralisaties. Vgl. *Het Schermschool*, blz. 35, waar te Moordrecht, ook nog het ‘dobbelen’ en ‘koekhakken’ wordt genoemd. Zie ook *Beemsterkermis*, blz. 68, waar Jaap Jan in de hand hakt. Daar wordt ook van de kolfbaan gerept (blz. 61).

ook al weer door de kennelike staat waarin ze verkeerden - al die vermaken tot wansmakelike vertoningen maakten. Meer is van belang voor ons, dat ook de Muzen zich, ook al was het met een uiterlik dat genoegzaam aantoonde hoe ook zij ‘aan de zwier’ waren geraakt, onder de boeren mengden. Van de muziek uit de gebochelde horens en de piepende draailiertjes zwijgen wij. Maar de liedjeszanger bracht de voor zijn publiek geschikte ‘nationale poëzie’[1)]. Of de boeren zelf ook zongen? Zeker, maar evenals in onze kinderversjes, was veelal ook bij hen de tekst op een onverstaanbare wijze verminkt[2)]. Maar de kermisbard ververste de oude stoffen en bracht de nieuwe ‘voisen’[3)]. In die liederen werden allerlei gevallen behandeld, beloonde trouw, gestrafte ontrouw, aan de kaak gestelde wulpsheid, bedrogen ijdelheid, bekroonde moed, hetzij in verzonnen voorbeelden, hetzij gegrepen uit de historie, de volksmond, of uit een geval onlangs geschied in stad of land[4)]. De blaadjes met de tekst werden door de zanger verkocht; de wijs stond er bij, en hij zong ze bovendien het publiek nog voor[5)].

1) *Boerekermis*, blz 48-51; *Beemsterkermis*, blz. 61, 65-66; *Boere-Pinxtervreugt*, blz. 91-92.
2) *Boerekermis*, bz. 56: ‘Gins klonk een dorpmuziek van meer dan dartig keelen; Een wildzang zonder zin, verminkt in alle deelen.’
3) *Boerekermis*, t.a.p.
4) In *Boerekermis*: Van een hovaardige Juffer; Van een Jonker, die zijn ‘Duitsch’ vergat; Van Jonker Onvernoegd; Van Hans Poespas, de Snorker. Van een Juffer, die in de schuit in handen viel van ‘valsche speelders’.

de zaak is niet geloogen,
Maar mij van passagiers, die 't zagen, zelf verteld
Een koddig rymer heeft die klucht in rym gesteld.

En verder:

'k Heb ook historien van ouwe en nieuwe tijen,
Vol avonturen en gevallen, vryeryen,
En kampgevechten, 't zij te voet of op de meer,
Om schoone vrouwen, of om pryzen of om eer.

5) Wel koopt 'er niemand iets van al die mooje dingen?
Ontlast mijn kermismars, of moet ik eerst eens zingen?
Dat gaat 'er dan op los.

De dichter van de *Beemsterkermis* hoort zijn Muze ontwijden:

Hier staande wierde ik van een' rijmelaar ontmoet,
De vent bast uit een' mond, zo wijd als zeven monden,
Den toestand van Euroop, en Neêrlands gruwelzonden,
Hij schreeuwt tot schande van de nimfen van Parnas,
Hij was geen dichter, die Apol geheiligd was,
Hij ging voorheen ter school bij Midas domme neven,
Zo wordt de poëzij, welëer ten top geheven,
Thans schandelijk vertrapt.

Op het jonkspel hoorde men allerlei wijzen. Ook nationale als v. *Geeraardt v. Velzen* (*Boerekermis*, blz. 56), *Wilhelmus* (*Beemsterkermis*, blz. 62). In *Boere-Pinxtervreugt* zingt er een, die daardoor zelf ‘aan 't janken sloeg van *Kommertje*, zijn eigen zielsverlangen, hoe haar de wreede dood te vroeg had neergevelt.’

Tot weer een ander, om het balken te verzetten,
Een' blyder deun zong: van *den jager met zijn fretten*;
Van *Fijtje Floris*; van *Stout ruitertje rijd wech*;

Een geheel ander vermaak was het Theater. Er waren openluchttheaters maar ook bepaalde speeltenten, met waarschijnlik ook zitplaatsen, maar toch ook, zoo niet uitsluitend, staanplaatsen[1]. Trouwens voor de open theaters was het publiek ook aangewezen om te staan. De onderwerpen waren zeer verschillend. Een schrijver laat een vechtpartij zich ontwikkelen uit een vertoning van ‘Abrahams Offerande’, in de open lucht, vóór de straat, naar achteren een vaart met een modderpraam[2]. Uitvoeriger handelt Rotgans over een opvoering van

Van *Kees me vrijer* en *Ik zat laatst bij een heg*
Met mijn schoon liefje zoet, van *Wie wil hooren zingen*
Van *Jaap de Biervlieg*, en *de Vrome Kloosterlingen*;
Van *Malle Knier*, en van *Een meisje langs den kant*;
Van *'t Hups Waardinnetje* en *drie gasten uit Brabant*
Een derde liet zich op zijn beurt niet minder hooren.
. . . . . .
Zijn eerste deun was van, *Mijn hart is vol benauwen*
En toen van *Liefste lief, ó schoonste der karsouwen*;
Van *'t Koddig Waaltje*, en van *de Maagdekens van Gent*;
Van *ó Jan Dirkse* en van *Maai Huspot* wel bekent;
Jan Piet van Maslandsluis en *Arent Pieter Gijze*;
Van *Oene Vuilpruim* en *Neel Klontergat*; kus jij ze;
En hondert anderen van gelijke soort en deugt.

1) In *Boerekermis* hebben de rondreizenden een tent, de Dorpsrederijkers een open toneel.
2) *Het Schermschool*, bij een uitvoering te Ouwerschie (blz. 141-146), volgens het verhaal van Daan Krynen (episode), ‘*Abrahams Offerande*’ zelf in elkaar had gezet, en dat een zekere Wijbrand had laten drukken. Hoe het afliep: ‘.... hij zelf zoude *Abram*, ik voor *Isak*, en anderen wederom voor wat anders *ageren*: ieder zyn rolle dan besteld, dezelve van buiten geleerd, en de Kermis op handen zynde, lieten wij 'er overal Plakkaten van aanslaan: een tyd eindelyk gekomen, een braaf Toneel of Theater opgeregt, en een Bok of Ram op het zelve gebragt zynde, begondenwe, na dat we een oneindelyk getal kykers door trommelen en trompetten byeen gelokt hadden, te spelen, en dat met zulken *gracy*, of t'Amsterdam op de Schouwburg geweest was: dit eenigen tyd geduurd hebbende, viel ik, met het bovenlyf naakt, voor een hoop zant op me knien ter neder, en verwagte als Isac den slag: den Engel, die 't houte zwaard, terwyl *Abram* hetzelve ophief, moest vasthouden, al te lang sukkelende, sloeg den anderen mallen Drommel toe, en gaf me zulken vervaarlyken brui in myn nek, dat me 't hooren en zien verging, zoo dat ik met de neus voorover in 't zant storte; *wel daar zal je de Duvel voor halen*, (zeide ik) en stoof vliegens overend, rukte het mes uit, en zat er *Abram* zoo gezwind me agter de vodden, dat hy nolens volens van 't Theater sprong, en ik hem na’, enz.

'Cornutus', blijkbaar een 'sotte clucht' met een generaliserende strekking, aangezien reeds in Cornutus zelf, overeenkomstig zijn kledij en zijn woning, het tiepe wordt belichaamd[1]. Daarnaast laat hij, in een andere tent, optreden het spektakelstuk van 'Aran en Titus'. Nu was dit stuk van Jan Vos wel een echt kermisstuk. Wat zou, indien de spelers voor een keuze stonden, meer berekend zijn geweest om een woelig publiek te pakken? Dat kon alleen een 'echte draak, vol moord, verminking en verkrachting, met een gebraden prins, een gebakken Moor, fakkellicht, lijken in een put', en daarbij indruk makend door 'zijn snelle handeling, zijn afwisseling van aangrijpende en schokkende tooneelen, door zijn geestverschijningen, door het velerlei gewoel op het tooneel, niet het minst door de figuur van den Moor zelf'[2]. Terwijl de moraliserende klucht werd gespeeld door rondtrekkende spelers, werd het spektakelstuk vertoond door de dorpelingen zelf, en de vrouwerollen gespeeld door mannen[3].Daar waren onder die amateur-tonelisten 'mannen van naam', Bouwmeesters in

1) Uitvoerig in *Boerekermis*, blz. 35-43. De moraal is, dat de 'Hoorndrager' rechtskundig niet te helpen is, en troost moet scheppen uit de 'algemeenheid' van het *species*. Ook de 'dame' is tiepe, en predikt eveneens berusting. Van ROTGANS is het een charge.
2) Dr. G. KALFF, Gesch. der Lett. V, 114.
3) Uit *Boerekermis*:

> Geurt Puistebaart (let wel) gelykt een dronken zwyn,
> Maar speelt heel mooi (let wel) voor jufvrou *Roselyn*
> En Lubbertbuur, (let wel) schoon deur de kinderpokken
> Geschonden, toont heel schoon (let wel) in vrouwerokken.
> Men zag, dat zweer ik, nooit (let wel) zyn wedergâ
> Als hy de rol opsnydt (let wel) van *Thamera*, (blz. 44).

Titus werd voorgesteld door een diender van de drost, de praeses van de Kamer, en de roem van de omtrek. Van hem:

> Let, als Andronikus vervalt in razernijen,
> Dan zal hij dondren met zyn stem....

Aran is een vildersknecht, die 't geld van zijn vader in kroegen en bij meiden heeft opgemaakt:

> Hij heeft zijn tronie dik met schoorsteenroet bestreken.
> . . . . . .
> De keten, die hem als gevangen slaaf bewaart,
> Gebruikt zijn besje voor de vleeschpot aan den haard.

Met zijn verdere uitrusting, en de troon van vorst *Saturnyn*, wordt nog al gespot door de dichter. Zonder de kennis van de inhoud van 't romanties stuk is de korte beschrijving in de *Boerenkermis* niet te volgen. Een beknopt overzicht geeft JONCKBLOET. Gesch. der Ned. Lett. IV, blz. 383.

hun soort, die in hun tirannen- en heldenrollen indruk maakten met ‘een donderende stem’, en door het ‘voortreffelik’ spel door de kermisgasten als op de handen werden gedragen. De beoordelaar van deze tijd houde wel in 't oog, dat ‘kracht’ op zulk een publiek meer uitwerkte dan ‘soberheid’ en zij, die door het ‘oog’ van de toeschouwers op hun gemoed werkten, in de voorhand waren op hen, die hetzelfde zouden willen doen met hun ‘voordracht’. Trouwens, de omgeving leende zich evenmin tot de oefening of ontplooing van het ‘smaakvolle’. Een stuk als ‘Aran en Titus’ gaf bloed, hartstocht, geweld; en daarbij, hoogheid, schittering en pracht. Trok niet op elke kermis het laatste, en neigden de zinnen niet elke keer naar het eerste?[1)]

Onzedelik waren zulke stukken echter niet. De volksconscientie

1) ‘Titus en de Moor’ wordt ook genoemd op de *Haagsche Kermis* (blz. 111), gespeeld op een kamer. In het ‘Voorhout’ (blz. 108) wordt ‘de dood van Tancredo’ gespeeld voor 2 stuivers entree: bepaald volksvoorstellingen, blijkens de waarschuwing:

> . . . . . stap in, maar let aandachtig
> Want daar is niet dat aan een speeler meêr verveeld,
> Terwijl hij bezig is, en deftig staat en speelt,
> Als dat het volk gestaag met raasen hem komt stooren;

Doch de betere voorstellingen hadden plaats op het Buitenhof:

> . . . . . 't is Phebus lustpriëel
> De Haagsche Schouburg, en het Nederduitsch tooneel.
> Des waerelds spiegelglas. De vroegere tijdgenooten,
> Door wisselvalligheid uit staat, en ampt gestoten,
> Gebliksemd van den Troon in 't diepst des afgronds neêr,
> Verschijnen hier weêrom bij beurt, en leven weêr.
> En ieder leert den loop van 't los geval hier kennen,
> Ontdekt door schranderen, en Phenixdichters pennen.

werd er juist in bevredigd. De straf volgde op de misdaad. En zoveel te meer gruwelen het gemoed tot spanning en hope opzetten, zo veel te zoeter werd aan het verlangen naar een bevrediging van het rechtsgevoel voldaan. De menigte vroeg naar hartstocht, naar daden, niet naar karakter en dramatiese ontwikkeling. Vandaar dat het stuk van Vos overal volle schouwburgen trok en op het platteland de Rederijkers weer nieuw levensbloed gaf. Een nationaal-romanties spel ontbrak; stukken als die van Hooft waren te on-eenvoudig van taal en te lang in hun monologen; de eenvoudige boeren moesten wel, bij gebrek aan een ander en geschikter repertoire, zulke klassies-romantiese spelen wel verkiezen boven de hoogbrozige treurspelen van Vondel.

Ondertussen is de beschrijver van de boerekermis alles behalve gesticht over deze schepping van Jan Vos. Wat ter hemel kan een dichter, die toch uitstekende middelen vóór zich vindt bij Sophocles, Euripides en Seneca, meesmuilt hij, toch bewegen, om een gedrocht als Aran de wereld in te zenden! De woorden die hij spreekt, de raad die hij geeft, de gewetenloosheid die in al zijn zwarte voornemens voorzit, is geen praat in de mond van een tonelist, wiens spel in de eerste plaats gericht moet zijn op het opvoeden van de menigte, het intomen van haar driften, het stichten van haar gedachten. Maar wezens, die het onrecht, de ongodsdienstigheid, de onnatuurlike driften, in buitensporige taal aanpreken, moesten, in het belang van de mensenadelende kunst, voorgoed van de planken: worden geweerd[1)].

Er zijn in Rotgans' werk voornoemd, meer passages verspreid, waar de hekelaar van misbruiken voor den dag komt[2)]. Doch zo hij de

1) *Boerekermis*, blz. 47.

2) Zo bij de twee gochelaars, waar een besje ‘die lang aan 't flerezyn Noch onlangs lag te bedde, en krom van smart en pyn, Vergeet haar leed. En grinnikt in haar vuist....’

> Zoo werken ijdle klap en potsen in 't gemeen
> Veel meer op 't hart van 't volk, dan welgezoute reên,
> En stichtend onderhoud: als Heeroom eertijds leerde,
> Toen hij de kermisvreugd verfoeide en 't feest blameerde.

of bij de kaatsbaan:

> Maar weinig denkt de jeugd, bij 't vliegen van den bal,
> Hoe dat haar leven sterkt een speeltuig van 't geval
> Een kaatsbal van 't geluk. . . .

waarmee dit breder uitgewerkte thema te vergelijken is in *Beemsterkermis*, blz. 69.

roede hanteert, hij geselt er zachtjes mee[1]. In de aanvang van zijn stuk meent men dat hij zijn onderwerp op een burleske wijze zal gaan behandelen. Zo roept hij, in plaats van Apollo en de Pegasus, Silenus op zijn ezel als inspirerende geesten aan[2]. Doch niet zuiver houdt hij zich aan de eerste opzet. Ook verbreekt hij zijn kermiswandeling in het Eerste Gedeelte door een nog al brede episode: bestaande uit vrouwenpraat uit de buurt over andere klappeien, die

1) Ernstiger gaat het tegen de drankduivel, naar aanleiding van de treurige tonelen, door hem aanschouwd (*Beemsterkermis*, 13):

> Wat werkt de drank in 't volk al kluchtige gebaarden!
> Hoe kan een reedlijk hart door dronkenschap ontaarden!
> Wat brengt zij vruchte voort, verscheiden van natuur!
> Zij slijpt de wapens voor de gramschap; stookt een vuur
> Van twist en tweedragt in de menschelijke zinnen.
> Z'ontsluit het hart, en laat de vuile driften binnen.
> Zij spreidt de lustkoets voor d'onkuischheit, die de ziel
> En 't lichaam smet, gelijk een roerelooze kiel,
> Door stormen op de zee geslingerd heen en weder,
> Dan aan de wolken rijst, en stort ten afgrond neder,
> Tot ze eindlijk, op een klip geslingerd, barst van een:
> Zoo kruist een dronkert op de golven hier beneên;
> Tot zijn verzwakte kiel, ontbloot van 't roer der reden,
> Op bank of klip vergaat van ongebonde zeden.

of tegen de Mammon:

> De Geldgod, wiens altaar de vrekken daaglijks eeren,
> Week nooit Ovidius in 't metamorfoseeren:
> Hij kan zijn troetelpop, 't zij hoog of laag van staat,
> Indien 't zijn oogmerk dient, herscheppen van gelaat.
> Hij weet wanschapenheit veel luister bij te zetten,
> En kan de bruinste verf vernissen en blanketten.
> Een andren Ezons baard hoeft geen Medeaas kruid;
> Bestrijk de kin met goud, de grijze vlok valt uit.
> Of krijgt een bruinen glans, de wangen, boven maaten
> Gerimpeld, worden glad, geschaafd met zilvre plaaten;
> En vaâr of bestemoêr, ver buiten 't huuwlijksperk,
> Gaat met een jonge bloem weêr jeugdig naar de kerk.
> De Geldgod kan de bol gezwind met brein stoffeeren,
> En zonder keus of bril den nachtuil promoveeren:
> Ook schudt hij, meest geblind, zijn buil in 't honderd uit,
> En jonker Ezeloor gaat stappen met den buit.

2) Blz. 5, ook blz. 27 en 28, 29; gemengd met komiese elementen, blz. 52, 58, 59.

op haar beurt voor haar lastertaal zijn gestraft[1]. Niemand zal echter deze levendige tussenbedrijven willen missen. Ze zijn vol echt dorpsleven en vol menskundige waarneming. Evenzo laat hij het spel van ‘Cornutus’ afwisselen door een paar scènes onder het publiek, al weer even tekenend voor zijn kennis van zijn volkje, dat hij in hun dorpsvermaken nauwkeurig schijnt te hebben gevolgd[2]. Dezelfde schetsjes vermenigvuldigen zich, wanneer hij op de ‘kamer’ van 't dorpshuis de dansende paren nagaat, en eens om zich heen kijkt, wie er zich van 't dansen onthouden, en òf bedrukt neerzitten, òf hun vermaak op een andere wijze zoeken[3]. Hoe komt in al die fijne tekeningen, - voor het open toneel, in de kermistent, de klappende vrouwen vóór de deur, bij 't ganzetrekken en pauwknuppelen, en op 't ‘jonkspel’ zijn kennis uit van het menselik hart; hoe vertoont zich ook hier het nietigste boertje in zijn roemzuchtige ijdelheid! Op deze wijze wordt zijn ‘Boerekermis’ inderdaad een levensles! *Quantum est in rebus inane*! luidt het motto. Juist! In deze wereld der boerse vermaken geeft de ijdelheid de maat en de toon aan. Doch 't zijn niet de eigenaardigheden der boeren alleen die hier ten toon worden gesteld. Want dat het burleske element nu en dan plaats heeft gemaakt voor het satirieke, ontwaart men wel het best bij de scène van het ganzetrekken, waar - men lette op 't begin van 't dichtstuk - het klassieke gedoe nog eens wordt geridiculiseerd, doch, alsof dit niet duidelik genoeg ware, de dichters nog eens extra over de hekel worden gehaald. Hij verwijt ze hun hoogdravendheid, hun fantastiese romantiek, die geen werkelikheid kent; hun onderlinge naijver, hun roembejag en hun onvruchtbare holheid[4]. Ook in deze

1) Blz. 15-26, vol reëel leven en kennis van 't volkskarakter; een tegenhanger geeft in proza *Het Schermschool* in de klappeientaal der buurwijven (blz. 167-176).
2) Blz. 36, 37 en 42.
3) Blz. 54, 56, 58-60.
4) Verg. met de aanvang, waarin o.a.:

> Gy Nachtbachanten en rinkinkers, Libers knechten,
> En gy paapinnen, die met slingerende vlechten,
> Bemorst en ongekamd, als uitgelaten zwiert:
> Die met een puilend oog Godt Bacchus jaarfeest viert,
> Of plag te vieren aan den voet van zyne altaaren:
> Brooddronke wyven, die, als zinnelooze schaaren,
> In 't ruige pantersvel, gedurig Evoé
> Liet klinken over 't woud, ontwaakt verhoort myn beê;
> Komt helpt my zingen, en verlaat uw nachtspelonken:
> Uw byzyn moet myn vier in dit gedicht ontvonken:

en de evocatie bij 't pauwknuppelen:

> Help Juno,.... zie beneên uit uw bewolkte zaal,
> Saturnus dochter! hoe kunt gy dien hoon gedoogen,
> En zien den vogel hier mishandlen voor uw oogen!
> Den vogel, u gewyd, wiens grootvaâr, vroeg gewekt
> Van Thitons gemalin, door 't zwerk uw' wagen trekt;
> En spoedig heenvoert, als 't u lust in 't nederdaalen
> Den geilen Donderaar bij 't snoepen 't achterhaalen:
> Het zy hy Iö streelt, of schoone Europe onteert,
> En met zyn Leda, of Alkmene omlaag boeleert.
> Ontwaak, ô Argus. . . . . .

met de daarop toegediende strafrede, waarin o.a.:

> Dat volk (n.l. de dichters van zijn tijd) reist dagelyks naar

passage laat Rotgans voelen, dat hij het geestelik leven der dichters en geëduceerden al te veel vervreemd acht van het zich ontwikkelende volksleven zelf, dat in de hogeren van geest geen voorgangers en leiders vindt. In hoeverre Rotgans al of geen recht heeft deze vraag op te werpen, kan hier niet worden uitgemaakt. Genoeg is het, dat de 'Boerekermis' de aandacht trok, dat het gedicht in 1715 opnieuw achter zijn poëzie door HALMA werd uitgegeven, in 1726 voor de derde maal en dat het in 1776 nogmaals afzonderlik, naar de uitgaaf van Halma, bij VAN HOOGEVEEN te Leiden werd gepubliceerd. De uitgever van *De Oud-Hollandse Kermisparnas* vermeldt in zijn 'Nieuwe Druk' (1823) bij VAN KESTEREN in Amsterdam verschenen, ook nog een uitgaaf in groot octaaf van 1786. Vermoedelik wordt

Griekenland en Romen.
Zy bouwen in de lucht kasteelen, en zy droomen
Van liefde, van verstand, van schoonheid ('t is wat raars)
Van rykdom, eere en staat, maar sterven bedelaars.

of:

D'een raaskaalt van den kryg, en blaast uit volle kaaken,
Hy zwetst geweldig, en belooft ons wondre zaaken.
Hy maakt een weits begin, met schaterend gedruis
De bergen baaren, maar wat komt er voort? een muis.
Een ander heeft de min geprent in zyn gedachten,
En slyt in een gedicht wel meer dan hondert schachten:
Die rooken in zyn vuist, gesmeuld door 't minnevier
En maalen vlam by vlam op 't zwartgebrand papier.
Een ander. . . . . .

hier de Leidse uitgaaf in 8° bedoeld en is het jaartal verkeerd gelezen. Van de *Boerekermis* verscheen een, duidelik waarneembaar, pendant in *De Beemsterkermis*, door J. BARTELINK te Leiden eerst na 's dichters dood in 1774 uitgegeven, en vervolgens de *Boere Pinxtervreugt*, door F. GREENWOOD. Bij de genoemde werkjes werd ook gevoegd de *Schilderij der Haagsche Kermis*, door de toneelspeler JAN VAN HOVEN[1)], dat door WITSEN GEYSBEEK een stukje vol leven en gewoel, los, naar de 'natuur, somtijds naar de grappige natuur geteekend' werd genoemd. Van de beide andere stukken staat de *Beemsterkermis* ver bij ROTGANS' werk in de schaduw, iets hoger staat de *Boere Pinxtervreugt*. In plastiek en in een voor philologen en litteratoren, rijk en treffend specimen van taal-realisme staat het proza van VAN SPAAN in zijn *Schermschool der Huislieden* aanmerkelik veel hoger.

J.K.

Lezen.

Nog zoo dikwijls gebeurt het mij, dat iemand mij verzekert, werk van JAC. VAN LOOY, ARY PRINS, KAREL VAN DE WOESTIJNE, alléén niet te kunnen genieten, - maar als ik het hun vóorlees, ja, dán vinden ze het mooi! Dit kan alleen hierdoor veroorzaakt worden - want 'voordragen' doe ik niet! - dat ik, voorlézende, zorg dat zij althans ieder woord hóóren, ieder woord met zijn eigen accent; ditzelfde lezende te bereiken schijnt velen niet gemakkelijk af te gaan. En toch is dat de eenige manier van lezen, is dát alleen waarlijk *lezen*. Lezende moet gij u inspannen, lezende moet gij medewerken - ik herhaal: niet met uw intellect alleen, maar met ál uw zinnen en ál uw ziel. Een woord is niet maar een soort op-zich-zelf-onbelangrijke schakel in een ketting, van mededeeling of gedachte, die eerst belangrijk wordt door zijn stevigheid of zijn lengte, een woord is een symbool dat om zichzelf erkend wil worden, een woord suggereert een beeld of een gedachte, en een volzin is een harmonische samenstelling van beelden en gedachten.

H. ROBBERS (*Elseviers Maandschr.* Febr. 1914, blz. 204).

1) Deze gaf ook nog een bij SCHOTEL t.a.p. genoemde 'Rarekiek van de amsterdamsche kermis, vertoonende al de speelen, na malkander, zo als die gestaan hebben, in 't jaar 1709, begrepen in een zamenspraak tusschen een Waal en een boer'. Van de Haagsche Kermis gaf reeds in 1635 ADRIAAN VAN DER VENNE een 'Tafereel van de belaechende werelt', die ons eveneens in de lagere volksklassen bij kruiwagens en in herbergen verplaatst. Overigens hebben de *Hansworsten* en *Arlekijns* een eigen litteratuurgeschiedenis, alsook de *Kwakzalvers* en *Waarzeggers*. SCHOTEL merkt op, dat onze kennis van de kermissen evenzeer uit beschouwingen van leken en bestrijdingen van geesteliken (o.a. Simonides) is te putten als uit tal van blijspelen, maar hij is schaars in 't noemen van bronnen. Doch in stad of te land, de ongebondenheid vierde vrije teugel.

Het taalkundig geslacht.

Het was in de aanvangsperiode der moderne taalwetenschap, die toen onder de invloed der romantiek stond, dat men de talen gelukkig prees, die zich in het bezit van geslachtsonderscheiding mochten verheugen. Niemand minder dan de grote J. GRIMM[1)] noemde flexie en genus de twee faktoren, die een gelukkige afwisseling en een schone regelmaat in de taal brachten, en voor hem gold dan ook, wegens het bijna geheel ontbreken hiervan, het Engels als 'die am wenigsten poetische Sprache'. En wanneer er tegenwoordig nog mensen zijn, die in de zgn. afschaffing der taalkundige geslachten een gevaar zien 'voor volk en stam', dan mogen we in die opvatting een nawerking zien van GRIMM's oude, in dit opzicht geheel verouderde beschouwingen. Maar hoe weinig belangwekkend op zich zelf beschouwd de resten van geslachtsonderscheiding in de oude spelling zijn en hoezeer we op een spoedig verdwijnen er van hopen, ten volle verdienen ze de aandacht, indien men ze van histories standpunt beschouwt en de oorsprong van het grammaties geslacht tracht op te sporen.

Zoals bekend is, hebben we in onze taal de drie geslachten alleen over bij de persoonlike voornaamwoorden en twee er van bij het lidwoord van bepaaldheid. In vroegere tijd was bovendien een verschil van mannelik en vrouwelik bij de buigingsvormen van bijvoeglike woorden hoorbaar, ongeveer zoals dat nu nog bij de oude spelling zichtbaar is. Het geringst zijn echter de resten bij de zelfstandige naamwoorden zelf; hoogstens zal men op de znw. op *-e* kunnen wijzen, waar de *-e* in de meeste gevallen de rest van een oude vrouwelike uitgang is. Dit kan ons echter eerst helder worden, als we naar het Oud-Germaans of naar andere Indo-Germaanse talen zien, waar duidelik het geslachtsonderscheid uit de vorm der znw. blijkt; vergelijken we bv. het Nederlands met het Goties, Latijn en Grieks, dan zien we bij de mannelike woorden het volgende:

1) *Deutsche Grammatik* 3, 345.

ndl. *dag* = got. { 1e nv. *dag-s*,	lat. *hortu-s*,	gr. *ἄνϑρωπο-ς*;
ndl. *dag* = got. { 4e nv. *dag*,	*hortu-m*,	*ἄνϑρωπο-ν*.

Daarentegen het onzijdig:

ndl. *woord* = got. 1e en 4e nv. *waúrd*, lat. *bellu-m*, gr. *δῶρο-ν*.

Karakteristiek voor het Indo-Germaans is dus, dat bij het onzijdig nomin. en akkus. gelijk zijn, dat daarentegen het mannelik in de nominatief een *s* heeft en in de akkusatief dezelfde *-m*, die het onzijdig in 1e én 4e naamval heeft.

De vrouwelike znw. stemmen ten dele overeen met de mannelike, ten dele echter hebben ze een eigen vorm, die dan overeenstemt met de nom. akkus. pluralis der neutra, b.v.

1e nv. vrouwel, enkelv. got. *giba* 'gave', lat. *mensa*, gr. *χώρα*;[1] vgl. 1e en 4e nv. onz. meerv. got. *waúrda* 'woorden', lat. *bella*, gr. *δῶρα*.

Daarbij komt nog een ander eigenaardig verschijnsel: oorspronkelik werd het neutrum pluralis verbonden met een werkwoord in 't enkelvoud, vgl. b.v. bij HOMERUS: *ὅσα Φύλλα καὶ ἄνϑεα γίγνεται ὥρῃ*.

Waar aldus de toestand reeds in de Indo-Germaanse grondtaal was, daar dient allereerst de vraag beantwoord te worden, hoe komt het, dat bij het mannelik en niet bij het onzijdig een onderscheid tussen nominatief en akkusatief, waarbij dan de akkusatief gelijk is aan de nominatief-akkusatief van het onzijdig, ontstaan is? De meest aannemelike hypothese hierover is van prof. UHLENBECK[2] afkomstig: hij houdt het onderscheid tussen nomin. en akkus. voor betrekkelik jong en sekundair: het zou ontstaan zijn uit een tegenstelling tussen transitivus en intransitivus, zoals men dat tegenwoordig nog in de Baskiese talen kent. D.w.z. oorspronkelik stond het logiese subjekt in de transitivus, die als subjektscasus bij transitieve werkwoorden dienst deed, en werd het gekenmerkt door een *-s*; daarentegen stond het door een *-m* gekenmerkte logiese objekt in de passivus, die als objektscasus bij transitieve ww. en als subjektscasus bij intransit. ww. fungeerde. Dus b.v. in een zin als: 'Die man slaat zijn hond', waarin *die man* het logiese subjekt en *zijn hond* het logiese objekt is, werd *man* in het oer-Indogermaans door de *-s, hond* door de *-m* gekenmerkt, terwijl in 'De appel valt' *appel* door een *-m* werd gekarakteriseerd als subjektskasus bij een intransitief werkwoord. Daar de namen van levenloze dingen bijna uitsluitend in de intransitivus

1) Dat in deze voorbeelden de got. *-a* niet direkt gelijk te stellen is met de lat. en gr. *-a*, is bekend, maar doet hier niets ter zake.
2) O.a. in het *Museum* 6, 52 vlg.

voorkwamen, was er bij deze geen gelegenheid tot het opkomen van een transitieve kasus, zij werden de zgn. onzijdige woorden; en toen bij de niet-onzijdige woorden het *logiese* onderscheid tusschen transitivus en intransitivus door het *syntaktiese* van nominatief en akkusatief op de achtergrond werd gedrongen, moest bij de neutra de intransitivus zowel nomin. als akkus. worden.

Deze hypothese vormt ook de grondslag voor het betoog van de heer DE JOSSELIN DE JONG,[1] wiens verdienstelik proefschrift de aanleiding tot het schrijven van dit stukje is geworden. Neemt men ze aan, dan berust dus het ontstaan van het grammaties geslacht op een overoude onderscheiding in twee waarderingsklassen, die van *levend* en *levenloos*,[2] terwijl eerst in j o n g e r e tijd de -*a*, die oorspronkelik een kollektief-suffix was, zich tot een afzonderlik teken voor het 'vrouwelik' heeft ontwikkeld.[3]

Maar nu is de grote moeilijkheid, dat de feitelike toestand hier niet mee overeenstemt en nooit er mee overeengestemd heeft, m.a.w. dat er tal van woorden zijn, waarvan men niet begrijpt, waarom ze in de 'levende' en niet in de 'levenloze' klasse zijn geplaatst of omgekeerd. Gaat men, zoals de heer DE JONG gedaan heeft,[4] de Indo-Germaanse namen voor al wat met het menselik lichaam samenhangt, voor dieren, planten enz. na, dan is het onverklaarbaar, dat b.v. *neus, elleboog, zweet, steen, meer* 'levend', daarentegen *mond, knie, speeksel, goud, water* 'levenloos' zijn. Het Indo-Germaans zelf kan ons dit raadsel niet oplossen. Maar, zo heeft men zich afgevraagd, wellicht kan men tot een oplossing komen, door de talen van natuurvolken ter vergelijking te hulp te roepen, daar de overeenkomst tussen deze en de oer-Indogermanen groot moet zijn. En zo is dan op het voorbeeld van prof. UHLENBECK de heer DE JONG twee keer

1) J.P.B. DE JOSSELIN DE JONG, *De waardeeringsonderscheiding van 'levend' en 'levenloos' in het Indogermaansch vergeleken met hetzelfde verschijnsel in enkele Algonkin-talen. Ethno-psychologische studie*. Leiden, 1913. Reeds vroeger (1910) verscheen van zijn hand een studie over 'De oorsprong van het grammatisch geslacht' in het *Leidse Tijdschrift* 29, 21 vlg.
2) Anderen spreken van: bezield - onbezield, geslachtelik - niet geslachtelik, konkreet - abstrakt enz.
3) Overigens laat ik hier het ontstaan van de feminina kortheidshalve onbesproken.
4) Het komt mij voor, dat de schrijver zich hierbij had dienen te beperken tot die woorden, die, in een voldoend aantal talen overgeleverd, overal hetzelfde geslacht hebben; hier is het echter niet de plaats dit uitvoerig na te gaan.

naar Noord-Amerika overgestoken om gegevens te verzamelen betreffende enige Indianen-talen, waarvan bekend was, dat ze ook zo iets als het grammaties geslacht kenden. Het betreft het Algonkins, een uitgebreide groep van ± 40 dialekten, in 't O. en in 't midden van N.-Amerika, deels in Canada, deels in de Verenigde Staten vroeger of nu nog gesproken. De schrijver heeft zich tot 3 dialekten, het Blackfoot, het Cree en het sterk archaïese Ojibwe beperkt. En nu zien we hier het belangwekkende, reeds door prof. UHLENBECK gekonstateerde verschijnsel, dat de voor het Indo-Germaans a a n g e n o m e n onderscheiding 'levend: levenloos' bij de Algonkins werkelik nog voor hun taalgevoel léét, d.w.z. in die zin, dat 'levend' betekent 'bij de mensen-en-dieren-kategorie behorend', 'levenloos' het overige insluit. En gaat men na, hoe dit in de praktijk werkt, dan vindt men een even grillige indeling als in het Indo-Germaans. B.v. *veer* is in het Ojibwe levend, maar *vin* is levenloos; het *ei van een kikvors* is levend, maar *dat van een kip* niet; in alle drie dialekten is het woord voor *pijnboom* levend, maar dat voor *gras* levenloos.

Wordt het dus hierdoor al waarschijnliker, dat werkelik in het Indo-Germaans eens een indeling der znw. in levende en 'levenloze' bestaan heeft, het probleem zelf, waarom in dit geval een woord 'levend' en in dat geval een ongeveer gelijkbetekenend woord 'levenloos' is, wordt er niet door opgelost; er blijkt alleen uit, dat hier door de primitieve volkeren een wijze van denken gevolgd wordt, waarvan wij zijn vervreemd; het zijn de ethnologie en de psychologie, die hier de philologie moeten te hulp komen. Maar gemakkelik is de verklaring niet te geven; wil men zich beroepen op de *animistiese* opvattingen der primitieve volken, dan begrijpt men wel, hoe levenloze zelfstandigheden in de taal 'levend' werden, maar niet, hoe een deel der dingen onbezield bleef, daar het animisme toch aan *alle* wezens en dingen het bezit van een ziel toeschrijft. En dezelfde moeilikheid doet zich voor, als men uitgaat van het *vitalisme*, waarbij aan *alles* menselike eigenschappen worden toegekend, zonder dat er nog van 'ziel' sprake is. De heer DE JONG, die zeer uitvoerige beschouwingen aan deze problemen wijdt, kan ten slotte op de vraag, welke de kenmerkende eigenschap is, die de beide klassen onderscheidt, geen andere beslissende faktor aanwijzen dan al vroeger voor het Indo-Germaans aangenomen was: de onderscheiding in actief-transitief en passief-intransitief, die dus misschien ook de indeling in de Indiaanse talen beheerst. Zo kunnen we ons tenminste sommige gevallen verklaren, b.v. dat *boom*, opgevat als *voortbrenger van hout*, tot de levende kategorie behoort, daarentegen, opgevat als *hout*, tot de

levenloze. Of dat de ruwe, onbewerkte huid, die als vermomming bij het dansen in het leven van de primitieve mens een belangrijke rol speelt, actief, daarentegen de bewerkte huid passief is. Meer voorbeelden hiervan zijn te geven, maar ze zijn betrekkelik weinig in aantal in verhouding tot de vele gevallen, die duister blijven. Daarom is het te hopen, dat voortgezette studie op dit maar weinig ontgonnen terrein tot meer stellige resultaten mag leiden, zodat de nog altijd door vele geleerden aanvaarde, in de grond der zaak toch onbevredigende verklaring van het ontstaan der geslachten uit een morphologies analogieproses[1)] moet vervallen. Al is het dus volkomen juist, dat Dr. DE JONG aan het eind van zijn proefschrift de resultaten van zijn studie “niet anders dan pover” noemt, toch heeft hij ongetwijfeld goed werk verricht door van een ingewikkelde kwestie een uitvoerig overzicht te geven en daarbij aan de taalkundigen een uitkijk te verschaffen op terreinen, die buiten de gezichtskring van velen hunner liggen.

H i l v e r s u m .

M. SCHÖNFELD.

Poëzie en omgangstaal.

Over dit onderwerp heeft de dichter LASCELLES ABERCROMBIE in een vergadering van de English Association het woord gevoerd.[2)]

Daar het niet onverschillig is wie hier spreekt, wil ik een enkel woord over de spreker vooraf laten gaan.

ABERCROMBIE behoort, zoals de voorzitter van de vergadering, de Deken van de kathedraal van St. Paul zei, tot de school van werkelike jonge dichters die, naar men mag hopen, een nieuw tijdperk zullen openen in de Engelse poëzie en de grote tradities van de negentiende eeuw zullen voortzetten. ABERCROMBIE heeft met enige anderen dit jaar een nieuw driemaandeliks tijdschrift voor poëzie gesticht, *New Numbers*, waarvan nu twee afleveringen verschenen zijn. Het eerste nummer was spoedig uitverkocht en moest herdrukt worden. In beide

1) Zoals b.v. BRUGMANN aanneemt, die o.a. in zijn *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, § 437, zich over de vaagheid der nieuwe theoriën aldus uitlaat: ‘... kommt man für die uridg. Zeit kaum über einige Allgemeinheiten hinaus, wie z.B. dass Wörter für Unlebendiges, Unenergisches, Massiges gerne neutrales Geschlecht... aufweisen.’

2) Uitgegeven als Pamplet no. 27 (Feb. 1914).

afleveringen is A. een van de belangrijkste medewerkers. Naast hem staan slechts drie anderen: WILFRID WILSON GIBSON bij ons misschien het eerst bekend geworden door VAN DOORN's bloemlezing, JOHN DRINKWATER, meer bekend bij velen door krities werk, en de minder bekende RUPERT BROOKE, die in 1911 voor het eerst een bundel gedichten uitgaf.

Naar aanleiding van de pogingen om het schrijven van poëzie te onderwijzen, merkt A. op dat het karakteristiekste in de techniek van de dichter is 'de biezondere wijze waarop dichters woorden gebruiken'; zij verstaan de kunst woorden in hun verzen een eigenaardig en ongewoon leven in te blazen. Het eigenaardige van poëtiese diktie is dat het van deze sekundaire kracht van woorden en van woordverbindingen oneindig veel meer gebruik maakt dan de taal van het proza. Hij onderscheidt deze twee krachten of waarden van het woord in *kinetiese* en *potentiële* kracht. Iedere zin in een vers is als een granaat uit een kanon geschoten; daar hebt ge beide soorten van kracht: de kinetiese in de beweging van de granaat, de potentiële in de menging van stoffen waarmee de granaat geladen is. Zo gaat het ook met poëtiese diktie. De beweging van de zin is zijn grammatiese betekenis: het kinetiese. Maar de zin is ook geladen met potentiële kracht door de wijze waarop de woorden zijn verbonden zodat ze ontploffen wanneer de zin zijn doelwit treft: de geest van de lezer. En nu is diktie dichterlik naarmate het die potentiële kracht bezit.

Als voorbeeld geeft A. dit: in proza kan men zeggen - Life is like a man play-acting. Maar SHAKESPEARE zegt van het leven dat het is

> a poor player
> That struts and frets his hour upon the stage.
> Dat betekent hetzelfde, maar het is niet hetzelfde.

De vraag is nu: Is er een deel in de taal dat meer dan andere aan poëzie die potentiële kracht kan verschaffen?

A. merkt op dat men vrijwel algemeen van gevoelen is dat de tijd in de Engelse poëzie waarin de elektriese levenskracht van de woorden het meest wonderbaarlik tot uiting kwam, de periode is van koningin Elisabeth. En hij vraagt: Is het niet waarschijnlik dat de oorzaak ervan hierin ligt dat de poëzie van die tijd in zo intiem kontakt leefde met de omgangstaal van die tijd? Poëzie was toen één met het nationale leven. In latere tijd leefde de poëzie meest in een afzonderlik hoekje, en werd een afwijking van het normale leven:

en toen ontwikkelden zich bij de dichters de bezwaren tegen volkstaal.

A.'s konklusie is dat de poëzie groot gevaar loopt als het niet hoofdzakelik berust op de omgangstaal van zijn tijd. Want de potentiële kracht die de woorden bezitten komt voort uit het gebruik, uit het verband van de woorden met handelingen. Geen twee handelingen zijn dezelfde; maar de woorden er voor kunnen wel dezelfde zijn. Zo worden woorden telkens gebruikt voor licht verschillende handelingen, en zo wordt een woord een naam voor een eindeloze reeks variaties en gradaties van betekenis, met tal van subtiele associaties.

Natuurlik is hier de bedoeling niet de omgangstaal tot een afgod te maken. Het feit dat een woord gebruikt wordt in de omgangstaal is niet voldoende om het geschikt te maken voor poëties gebruik. Als voorbeeld daarvan gebruikt A. het woord *bicycle*. Het zal weinig dichters biezonder geschikt voorkomen voor een vers. Waarom niet? Het zègt niets, het is een nieuw woord, en het heeft geen tijd gehad om die potentiële kracht te verwerven, die voor poëzie noodzakelik is. En welke omgangstaal bedoelt ABERCROMBIE? Is het uitsluitend wat wij vaak Algemeen Beschaafd noemen? Allerminst. In plaats van een definitie geeft ABERCROMBIE, zoals een dichter past, een illustratie, een illustratie trouwens die ook voor taalkundigen een definitie ontbeerlik maakt:

Een poosje geleden vroeg ik twee mensen die de villa kenden waar ik logeerde, wat voor bloem een van de rozen daar had: ik vroeg een dominee en een arbeider. De dominee zei: ‘Oh, it 's an awfully jolly little thing.’ De arbeider zei: ‘Oh, it 's an innocent little blow.’ De arbeider gaf me het beste idee van de roos als hij in bloei was.

E. KRUISINGA.

Boekbeoordelingen.

P. Sipma. Phonology and Grammar of Modern West Frisian. (Oxford University Press. - 1913). Prijs 10 sh.

Dit boek is uitgegeven door de ‘Philological Society’. Volgens de inleiding is het in de eerste plaats bestemd voor Engeland, ‘waar de aanverwante dialekten worden gesproken’. Verder is het geschreven voor allen die belang stellen in taalstudie, terwijl zoveel mogelik rekening is gehouden met de behoeften van de Friezen zelf. Het is ingedeeld in drieën: Part I geeft fonetiek, Part II grammatika, Part III teksten met fonetiese transkriptie, en een Fries-Engelse woordelijst.

In het foneties gedeelte worden beschreven de klanken van het modern Fries, of liever daarvan ‘the main dialect (my own, slightly normalized)’. Aangezien zich in dit dialekt nog verscheidene variaties voordoen, door S. zelf op p. 37 en vgl. in het kort opgesomd, is het bevreemdend, niet vermeld te zien in welke streek van Friesland S.'s dialekt zich heeft gevormd. Het ‘normaliseren’, waarin ook bestaande, is uit den boze. Aan zijn opzet, de beschrijving der klanken van het modern Fries, heeft S. zich niet steeds gehouden; opmerkingen als: ‘h is reduced to a slight aspiration or *has*[1)] completely dropped in some words beginning with r or l’ (b.v. laitsje, ring) horen thuis in de historiese grammatika. Nog zonderlinger klinkt: ‘the sound ə *should*[1)] not be exaggerated’ (p. 13). Veel te weinig aandacht is geschonken aan synthetiese verschijnselen in de klankleer. Dit valt vooral op bij de behandeling van de klemtoon. Van het suffix -lei wordt b.v. gezegd, dat het half-betoond is. Men vergelijke evenwel: *trêdderlei útspraek* en *de útspraek is trêdderlei*. In het laatste geval is het suffix volledig-betoond. Van de in § 93 genoemde adjektieven met ‘level stress’ wordt niet gezegd dat bij attributief gebruik de klemtoon terug valt op de eerste lettergreep: Cf. *syn hier is pikswart, pikswart hier*. In § 126 vindt men de bewering, dat aan het eind van een woord na *ə* de *r* vaak half-gerold en gedevokaliseerd wordt. In plaats van ‘woord’ had hier ‘adem-groep’ dienen te staan. Men vergelijke slechts:

1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.

syn hier is griis en *hy hat griis hier*. - Bedenkelik is, dat S. zich bij het analyseren van klanken wel eens door de spelling schijnt te laten leiden. Zo wordt in § 80 het verschil tussen de tweeklank in *toar* en *koart* en de kombinatie: konsonant (*w*) + klinker in *twa, kwael* enz. 'clearly audible' genoemd. In mijn uitspraak - die van Lekkum en omgeving - bestaat hier hoegenaamd geen verschil. EYKMAN heeft te Grouw ook identiteit waergenomen.[1)] Kontrole op S.'s waarneming is onmogelik doordat - zoals ik reeds opmerkte - het lokale gebied van zijn uitspraak onvermeld is gelaten. Bij § 172 heeft zonder twijfel de spelling S. parten gespeeld: de daar aangegeven fluktuatie in de uitspraak van woorden met *ei* (*ai*, a:i, *a*i, *a*:i, Ei) komt ook voor bij sommige woorden die met *ai* worden gespeld: *laitsje, flaeije*. - Te waarderen valt, dat S. hier en daar blijken geeft, zijn observatie-veld flink ruim te hebben genomen. Zo wordt in § 50 gewag gemaakt van de verlenging van konsonanten onder de invloed van nadrukkelik spreken, b.v. s a ˈs m : ŏ a r g̊ o z ə t (t) E r I s ! Vgl. in 't Hollands: Zo: v: oeil als ət (t) a:r Is! Zo worden ook in § 83 de voornaamste 'ingeademde' konsonanten opgenoemd, met vermelding van hun emotionele kracht. Dat hierbij sterk persoonlike afwijkingen kunnen voorkomen, ligt voor de hand: weinigen zullen misschien met S. de aandacht van kleine kinderen trachten te trekken door een ingeademde *l*. Het bekende geluid waarmee de voerman zijn paarden aanzet, is niet een ingeademde *t*: de punt van de tong verwijdert zich niet van het verhemelte. Ik kan deze klank voortbrengen door vrijwel de hele oppervlakte van de tong tegen het verhemelte te drukken, en daarna achter in de mond het kontakt tussen één zijde van de tong en het verhemelte te verbreken: een variëteit van de *k* dus. Een ingeademde *r*, in dit verband genoemd, is een fysieke onmogelikheid. De opmerking, gemaakt op p. 5 en herhaald op p. 15, dat '*n* is nasalised before *s, z*, and some other consonants', is een fonetiese blunder.

In het etymologies-grammaties gedeelte is de klank geheel en al achtergesteld bij het teken. Omtrent de uitspraak van de genitiefsuitgang van het substantief wordt geen woord gezegd (vgl. *hwet goeds* met *whet hertliks*). Bij de inflektie der verba is wel genoteerd het verlies van de slot-konsonant van de stam in de vormen (*dou*) *wist, moast* (van *witte, moatte*), omdat dit zich afspiegelt in de spelling, maar hetzelfde verschijnsel wordt genegeerd bij de vormen *scilst*,

1) *Description phonétique des sons de la langue frisonne parlée à Grouw*, par L.P.H. EYKMAN (*Archives du Musée Teyler*, Série II, vol. XI, pp. 30 en 39).

wolst, riedst, stjitst enz., blijkbaar omdat hier de konsonant niet is uitgestoten in de spelling! - Op onvoldoende wijze is aandacht geschonken aan de verschillen tussen gesproken omgangstaal en litteraire schrijftaal. Van het geslacht der substantiva zegt S. dat dit bij abstrakta en stofnamen niet duidelik is te herkennen, omdat het demonstratief pronomen *dy* vaak ter aanduiding wordt gebruikt in plaats van 'het meer en meer in onbruik gerakende' persoonlik voornaamw. *hja* of *sy.* Hierbij laat S. na, onderscheid te maken tussen de twee groepen: abstrakta worden inderdaad alleen in de litteraire schrijftaal aangeduid door *hja* of *sy*, maar van stoffen wordt in de omgangstaal nog geregeld gesproken als *se* (niet *sy* of *hja*), b.v. *smakket de kofje goed? Is se wol swiet genôch*? Van de genitief van geografiese eigennamen (b.v. *Fryslâns marren*) had opgemerkt moeten worden, dat deze uitsluitend in de litteraire schrijftaal voorkomt.

Het moet bij de samenstelling van het grammatikaal gedeelte voor S. wel een grote moeilikheid opgeleverd hebben, dat de verschijnselen van de moderne Friese grammatika nog zo schaars zijn opgetekend. Meer dan eens heeft S. door hem geobserveerde gevallen in een eigengemaakte regel trachten onder dak te brengen. Het daaraan verbonden gevaar is natuurlik tweeledig: door beperkte waarneming der verschijnselen laat de regel te veel ruimte voor uitzonderingen of geldt ook voor niet opgemerkte gevallen. Aan geen van beide gevaren heeft S. weten te ontkomen. Ten bewijze: Van de genitief van eigennamen wordt gezegd, dat deze aangeeft de bezitter, de maker enz. (b.v. Waling Dijkstra's skriften), waaraan als noot is toegevoegd: 'This genitive is not formed from monosyllabic proper nouns.' Dit is onvolledig: ook van vóórnamen wordt deze genitief niet gevormd. Men zegt niet: *Japik's pet* of *Jan's pet*, maar: *Japik* (*Jan*) *syn pet*. Verder heet het, dat deze genitief ook aanduidt de vader of moeder, b.v. *Anne Piers*, waarbij S. de echtgenoot vergeet: *Pieters Tryntje*. Op p. 61 staat dat het adjektief onverbuigbaar is als het uitgaat op twee onbetoonde lettergrepen, waarbij dan als voorbeelden worden gegeven: *in izeren stek, dy izeren brêge*. Het eerste van deze voorbeelden deugt helemaal niet: zooals S. op dezelfde bladzij konstateert, wordt het door een onbepaald lidwoord voorafgegane adjektief *nooit* verbogen als het staat bij een neutrum. Maar dit als een slordigheid ter zijde stellend, is de zaak nog niet in orde. Men zegt: *dy izeren brêge*, niet omdat *izeren* uitgaat op twee onbetoonde lettergrepen, maar omdat het een adjektief is, gevormd van een stofnaam, zoals men ook zegt: *de houten brêge, de stiennen flier* enz. Eén voorbeeld uit de syntaxis: In § 280 wordt beweerd dat de

verba *kinne, meije, scille, moatte, wolle* en *doare* gekomplementeerd worden door een infinitief zonder *to* en uitgaande op *e*. Dit is onjuist. Na *doare* heeft men, evenals na 't Hollandse *durven* en 't Engelse *dare* zowel een infinitief met als zonder *to* (*te*), b.v. *ik ′doar it net ′dwaen*, naast *ik ′doarst it ′net to ′sizzen*. Vgl. *ik ′durf het niet ′doen*, met *ik ′durf het ′niet te ′zeggen*. Waarschijnlik geeft het rhytme van de zin hier de doorslag, evenals het dat volgens FIJN VAN DRAAT in het Engels doet.[1)] Voor een meer besliste uitspraak in dezen ontbreekt het me aan voldoende materiaal.

Van de fonetiese teksten wil ik alleen zeggen, dat zelfs hier de heer SIPMA zich niet van de spelling heeft kunnen losmaken. Er bestaat van 't Friese *gjin* (= Holl. *geen*) een - volgens S. zelf - verouderde bijvorm *nin*. Wat ziet men nu? Staat in de tekst de spelling *nin*, dan geeft de fonetiese transkriptie ook *nɪn*, terwijl de spelling *gjin* getranskribeerd wordt als *gjɪn*. Dat S. op aesthetiese gronden in letterkundige taal een verouderde vorm gebruikt, is natuurlik zijn recht; dat hij dit doet wanneer en omdat de spelling er aanleiding toe geeft, is onverdedigbaar. Om een z.i. blijkbaar te grote afwijking tussen spelling en fonetiese transkriptie te vermijden, heeft S. zelfs niet geschroomd, hier en daar een wijziging aan te brengen in de spelling van de tekst: zo is *meltsen* vervangen door *melken, brul* veranderd in *bril*.

Als een grote grief reken ik het ten slotte de heer SIPMA aan, dat hij alleen in zijn inleiding melding maakt van de invloed van het Hollands op het Fries. Terecht wordt deze invloed door hem gekwalificeerd als ‘dangerous’. Maar daarom mag men er de ogen niet voor sluiten! S. had òf een apart hoofdstuk aan dit verschijnsel moeten wijden òf telkens naast de verdrongen wordende vorm de verdringende moeten geven. Een bewering, alsof de stemhebbende velaire spirans in het Fries niet aan het begin van een woord zou voorkomen, is ten enenmale onwaar. Onder de toenemende invloed, van het Hollands wordt de *g* in deze positie steeds meer gehoord, b.v. *dou gɪst*, naast *dou gɪst* enz. De vormen *fətnɪtə, hɪməl, du:er*, om maar een paar te noemen, maken plaats voor de verhollandste *fədrɪtə* (= Holl. *verdrieten*), *hē:məl, dy:r*, of hebben dit al gedaan. Ook de woordeschat ondergaat deze invloed: *earebarre* en *nea* b.v. zijn in de gesproken taal vervangen door *ooiefaer* en *nooit*.

De ‘glossary’ aan het eind van 't boek is zeer nauwkeurig.

J. KOOISTRA.

1) P. FIJN VAN DRAAT, *Rhythm in English Prose*.

F. Th. Schonken, De oorsprong der Kaapsch-Hollandsche Volksoverleveringen, naar het handschrift gewijzigd en, met gebruikmaking van Mej. Selly de Jong's vertaling uit het Duitsch, uitgegeven door D. Fuldauer, met portret en levensschets van den schrijver. Amsterdam, Swets en Zeitlinger, 1914.
Dr. G. Besselaar, M.A., Hoogleraar in de Nieuwe Talen aan het Natal University College te Pieter-Maritzburg, Zuid-Afrikain de Letterkunde, Amsterdam, J.H. de Bussy, 1914.

Enkele weken voor hij zou promoveren op een proefschrift, getiteld *Die Wurzeln der Kapholländischen Volksüberlieferungen*, overleed te Leipzig, in Januarie 1909, de heer F. TH. SCHONKEN, uit Greyton (Kaapkolonie). De dissertatie werd een jaar later afgedrukt in het *Internationales Archiv für Ethnographie*, waarbij de h.h. RICHTER uit Leipzig en G.J. BOEKENOOGEN uit Leiden goede diensten bewezen door 't nazien der drukproeven en het verbeteren van enkele tekortkomingen in vorm of inhoud. Tans is een Hollandse vertaling verschenen naar het oorspronkelike handschrift van de schrijver, dat op sommige plaatsen in der tijd op verlangen van Prof. SIEVERS was gewijzigd, daar n.l. waar de tekst wat al te nationalisties klonk, en waarin tevens, ook op aanraden van SIEVERS, de gehele paragraaf die over ‘de taal’ handelde (tans blz. 166-176), was geschrapt, omdat er ‘viel Anfechtbares’ in stond. De gewraakte uitdrukkingen, waarin ik geen chauvinisme kan zien, verfrissen en verlevendigen het werk; wat over de taal gezegd wordt, zijn geen losse gissingen of onhoudbare beweringen, maar meningen die door de schrijver met degelike argumenten worden verdedigd. Verschil van gevoelen over de oorsprong van het Afrikaans, zoals SCHONKEN zich die voorstelde, is natuurlik ten volle gerechtvaardigd; ook andere theorieën dan de z.g. Maleis-Portugese zijn door wetenschappelike mannen - ik denk aan Dr. KRUISINGA - verdedigd, maar geldt hetzelfde niet ten opzichte van de verklaringen die in de andere hoofdstukken van het boek worden gegeven, en kan men in een filologiese dissertatie alleen vermelding van wat muurvast staat verlangen, ja wensen? Ik beschouw de uitbreiding van de tekst door de Hollandse uitgave als verrijking van het boek.

Niet om die reden alleen moet men er zich over verheugen dat de heer FULDAUER en Mej. DE JONG, gesteund door de uitgevers, allen persoonlike vrienden van de overledene, een poging hebben gedaan om SCHONKEN's werk in Afrika en in Holland algemener bekend

te maken. SCHONKEN was een student van de allerbeste soort en zijn dissertatie is een toonbeeld van soliditeit en helder oordeel. De schrijver koos in alles de koninklike weg; hij wilde de landen zien waarvan bij de talen leerde, bezocht Engeland, Frankrijk, Duitsland en Oostenrijk; toen zijn leermeester te Amsterdam, Prof. TE WINKEL, het vermoeden uitsprak dat het dialekt van Oud-Alblas en omstreken de meeste gelijkenis vertoonde met Afrikaanse klanken en woorden, ging hij enige maanden in de aangewezen streek wonen. Hij heeft voor zijn dissertatie geen onderwerp gekozen waarvan de behandeling de wereld kon verbijsteren door geleerdheid, een onderneming waartoe zijn eerste opleiding hem ook geen voldoende voorbereiding had gegeven; hij wilde wat hij bestudeerde zelf van meet af nagaan; hij verlangde alleen opinies te bespreken die hij zelfstandig kon beoordelen en hij heeft dat met grote liefde voor wetenschappelike waarheid gedaan. Bij het verzamelen van zijn materiaal bepaalde hij zich niet tot gedrukte bescheiden en persoonlike herinneringen, maar hij vroeg en verkreeg van vele belangstellenden in Afrika en in Europa, o.a. van Prof. KERN en Dr. BOEKENOOGEN, belangrijke inlichtingen, die aan zijn vergelijking van Afrikaanse met Hollandse gebruiken ten goede zijn gekomen.

De slotsom waartoe SCHONKEN's onderzoekingen hebben geleid is in de eerste plaats dat de Afrikaanse volksoverleveringen voor verreweg het grootste gedeelte afkomstig zijn van de Hollandse kolonisten. Het klimaat heeft daarin betrekkelik weinig veranderd; meer is gewijzigd door het eigenaardige leven der Boeren. Deze hoofdstelling lijkt mij volkomen bewezen. Een enkele maal schrijft SCHONKEN naar mijn mening nog te veel invloed toe aan het klimaat. Zo meent hij (blz. 175) dat ‘de Z.-A. bodem de vetvorming begunstigt; dat ziet men aan het Afrik. schaap (vetstèrtskaap), aan Hottentotten en, minder vaak, aan Bosjesmannen. Wat den Afrikaner betreft is deze neiging tot vervetting reeds in de 18e eeuw opgevallen.’[1)] Maar op Cyprus en in Klein-Azië (waar de mensen volstrekt niet dikker zijn dan elders) is een soortgelijk ‘vetstèrtskaap’ inheems, de vetvorming is bij de Hottentotten alleen ten opzichte van een bepaald lichaamsdeel algemeen en mag voor 't overige zeker wel in verband gebracht worden met de hun herhaaldelik door de schr. verweten luiheid; de

1) SCHONKEN schreef, sedert 1905, de vereenvoudigde spelling. In een boek dat onder zijn naam verschijnt, had men m.i. deze spelling moeten volgen, ook omdat het in Afrika veel afnemers hoopt te vinden.

bewegelike Bosjesmannen, die onder dezelfde hemelstreek wonen, zijn niet dik. En de schrijvers die in de 18e en 19e eeuw van de dikke Afrikaanse huisvrouwen gewagen, plegen er bij te vertellen dat zij op enigszins gevorderde leeftijd een zeer huiszittend leven leiden. - Op blz. 198 wordt het verschil tussen de levenslustige BÔLANDER en de zwaartillende ONDERVELDER verklaard door dat de eerste, ‘een kind van de lachende zon is,’ op wiens aard ‘de bodem sedert eeuwen bijna ongestoord kon inwerken,’ terwijl de laatste, ‘een kind der smarte,’ veel beter het instinkt van het ras bewaarde, dichter ‘bij den oer-stam’ bleef. Maar die zwaartillende ONDERVELDERS zijn toch voor 't grootste deel afkomstig van de vrolike BÔLANDERS en niet rechtstreeks uit Holland in de Noordeliker gelegen gedeelten van Zuid-Afrika gekomen: wel een bewijs dat verschil van geaardheid hier zo goed als geheel uit verschil van levensomstandigheden verklaard moet worden, waarvan dan 't heerlike klimaat van de Kaapkolonie een onderdeel kan vormen. In geen geval kan men zeggen dat de ONDERVELDERS dicht bij de oorspronkelike stam ‘gebleven’ zijn; hoogstens zou men aan een ‘terugkeer’ mogen denken.

Een tweede belangrijke, en eveneens afdoende bewezen stelling van de schr. is dat Zuid-Holland beschouwd moet worden als de provincie die 't meest heeft bijgedragen tot vorming van het Afrikaanse type. SCHONKEN maakte het op uit de taal die hij te Oud-Alblas hoorde en, naar mijn mening met nog meer recht, uit de overeenkomst van landbouwgebruiken en woonhuizen, een overeenkomst waarop reeds BOEKENOOGEN had gewezen en die door het grote werk van GALLEE volkomen is bevestigd. Misschien moet men naast Zuid-Holland hier ook denken aan invloed van nog zuideliker gewesten; zijn er in de bouwtrant van de oude Kaapse landhuizen geen Vlaamse eigenaardigheden op te merken?

De hoofdoorzaak van de wijzigingen in de taal ziet SCHONKEN in het Maleis-Portugees. Hij is geneigd daaruit ook bepaalde eigenaardigheden der Afrikaanse klanken te verklaren; zijn betoog heeft voor mij veel aantrekkeliks, maar ik moet een eigenlik oordeel overlaten aan speciale beoefenaars van de Afrikaanse fonetiek. Dat de uitspraak *satang* voor *satan* (blz. 174) van Maleise oorsprong is, wordt bevestigd door de taal van onze zeventiende-eeuwse Oost-Indievaarders, die van hetzelfde woord *seetang* maakten.

Onvermijdelik bij een werk als dat van SCHONKEN is het vermelden als eigen aan een bepaald volk wat vrij algemeen is. Dat geldt in de eerste plaats van veel wat op het bijgeloof slaat. Maar 't kan ook van sommige gebruiken en van sommige zinswendingen gezegd

worden. Zo is 't ook in Holland niet beleefd om iemand ‘een bedekte (gehandschoende) hand aan te bieden’ (blz. 103); dat 't Afrikaans minder abstracta op *-ing* heeft (blz. 131), zal wel ook hieraan zijn toe te schrijven dat in het Hollands het aantal van die woorden in de laatste dertig jaar, onder de invloed van het Duits, sterk is toegenomen. Indien de schr. een Hollander tot promotor had gehad, zouden dergelijke kleinigheden hem bij de bespreking van zijn werk ongetwijfeld zijn gezegd.

Zal mettertijd een herdruk van SCHONKEN's werk nodig blijken? Ik hoop het van harte. Uit de vertaling kunnen dan een vrij groot getal onhollandse uitdrukkingen verwijderd worden; van die ik heb aangetekend, noem ik er enkele: *wegens de beteekenis van het Oriënt* (blz. 5), *bij gebrek van meer nauwkeurige aanduidingen* (blz. 5), *de meest aangeziene man* (blz. 31), *kindervreter* (gezegd van de reus uit Klein-Duimpje, blz. 53), *pijnlijke zindelijkheid* (blz. 94), *kultureele betrekkingen* (blz. 141).

Het boek van Dr. BESSELAAR, hoogleraar te Pieter-Maritzburg, is, evenals dat van SCHONKEN, oorspronkelik een akademies proefschrift, doch de schrijver heeft het omgewerkt, en vermoedelik de inhoud zeer vermeerderd. Het werk dat tans voor ons ligt is een zeer degelijke bijdrage tot de kennis van het Afrikaans en zijn letterkunde. Het onderwerp dat de heer BESSELAAR koos heeft aan zijn boek een geheel ander karakter gegeven dan dat van het zo straks besproken werk. Daar was verklaring de hoofdzaak, bij Dr. BESSELAAR komt het in de eerste plaats op appreciatie aan en volledige vermelding van het belangrijke. De schrijver heeft ons een proeve geschonken van een letterkundige beoordeling van alles wat over Zuid-Afrika verschenen is, in Afrika zelf en in Europa.

Hij begint met ons een krities overzicht te geven van de reisbeschrijvingen die Portugezen, Fransen, Duitsers en Zweden geleverd hebben, daarna beschouwt hij de litteratuurprodukten die in 't Nederlands Zuid-Afrika tot onderwerp hebben of door Afrikaners in 't Nederlands zijn gesteld. Een volgend hoofdstuk, verreweg het grootste van het gehele boek, laat ons zien wat de Engelsen in reisbeschrijvingen en in zuiver bellettristiese vorm over Zuid-Afrika hebben gepubliceerd, en wat in Zuid-Afrika geschreven is, in de Engelse taal, dat tot de letterkunde gerekend kan worden. Bij het vierde hoofdstuk (*Zuidafrikaanse Letterkunde in het Afrikaans*) sluit zich aan een korte beantwoording van de belangrijke vraag: hebben de inboorlingen rechtstreeks of zijdelings op de letterkunde der

blanken invloed gehad (hoofdst. V). Ontkennend is het antwoord niet; de oorspronkelikheid en de rijke verbeeldingskracht der Hottentotten die uit hun ‘Diere Stories’ blijkt, hebben waarschijnlik er toe bijgedragen om de Boeren, die in hun jeugd gretig naar de outa's en aja's luisterden, tot goede vertellers te maken; de folklore van de Boesmans en het sombere bijgeloof der Kaffers zullen de algemeen menselike vrees voor onbekende machten vergroot hebben. Het is niet de schuld van de schrijver dat dit hoofdstuk wat heel kort (blz 183-191) is uitgevallen. Er lag, toen hij schreef, nog heel veel onverwerkt materiaal, afkomstig van Dr. BLEEK en zijn schoonzuster Dr. LUCY LLOYD, in de Bibliotheek te Kaapstad[1)]; zelfs de veel meer bestudeerde fabels der Hottentotten zijn nog nimmer systematies vergeleken met de overeenkomstige Europese vertelsels die de kolonisten van vroeger en later tijd naar Afrika kunnen gebracht hebben. - Het laatste hoofdstuk van het boek behandelt de taal, als voertuig van de letterkunde, en de middelen waardoor de litteratuur wordt verbreid (verenigingen, tijdschriften, bibliotheken en boekhandel).

Ik zie geen kans om aanvullingen van enige betekenis tot Dr. BESSELAAR's bibliografies overzicht te geven. Het komt mij voor dat het vrij wel volledig genoemd kan worden. Hier en daar had ik graag wat meer biezonderheden omtrent belangrijke boeken vermeld gezien; zo had er de aandacht op gevestigd kunnen worden dat het interessante boek van MENTZEL, indertijd door Prof. DE VREESE te Berlijn ontdekt, buitengewoon zeldzaam is. Ik geloof niet dat een enkele bibliotheek in Nederland het bezit; prof. DU TOIT toonde mij indertijd een eksemplaar dat hij met moeite in Duitsland was machtig geworden. Ook ontbreekt bij verschillende boeken de opgaaf van de plaats, en soms ook het jaartal, van de uitgave, iets wat vooral in de toekomst lastig kan zijn daar Dr. BESSELAAR's boek ongetwijfeld als punt van uitgang zal dienen voor verdere onderzoekingen.

Van de ruim 500 werken die Dr. BESSELAAR heeft besproken zijn er slechts zes die hij niet in handen heeft kunnen krijgen. Uit die cijfers blijkt reeds dat we de vrucht van een zeer langdurige studie voor ons hebben; uit de wijze van beoordeling, die zich onderscheidt door een streven naar objektiviteit en naar waardering van wat onder ongunstige omstandigheden beproefd is, kan men opmaken dat de schrijver getracht heeft iets blijvends tot stand te brengen. Ik geloof dat hem dat gelukt is.

L e i d e n , Mei 1914.

D.C. HESSELING.

1) Eerst in 1911 verscheen, te Londen, BLEEK and LLOYD, *Specimens of Bushman folklore*.

Brieven van A.L.G. Bosboom-Toussaint aan E.J. Potgieter. Bewerkt en Toegelicht door J. Bosboom Nz. - Rotterdam. D. Bolle.

Uit de ‘Inleiding’:

‘Het kan niet zonder bedoeling geweest zijn, dat Mevrouw BOSBOOM - TOUSSAINT op 17 September 1869 aan POTGIETER schreef: “Dat mijn vrienden mij kennen uit mijn brieven is mij genoeg, en als dan een later geslacht nog belang in mij stelt, moeten de overlevenden het beste uit mijn brieven maar in fragment uitgeven.”’

‘In dezen wenk twaalf jaar later nog eens in een schrijven aan BUSKEN HUET, zij het ook in eenigszins andere bewoordingen herhaald, ligt een aansporing tot publicatie van een keur uit haar brieven.’

‘Evenwel, bij de viering harer zeventigsten verjaardag daartoe opgewekt, besloot Mevrouw BOSBOOM haar autobiografie te schrijven, toen de dood haar vrij plotseling - in April 1886 - overviel.’[1)]

‘Haar onvoltooid gebleven levensverhaal, dat een uitgave harer brieven wellicht overbodig zou gemaakt hebben, breekt af waar zij bezig is te vertellen met welk een geestdrift zij “de Graaf van Devonshire”’ in (1838 verschenen) schreef nadat zij met ‘Almagro’ ‘had gedebiteerd.’

‘Beide werken brachten de schrijfster met POTGIETER, die ze in “de Gids” goed en aanmoedigend beoordeelde, in aanraking, en zoo ving in hetzelfde jaar, waarbij het levensverhaal afbreekt, de briefwisseling aan, die tot 1874, kort voor POTGIETER's dood (3 Febr. '75) bijna onafgebroken heeft voortgeduurd.’

‘Mevrouw BOSBOOM's brieven in het bezit van de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam sluiten zich alzoo, als 't ware, aan bij haar afgebroken autobiografie, en al geven ze op verre na niet wat, te oordeelen naar dit fragment, het levensverhaal had kunnen worden, ze geven toch een vrij volledig overzicht van Mevrouw BOSBOOM's leven en werkzaamheid tot POTGIETER's overlijden; alsook een inzicht in haar karakter.’

‘Zoo volgt hier allereerst, eenigszins gewijzigd en uitgebreid, het overzicht, dat ik in het September-nummer van “de Gids” 1912 leverde van de vaak lange brieven van 1838 tot '42.

1) In ‘de Gids’, Dec. 1886 verschenen, en later 2 maal herdrukt, t.w. in de Nederlandsche Bibliotheek N°s. XIII-XIV en in de ‘Verspreide Novellen en Geschriften’.

De latere brieven - van 1845 tot '74 - worden eveneens slechts in fragment gegeven; waar noodig een kort overzicht.'

De uitgave, hoe belangrijk ook, laat onbevredigd. Vooreerst is de andere helft der correspondentie, van de zijde van POTGIETER, overeenkomstig de laatste wens van de schrijfster, vernietigd: een onherstelbaar verlies, en niet alleen voor de kennis van het karakter der beroemde correspondenten. Ten andere door de vele 'fragmenten' door deze verzamelaar gegeven, zonder nadere verklaring omtrent het *wat* en het *waarom* van wat hij voor zich zelf oordeelde te moeten verzwijgen. Waren het 'herhalingen', 'bittere' woorden, al te 'intieme' of te 'persoonlike' zaken? Het publiek behoeft niet alles te weten; maar een kort woordje vooraf over hetgeen de verzamelaar *wel* of *niet* oorbaar achtte om wereldkundig te maken, zou niet misplaatst zijn geweest. Zonder dat zou de lezer al te zeer, of altans te eenzijdig, zich afhankelik kunnen voelen van de schenker, die laat voelen dat hij niet uit de volle hand wenst te geven. Het is het gevaar van elke persoonlike 'keuze', die zo licht een 'keur', en waar fijngevoelige kiesheid meegist en overweegt, schier een 'zelfkeur' wordt. Spijtig is evenzeer - en hieraan is de hr. J. BOSBOOM zo onschuldig mogelik - dat in haar laatste levensuren de schrijfster ons niet heeft kunnen laten gissen om welke reden zij de, voor het nageslacht zo gewichtige, briefwisseling van POTGIETER ten vure heeft gedoemd. Geschiedde het, op de grens van de Eeuwigheid, in een gevoel van menselike kleinheid, dat aan haar, de Christinne, nooit vreemd was geweest? Zouden de brieven, naar haar oordeel, een te persoonlik karakter dragen, namen en feiten en verklaringen inhouden, die het beter ware niet aan de openbaarheid prijs te geven, of voor de nabestaanden zelf, inzonderheid voor den hr. BOSBOOM te zeer het leed nog eens ophalen, waarvan de herinnering hem met weemoed zou vervullen, uit deernis met haar?[1)]. Kortom, heeft zij zich zelve, de achterblijvende echtgenoot, of anderen willen sparen? Wij weten het niet, maar, gezien der briefwisseling, zou zowel het ene als het andere als de aanleiding tot het genomen noodlottig besluit zijn aan te merken.

De brieven zijn in 4 bundels verdeeld. De eerste loopt van 1838 tot 1842, van het antwoord op de Eerste brief van POTGIETER waarbij het jaarboekje 'Tesselschade' naar haar ter kennismaking werd op-

1) Zie blz. 219.

gezonden, met het verzoek om haar krachten te wagen aan een ‘bijdrage’, tot aan de verwijdering tussen POTGIETER en BAKHUIZEN, waarbij Mej. TOUSSAINT zich bij de laatste aansloot. Van de jaren '43 en '44 zijn er geen brieven. Ondertussen - BAKHUIZEN heeft zich in 't najaar van '43 verwijderd, - vat zij, worstelend tegen haar rampspoed, - de studie op van het Leycesterse tijdvak, waarvan in '45 het eerste deel verschijnt. 't Is wederom POTGIETER die de korrespondentie weer opvat. Hiermee begint de tweede bundel (1845-63/64), die onder vriendschappelik verkeer, ook met BOSBOOM (sedert '51), een rijke en zeer gemengde inhoud brengt. De hr. J. BOSBOOM laat deze bundel afsluiten met de ziekte zijner tante in '64, maar feitelik wordt met de derde Reeks in hoofdzaak de afscheiding uit ‘De Gids’ op het tapijt gebracht. De grens tussen de derde en de vierde bundel is nog willekeuriger getrokken, en blijft de afscheiding, zonder verdere verklaring, tot op Jan. 1866 een raadsel. De bundel eindigt met '74, kort voor POTGIETER's dood (3 Febr. '75).

De ‘Brieven’ zijn echte, brieven van mond tot oor. Geen bladzijden van forse zwaai en grote lijnen, zoals die in haar breeduitgebouwde romans, maar knusse kantjes met intieme opmerkingen, half mopperig soms, dan weer fier afsprekende, met ernst en scherts gemengd. In het begin vallen ze kleinmoedig. Dan hoort men de toekomstige auteur, die zich nog zwak voelt voor haar taak, die tegen de kritiek op moeit roeien, die klaar met haar arbeid, onrustig is over wat de heren kunstrechters zullen zeggen, maar nog veel rustelozer is, wanneer ze ledig zit, en peinst over een onderwerp, waarover de geest nog niet vaardig worden wil. In haar ‘arbeid’ voelt ze zich het sterkst. De ‘vrouw’ heft zich op aan de ‘begaafde’. Vandaar het machtige ‘opus’, in jaren van strijd verkregen; vandaar ook, dat zij allengs rustend op haar ‘fonds’ en leunend tegen haar gevierde naam, ook in haar ‘brieven’ onafhankeliker en gemakkeliker wordt. Men ziet ze allengs groeien. Het ene onderwerp na het andere, meer of minder bij haar arbeid betrokken of haar aandacht aan haar omgeving bindende, komt in haar brieven te berde, en wat zij zelf niet opmerkt, wordt als vanzelf een voorwerp van belangstelling door de aanwijzing van POTGIETER, of door de een of ander in de kringen van haar verkeer. Haar oordeel omtrent personen ondergaat nog al eens afwisseling. Behalve in de jaren '43 en '44, toen ze, met BAKHUIZEN samen, niet mooi van hem deden, is haar vriendschap met POTGIETER door alle gebeurtenissen heen beproefd gebleken. In de ‘Gids’-afscheiding kiest zij partij vóór POTGIETER en HUET. In die bladzijden

komt ook uit, hoe zij (en BOSBOOM) stonden ten opzichte van de door HUET gebrandmerkte hof-camarilla. Het verhaal van een bezoek van de ‘Reine’ aan haar huis is meer gunstig dan eerbiedig (blz. 226/7). Met HUET kon zij zo goed niet opschieten. Zelf heeft ze zich over diens afbrekende kritiek nog al eens gevoelig betoond, - zij vergelijkt hem met een, alles tussen zijn scharen fijn-nijpende kreeft, - doch zij lacht in haar vuistjes, als QUOS EGO en DERCKSEN hun bekomst krijgen, en zij heeft te doen met hem, als na '65 - ook later in Indië - hij van alle kanten wordt aangevallen. BEETS ook staat met verschillende aangezichten vóór haar; met GROEN, DA COSTA, DE CLERQ houdt zij, al is het niet geregeld, omgang, doch blijft ook van hen geestelik onafhankelik. De kring van haar kennissen wordt aanmerkelik uitgebreid door BOSBOOM. In 't algemeen geeft de verzameling aardige bizonderheden, en behalve gegevens voor de kennis van het leven en het karakter van de schrijfster zelve, heel wat lijntjes en toetsjes, welke kunnen dienen om de kennis van het leven in de 19de eeuw, inzonderheid in de Haagse kringen, te retoucheren en aan te vullen. Zelfs kunnen sommige brieven, als nieuwe bescheiden, naar wij ons voorstellen, de aanleiding zijn tot onderzoekingen in richtingen, waarin tans, door de bekend geworden bizonderheden, de belangstelling werd geleid.

J.K.

Over Huygens' Stedestem ‘Briel’.

Wie bij HUYGENS een woordspeling aanwijst, kan er zich niet op beroemen een naald in een hooiberg gevonden te hebben. In de ‘Stedestemmen’ zijn er gemakkelijk een twintigtal te signaleeren. En vele ervan bevatten een speling met een plaatsnaam: Valckenburgh - Paardenburgh, Loosduynen - geen looser duyn, Schevering - Schepering, Rijswyck - mijn rijs en wijckt, Goude - goud, Enchuysen - enckel huysen, Hoorn - hoorn van overvloed, Alckmaer - all meer, Edam - eetdam, Schoonhoven - schoone hoven, Medenblick - mee den blick, Briel - bril.

In het slot van de Stedestem ‘Briel’:

> Daer gaet 'er veel ten strijd' en 't winnen wordt gemeen,
> En volgers winnen oock, maer voor en wint maer een.

is, meen ik, een spel met den naam van het land van Voorn totnogtoe niet opgemerkt. Had HUYGENS hier het oog op politieke gebeurtenissen van zijn tijd? Uit den inhoud van het gedichtje zou men eer opmaken, dat hij op de gebeurtenissen na 1 April 1572 doelt.

E. HASLINGHUIS.

Uit de tijdschriften.
(Mei-Junie).

De Gids.

Mei. DIRK COSTER schrijft een studie over *Carry van Bruggen's Heleen*. Daarin ziet hij 'niet meer het gewone type van den Hollandschen naturalistischen roman'; het is veeleer een boek uit de school van ARTHUR VAN SCHENDEL. Al lijkt het een paradoxe stelling, 'het Ik is in de Hollandsche litteratuur misdadig verwaarloosd en onontgonnen gebleven'. De diepte van STENDHAL, FLAUBERT, DOSTOJEWSKI en IBSEN is bij ons niet bereikt. In het biezonder prijst de beoordelaar de diepgaande schildering van het kinderleven. In het laatste gedeelte ziet hij een gevaar voor tegengestelde overdrijving: 'het loutere gedachten jagen', dat het verschil tussen roman en essay uit het oog verliest.

Junie. In een studie over *Het Roelandslied en de theorïe van prof. Bédier* zet J.J. SALVERDA DE GRAVE de betekenis uiteen van BÉDIER's standaardwerk *Légendes épiques*. Tot nu toe zocht men achter de Franse heldendichten van de XIe en XIIe eeuw een onafgebroken overlevering van opeenvolgende geslachten. BÉDIER wierp die theorie omver en maakte het aannemelik dat de dichters in deze eeuwen van hoge literaire ontwikkeling alle gegevens vonden voor hun geschiedkundige fiktie. Daardoor behoeft men geen oudere hypothetiese vormen van het epos meer te zoeken, maar kan men dat leren begrijpen en liefhebben als letterkundig kunstwerk. BÉDIER's ontleding van het Roelandslied heeft dan ook tot hoofddoel 'aan te tonen dat het inderdaad één werk is, en dat alle tegenstrijdigheden die men tussen verschillende delen ervan had menen op te merken denkbeeldig zijn.' De schr. geeft dan een overzicht van het Roelandslied, en laat uitkomen waar hij BÉDIER's opvatting niet deelt. In een slothoofdstukje bespreekt hij het vermoedelik auteurschap van TUROLDUS en zijn bronnen. De konklusie luidt: 'Het oudste heldendicht zou dus zijn een door een geleerd dichter in de volkstoon en op de muziek van het volkslied gemaakt werk, waarvan de stof al of niet vóór hem door Latijnschrijvende "klerken" zou zijn behandeld.'

De Beweging.

Mei. In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* geeft ALBERT VERWEY onder de titel *De liefde van Bakhuizen* een breed overzicht van de dokumenten, onlangs in het boek van de SCHARTEN's verwerkt. Deze uitgave wordt met waardering besproken: ‘Terwijl ik bij een eerste, oppervlakkige blik op hun uitgaaf vreesde dat zij zich hadden laten verleiden wat veel te geven, ben ik na ingaander lezing van die vrees heel-en-al teruggekomen: ik zou nu eer meer begeeren dan minder. Ook geeft hun heele behandeling blijk van zoowel wetenschappelijke zorg als zielkundig begrip en letterkundige doordachtheid. Waar ik hun voorstelling in het algemeen volgde, ben ik er in enkele belangrijke punten van afgeweken. Op te merken waar en hoe dat gebeurde, blijve aan hen die hun werk met mijn samenvatting vergelijken overgelaten. Wat ik vooral getracht heb, is mijn voorstelling in een andere toon te brengen dan waarin zij de hunne gaven. Wie over verliefden schrijft behoeft het niet te doen zelf als een verliefde. Een soort dilettantisch-novellistische verfraaiing lijkt mij even weinig wenschelijk als de uiting van een te dwepend-gevoelige bewondering.’

Groot-Nederland.

Mei. J.L. WALCH zet zijn beschouwingen over *Nieuwe Verzenbundels* voort. De verzen van P.N. VAN EYCK vindt hij ‘rhetorisch, vervelend en onecht’; TH. VAN AMEIDE en vooral A. ROLAND HOLST worden geprezen. Verder bespreekt hij twee bloemlezingen, de *Aandachtige Gedichten* door LAURENS VAN DER WAALS met ingenomenheid, de FEITH-bloemlezing van W. KLOOS afkeurend.

Junie. J.L. WALCH bespreekt met ingenomenheid het proefschrift van E.J. HASLINGHUIS: *De duivel in het drama der Middeleeuwen*, en zegt zijn mening over het ‘Engels-zakelike’ proza van FRITS HOPMAN (*In het voorbijgaan* en de roman *De ondergang van het Dorp*), die hij zwak aan kompositie vindt.

Onze Eeuw.

Mei. D.J. VAN DER VEN schrijft een folkloristies artikel: *De volkspoëzie der Spinneweken*, over gebruiken in Drente, Twente en de Achterhoek.

Junie. G.F. HASPELS bespreekt een zevental *Nieuwe Boeken*, vier van Noord-Nederlanders FENNA DE MEYIER, CARRY VAN BRUGGEN, ARTHUR VAN SCHENDEL en P.H. VAN MOERKERKEN) en drie romans van Zuid-Nederlanders, van RENÉ DE CLERCQ (*Harmen Riels*), WILLEM ELSSCHOT (*Villa des Roses*) en CYRIEL BUYSSE (*Van Hoog en Laag*).

Vragen des tijds.

Junie. G. KALFF publiceert een opstel over de *Brieven van A.L.G. Bosboom-Toussaint aan E.J. Potgieter*. Er is

in deze brieven vrijwat belangrijks, ook voor ‘de ontwikkeling van Mevr. BOSBOOM-TOUSSAINT als mensch en als schrijfster’, maar als letterkundig werk staan deze brieven beneden die van mannelike tijdgenoten, POTGIETER, HUET, MULTATULI. ‘Men vindt in Mevr. BOSBOOM's brieven wel aardige passages, maar zij zijn er schaarsch, en anderzijds wordt men niet zelden getroffen door gebrekkig gebouwde zinnen en slordig of onjuist Nederlandsch.’ - ‘Echter, men moet deze kunstenares nemen zooals zij nu eenmaal was: groot in het groote, niet in het kleine. Uit den aard der zaak zal een auteur van zulk een aanleg eer triomfen kunnen behalen in een roman dan in een brief.’

De Nieuwe Gids.

Junie. In de *Literaire Kroniek* bespreekt W. KLOOS de *Brieven van A.L.G. Bosboom-Touissaint aan E.J. Potgieter*, die voor hem een nieuw licht werpen op Mevr. BOSBOOM's karakter en christendom.

Elseviers Maandschrift.

Junie. HERMAN ROBBERS beoordeelt de roman *De Sterkste* van ANNA VAN GOGH - KAULBACH, waarin hij, na *Moeder* - een hoogtepunt in het werk van deze veel producerende schrijfster - een teruggang ziet.

Oud-Holland.

Junie. Door F.D.K. BOSCH worden de *Brieven van Bilderdijk aan Johannes Kinker* ingeleid en uitgegeven. Er zijn er 12 van 1798, 3 van 1799 en 3 van 1800, terwijl 7 brieven met grote tussenruimten in de jaren 1806-1812 geschreven werden. De eerste groep, vóór 1800 geschreven, is voor de kennis van BILDERDIJK's leven het belangrijkst. Zijn vriend KINKER is dan zijn pleitbezorger tegen zijn vrouw. Het feit dat de brieven tussen 1800 en 1806 - de tijd van het echtscheidingsproces - ontbreken, brengt de uitgever tot de veronderstelling dat KINKER deze brieven uit vriendschap voor BILDERDIJK vernietigd heeft, om daardoor te voorkomen dat ze BILDERDIJK's goede naam bij het nageslacht zouden schaden. De brieven uit de tweede periode zijn dor en zakelik: door BILDERDIJK's terugkeer in het vaderland verviel de oorzaak van het briefverkeer.

Ons tijdschrift.

April. P.H. RITTER Jr. geeft *Gedachten over Proza en Poëzie*. Deze niet gemakkelik te volgen bespiegelingen eindigen met de *Lof van het proza*.

Dietsche Warande en Belfort.

No. 4. In de rubriek *Boekennieuws* bespreekt C. LECOUTERE Mej. NABER's biografie van *Betje Wolff en Aagje Deken* en *Julie Simon* van C. en M. SCHARTEN-ANTINK. - J. PERSIJN beoordeelt uitvoerig de roman *Harmen Riels* van RENÉ DE CLERQ. Na *Rootland* ziet hij in deze autobiografiese roman vooruitgang, maar al is er veel in te prijzen, de schrijver 'moet zichzelf leeren binden als denker en dichter.'

No. 5. L. REYPENS S.J. geeft een bijdrage *Voor de Geschiedenis van Jan van Ruysbroek*, waarin hij aantoont dat onlangs RUYSBROEK's biograaf Pomerius door P. O'SHERIDAN ten onrechte van oneerlikheid en onbetrouwbaarheid beschuldigd is.

Volkskunde.

Afl. 5-6. A. DE COCK publiceert een doorwerkte voordracht: *Een oudtestamentisch bijbelmotief in Brabant en Vlaanderen*, waarin hij het in talloze sagen van Europa voorkomende motief behandelt van 'het wijzend dier, gemeenlijk een plaats aanduidend waar iets plechtigs of zeer belangrijks moet gebeuren.' - Dezelfde schrijver vervolgt zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*: de vierde rubriek handelt over 'Het Kind'. - TH. PEETERS geeft opnieuw een *Oud Kempisch Lied* (N°. 28); M. SABBE een *Driekoningenlied*.

Den Gulden Winckel.

Mei. J.J. GRIS bespreekt de jongste roman van A.S.C. WALLIS: *De Koning van een Vreugderijk*, waarin hij te veel de werkelike uitbeelding en de historiese achtergrond mist en te veel redenering vindt. 'De nieuwere tijd schijnt over het hoofd van WALLIS te zijn heengegaan.' - J.H. FRANÇOIS beoordeelt *De Sterkste* van A. VAN GOGH-KAULBACH.

Junie. ANNA SALOMONS beoordeelt *De ondergang van het Dorp* van P.H. VAN MOERKERKEN, en vergelijkt dit boek met VAN SUCHTELEN's *Quia absurdum*. - LODE BAEKELMANS bespreekt *Harmen Riels* van RENÉ DE CLERQ, een 'autobiografie, gezien à travers d'un tempérament', waarin het onwezenlike het natuurlike overwoekert. - ANDRÉ DE RIDDER prijst *Elooi in 't Woud*, een eersteling van HUGO VAN WALDEN, 'eene idylle, modern van gevoel, half-symbolistisch en half-realistisch van trant.'

De Nieuwe School.

April-Junie. In een artikel *Taalonderwijs* veroordeelt TH. THIJSSEN de methode van J. KUYPERS: *Levende taal*. Het moderne daarin is voor hem maar schijn; de 'ervaring' is niet gegrond op werkelike kennis van het kind. Het 'mondelinge stellen',

dat in deze methode vooroefening is van het ‘schriftelike stellen’, acht hij verkeerd: het ‘zou methodies er op dienen te volgen’. Voor hem is hoofdzaak ‘het kind een beduidend aantal malen de geestestoestand te doen doorleven van schriftelike uiting’. In het eisen van ‘eigen taal’ kan men weer doktrinair worden, evenals in het eisen van zelf doorleefde onderwerpen. THIJSSEN houdt zich daarom liever aan opstelverhaaltjes als die van *Stoorvogel*. De proeve van ‘beschrijving’ die KUYPERS zelf geeft (blz. 172) stelt hij achter bij het opstelletje van een leerling (blz. 176), dat als mislukte proeve meegedeeld wordt. Als KUYPERS goede resultaten krijgt, dan is het tengevolge van de oefening, en ondanks de ‘misse theorie’. In het laatste gedeelte veroordeelt hij KUYPERS' pogingen om het ‘zuiver schrijven’ door regels te steunen; voor de schr. is het voornamelik ‘oefening geven in onbewust, instinktmatig juist schrijven’. Het opstel is *de* ‘grammatica-oefening’, waardoor het kind behoorlik juist leert schrijven, óók in het latere leven.

De Amsterdammer.

31 Mei en 7 Juni. FRANS COENEN noemt *De Heilige Tocht* van ARY PRINS ‘bekorend als kunst, een monument van het glorieuse verleden van anno-80.’ ARY PRINS moet gevierd worden ‘als een onzer waarachtige classieken, een, die van het Hollandsche het beste en sterkste en eigenste in zich heeft, een curieuze uitbreiding in het litteraire van het Hollandsch schilderlijk genie... al is het maar goed, dat de Prinsen op dat gebied schaarsch zijn. Want velen als hij zou de Hollandsche taal niet kunnen verdragen zonder erg uit haar verband te raken.’

De School.

9-16 Mei. A. GOUDSMIT geeft een breed overzicht en een degelike bespreking van VAN GINNEKEN's *Handboek der Nederlandsche Taal*.

De Schoolwereld.

Mei. Een verdienstelik werk verricht J. WOLTHUIS door in het vervolg van zijn populair maar degelik geschreven artikel zoveel mogelik *Amsterdamse woorden* te verzamelen en in verband te bespreken. Men vindt er dan ook heel wat aardig taalmateriaal. Het artikel wordt in Julie voortgezet.

C.D.V.

Hoe zijn anglicismen te beschouwen? (*Vervolg van blz.* 181).

Een volledige beschouwing van anglicismen heeft ook rekening te houden met het Nederlands in overzeese gewesten. Oost-Indië heeft door internationale handels- en industriële ondernemingen, door verkeer met Engelse schepen, door de nabijheid van de Engelse kolonieën nog meer kans om Engelse woorden te zien binnendringen. Bladert men in het *Viertalig aanvullend Hulpwoordenboek* van PRICK VAN WELY,[1] dan vindt men menig anglicisme dat blijkbaar in Indië meer bekend is dan hier, b.v. *goenie* (zak), *pantry, split* (glas), *stoomlichter* (*steamlighter*), *sulky, unit, koffiepulper*. In een advertentie las ik dat door een toko-zaak op Java gevraagd werd een *Manager*. Het komt mij voor dat dit woord hier te lande nog uiterst zeldzaam is. Maar omdat men met het Indiese Nederlands vertrouwd moet zijn, om de gebruiksfeer van al die woorden te kennen, volstaan we met te wijzen op deze taalkring en op de invloed die van daar uit het moederland kan ondervinden.

Voor West-Indië geldt ongetwijfeld hetzelfde, al kan ik slechts over weinig gegevens beschikken. In een land met zoveel andere toestanden heeft men licht techniese termen die hier onbekend zijn. Voor enige tijd las ik in een dagblad een overzicht van een Rapport: *Dryfarming op Curaçao*,[2] waarin tal van Engelse techniese termen die ik de lezer spaar. Wordt deze methode nagevolgd, dan ligt de overname van zulke termen voor de hand. In Suriname heeft het Engels door bemiddeling van het Negerengels invloed gekregen op de taal van minder ontwikkelde blanken, gelijk uit verschillende *Surinamismen* blijkt, b.v. ‘ik ga thuis’; ‘mijn lichaam groeit koud.’[3] De kans dat deze Surinamismen in het moederland geïmporteerd worden, is niet groot.

1) Weltevreden - 1910.
2) *N. Rott. Cour.* 5 Jan. 1914.
3) Een lijst van *Surinamismen* gaf P. ENUMA in het Surinaamse blad *Het Onderwijs* (Junie-Julie 1910).

Van buitengewoon belang is de studie van het *anglicisme* in het Nederlands van Zuid-Afrika. Door de tweetaligheid van de toongevende kringen zijn daar invloeden merkbaar, die aan het *Gallicisme* in Zuid-Nederland doen denken. Het onderwerp zou een afzonderlike studie verdienen.[1)] Terloops is het behandeld in *De oorsprong der Kaaps-Hollandse Volksoverleveringen* van F.TH. SCHONKEN.[2)] Hij wijst op de kringen waarin het Engels zich voornamelik deed gelden: de wetgeving, de rechtspleging, handel en staatsdienst, bij spoor, posten telegraafbestuur, in de sport, in de school en de litteratuur. Zelfs de Kerk heeft moeite onnodige nieuwigheden volgens Engels en Schots voorbeeld te weren, temeer omdat in de eerste helft van de negentiende eeuw predikanten uit de Schotse zusterkerk overkwamen.

'Het gaat hier natuurlijk in veel gevallen om politieke en technische nieuwigheden der 19de eeuw, waarbij men tegelijk met de zaken ook de terminologie overnam of naast goede Hollandsche woorden met voorliefde de Engelsche gebruikt, of aan deze met een kleine wijziging een Hollandsch uiterlijk tracht te geven. Daardoor zijn er in de taal uitwassen te vinden als *sessie, elektie, resolutie, briek* (brake), *enter* (in de boekhouding), *slopemmer* (slobpail), *tender, stemp*, terwijl andere letterlijke vertalingen zijn: *bezigheid*, onze *tijdgenoot* (van een dagblad, Nl. kollega), *dit land*, dit *Huis* (parl. uitdr.), *lichthuis* enz. De taal bezit verder een menigte van onvaste begrippen, welke al naar gelang der individueele omstandigheden gebruikt of vermeden worden, en zulke woorden zijn, daar zij in het maatschappelijk, niet in het technisch verkeer een rol spelen, juist de gevaarlijkste: *fout vinde, ruggegraat* (vastbeslotenheid), *optrek* (voor opstellen), *lijk* (houden van), *jij's rech* (hebt gelijk; of kreolisme?) de titels *Mister, Missis, Miss*, zelfs gedrochten als *brekfis* (naast achtuurtjie), *try* (probeer), *kitchen* (kombuis), *waak* (walk), zijn overheerschend in streken als

1) Losse gegevens vindt men in een lange lijst van Afrikaanse *Anglicismen*, opgenomen in het onderwijstijdschrift *De Unie* (Okt. 1907), maar daarbij is een deskundige schifting verre van overbodig. In een Rapport over de Taalbondexamens, in de *N. Rott. Cour.* besproken, wordt over het gebrekkige Nederlands van de kandidaten geklaagd. Daar vindt men o.a. de volgende staaltjes van anglicismen: Zij streden voor de *opperhand*; dit was 'n gepast *einding* voor zijn brief; de kinderen van slechte ouders zullen slecht *uitdraaien* (will turn ont bad); de moeder *kijkt achter* de kinderen (het Enselse to look after). Een Afrikaanse uitgever verzocht voor een recensie 'een *prominente* plaats'.

2) Blz. 189-192. Zie de bespreking van dit werk in de vorige aflevering.

Kimberley in de Oostprovincie, waar vele Engelschen wonen.'[1)]

SCHONKEN verzuimt niet, er op te wijzen dat de overeenkomst met het Engels bedriegelijk kan zijn, omdat men met ouder Nederlands rekening moet houden. Woorden als *story, opgenomen, slippers, stoof* komen in zeventiende-eeuws Nederlands voor; *achter die kinders kijk* wordt nog in West-Vlaanderen gezegd; *dagbreek, perdeskoen* (hoefijzer) kunnen uit achttiende-eeuwse matrozetaal afkomstig zijn. Het komt mij voor, dat de schrijver in dat opeisen van oud-Nederlands taaleigendom meermalen te ver gaat, b.v. wanneer hij *aangaan* (= voortgaan), *bij die tijd, lot* (een lot geleerdheid) uit het Middelnederlands tracht af te leiden. Bovendien kunnen woorden als *story* weer een gemengde Nederlands-Engelse stamboom hebben. Te optimisties - of te nationalisties - is de schrijver ook, wanneer hij verklaart: 'Het is de vraag of, afgezien van de vaktermen, wel een enkel anglicisme uit de 19de eeuw reeds hopeloos burgerrecht heeft gekregen.' Begrijpelikerwijze is hij, mèt de Vlaamse taalgenoten, veel meer puristies gestemd dan de Noord-Nederlanders, die hun taal in het eigen land niet bedreigd zien. Met juist inzicht wijst hij de school aan als de ergste wortel van het kwaad. Wanneer het onderwijs van den beginne in het Engels gegeven wordt, verbinden zich alle nieuwe begrippen dadelik met Engelse termen, 'zoodat de meeste beschaafde jonge lieden niet bij machte zijn, over een wetenschappelijk onderwerp in hun moedertaal van gedachten te wisselen, terwijl denkvermogen en uitdrukkingskracht een onherstelbaar verlies lijden. Tot op laten leeftijd telt men in 't Engelsch, houdt men briefwisseling in 't Engelsch, dicht, zingt en leest men bijna uitsluitend in het Engelsch, spreekt men aardrijkskundige, geschiedkundige, en technische woorden op zijn Engelsch uit (Mjunich, Emerrika, Sjarlemän, télegram, piäno); men spreekt van een *lijn* (versregel), van *paint*, van *draw* (als werkwoord) en men is verheugd, wanneer de school "opbreek" (vakantie krijgt).'[2)]

Na deze poging om de stof te groeperen, die geen aanspraak kan maken op volledigheid,[3)] komen wij nog even terug op enkele terloops gemaakte opmerkingen.

1) t.a.p. blz. 189-190.
2) t.a.p. blz. 193.
3) In de lijst van DE HOOG vindt men nog enige woorden, waarvan de geschiedenis bij gebreke aan een woordeboek-artikel, niet of moeielik vast te stellen is, als *pollak* (een vis), *robijntje* (roodborstje), *saffloer* (wilde saffraan), *toost*, andere, als *ampel, committé, fiets, sommer, tuien* zijn ten onrechte opgenomen. (Zie het *Etym. Wdb.* van FRANCK-VAN WIJK); weer andere, die misschien voor enige jaren in gebruik waren, maar op ons de indruk van zuiver Engels maken, als *boom, railway, raid, exchequer, liquors*. Wanneer en waar was *sliptrein* in gebruik? Het is van belang ook op zulke weer verdwenen anglicismen te letten. Omstreeks 1850 was b.v. *keepsake* in gebruik. Ook *bedlam* en *tattersall* (bij DE HOOG = rijbaan) zijn verdwenen. Bij BUSKEN HUET vond ik *gipsy*, waar nu ieder Zigeuner zou zeggen. Verder wijs ik nog op enkele woorden die in ons verband geen plaats vonden als *ansjovis* (of is dit door 't Engels aan het Nederlands ontleend?) *blokkade, bob-slee, bulb* (bloembol. Nog als kwekersterm? Het Ned. Wdb. vermeld *bulb, bulbken* reeds bij DODONAEUS) *clown, gallon, Greenwichtijd* (volks-etymologies: *grintwegtijd*), *nabob* (het *Ned. Wdb.* ontleent de oudste plaatsen aan VAN LENNEP en POTGIETER), *ping-pong, pickpocket, pony* (in de dubbele betekenis van hit en voorhoofdhaar). De woorden *elf* en *fee* kregen wij waarschijnlik door bemiddeling van het Duits uit het Engels, evenals *kroep* (hoest) door bemiddeling van het Frans afkomstig is van een Schots woord.

Wanneer een Engels woord in verschillende perioden overgenomen is, dan kan het jongere het oudere verdringen (als *moony - money*), maar ze kunnen ook naast elkaar blijven bestaan, als *pons - punch, podding - pudding*. In de laatste gevallen neemt DE HOOG zijn toevlucht tot de ongelukkige termen 'spreektaal' en 'schrijftaal.' Het is duidelik dat hier geen kwestie is van spreek- en schrijfgebruik, maar dat *pons* en *podding* door hun verbreiding in ruimer kringen van een ouder geslacht om begrijpelike redenen òf ouderwets òf 'burgerlik' gaan klinken, terwijl dan *punch* met zijn Engelse klanken weer gedistingueerder is dan *pudding* dat met zijn Nederlandse *u*-klank ingeburgerd is. Bij *gonje* naast het Oost-Indiese *goenie* is het verschillend gebruik plaatselik. In veel gevallen zal zich, evenals bij de 'doebletten' uit het Frans, betekenisverschil ontwikkelen, b.v. *treiler - trawler, herrie - hurrie*. Een aardig voorbeeld van herhaalde overneming is het woord *cake*. In de zeventiende eeuw heeft men al *cakes* of *keekjes* gekend.[1)] Onafhankelik daarvan werd het woord in de negentiende eeuw overgenomen als *kaakjes*, de plaatsvervangers van de pepernoten bij kinderspel; daarna weer in de Engelse vorm *cakes*, tegen het Engelse spraakgebruik in, voor het brosse gebak dat bij de tee wordt gebruikt. De banketbakkers verkopen evenwel ook als *cake* een week taartgebak. Eindelik werd voor de vijfde maal het woord weer met de Nederlandse *a*-klank overgenomen in *hondekaak*.

Op overneming in verschillende kring werd al gewezen bij woorden als *body, brandy, money, ready, stop*! enz., die zowel in deftige sport-

1) Volgens een mededeling van J.H. VAN DEN BOSCH, die het woord vond in *De Biecht der Getrouden*.

kringen als in ondeftige matrozentaal kunnen doordringen. *Partner* kan afkomstig zijn van het tennisveld en van de whisttafel, *jury* van de sportwedstrijd en van de tentoonstelling. Een leerzaam voorbeeld is *meeting*, dat in de eerste helft van de negentiende eeuw door het gebruik in de kringen van het Réveil de betekenis had van intieme godsdienstige samenkomst.[1)] In Zuid-Nederland schijnt het woord vóór 1850 al in gebruik geweest te zijn voor een politieke samenkomst.[2)] In het Noorden is het betrekkelik jong, en denkt men daarbij meestal aan een openlucht-samenkomst. Onder invloed van aanplakbiljetten en kranten kreeg het een nieuwe vorm, met de Nederlandse *e*-klank in plaats van *ie*.

Gevallen als *kaak* en *meeting* wezen ons op een verschijnsel dat de onderzoeker van het Anglicisme in het oog dient te houden: de spellinguitspraak. Juist omdat de Engelse spelling voor Nederlandse ogen vaak zo ver van de klank afwijkt, komen er ingrijpende veranderingen uit voort. De boer en de eenvoudige burger, die altijd *tram* leest, meent dat het woord 'eigenlik' een *a* heeft, al hoort hij wel *trem* zeggen. Een dienstmeisje hoort wellicht mevrouw spreken van *sunlightzeep* (met de Engelse klanken *lait*), maar houdt zich veiliger aan het opschrift van de pakketten met haar sun*licht*zeep. Ondanks de zonnestralen op de reklamebiljetten blijft ze *sun* zeggen, 'omdat het er zo staat', al zal daarnaast de volledige vertaling *zonlichtzeep* wel niet onbekend zijn. Evenzo hebben we in *waterproef* waarschijnlik half vertaling, half spellinguitspraak. Bij *speeg* naast *spiets* (voor het deftige *speech*) is waarschijnlik scherts in het spel, maar wat de een schertsend zegt, kan een ander weer in ernst overnemen.

In de voorafgaande bladzijden is opzettelik telkens gewezen op Nederlandse afleidingen en samenstelling met Nederlandse woorden, als symptoom van inburgering (b.v. *afgefilmd, spleenziek, gepickeld*). In het biezonder moet er nog op gewezen worden, dat door de geheel verschillende vervoegingsvormen in het Engels en het Nederlands die inburgering bij werkwoordvorming versneld wordt. Daaruit komen soms eigenaardige spellingmoeielikheden voort. Men voelt *race* en *tea* nog te zeer als vreemde woorden om *rees* en *tie* te spellen. Maar als men er nu de werkwoorden *racen* en *teaën* van maakt, en daar een verleden tijd van moet schrijven? Ieder leraar weet dat jongens daarmee verlegen zitten, en *racede* of *racete* proberen, omdat ze *reeste*

1) Zie A. PIERSON, *Oudere Tijdgenooten*, blz. 72.
2) In die zin trof ik het aan in de *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience*, door Dr. A. JACOB, eerste deel.

- dat toch de meest bruikbare vorm wordt - niet aandurven. Duideliker wordt dat bezwaar gevoeld bij sportwoorden als *pacen, serven*, die door hun beperkte gebruikskring nog meer als vreemde gevoeld worden.[1)]

Een taalverschijnsel, dat door HERMANN DUNGER[2)] aan Engelse invloed toegeschreven wordt, is het ontstaan van zogenaamde 'letterwoorden', op grond van schriftelike afkorting, b.v. *habeës* (H.B.S.), *ennogee* (N.O.G.), *esdeapee* (S.D.A.P.), *bee en wee* (Burgemeester en Wethouders) enz.[3)] Het komt mij voor, dat men zich bij het zoeken van buitenlandse invloed voor overdrijving moet wachten. Dezelfde oorzaken die in Engeland werkten, kunnen zich hier doen gelden: neiging tot kortheid, sterke invloed van het schriftelik woordbeeld. Zonder enig voorbeeld kan iemand zeggen: er staat nog een Pee Es (Postscriptum) onder die brief; hij schrijft dee er (Dr.) voor zijn naam. Daarbij komen afkorting uit kiesheid of schroom als pl., st., g.v.d., die men om dezelfde reden als men ze zo schrijft, ook zo zal willen lezen. Maar bij het geven van sportklubnamen of tententoonstellingsnamen als *Entos, Nitst, Iba* enz., heeft ongetwijfeld het buitenlandse - in ons geval Engels-Duitse - voorbeeld gewerkt.[4)] Of zulke letterwoorden een lang leven zullen hebben, is moeielik te voorspellen. Blijft er een, als het Amsterdamse *Entam* (= huurauto), lang in gebruik, dan wordt het een extra-kluifje voor de toekomstige etymoloog.

Ook voor de afgekorte woorden ('Kurzwörter') neemt DUNGER Engelse invloed aan.[5)] Zeker is het, dat zulke woorden in het Engels zeer talrijk zijn; men denke aan *gin, rum, brandy, hiep, cap, bus, tram, velo, foto, taxi, auto, consols*, die hier te lande bekend werden,[6)] en de stoot gegeven kunnen hebben tot dergelijke verkorte vormen, maar meer dan bij de 'letterwoorden' heeft hier een algemeen menselik streven naar kortheid van uitdrukking meegewerkt en vooraf gewerkt.

1) Vgl. op blz. 168, noot 2, de spelling *typewritten*, waar wel de Engelse klank van *write* bedoeld zal zijn.
2) a.w. blz. 55-58: *Buchstabenwörter*.
3) Men denke aan de vele namen van sportklubs, en lette er op, dat er reeds afleidingen gevormd worden als *habeësser, esdeapeeër*.
4) Menigmaal is een overgenomen vreemd woord voor ons eenvoudig een rebus, als *teetotaler* uit T(emperance) total, of *Kaffee Hag* uit *H*andels-*A*ktien-*G*esellschaft.
5) a.w. blz. 58-59.
6) DUNGER wijst verder op de meer speciaal Engelse *hock, mem, rebs, met, zoo, pneu, tot, scrips, japs*, enz.

Wij behoeven maar te herinneren aan oude voorbeelden als *best*(*emoer*), *schort*(*eldoek*), *zorg*(*stoel*), *buiten*(*plaats*), *spoor*(*trein*), en nieuwere als *rek*(*stok*), *beef*(*stuk*), de *beignet*(*kraam*), de *staf*(*muziek*), de *stoom*(*draaimolen*), *vloei*(*papier*), *ansicht*(*kaart*) en studenten- en jongenswoorden als *prof, soos, riks, gim* enz.

Over de motieven die tot het gebruik van Engelse woorden voeren, is reeds een en ander gezegd dat wij ten slotte verduidelikend willen samenvatten. De grote fout van de puristiese beschouwing is, dat al deze motieven teruggebracht worden tot gebrek aan nationale zin, afstomping van taalgevoel, onnatuur en pronkzucht. De studie van HERMANN DUNGER, hoe verdienstelik ook als verzameling van materiaal, is daarvan een afschrikwekkend voorbeeld. 'Engländerei' is voor hem een besmetting en een smaad. Afkeer verblindt, en doet de lessen van de geschiedenis vergeten. De beoefenaar van de taalwetenschap die tegelijk purist is, komt in een moeielik parket. Want zeer terecht is opgemerkt, dat het ideaal van taalzuiverheid in wezen politiek en niet filologies is.[1)] De taalzuiveraars willen mèt de vreemde woorden de pijnlike herinnering aan letterkundige of politieke overheersing verbannen. Vandaar in Bohemen de beweging tegen het Duits, in Griekenland tegen het Turks, in het moderne Duitsland tegen het Frans en, nu men zich gaat opwinden over een 'Engels gevaar', tegen het Engels. Zij zoeken een niet bestaand nauw verband tussen 'zuiverheid' van taal enerzijds, en 'zuiverheid' van ras, van kultuur, van een krachtig volksbesef anderzijds, en zien over het hoofd dat de kultuur van de moderne mens uit allerlei stromen samengevloeid en gemengd is. Een gemengde taal is een uitvloeisel van die gemengde kultuur. Door dat uitvloeisel te 'zuiveren', raakt men aan de bronnen niet. En wie zou willen terugkeren tot de tijd toen elke hofstede zich tevreden stelde met eigengekweekte, gebakken en gebrouwen produkten? De wetenschappelike Duitse taalzuiveraar voelt dat natuurlik ook: slaagt hij niet in 'verdeutschung', dan neemt hij genoegen met 'eindeutschung'. Het Engelse *bookmaker* is hem een gruwel; als hij er evenwel *Buchmacher* van maakt, dan staat er een Duitse vlag op het veroverde schip van Engels makelij. Zelfs een onnozel spellingvernisje is hem al voldoende om *Koks* (*cokes*), *Klub* enz. als 'eingedeutscht' te verwelkomen.[2)]

1) In zeer heldere uiteenzetting van L. PEARSALL SMITH M.A.: *The English Language* (Home University Library - London - Williams and Norgate).
2) DUNGER, a.w. blz. 16, 14.

Een taalzuivering in de geest van de Duitse *Sprachverein* wil hier te lande, ondanks menige dilettantiese poging van *Neerlandia*, niet recht aarden. De oorzaak zal wel zijn dat de meeste ontwikkelde Nederlanders, zij het vaak onbewust, te duidelik voelen dat de invloed van de grote kultuurstaten een opvoedende macht geweest is, om er in vijandige stemming alle sporen van te willen uitwissen. Het voorbeeld van Engeland toont ons, dat de berusting in een hopeloos 'gemengde' taal kan samengaan met een krachtig nationaliteitsgevoel, en dat die 'onzuivere' taal in rijkdom en uitdrukkingsvermogen bij geen andere behoeft achter te staan.[1)]

De wetenschappelike en praktiese bezwaren tegen een overdreven purisme, of liever: nationalisme in de taal behoeven evenwel niet te leiden tot een kosmopolitiese onverschilligheid. Wie de betekenis van een eigen taal, waarmee men volkomen vertrouwd is, van een moedertaal, inziet, zal vreemde elementen niet kritiekloos aanvaarden. Maar zal men bij die kritiek op vaste bodem staan, dan moet men bewust leren onderscheiden. Niet de onderscheiding tussen vreemd en inheems, tussen min of meer ingeburgerd en vernederlandst, maar de onderscheiding tussen de motieven van de gebruiker moet de doorslag geven. Daarom is het van zoveel belang, op die motieven nauwkeurig te leren letten.

De innigste aanraking met een vreemde taal krijgt men door een bezoek aan het vreemde land. Alle nieuwe indrukken van de omringende personen, zaken en toestanden worden onmiddellik geassocieerd met de vreemde woorden, die men overal om zich hoort, en zelf gebruikt. In brieven en reisverhalen zal men daar de sporen van vinden.[2)] Wie van Londen vertelt, zal onwillekeurig de geldswaarden in *pounds* en *shillings* uitdrukken; hij zal Engelse titels niet trachten

1) Wie de kwestie van alle kanten wil beschouwen, leze de interessante voordracht van de Oostenrijkse Anglist Prof. KARL LUICK: *Die fremde Bestandteile im englischen und im deutschen Wortschatz* (*Wissensch. Beihefte zur Zs. des Allg. Deutschen Sprachvereins*, Heft 12-13 (1897), blz. 70). Hij verdedigt de stelling dat het opnemen van vreemde elementen, waardoor de woordafleiding verduisterd wordt, gelijk in het Engels, de volksontwikkeling bemoeielikt. Vgl. daarmee L. PEARSALL SMITH, a.w., blz. 59-62).

2) In de Engelse reisschetsen van Prof. S. VISSERING (*Herinneringen* I, blz. 10-48) van 1847 vond ik o.a. kursief gedrukt, als Engelse woorden: *claret, gig, pony, pleasure-grounds, beefstakes, comfort, abbey, gallery, keepsake, penny-magazine*. (Ook Nederland kreeg weldra een *Penning-Magazijn*). De onderzoeker van het anglicismen zal met dit doel zulke reisverhalen niet zonder vrucht raadplegen.

te vertalen; hij zal spreken van een *cab*, van de *underground*, van een bezoek aan het *Cristal Palace*. En wanneer hij soms woorden gebruikt als *breakfast, dinner, ticket, police-man, drawingroom*, waarvan hem de Nederlandse equivalenten volkomen bewust zijn, dan kan de bedoeling zijn, voor dat ogenblik een Engelse tint aan het verhaal te geven, alsof hij zeggen wil: zo wordt dat hier genoemd. De woorden staan dan als het ware tussen aanhalingstekens. Ze staan op één lijn met fragmenten uit een aangehoord gesprek, waarvan men verslag zou geven. In normale omstandigheden wijken zulke woorden weldra terug voor de inheemse. Alleen bij zeer langdurig verblijf zal het eigen woord in het bewustzijn teruggedrongen worden: dan spreekt men van verengelsing. Maar er kunnen ook andere motieven gaan werken: het pronken met die woorden, ten bewijze dat men Engeland zo goed kent, of zo knap is in het Engels. Dat ligt in het persoonlik karakter of in half-geleerdheid. Men zal dit soort ijdelheid meer aantreffen bij mensen die pas voor een akte studeren dan bij hen die volkomen op de hoogte zijn van de Engelse taal en kultuur.

In zekere zin geldt dit ook voor ieder, die zich door lektuur en studie in Engelse toestanden, Engelse geschiedenis, Engelse wetenschap en litteratuur verdiept. Tal van zaken en begrippen zal hij niet anders kunnen noemen dan met het Engelse woord; andere zal hij niet anders willen noemen, omdat het Engelse woord een eigenaardige kracht of een eigenaardige betekenis-nuance heeft, die bij vertaling te loor zou gaan. Aan *home rule* verbindt hij zoveel historiese herinneringen, dat *zelfregering* hem door vaagheid volstrekt niet voldoet; bij *suffragette, jingo* denkt hij aan speciaal-Engelse toestanden, die door andere woorden wel te benaderen, maar niet volledig aan te duiden zijn. Daartegenover staat een gebruik uit slordigheid of sleur, dat ongetwijfeld af te keuren is. Men is volstrekt niet overtuigd, dat het vreemde woord het enig juiste is, maar neemt niet de moeite van het zoeken, en grijpt wat voor de hand ligt. Zo ontstaan de haastigheids-anglicismen van journalisten en de onbeholpenheids-anglicismen van slechte vertalers. Ze kunnen zich openbaren in het onvertaald gelaten woord of citaat, maar ook in een vernederlandsing of vertaling. Niemand zal het b.v. willen verdedigen, wanneer de Nederlandse vertaler van MOTLEY spreekt van *de bende* van Alva, en daarmee een muziekkorps (*band*) bedoelt. Op dezelfde lijn staat het onwetendheids-anglicisme van een tweetalige Zuid-Afrikaner, dat op papier geboren wordt bij het vertalen, en dat niet verward mag worden met een uit de omgang voortgekomen anglicisme.

Van geheel andere aard zijn weer de Engelse woorden die eufe-

misties gebruikt worden, als *inexpressibles* (voor broek), *W.C.* (water-closet) of *tipsy* (dronken). De beide laatste worden ook gebruikt door mensen die geen Engels verstaan.

Natuurlik is het niet in elk geval bij een spreker of schrijver uit te maken wat zijn motief geweest is om een vreemd woord te gebruiken: slordigheid, gemakzucht, naieve pronklust, verfijnde koketterie, eufemisme of scherp-gevoelde behoefte. Het karakter van de persoon kan ons soms licht geven. Wij moeten ons er voor wachten, er een bewijs van verfijnd taalgevoel en virtuositeit van taalgebruik in te zien, wanneer iemand nooit een vreemd woord nodig schijnt te hebben. Men zou zelfs de paradox kunnen verdedigen dat juist in het gebruiken van vreemde woorden zich een rijke geest en een fijn onderscheidingsvermogen openbaart. Denk b.v. aan de laag-bij-degrondse eenvoud van taal bij TOLLENS, 'van vreemde smetten vrij', en aan de veelheid van vreemde elementen in POTGIETER's proza en verzen.

In het biezonder is te letten op die gevallen, waarin een fijn schrijver rekenschap geeft van zijn voorkeur voor het vreemde woord, op grond van onvertaalbaarheid. Dan zal de vertaler die nooit om een woord verlegen is, de schrijver die zich verheft op zijn 'zuiverheid' van taal, zich beschaamd kunnen voelen. Behalve op de reeds genoemde plaats[1] spreekt POTGIETER ook in *Salmagundi*[2] over de onvertaalbaarheid van het Engelse *cant*: 'Geef er een hollandsch woord voor', vroeg HUIBERT. - 'Het is zoo gemakkelijk niet', antwoordde oom, CHASLES heeft heel wat woorden noodig gehad om het te omschrijven: 'Ce n'est pas le calvinisme, ce n'est pas l'hypocrisie, ni la religion, ni l'affectation, ni la pruderie, ni l'anglicanisme, ni le puritanisme, ni la régularité; c'est un peu de tout cela.'

In dit verband mag ook aangehaald worden een van de bekende strofen uit POTGIETER's *Gedroomd Paardrijden* (Str. 62-64), waar hij het Franse, Duitse en Engelse volkskarakter telkens typeert door één onvertaalbaar woord: 'Het Frans heeft zijn *esprit*' - het Duits *Gemüth*:

> En 't Engelsch: *fancy*; - 't geen verbeeldende behaagt,
> Uitsluitend eigendom dier stijf gescholden natie, -
> Dat zich aan humor huwt, dat gaat gepaard met gratie, -
> Maar vreemd bleef aan de borst der koninklijke Maagd,
> Zoo SHAKESPEARE waarheid sprak, door dubb'le alliteratie:
> *A meditating maid*, die *fancy-free* zich draagt.

1) Zie hiervoor blz. 179, noot 3.
2) *Schetsen en Verhalen* II, 285.

ALLARD PIERSON wees ergens op de onvertaalbaarheid van *puzzling* en van *spleen*; BUSKEN HUET zei van THOMAS CARLYLE: 'In hooge mate bezat hij *la bosse du respect*, of wat de Engelschen met het onvertaalbare woord *reverence* bedoelen.'[1] Om te besluiten nog één aanhaling. Wanneer iemand boven een artikel leest: *Wetenschap in het land der 'Business Men'*,[2] dan zou hij kunnen denken: waartoe die aanhalingstekens? Wij spreken toch ook van 'zakenmensen'! Maar een ander schrijver, die de Amerikanen goed heeft leren kennen,[3] komt de eerste gelijk geven door de volgende uiteenzetting:

'Business, een vertaalbaar woord, is een onvertaalbaar begrip. Alleen de geboren Amerikaan kan het bij intuïtie verstaan en de diepte er van peilen. Het is het inbegrip van alle nationale grootheid en persoonlijke voldoening.

Het hoogste ideaal is volmaking in business. De jonge knaap droomt van in business gaan en de afgeleefde grijsaard dankt in een lang leven in de mysteriën van het business-leven ingewijd te zijn. De man in business zegt, dat er maar één leven op aarde een man waardig is, en dat hij het leidt. Een critisch buitenstaander zal echter zeggen dat het business-leven een nuchter prozaïsch leven is, waar het eenvoudig om te doen is winst te maken; hij vergete echter niet dat door de toewijding daarin betoond, het prozaïsch leven bezield wordt, en dat de ernst waarmede gewerkt wordt, groote karaktereigenschappen tot ontwikkeling brengt. De graad van volmaaktheid, waartoe het business-leven, van zaakkundig oogpunt bezien, opgevoerd is, maakt dan ook dat men niet dan met bewondering er op staren kan, en ieder moet wel onder den indruk komen van de groote scherpzinnigheid en genialiteit, die daar openbaar worden.'

Uit dit voorbeeld blijkt opnieuw, dat achter het gebruik van een vreemd woord meer schuilen kan dan de oppervlakkige lezer vermoedt Leert men door nauwkeurige waarneming de motieven van het anglicisme doorgronden, en begrijpen welke verwerpelik en welke gewettigd zijn, dan verkrijgt men ook voor eigen taalgebruik een maatstaf, die èn voor pronkerig en slordig omspringen met vreemde woorden èn voor een eenzijdige nationalistiese 'taalzuivering' behoedt.

C.G.N. DE VOOYS.

1) *Lit. Phant.* XXI, blz. 123.
2) In de *Dietsche Warande en Belfort*, 1913.
3) Dr. M.C. VAN MOURIK BROEKMAN: *De Yankee in denken en doen.* (Haarlem - Tjeenk Willink - 1914). Het citaat is ontleend aan een bespreking van FRANS COENEN in *De Amsterdammer*.

Naschrift.

Inlichtingen en opmerkingen van belangstellende lezers stellen mij in staat hier en daar iets te verbeteren en aan te vullen. Nieuwe gegevens zullen mij, ook na de voltooiing van dit artikel, steeds welkom zijn, met het oog op een mogelike omwerking en uitbreiding.

Prof. SWAEN wijst mij bij STARTER nog op het woord *braverij* en op het eigenaardig gebruik van *braaf* (uitg. Van Vloten, blz. 244). De heer W. VAN DOORN merkt op 'dat bij het woord *tee* Engelse invloed allerminst buitengesloten is', omdat de oude uitspraak van het woord *tay* was, evenals nog in sommige streken van Engeland en in Ierland. Bij POPE (*Rape of the Lock* III, 7-8) rijmt *tea* op *obey*. - Prof. HESSELING merkt op, dat het woord *durk* (blz. 167), door mij zonder verder onderzoek uit de lijst van DE HOOG overgenomen, waarschijnlik van Nederlandse oorsprong is. (Zie FRANCK-VAN WIJK i.v. *door*). Het werkwoord *jumpen* (blz. 167) trof hij aan bij BRUSSE, die van de vletterlui in Den Helder en Rotterdam nog meer Engelse woorden geleerd heeft. Voor het akcent van pamflét (blz. 171) wijst hij op motór, dat b.v. te Leiden door alle schippers gezegd wordt, en op *recórd slaan*, hoewel het Engelse substantief récord is, tegenover 't werkw. recórd. - Voor *groom* (blz. 178) spreekt men tegenwoordig liever van de *buttons*. Bij de kaartspelen (blz. 178) kan het internationale *bridge* gevoegd worden. - Op blz. 179 is ten onrechte gezegd dat het woord *plenty* in 't Nieuw-Grieks voorkomt: het was het enige Engelse woord dat een Griekse man uit het volk kende. - *Wonderen* (blz. 180) hoorde Prof. H. van een oude dame (geb. 1830), bij wie het niet aan Engelse invloed toe te schrijven kon zijn. - *Twinkelen* (blz. 180) werd al meermalen gebruikt in de eerste Nieuwe-Gids-poëzie. - Bij *uitvissen* (blz. 181) wijst Dr. E. SLIJPER op de mogelikheid dat het met uitsluiting van direkte Engelse invloed, uit het Latijnse *expiscari* ontstaan is, dat o.a. ERASMUS in navolging van CICERO gebruikt. - *Geïnformeerd*, dat ik voor een nieuwerwets journalisten-anglicisme hield (blz. 180), trof ik onlangs aan in SCHIMMEL's *Sinjeur Semeyns*, Hoofdst. XXIV: 'ben ik juist geïnformeerd, dat de quota vier honderd gulden bedroeg?' - Bij de termen voor Engelse mode-stoffen (blz. 176) verzuimde ik te verwijzen naar de lijst van Liberty-termen die in VAN GINNEKEN's *Handboek der Nederlandsche Taal* I, blz. 538-539 af gedrukt is.

Ten bewijze dat mijn materiaal waarschijnlik nog verre van volledig is, en dat er bovendien telkens nieuwe Engelse woorden binnenkomen, geef ik er nog enige die ik de laatste weken optekende: *jockey-club*

(soort odeur), *Grahambrood, malted milk* (voedsel voor zuigelingen); *custard* (om aardbeien minder verkoelend te maken); *weed-killer* (chemies middel tegen onkruid); eiken en *oakly*; flanel en *tropical* (beide in advertenties); *so easy* (soort lorgnet); *box* (afgetimmerde ruimte in een modern café). Uit de ervaring van de laatste weken kent ieder het woord *run* voor stormloop op winkels en spaarbanken. Door zogenaamde volksetymologie onkenbaar gemaakt, is het woord *penik-spillen* voor *pain-expeller*. Een aardig voorbeeld waarin een waarschijnlike engelse oorsprong door volksety-mologie verduisterd werd, is *spring*slot, naast *hang*slot. Het is namelik zeer goed mogelik dat mèt het fabrikaat de naam *springlock* (spring = veer) hier te lande bekend werd. Zou *spring*veren-matras op dergelijke wijze onder invloed van het Engelse *springmattress* ontstaan zijn?

C.D.V.

Taaleenheid en taaluniformisme.

In een schrijven aan de *Vereeniging voor Beschaafde Nederlandsche Uitspraak*, opgenomen in de *Mededeelingen* (N°. 3) betuigt J.H. VAN DEN BOSCH zijn instemming met het streven om het Beschaafd van het Noorden te verheffen tot norm voor het Zuiden: ‘Zoals het Noord-Nederlands Beschaafd zich over alle, velerlei dialekt sprekende provincies hier allengs heeft uitgebreid als de Hogere Taal, zo moet het zich gaan uitbreiden naar 't Zuiden, heel het Germaanse Zuiden door, opdat het Frans tegenover zich hebben zal Ene Taal van twee Landen, de Taal der Beschaving van zóveel Millioenen.’ Hij voegt er evenwel deze waarschuwing aan toe: Er is immers geen spraak van om het Noord-Nederlands Beschaafd met huid en haar naar 't Zuiden over te brengen? Het Noord-Nederlands Beschaafd is niet een dusdanige vertransporteerbare éne massa, dat weten we; de tegenwoordige taalkundigen zijn geen ouderwetse klassicistiese Uniformisten meer. Maar zulke zijn er toch nog genoeg, bij U in 't Zuiden zo goed als bij ons. En als het aan toongevers en gezaghebbers van *deze* richting was toevertrouwd en overgelaten de Noord-Nederlandse hegemonie door te voeren, als er een algemene kleingeestige dogmatiese beschoolmeestering van 't Vlaamse volk zou moeten plaats grijpen.... Is het niet misschien ook de vrees hiervoor wat de partikularisten afhoudt? 't Komt mij voor dat de propaganda voor 't Noord-Nederlands Beschaafd op zeer voorzichtige, doordachte wijze zal moeten geschieden, niet van de ouderwetse grammatikale denkbeelden uit waarbij alles even gekompliceerd lijkt en 't aanleren van een taal bijna onmogelik is geworden; dat men vooral heel eenvoudig zal moeten te werk gaan en daarbij al wat tot *de schriftelike aanduiding* behoort, wèl van de eigenlike taal, die in klank is, onderscheiden. Er moet de ruimste plaats blijven voor het prachtvolle proza van een HUGO VERRIEST!

Geestdrift en praktijk.

B.G. ALBERTS en B.F. MARTENS. In N i e u w e R i c h t i n g . *Inleiding tot 'n Taalmethode*. L.C.G. Malmberg, Nijmegen, 1914. - Prijs 25 ets.

TH.J. TIJSSEN. T a a l o n d e r w i j s (*De Nieuwe School*, 10e Jaarg. Afl. 4-6).

I.

Wie dus practisch taalonderwijs wil geven, moet er naar streven: op de eerste plaats 't kind te leeren:

I. *a.* de móndelinge uiting van anderen te verstaan, en
b. zich zelf móndeling uit te drukken in de algemeen beschaafde omgangstaal.

en op de tweede plaats het te leeren:

II. *a.* de schriftelijke uiting van anderen te verstaan,
b. zich schriftelijk (volgens 'n bepaald spellingsysteem) uit te drukken, in de algemeen beschaafde omgangstaal.

Aldus de hh. ALBERTS en MARTENS in hun 'Nieuwe Richting'.

> De stengel drijft te guller lot
> Naar dat men scherp de twijgen knot.

En daarom zouden wij de schrijvers gaarne beperkt hebben gezien in zake 'taal' altans, tot de in II*b* uitgedrukte taak: 'het kind zuiver Nederlands te leren schrijven'; m.a.w. 'spellen en stellen'. En niet meer. Het overige, door hen genoemd, en onder te brengen bij 'spreken' en 'lezen', ontwikkelt zich van zelf onder alle vakken van onderwijs. Er is wisselwerking genoeg tussen meester en leerling, ook nog, waar hij, het 'boek' als medium zou willen verkiezen. En die wisselwerking, rakende alles wat de heren Inleiders willen: meerdere kennis, inniger gevoel, gepaster toon en manieren en wat zij verder als dienstig voor een kompleet mensenkind voorstaan, - geschiedt toch *in* het 'woord', de trouwe weergeving van de persoonlikheid, in 'oordeel', 'neiging', en 'stemming'.

Maar juist ook dit 'spreken' en 'lezen' brengen de Inleiders

binnen hun ‘Taalmethode’, omdat zij, dit onderwijzende, in praktijk kunnen brengen een ‘Nieuwe Richting’ in hun oordeel over wat ‘Taal’ is, en wat voortaan het onderwijs, beheerst door die nieuwe opvatting zou kunnen zijn. Nu *is* er een nieuw inzicht, zeker. Kortweg kunnen we zeggen, dat het nieuwe Taalonderwijs uitgaat van de *klank*, en niet oplegt het gezag van het *teken*; dat ze het kind leert groeien in zijn zich zelf te corrigeren *vormen*, in plaats van het een vorm op te dringen als een niet voor verbetering vatbare *norm*. Deze algemeenheid geldt zowel het ‘spellen’ als het ‘stellen’. Maar nu komen er, hier en ginds allerlei omstandigheden bij. Eén der vragen, die zich hebben opgeworpen, en die zich tegenover de buitenwereld als de oudste, gewichtigste, en de meest brandende heeft betoond, is wel de vraag geweest, welke de te bereiken ‘norm’ zou zijn voor het spellen! Doch deze kwestie is, binnen de hier te houden beschouwing, slechts de hefboom voor een verbeterd, en in elk opzicht, voor een vereenvoudigd taalonderwijs. Maar hoeveel andere kwesties lieten zich gelden, nauw aan elkaar verwant, en al te zamen haar herkomst ontlenende aan het inzicht omtrent het wezen van de taal, zoals de kinderen die spreken, en de taal, zoals ze zou dienen geschreven te worden! Want de 6-jarige analfabeten, die alleen kunnen praten, moeten grote mensen worden, die zuiver en in geregelde orde Nederlands kunnen schrijven. Dat zijn drie dingen, die wel samengaan, maar toch goed van elkander onderscheiden moeten worden. Want het vraagstuk raakt de *spelling*, het juiste en tegelijkertijd algemeen-Nederlands-beschaafde *woord*, en de rustige, bezonken, geregelde orde in de *voorstelling* der dingen. Wat dat alles in heeft, weten zij het best, die op hoofacte-examens de opstellen der examinandi nazien. Of, blijvend bij ons onderwerp, wij weten het van onze scholen, wanneer we zien, met hoeveel moeite wij enig dragelik werk uit de handen onzer leerlingen kunnen krijgen.

No 1 geldt de ‘spelling’. Wat is spelling? Klankaanduiding door tekens! Welke klanken? Ziehier reeds een veld waarop zich de meningen verdelen. We zullen konkreter spreken. Om tot de schrijfvorm *paard* te komen, wil de algemeene opinie in onze onderwijzerswereld, dat eerst de klanken *p, aa, r, d* in de zuiver Nederlandse uitspraak - altans in school - bij de bewustwording van het woord, onmiddellik als gehoorbeeld bij de leerlingen aanwezig moeten zijn. Dit nu is niet nodig; het teken *aa* kan een grote verscheidenheid van nuancen dekken. Dit inziende, behoeft men zijn leesonderwijs niet te laten stokken om de dialektiese kleur van de taal der omgeving. Dit

komt later terecht. En ook zo men later *niet* werkte in de richting van ‘de beschaafde uitspraak’, dan nog behoefde dit ‘verzuim’ of ‘opzet’ in 't geheel geen invloed te hebben op de eisen van ‘spellen’ en ‘stellen’, noch op het ontwikkelen van de spraakvermogens en het zuiver articuleren; de kwestie geldt alléén het ‘beschaafde’, allerminst het ‘onnauwkeurige’ of ‘slordige’ spreken. Doch in de streken waar de gouwtalen wordt gesproken, schijnen de onderwijzers er prijs op te stellen dat van meet af aan, altans zo spoedig mogelik, het teken het normale klankbeeld dekt. Daarvoor moet noodwendig het allereerste onderwijs - wij zeggen niet ‘spreekonderwijs’, want dit zou iets anders zijn, maar ‘stelonderwijs’ - ‘transfoneties’ zijn, wat, opzettelik geschied, beklemmend en teleurstellend moet werken, omdat het elke keer, door 't opdringen van korrektieven, de gang verstoort en de vrijmoedigheid met onvermijdelike kritiek drukt Wij zouden het beter achten, wanneer men nu en dan de kinderen zelf tot de opmerking weet te brengen, dat de tekens (wij bedoelen inzonderheid die welke de vokalen aanduiden) zowel de klank van b.v. de *aa* in *paard*, welke zij bij de onderwijzer horen, als die van de naar de *o* (in 't fr. *corde*) of, elders, naar de *è* of de scherpe *ee* zwemende *aa* kunnen betekenen, maar overigens dit verschijnsel als een doodgewone zaak[1)] te behandelen, i.c. verzwijgen. Men mag niet vergeten, dat de spellingtekens normen zijn voor persoonlik en plaatselik gekleurde klanken, en dat dus bij het leren ‘zuiver schrijven’, een ‘zuivere uitspraak’ allerminst eis is. Daarbij komt nog, dat ook in de gouwen, waar men de *aa* geschreven ziet staan, en men in 't onderling verkeer in 't zelfde woord een *oa* of een *ae* laat horen, toch ook dikwels de *aa*, geschreven, een klank aanduidt, die in 't spreken niet van de normale *aa*-klank afwijkt. En nog zelfs dit daargelaten, bezit het kind tot zijn 12- of 13-jarige leeftijd niet zijn schoolboek, leest hij niet zijn krant, betrekt hij geen lektuur van zijn kennissen of uit bibliotheken? En weet hij dan niet allang dat, waar hij ‘schools’ moet spreken, het geregeld voorkomende teken *aa* steeds aan hetzelfde normale klankbeeld is verknocht?

Wij komen nu aan het leren schrijven, voor zover dit betreft de keuze van het juiste woord.

Ziehier wederom een zeer belangrijk vraagpunt aan de orde gesteld.

Wat is hier het *juiste* woord?

1) Trouwens een der vele gevallen in de ‘spelling’, waarin door eenzelfde teken verschillende klanken worden aangeduid: *t**o**r, t**o**n, t**o**nen, t**o**ren*, enz.

Is dit het woord, waarin de leerling zelf, beschikkend over z i j n woordenvoorraad, zich, wat hij zeggen wil, beïnvloed door zijn eigen fakulteiten, zijn eigen stemmingen, zijn eigen wereld bewust wordt, en dat dus een lokaal, en zelfs een persoonlik karakter kan dragen, - of:

Is dit het woord, 't welk de onderwijzer wensen zou als de term, waarin die bewustwording zou moeten geschieden, of altans, als gangbaar-Nederlands, en dus als ‘beschaafder’, ‘gepaster’ het ‘dialektiese’, of ‘minderwaardiger’ woord moet vervangen?

Want wij achten ons tot deze vraag gerechtigd, waar wij schromen voor het opdringen van korrektieven. Om tweeërlei redenen. Vooreerst, om een kritiek, die drukkend op de tere *taal*, het delikate orgaan van de beginnende ‘steller’, ook zijn nog teerder *vrijmoedigheid* stokt. En twedens, omdat deze wijze van doen de weg afsnijdt tot het allermerkwaardigste en voor het oog van de opvoeder uiterst leerzame proces, hoe de leerling zelf, bij voortgezet onderwijs, en vooral bij goede, boeiende en de verbeelding in werking stellende lektuur aan zijn vocabularium en aan zijn geroutineerd schrijven komt. Uit die lektuur, d.w.z. uit die verbeeldingen van levende momenten zoals ze, wederom, en herhaaldelik, in die woorden, zinnen en wendingen, met scherpe omtrekken en aandrijvende bewegelikheid zich in zijn bewustzijn opdringen, tracht hij zich zelf, opnieuw met zo veel mogelik dezelfde woorden en hulpmiddelen, zijn beeldenwereld weer op te stellen en in te richten. Zulke ‘taal’ is op natuurlike wijze genaast, omdat ze is geworden de verschijningsvorm van zijn verbeeldingen; in tegenstelling met de ‘juiste’ en ‘beschaafde’ termen, die hun met de beste bedoeling, maar toch als facta in een kunstmatig procédé, op de minzaamste wijze, mogelik worden ‘opgedrongen’.[1] De ‘boeketaal’, behoeft dus in 't gans niet als ‘onwaar’ te worden gebrandmerkt. Zij kan even oprecht zijn als het dialekties gekleurde kinderverhaal. Alles hangt af van het ‘onderwerp’, en van de wijze waarop de kindergeest wordt geïnfluenceerd door het onderwerp. Wij zonderen louter cerebraal werk uit, zoals beschrijvingen van een ‘koffiemolen’ of een ‘postkantoor’; wij denken in de allereerste plaats aan eigen voorstellingsprocessen zoals die uit de persoonlike ervaring en uit het beeldend vermogen tot een zo veel mogelik

1) Iets anders is natuurlik, het verplichte inwisselen van een ‘plat’ woord tegen een ander. Maar het ‘voegzamer’ woord kan toch even goed weer gekozen zijn uit de streekspraak. ‘Beschaafd’ behoeft nog niet ‘algemeen-Nederlands’ te wezen. In elke ‘taal’ kan men ‘beschaafd’ spreken en kunnen ‘beschaafden’ spreken.

geordend en afgerond geheel kunnen worden gevormd. We noemen b.v. ‘Broer Hein trekt naar de oorlog’ of ‘De ramp van de “Berlin”’. Beide onderwerpen kunnen zowel in dialekties gekleurde taal en in algemeen-Nederlands worden geschreven: maar wij vermoeden dat bij het eerste onderwerp, als op het persoonlik beleefde gegrond en bij een wederom door huiselike en lokale invloeden geconditionneerd opgewekt stemmingsleven, het dialekties vocabulair zich in het geschrevene, inzonderheid bij jongeren, op de voorgrond dringt; terwijl bij het twede onderwerp, de bewustwording van het gebeurde met de ‘Berlin’ schier uitsluitend in de taal zal worden geschreven, waarin het met de fantasie doorleefd en verbeeld werd, en waarin tans de fantasie op dezelfde wijze het te verbeelden tracht.

En hiermee zijn we geleidelik gekomen aan het derde punt bij het ‘schrijven’; n.l. de geregelde orde in de voorstelling der dingen. Wij menen ook hierin, dat, naast de vrijmoedigheid, en zelfs boven die vrijmoedigheid, de ijver en de lust tot uitbeelding de voornaamste factor is. Die lust moet worden opgewekt door het ‘onderwerp’: wij herhalen: door de wijze waarop door de onderwijzer het ‘onderwerp’ ‘levend’ wordt, en de leerling ‘warm’ wordt voor het uitbeelden van de voorstellingen die bij 't noemen, of kort bespreken van 't ‘onderwerp’, eerst vaag, naar helderder bewustwording zoeken. Want schrijftalent is het talent, om in zijn taal zich duidelik zijn vage en halfbewuste geestes-chaos bewust te worden; en niet ieder kan dit scherp krities, zó, dat hij zich rekenschap geeft van wàt dat halfbewuste eigenlik is. Niet velen kunnen het, en hij die het talent niet van nature bezit, slaagt er slechts na jaren van inspanning in, om het machtig te worden. En wat wil men nu bij een kind? Weinig kinderen hebben de gave van scherp onderscheiden en ordelik uiteenzetten: zij, die het niet hebben, moeten herhaaldelik voor momentenreeksen worden geplaatst met een geregeld beloop: 't zij voor eigen werk of wat elders gebeurde, mits interessant genoeg om de verbeelding aan 't werk te zetten. Maar de ‘lust’ moet er door de onderwijzer ingebracht worden. Ontbreekt de ‘lust’, dan behoeft daarom het ‘stellen’ niet uitgesloten te zijn, en kan zelfs nog wel van ‘vruchtbaar’ stelonderwijs sprake zijn. Maar het zal dan wel hoofdzakelik uitlopen op bloot ‘verstandelik’ werk; n.l. op ‘beschrijven’ of ‘verhalen’ in een zekere orde, en misschien ook wel in de nadere vormen, zoals de onderwijzer zich voorstelt, dat door de leerlingen ‘geschreven’ moet worden en zoals ‘men’ gewoonlik ‘schrijft’ of ‘stelt’.

De drie genoemde punten raken het ‘schrijven’. Niet het ‘spreken’. Goed ‘spreken’, d.w.z. het zo goed en duidelik mogelik maken van wat er mee te delen valt, meestal als antwoord op een vraag, achten we van een niet genoeg te schatten belang; maar dit raakt alle ‘kennis’ en alle ‘onderwijs’, en mag niet, geabstraheerd van het zakelik onderwijs, als afzonderlik ‘vak’ worden genomen. Men heeft het lang gedaan, en geplaatst onder ‘taal’, en er vrucht van hopen te winnen in het belang van het ‘spreken op schrift’. Met dat doel voor ogen werd het dan ook gegeven. Het ‘spreken’ bij het kind werd dan een gekunstelde africhting in ‘schooltaal’, en daar ‘eenvoud’ en ‘kinderkring’ waren voorgeschreven, een door een misplaatst inzicht omtrent ‘stelonderwijs’ geleide, klassefabrikaat van de onbenulligste dingen. Maar dit staat zeer ver af van ‘spreken’. ‘Spreken’ moet uitgaan van samen ‘praten’. En dat gaat in de maatschappij, bij kinderen en grote mensen, uitstekend, 't Is om er jaloers van te worden. Maar altijd gaat het over ‘zakelike’ dingen, en niet zoals op onze scholen over ‘zaakonderwijs’-lessen. Vandaar het houterige en gemaakte van de ‘levende taal’ die men zich voorstelde aan te brengen in die veroordeelde ‘stel’cursussen; vandaar ook onze mening dat het ‘spreken’ het best gebaat wordt bij de meest intense gedeelten van ons gewoon onderwijs. Wij noemen maar eens een stug aangedreven repetitie-kwartiertje.

Taalonderwijs, - recapituleren wij nog eens, - dient allereerst, en nog liefst hoofdzakelik, gericht te zijn op ‘vaardig’ en ‘zuiver’ schrijven. Zo vaardig mogelik althans, om bij het eerste te blijven. En die vaardigheid kan alleen, - gelet op de zwakke aanleg bij de massa, - alleen worden bereikt door oefening. En de prikkels, vooral bij dit soort werk, moeten zijn, opgewekt voorstellingsleven en een vrijmoedigheid, die niet stuit op deprimerende kritiek.

Terugkerende naar de ‘Inleiding tot 'n Taalmethode’ van de h.h. ALBERTS en MARTENS, brengen wij in herinnering, dat zij als eerste streven stellen:

I. *a.* de mondelinge uiting van anderen te verstaan, en
b. zich zelf mondeling uit te drukken in de algemeen beschaafde omgangstaal;
en daarmee, buiten gissing, het laten voorkomen, dat zij

1°. een taalmethode op 't oog hebben voor dialekt-sprekende kinderen, en

2°. het spreken van hun leerlingen eerst ontkleuren willen van

de dialektiese klank-nuancen, alsmede de dialekt-woorden willen ingeruild hebben tegen algemeen-Nederlandse korrektieven, alvorens het kind zijn eigen taal te laten schrijven op het papier. Trouwens, al dadelik uit de volgende bladzijden blijkt het.[1)]

'Wanneer de kinderen op school komen, kennen ze al heel wat woorden en woordverbindingen, doch in hùn taal, hùn dialect, en dat is wel niet 't algemeen beschaafd, waartoe wij ze willen brengen. Daartoe zullen wij verplicht zijn:

1°. voor de woorden uit hun taal, die niet gangbaar zijn in 't algemeen beschaafd, hun de equivalenten uit 't algemeen beschaafd bij te brengen;

2°. waar hun uitspraak afwijkt van 't algemeen beschaafd, hun te oefenen in 't voortbrengen van klanken, zooals die bij 't beschaafd spreken gehoord worden.

Uitgangspunt bij 't taalonderwijs zal dus moeten zijn, de taal van 't kind zelf, en zijn dialect. De onderwijzer zal aanknoopingspunten moeten zoeken in 't dialect en 't milieu van de leerlingen: 'n geleidelijke overgang naar de algemeen beschaafde omgangstaal is noodzakelijk. Dan toch[2)] sluit z'n onderwijs direkt bij 't leven van de leerling aan, en hij kan van z'n belangstelling, allereerste vereischte om succes te hebben, verzekerd zijn.'

Vàn het dialekt àf, náár het algemeen-beschaafd toe.

't Is goed, maar toch vrezen we, dat, veel te veel, het algemeenbeschaafd, als de draagster moet dienen van de algemene vorming, van 'taalgevoel', van 'beschaafdheid', van 'verhoogd stemmingsleven', van een 'verinnerlijkt zedelijk en godsdienstig bewustzijn'.

Te veel, zeggen we, omdat we anders denken dan de Inleiders over het wezen van de gesproken taal. Zij vergeten, dat ritme etc. alleen kan afgeluisterd worden van de gesproken taal, en dat gang en golving totaal psychologiese afdrukken zijn van geesteswerking, onafhankelik van wat ze beschaafd in 'klank' en 'woordkeus' achten. Zij zoeken

1) En op blz. 13, vooraf, huist hier geen misverstand?
'Ten slotte staat de schriftelijke uiting nog hierin achter bij de mondelinge, dat zij doorgaans geen gebruik kan maken van gelijkheid van milieu en situatie, d.i. de omgeving en de bekende omstandigheden, die hoorder en spreker gemeen zijn op 't oogenblik van spreken. Daardoor is ze verplicht zooveel uitvoeriger te zijn.' - Maar dan het schrijven tot iemand uit hetzelfde milieu enz.? - En dan het mondeling onderhoud met iemand buiten het milieu en de situatie? Zijn daar ook niet veel meer woorden toe noodig?

2) Dit 'dan toch' ziet op het zoeken van aanknopingspunten.

juist de volmaaktheid in dezen in de aan te leren taal. Het algemeenbeschaafd moet bij hen de eigenschappen des levens brengen, die zij, mannen overigens van inzicht en studie, begeesterd door hun ideaal, in het natuurlike orgaan van het mensenmilieu om hen voorbij wensen te zien. ‘Immers’, zeggen ze, komende aan de tijd in 't schoolleven, dat het kind langzamerhand gaat beseffen, wat nu eigenlik algemeenbeschaafd is, - ‘'t moet heele woordenreeksen, zinnen hooren, om al doende, gevoel te krijgen voor accent, ritme en assimilatie; geleidelik moet al 't hortende en stootende uit zijn spreken verdwijnen: dat moet vloeiend en ritmisch worden.’

Wij prijzen de ijver, en willen in geen geval tot de slotsom komen, dat de schrijvers hun doel, om de kinderen vlot en vloeiend 't algemeen-Nederlands te leren spreken, niet zouden kunnen bereiken. En zo ze dit doel bereiken, dan kunnen die kinderen wat ze ordelik en vloeiend kunnen zeggen, ook even ordelik en vloeiend - buiten de taalvorm om - op het papier schrijven[1)]. Maar is *dit* het stellen: het opschrijven van woorden die men achter elkander kan uitspreken? Stellen wij zelf inderdaad zo? Stellen wij niet zelf, onder moeielik wikken en wegen van de termen, welke het nog vage, in ons het nog ongeborene, als 't welgevallige en 't best herkenbare beeld, voor onze ogen stellen? Is dat niet veel moeieliker en intenser arbeid dan wat de Inleiders van hùn stellen doen vermoeden? En heeft die moeieliker en intenser arbeid niet juist tot oorzaak, dat wij, schrijvende op het papier, eensdeels ons zelve strenger controle opleggen in het geven van rekenschap over de helderheid van onze begrippen, en anderdeels, bij eenzaam werken en gespannen aandacht, het oordeel dieper gaat, de stemmingen uit innerliker bodem rijzen, en wij dus het als van zelf opgedoemde en weer verworpen woord inwisselen tegen een precieser, zij 't dan ook met moeite gevonden term?

Niets zo moeielik als ‘stellen’ bij kinderen. Maar ook niets zo verwarrend, dan wat men bij kinderen onder leren ‘stellen’ verstaat. Toch komt men er, zelfs langs de vele wegen die leiden naar 't doel. Maar alles hangt in dezen meer af van de persoon, die de ‘methode’ geeft, veelal, gelukkig! in dat geval, de persoon, die zelf de methode is, en zijn boekjes slechts als hulpmiddelen aanziet. Maar de andere mannen, die op de ‘boekjes’ wijzen, en *die* de ‘methode’ noemen! Komen die ook zover?

De Inleiders stellen zich voor, ten dienste van hun leergang ‘Hand-

1) Zie II. *b.* het uitdrukken in de algemeen beschaafde omgangstaal.

leidingen' en 'Boekjes', met 2 deeltjes 'Spraakkunst' te geven. Wat deze cursus beoogt, lezen wij tevens in deze 'Inleiding'. De quintessence is, wat we reeds in herinnering brachten, de geleidelikste innerlike en uiterlike omzetting van de taal van 't milieu in de taal van 't algemeen-Nederlands. Wij hebben onze bezwaren tegen de praktijk niet achtergehouden. Doch veel hangt van de toepassing af. Voor 't overige is het werk, een zeer welkome vrucht van studie en ijverig streven, sterk in zijn opzet, en van een brede en diepe kijk. Wat de auteurs van 't 'lezen', - ook voor hun doel, - verwachten, getuigt zowel van inzicht als van oog voor de praktijk. Doch zij zullen de eersten zijn, om te erkennen, dat aan het leesboek, gelet op de oefeningen in 't verstaan, opnemen en weergeven van geschreven taal, welke zij aan het gebruik er van vastknopen, hoge eisen dienen te worden gesteld. Doch nog hoger staat hier de onderwijzer. En zo hij, de handen slaande aan deze arbeid, het ware inzicht in het wezen der taal nog niet bezit of kan bezitten, deze boekjes, belooft de 'Inleiding', zullen hem onder het gebruik de weg wijzen en hem de kijk geven op vele dingen, die rechtstreeks of middellik, voor en na, en ook in deze 'Methode' ter sprake worden gebracht. De 'Handleiding' zal dit wel uitwijzen.

Wat de stof van de 'schoolopstellen' - wanneer de Inleiders ons de keuze van dit woord toelaten - betreft, zij willen die, evenals de bewerker van 'Im Rahmen des Alltags'[1] grijpen uit het dageliks milieu der leerlingen: 'uit huiselijk-, straat-, spel-, schoolmilieu, enz. moeten de stoffen voor opstellen gekozen worden.'[2] Ook in de 'begrenzing' van de stof gaan ze met SCHARRELMANN akkoord. Daarentegen willen ze evenmin de plaatjesreeksen met de afzonderlike en opeenvolgende momenten afwijzen, of wel het kind naar één plaatje een beschrijving laten geven, of er een verhaaltje over laten fantaseren. Doch dit blijft latere oefening. Het 'leren stellen' willen ze laten uitgaan van het kindermilieu, met het mondeling weergeven als voorschool, met onder deze mondelinge lessen de kinderen bij voortduring te laten gewennen aan 't gebruik van 't Algemeen Beschaafd. Ze wijken in dit opzicht af van de methode van MAX REINIGER[3], die de 'Korrektheit, die das Ziel der alten Schule war' gaarne prijs geeft voor de 'aus unmittelbarer Empfindung herausgeschaffene eigenartig

1) Zie *N. Taalgids* II, blz. 186.
2) blz. 33.
3) Zie *N. Taalgids* V, blz. 189.

bedeutsame, lebhafte Redewendungen und Darstellungsformen' uit de volkstaal. Deze begint dan ook met zijn leerlingen te laten schrijven in hun 'Kindesmundart', al is hij in de 'schoolsheid' - want ook hij wil nog het 'vakonderwijs' dringen in het korset van de 'voorgeschreven rangorde' - van zijn 'Aufsätze', een ander gevoelen toegedaan dan de Inleiders e.a.

Doch zowel SCHARRELMANN heeft sukses als MAX REINIGER, die ons naast zijn 200 Aufsatzthemen, 285 Schülerarbeiten toont. En dat ten slotte de kritiek er voor huivert, om in deze allermoeilikste zaak, waar zoveel afhangt van aanleg, d.i. van de verschillende wijzen waarop zich een leerling de woorden en beelden eigen maakt, door de verschillende prikkels, onder zo verschillende voorwaarden en bij zoveel verscheidenheid van gedisposeerdheid, waaronder de bewustheid der voorstellingen onder dat schrijven geschiedt, - een bepaalde gang als het meest suksesvol voor te schrijven. De ervaring trouwens bevestigt dit.

In 'De Nieuwe School' (afl. 4-6) van dit jaar wordt door TH. J. THIJSSEN het boekje 'Levende Taal, Methode voor onderwijs in de Ned. Taal op de lagere scholen door J. KUIPERS' besproken. Wij zelf bespraken KUIPERS' inleidende artikelen (17 en 24 Mrt. 1908 in 'Het Schoolblad') reeds vroeger[1)], en drukten daarbij enige opstelletjes af. Wij wezen toentertijd mede op de schoolsheid van deze Methode, ondanks het streven er in geroemd, om met de destijds nog niet gans verouderde 'Steloefeningen' over alles en nog wat, te breken, en wezen er tegelijkertijd op, dat niettegenstaande de formalistiese zijde van zijn cursoriese gang, het kind, in zijn 'vrij' opstel, toch nog het persoonlike zien en het persoonlike temperament naar voren brengt. De hr. THIJSSEN breekt nogmaals de staf over het 'formele' van dit zogenaamd 'mondeling' stelonderwijs, en verrast zijn lezers op een paar gevallen, waarin de 'natuur' tegen de 'leer' ingaat en er zelfs boven uitschiet. Ook hij wil niet ontkennen dat die 'natuur' ondanks de 'leer', toch door middel van de 'leer' dit punt heeft bereikt, en doet de opmerking aan de hand dat het sukses in deze alleen verschuldigd is aan de oefening, d.i. aan de noodwendigheid waarin het kind is gebracht, om *een beduidend aantal malen de geestestoestand te doen doorleven van schriftelijke uiting*. Ons dunkt dit ook het enige doelwerkende middel, waartoe, met of zonder 'cursus' of voorafgaande 'oefeningen' of 'bespreking' het kind moet worden gebracht.

1) *N. Taalgids* II, 225 vgg.

Het schrijven is een kwestie van bewustwording; het mag desnoods in de eerste les ‘een onmiddellik napraten’ zijn, maar dan, wanneer werkelik ‘vormend onderwijs’ wachtwoord is, een voortdurend oefenen in bewustwording van nu in meerdere dan in mindere mate, in 't onbewuste geraakte of verborgen voorstellingen Voor zulk een oefenreeks zijn feitelik geen ‘kursussen’ in te richten, nòch voor het individu, nòoh minder voor een klas. Wel zou er voor zo'n reeks, te grijpen vallen uit vermelde oefeningen, als van STOORVOGEL hier, en van REINIGER en van SCHARRELMANN elders.

Doch wij stelden ons steeds nog voor, uit THYSSEN's artikel de verschuldigde proef te leveren op de som.

De heer KUIPERS houdt veel van beschrijvingen. Hij stuurt zijn leerlingen uit naar ambachten en bedrijven.[1)] Eén van de jongens is naar een ‘stal’ wezen kijken en komt met een ‘mislukte beschrijving’ terug. Maar het geleverde opstel is een sprekend staaltje van - aanleg buitengesloten - de sterke macht van het vele doen, wanneer, tegen schoolvorm en te voren beraamd plan in, het leven zijn dadelikheden, werkende op stemming en temperament, in vlugge bewustwording vaardig in de spits van de schrijfpen drijft.

In den stal.

Zaterdagmiddag ging ik naar Meneer Aarsen.

Meneer woont boven de remiezen op het Zeeburgerpad no. 48.

Ik schelde er aan, de deur werd geopend en er kwam een knecht naar beneden, hij vroeg mij: ‘Wat mot je?’ Ik antwoordde: ‘Of ik asjeblief den stal mag bekijken’. ‘Wacht maar even’, en riep: ‘Zeg schele help jij dien jongen eens’. Nu de man kwam en zeide: ‘Kom maar mee, en waar ben je op school?’ Ik antwoordde: ‘In de Doklaan’. ‘En kijk eens hier, je moet eerst weten, dat een paard zes maal per dag drinken krijgt en tweemaal haver, de ruiven zijn altijd vol hooi want een paard als die op stal staat moet hij door kunnen eten’.

‘'s Morgens, 's middags en 's avonds wordt het stroo opgeschud en de vuile boel gaat er uit’.

‘En gaat nu maar eens mee naar achter’. Ik liep den man achterna. Hij zeide: ‘Gaat maar eens naar binnen!’ Hij trok een deur los en ik stapte naar binnen. Toen ik een paar stappen naar binnen was hoorde ik een deur dicht vallen het was de zelfde deur waar ik in was gegaan en ik ging weer terug en keek door het sleutelgat en zag dat die vent voor de deur zat.

Op eens kreeg ik een harden stomp tegen mijn rug, ik keek om en zag

1) Zie de voorbereidende ‘plaatsbeschrijving’ in ‘De Nieuwe School’, blz. 172, 173.

toen een grooten bok staan en ik aan 't schoppen en slaan en liep toen meteen zoo hard mogelijk tegen de deur en deze vloog met een smak open en ik viel met mijn neus tegen de straat.

Toen ik in den stal was terug gekomen zag ik den baas staan en hij riep: ‘Wat mot jij in dien stal?’ Ik zeide: ‘Om een opstel te maken’. Hij zeide weer: ‘Ik heb met je praatjes niet te maken en maak maar gauw dat je weg komt’.

Ik kreeg op de koop een schop toe.

Misschien had deze leerling ook zonder ‘bok’ een goed opstel geleverd, maar 't is toch aan te nemen, dat het ‘avontuur’ hier scherper dan de gewone ‘taak’ het had kunnen doen, de voorstellingen en haar preciese afgescheidenheid in het bewustzijn heeft verlevendigd. Ziehier dan ook de voorwaarden van goed ‘schrijven’. Hoe minder het als taak wordt gevoeld, maar als geboren uit drang naar mededeling, zo veel te intenser werken aandacht en ijver mee aan de ordelike en samenvattende groepering der bewustwordende beelden.

In bovenstaand opstel komen school- of leesboekvormen voor als: ‘zeide’ en ‘antwoordde’. Ze behoren er niet in thuis.

Hoe ontstaan die?

Evenals de hh. ALBERTS en MARTENS ziet de hr. KUIPER in het mondeling stellen een middel om te komen van de ‘Kindesmundart’ tot het algemeen-beschaafd. Het dialekt is hier het Amsterdams-Joodse.

Een meisje, vertelt. Zij is 6 à 7 jaar, en middelmatig. De stof is ‘vrij’.

Mijn moeder had eerst een kindje gekregen.

Toen hadden we over zeven dagen brassemiele.

Toen ik van middag thuis kwam.... (Nu van middag?)[1] - Nee, toe die middag. (Nog eens dan). Toen ik die middag.... (Neen, enkel die middag). - Toen ik 's middags thuis kwam, toe was de tafel al gedekt.

Toen hebben we eerst een boterham met krentebrood gegeten.

Toen we - (Alweer ‘toen’?) - We kregen een broodje met zalm er over.... (Er over?) - er op en een broodje met kaas.

Me tante Schoontje hep.... (hep?) - heeft een klein taartje amme gegeven. (Gaf me een klein taartje) - gaf me een klein taartje, maar Moeder hep.. (hep?) - heeft gezegd: (Moeder zei) - Moeder zei, ik most.... (most?) - moest een groote hebben, had ik twee taartjes. (Toen had ik) - toen kwam me nichtje Sara naar boven.

Die had klompen aan, die durfde niet naar boven komen.

1) De onderbrekingen zijn van de onderwijzeres.

Maar haar vader was zelf boven.
Toen ze boven was, heeft ze een halve galle met kaas en een taartje gekregen.
En we hebben nog ijs gehad ook.

Ieder kan nu voor zich zelf uitmaken, in hoe verre de ‘ontkleuring’ navolging verdient, en in hoe verre ze door haar storend karakter het doel, - voorstelling van eigen leven in de taal van zijn milieu - in de hand werkt. De een zal voelen wat hier geschiedt, en zijn handen thuis houden. Een ander zal hetzelfde prijzen en doorzetten, en wijzen op het schitterend resultaat. Doch voor beide en nog zo veel andere partijen blijft nodig: de oefening. Wij menen zelfs dat men, bij gevorderde leerlingen, het nooit genoeg kan doen. Maar één zaak blijft de bron: de drang naar mededeling, welke de beschroomdheid overwint en naar een heldere bewustwording der sluimerende beelden streeft.
J.K. (*Wordt vervolgd*).

Kroniek en kritiek.

Wat een deskundig schooltoezicht betekent.

Er is bij ons al verscheiden malen de vraag besproken of het niet wenselik is de belangen van het onderwijs aan een afzonderlik departement op te dragen. De kans dat aan het hoofd van zulk een departement een man met kennis en liefde voor het onderwijs zou komen moet niet al te groot geacht worden; maar wèl is waarschijnlik dat er aan een departement van onderwijs deskundige ambtenaren zouden zijn, en dat is vaak belangrijker dan een deskundig minister. Ieder weet dat bij ons van ervaring op dit gebied geen sprake is; ambtenaar aan de afdeling Onderwijs van het Dep. van Binnenlandse Zaken wordt men alleen als men van onderwijs niets weet. En wie door deze deskundigen tot schoolopzieners worden benoemd.... het is onnodig daarover te spreken. Men leze slechts de fraaie ‘verslagen’ die zij aan de Minister voorzetten.

Maar het kan wel van belang zijn eens te vernemen op welke wijze elders een Ministerie van Onderwijs optreedt. Ik doe dit naar aanleiding van de *Suggestions for the Consideration of Teachers* uitgegeven door het Engelse Ministerie van Onderwijs.

Allereerst *de geest*: men vreest wel eens dat een ministerie zijn

kracht zal zoeken in reglementering, en denkt dan aan de beruchte verklaring van een Frans minister van onderwijs, die 's morgens door op zijn horloge te kijken kon beslissen wat op dat oogenblik in de scholen onderwezen werd. Welnu, de eerste zin van dit boek (van 150 bl.) luidt: ‘Bij het publiceren van dit boek wenst het Ministerie allereerst de nadruk te leggen op het karakter van proef, en uit te nodigen tot weloverwogen kritiek.’ En iets verder: ‘Deze raadgevingen omtrent methoden worden door het Ministerie gepubliceerd in het vertrouwen dat ze zullen leiden tot goede resultaten. Maar het is niet de bedoeling het volgen van andere methoden te veroordelen die een onderwijzer voor nuttig houdt, vooral niet wanneer die mening door de ervaring bevestigd wordt. Noch dit boek, noch enige verdere uitgaaf ervan is bedoeld als voorschrift.’

En zo worden in een veertiental hoofdstukken de methoden voor de verschillende vakken van de L.S. behandeld, met schema's in de aanhangsels. Van het meeste belang voor ons is het hoofdstuk over het onderwijs in de moedertaal.

Bij het onderwijs in de laagste klassen wordt sterk de nadruk gelegd op de noodzakelikheid het gehoor van de kinderen te oefenen. Het wordt wenselik genoemd het lezen daarom wat uit te stellen. Bij dit spreekonderwijs moet gelet worden op de juiste klanken en klankverbindingen. ‘Maar hier zijn twee waarschuwingen nodig. In de eerste plaats mag men niet doen alsof een dialektiese afwijking van het Algemeen Beschaafd noodzakelik slecht is, en zulke afwijkingen mogen niet verward worden met slordig spreken. In de regel zal een kompromis tusschen het Algemeen Beschaafd en het plaatselik dialekt de beste oplossing zijn. Men moet zorgen dat de opvallendste afwijkingen in de klinkers worden afgeleerd, en verder dat slordige spreekgewoonten worden verbeterd. In de tweede plaats is het van groot belang niet te uitvoerig te zijn bij de systematiese waarneming van klanken, hoe belangrijk die ook is;.... het is niet moeilik kinderen te tonen dat woorden bestaan uit klanken, niet uit letters.’

Interessant is ook wat over spraakkunst gezegd wordt: ‘De ontleding van de delen waarin een goed gebouwde zin verdeeld kan worden behoort altijd gemaakt te worden door de kinderen, en behoort niet verder te gaan dan voor hun denken nodig is. Taalkundige ontleding zonder meer en een uitvoerige verdeling van zinnen in hun delen zijn waardeloos en maken de gedachten vaak eerder duister dan helder. Ongelukkig verwerven veel kinderen een grote handigheid in het machinaal toepassen van de uitgebreidste zinsontleding die misplaatste scherpzinnigheid kan uitdenken, en dat is wel de oorzaak

waardoor zinsontleding een onverdiend ruime plaats in de lagere school heeft ingenomen.

Wanneer de leerling bij zijn *lezen* zinnen begint tegen te komen van ingewikkelde bouw, of (bij verzen) met ongewone woordorde, voelt men behoefte aan ontleding; zo ontstaat ook de behoefte aan kennis van woordvorming als een middel om op verstandige wijze, door vergelijking en klassificering, niet door intuïtie en geheugen, de vermeerderde voorraad van woorden te behandelen, die uit de omgangstaal niet bekend zijn. Zinsontleding verschaft een nieuw stel formules waarmee de boekentaal op beknopte wijze kan worden besproken.'

En hoe beoordelen deskundigen de arbeid van het Ministerie? Ziehier het oordeel van een hoogleraar in het Engels, H.C. WYLD, professor aan de Universiteit te Liverpool[1)]: 'de eksamenregelingen, en de schema's van studie in de Engelse taal, opgesteld door het Min. van Onderw., zijn m.i. de verstandigste van dien aard in ons land; want ze zijn, voorzover me bekend, de enige regelingen die rekening houden met de gesproken taal; en dat is de enige gezonde basis voor de hele studie.'

E. KRUISINGA.

De 'Cursus-Holthuizen' veroordeeld.

Uit *De Schoolwereld* (Julie-Augustus 1914) nemen we, met toestemming van de schrijver, enige tekenende fragmenten over van het artikel *Een Taal-automaat*, waarin de schriftelike taalleiding voor de hoofdakte, die onder de naam *Levende Taal* 'niet in den handel' wordt gebracht, onderhanden genomen is.

Wat is *Onze levende taal*? Het is een passe-partout, een aesthetiek, een synoniemiek, een Konst van Rethoriken, een nieuwe Didactica Magna, een school voor para- en andere fraseurs, een gietvormenkollektie, een automaat voor alle mogelike examen-taalverrichtingen (en er is weinig ònmogelik op dit gebied). Het zijn, in KANTS taal: Prolegomena zu einer jeden künftigen.... schriftelike hoofdonderwijzers-examenopgave voor Nederlandse taal. En dan is het òòk op z'n pas nog methodiek en logika.

1) Stel u eens voor, Nederlandse lezer: een hoogleraar in de moedertaal die zich voor het onderwijs in de moedertaal interesseert.

Iemand die, absoluut niet op de hoogte met de opleiding voor de hoofdakte - laten we aannemen van een frisse wandeling thuiskerend - door een onnatuurlik toeval dit boek op z'n schrijftafel vond, zou 't een tamelik geslaagde parodie wanen op een hèus boek over *Onze levende taal*, een soort wel wat erg langwijlige uitbreiding der Schülerscène uit Faust, een doorlopende illustratie van de woorden:

> Wer will was Lebendiges erkennen und beschreiben,
> Sucht erst den Geist heraus zu treiben.

Geen levende geest zweeft over deze dode wateren, het is de trieste, troosteloze didaktiek, de knarsende schoolmeestersstijl van zo menig *taal*boek. Wij ruiken het met ons zesde zintuig: wij zijn in Platland.

Van eindeloos klassificeren, schematiseren, systematiseren wordt hier alle heil verwacht. Er wordt druk geschermd met de woorden *natuurlijkheid, individualiteit,, levende taal*, maar onder biddend opzien tot het examen wordt ook de simpelste inval nog een paar krukjes toegestoken. Wie ‘vaste leiding’ zo automaties opvat, doodt alle spontaneïteit, alle studie-initiatief en studielust, en bereikt bij de cursisten een karikatuur van ontwikkeling. En in zijn consequente zorg om ‘den zich oefenende op het goede spoor te brengen en in het goede spoor te houden’ (Voorbericht), krijgen z'n inlichtingen, wenken en vingerwijzingen vaak een simpel onnozel karakter. De mens is zwak. Men kan hem niet licht te véél steunen.

Er wordt (ook heel vaak begriploos) nu en dan heel ‘modern’ gedaan in dit boek. Wij zien dat méér in deze tijd van overgang naar een beter taalonderwijs. Maar ondanks alle stijlnieuwigheden (‘geheel *affe* gedachten’ p. 9), alle citaten van KLOOS en QUERIDO, is het één antiquiteit.

Maar nu de *taal*kwestie. De candidaat, wie het als een twede Jourdan is geopenbaard, dat hij een eigen individuele taal spreekt, die onophoudelik moest horen: ‘Geen rhetorica! Onze schrijftaalgebruiken zijn voor een belangrijk deel conventioneel’ (p. 8). ‘*Natuurlijkheid* is de eerste eisch’ (p. 11). ‘Conventioneele taal is doode taal!’ - en die dus besloten is tot het uiterste zijn levende individualiteit te handhaven, leest nu op p. 24: ‘Ieder denkt in zijn eigen individueele taal is dus ook geneigd, die taal te schrijven. In het algemeen is dat natuurlijk wenschelijk. Maar op het hoofdakte-examen....’ Het is niet nodig verder te citeren. Deze slag-om-den-arm-logica is typerend voor het hele geschift.

Op p. 10 wordt eerst met blijkbare instemming een (wel wat on-

beholpen) veroordeling der parafrase geciteerd: ‘laat geen prozamensch beproeven, den dichter verstaanbaar te maken’. Daarop volgen de sfinxachtige woorden: ‘We zijn het met dit korte vonnis niet eens, al past het in onzen gedachtengang....’ Credo, quia absurdum. Er is geen Oedipus nodig om het raadsel op te lossen: *Maar op het hoofdakte-examen*....

Op p. 11: ‘het lijkt ons wel de slechtste wijze van zich voor het maken van opstellen voor te bereiden, als men schetsen van anderen uit het hoofd gaat leeren’. Maar waarvoor dient dan b.v. op p. 59 die uitgewerkte schets vol woordenkraam over de Romantiek? Ja.... *maar op het hoofdakte-examen*!

En wat is nu de *praktijk* van dat hoofdakte-examen? In een *Aanvulling van de Cursus-bloemlezing* worden de cursisten, blijkbaar op een klacht omtrent de resultaten, vermaand: ‘Als nu eens ieder zorgde, dat op zijn lijst één, zegge één boek nogal bovenaan kwam te staan, dat *niet* in de Cursus-bloemlezing besproken is, en waarvan de keuze bepaald is door persoonlijke voorkeur! Dat zou al een aardige stap zijn in de individualiseerende richting’ (p. 7). Worden ze bezwóren: ‘Als ieder eens trachtte voor elk in de cursus-bloemlezing besproken en door hem bestudeerd werk minstens één, zegge één eigen opmerking te maken en die opmerking in een opstel of een gesprek vooropschoof!’ (p. 8). En dan volgt weer een soort *chrie*: ‘Wat vind ik mooi in dit boek? Hoe zou dat komen? Waarom verveelt mij dit boek?’.... enz.

Ziehier het bankroet van het stelsel. De cursisten hebben gewerkt met tien paardekracht in deze zonderlinge gedachten-fabriek:

> Sind aber kleine Weber geworden.

* * *

Een radikale verbetering van de opleiding is dringend nodig. Zolang die niet tot stand is gebracht, zullen Rijk en gemeenten door flinke subsidie aan goed ingerichte Bonds- en andere cursussen voor de hoofdakte tenminste parasietiese uitwassen als de schriftelike cursussen dienen af te snijden. Caveant consules! Er is voor onze onderwijsautoriteiten een goed werk te doen.

S.M. NOACH.

Boekbeoordelingen.
Nieuwe tekstuitgaven.

De Spiegel der Minnen, door Colijn van Rijssele, met inleiding, aanteekeningen en woordenlijst uitgegeven door Mej. Dr. M.W. Immink. (Utrechtsche bijdragen voor Letterkunde en Geschiedenis, VIII. Utrecht - A. Oosthoek - 1913). (Prijs ƒ 3.90).
Roman van den Riddere metter Mouwen, opnieuw naar het hs. uitgegeven en van een inleiding en glossarium voorzien door Dr. Bertha van der Stempel. (Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde. Leiden - A.W. Sythoff - z.j.) (Prijs ƒ 3.-).
Van den heilighen drien coninghen. Middelnederlandse teksten, uitgegeven door Mej. Dr. T.J.A. Scheepstra. Gronings proefschrift. (Groningen - J.B. Wolters - 1914).
Tondalus' Visioen en St. Patricius' Vagevuur, uitgegeven door Dr. R. Verdeyen en Dr. J. Endepols. Eerste deel. (Gent - W. Siffer en 's Gravenhage - Mart. Nijhoff - 1914). (Prijs ƒ 10.-).

Het is een verblijdend verschijnsel dat door leerlingen van de Utrechtse hogeschool, onder leiding van Prof. J.W. MULLER, de uitgever van Everaert, de lang verwaarloosde zestiende-eeuwse rederijkerslitteratuur in studie genomen wordt. De innerlik en uiterlik welverzorgde uitgave van *De Spiegel der Minnen* is daarvan opnieuw een bewijs. En uit letterkundig, èn uit taalkundig oogpunt is deze tekst van belang. J.A.N. KNUTTEL heeft in een warm pleidooi, *Rederijkers Eerherstel*,[1)] aandacht gevraagd voor de eigenaardige verdiensten van de vergeten dichter COLIJN VAN RIJSSELE. Door deze, door hem uitgelokte uitgave kan nu ieder zich overtuigen in hoeverre hij gelijk heeft. De uitgeefster kiest in hoofdzaak zijn partij. In een brede en doorwerkte *Inleiding* noemt zij de *Spiegel der Minnen* ‘een

1) In De Gids, Februarie 1910.

van de beste rederijkersstukken die tot ons zijn gekomen', en bovendien zeer biezonder als 'het eenige ernstige stuk, waarin de gegoede burgerij zonder allegorische vermomming optreedt.' De indeling in zes 'spelen' is hier 'zeer organisch': de eerste twee spelen gaan feitelik in elkaar over; de uiterlike indeling is in overeenstemming met de innerlike geleding, zodat dit stuk, al is het te breed uitgesponnen, te beschouwen is als een voorlooper van de 17de eeuwsche drama's in vijf 'handelingen.' De karaktertekening is in veel opzichten verdienstelik; de 'zinnekens', die bekende 'half duivelsch half clownachtige personages uit de rederijkerslitteratuur', zijn hier een menskundige uitbeelding van de 'slingeringen en weifelingen van het menschelijk hart.' De handeling is levendiger dan in de meeste rederijkersstukken, al is er veel konventioneels in aan te wijzen. Meermalen breekt 'het echt menschelijke krachtig door de stijve rederijkersvormen heen.' In dit stuk treffen ons vooral twee biezonderheden: 'het zoeken naar dramatische stof in het omringende leven en de aan sentimentaliteit grenzende gevoeligheid', beide kenmerken van het burgerlik drama. Vandaar in het verleden aanrakingspunten met de *Lanseloet* en de *Floris en Blanchefleur*, tot een volksboek in rederijkerstrant omgewerkt, maar vooral een nauw verband met de gelijktijdige letterkunde in Frankrijk. Invloed van deze zijde is onmiskenbaar, al ontbreekt een rechtstreeks voorbeeld.

Eigenaardig is dat COORNHERT, die in 1561 dit stuk naar een 'oud versleten' handschrift te Haarlem liet drukken, er een andere moraal in zocht dan de dichter blijkbaar bedoelde. Hij gaf het uit als 'leesdrama', maar het zal zeker vroeger wel eens vertoond zijn. De uitgeefster vindt daarin aanleiding om zich die vertoning en het mogelike dekoratief voor te stellen.

Het onderzoek naar de dichter, in het derde hoofdstukje, leidt niet tot stellige resultaten. Meer dan zijn naam is ons eigenlik niet bekend. KNUTTEL heeft hem vereenzelvigd met COLIJN KEYART, bijgenaamd 'den amoreusen COLIJN', die genoemd wordt als de auteur van *Narcissus Echo*, een van de vier spelen in *Den Handel der Amoreusheyt*, een bundel die ten onrechte op naam van HOUWAERT gesteld werd. Bovendien is KNUTTEL overtuigd dat ook de drie andere spelen op innerlike gronden aan COLIJN toe te schrijven zijn, al worden in handschriften MOL en SMEECKEN als auteurs genoemd. Mej. IMMINK toetst deze stellig uitgesproken mening. In de rederijkersletterkunde - meent zij - is zoveel stereotieps en konventioneels, dat het gevaarlik is op grond van overeenkomst in stijl, uitdrukkingen en aardige tonelen twee stukken aan één auteur toe te schrijven. Men

moet veeleer letten op ‘min of meer logische schikking, besef van samenhang en eenheid in de karakterteekening.’ In dit opzicht staat de *Spiegel der Minnen* zoveel hoger dan *Narcissus en Echo*, dat zij niet kan aannemen dat beide stukken van één schrijver zijn, want ze moeten ongeveer tegelijkertijd ontstaan zijn, of de *Spiegel* moet zelfs ouder zijn.

Ten slotte worden de reputatie van de dichter in Noord-Nederland, zijn rijm, versbouw en taal, de drie drukken van deze tekst aan een onderzoek onderworpen.

In de tekstverklaring vond de uitgeefster het moeielikste deel van haar taak. Zij heeft zich daar niet af gemaakt, en geen hulpmiddelen ongebruikt gelaten. Maar door het gekunsteld karakter van de rederijkerstaal zijn de struikelblokken vrij wat talrijker dan in een Middeleeuwse tekst. Er zijn volkseigen uitdrukkingen, zin- en woordspelingen die onoplosbare moeielikheden voor de tegenwoordige lezer opleveren, of die eerst te verklaren zullen zijn, als de gehele gelijktijdige litteratuur doorvorst is. Daarom is het van zoveel belang dat al het nog onverklaarde genoteerd en de moeielikheden geformuleerd worden. Een gelukkige gedachte is het dus, de tekstverklaring niet in voetnoten, maar in een uitgebreid glossarium te geven, gesteund door enkele bredere aantekeningen. Zulke glossaria op DE ROOVERE, VAN GHISTELE, ANNA BIJNS, EVERAERT, HOUWAERT en de anonymi, krijgen dan met elkaar de waarde van een woordenboek van vijftiendeen zestiende-eeuwse rederijkerstaal. Doctorandi vinden daarin een nuttige en leerzame taak, waarmee ook de wetenschap gebaat is. Bezien we Mej. IMMINK's *Glossarium* uit dit oogpunt, dan zijn we niet geheel tevreden. In de eerste plaats laat de volledigheid te wensen. Bij het doorlezen en naslaan miste ik een aantal woorden, dat nog wel te vermeerderen zal zijn.[1)] Maar vooral is het van belang de *uitdrukkingen* aan te tekenen, ook al zijn de woorden op zich zelf algemeen bekend. Ik bedoel o.a. *haer achterhiel toghen* (= verschoppen, 3586), *haer achtersteertken crunckelt* (= zij is verliefd, 4262,

1) Ten bewijze noem ik: *afgespleten* (4300, 4356), *alfs ghedrochte* (5267), *bedreten* (4689), *begracyen* (4178), *beluycken* (4637), *bloedeken* (in gunstige zin: 4522), *brossen* (3272 A), *dyen* (3593), *fractuere* (693), *futselare* (2972), *ghespuere* (4719), *ghewimpelt* (150), *goedere* (4745), *ketelken* (2044), *clincken* (2979), *knevelen* (3301), *coloertse* (4700), *craecsele* (607), *mincken* (5278, 5310, vgl. *Gloss. Roode Roos*), *neckere* (4632), *netelken* (2042), *onvramelijck* (486), *poorte* (2892), *bi den rebben* (4313, 5519), *rosier* (4110), *stal* (479: vgl. *Gloss. Anna Bijns*), *verjubilacijt* (4177), *vercrevelen* (5531), *verradighe* (5282, 5335), *verstondere* (5272, vgl. *verstonden*, 2680).

4614), *door de mande druypen* (656), *in 't gherseken wintelen* (5264), *de mutse gespen* (636), *die karre is u ontdreven* (4627), *laet lopen den cloot* (5306), *hij moet na 't mosselken* (5264), *morghen noene* (634, te vergelijken met ons: 'morgen brengen!') Bij deze en dergelijke uitdrukkingen vertoont het glossarium een belangrijk te kort. Dat de uitgeefster te zeer op de losse woorden lette,[1] blijkt daaruit, dat ze een vraagteken zet bij het woord *scholen* (4538), waar de moeielikheid zit in de uitdrukking: *in de roemige molen scholen*, en dat zij *sack* (167) verklaart, in plaats van de uitdrukking *in den sack schieten*.

Soms ziet de kritiese lezer bij een verklaard woord vergeefs uit naar bewijsplaatsen of nadere toelichting, b.v. bij *haeyen, herken, kecke*, waar de verwijzing naar *Kiliaen* en het *Mnl. Wdb.* meer licht verschaft had; soms is een onverklaard woord met vrij grote zekerheid uit het zinsverband op te maken, b.v. *bevesten* (3199) voor: in het bezit stellen van, *brouwen om* (473): verliefd zijn op; *vruchten* (4815) m.i. een neologisme met rederijkerswillekeur voor: tot vrucht worden, groeien. Op dergelijke willekeurige vormen en betekenissen moet men in dit soort taal, waar rijmdwang zo'n grote rol speelt, telkens verdacht zijn. Vandaar ook een vorm als *verslonden, verslondere*, in de noot hiervóór genoemd, die taalkundig wanvormen zijn, maar die juist genoteerd moeten worden om er soortgelijke gevallen mee te verklaren.[2] Zou *conduyt* (2255) in dit verband niet de naam van een muziekinstrument zijn?[3] Onjuist verklaard lijkt mij vs. 4689, dat met een komma na *bedreten* veel duideliker wordt; dan is *quepaersken* een liefkozend, 'zoet' woordje.[4]

Ten slotte nog een opmerking. De verklaarder van deze tekst heeft, evengoed als in een Middeleeuws handschrift, rekening te houden met de mogelikheid van fouten. Een Hollandse drukker had een tekst voor zich, die op zich zelf moeielik was, en tal van ongewone Zuid-Nederlandse woorden bevatte. Het zou vreemd geweest zijn als er *geen* fouten ingeslopen waren. De uitgeefster wijst (*Inleiding*, blz.

1) Billikheidshalve dient vermeld te worden, dat de schrijfster in de *Aanteekeningen* menige uitdrukking bespreekt, met parallellen toelicht en verklaart. Mijn bezwaar geldt dus voornamelik het glossarium.
2) Het glossarium geeft b.v. *poghen* (4584), terwijl er in dat vers (door het rijm gedekt) *puecht* staat.
3) ROEMER VISSCHER kent een Delfts woord *conduut* = koperen kraan in een vat. Daarnaast lijkt mij de betekenis koperen blaasinstrument niet onmogelik.
4) Bij de opvatting als verkleinwoord van *kweepeer* blijft de *s* onverklaard.

LXXIV) zelf op een aantal gevallen, waar de nadruk een betere lezing geeft (*genoost* voor *geroost*; *oren* voor *horen, sille* voor *fille*) en verbetert stilzwijgend *vlots gars* (722) in het glossarium tot *vlotgars*[1]. Is er dan geen aanleiding om b.v. *tyriakel* (2964) te beschouwen als een fout voor *tryakel*, of *mortorie* (431) voor *martorie*. Wellicht zijn door een voorzichtige tekstkritiek nog enige moeielikheden uit de weg te ruimen.[2] Ondertussen mogen wij Mej. IMMINK dankbaar zijn ook voor de taalkundige behandeling van deze tekst, waardoor de studie van de zestiende-eeuwse taal ongetwijfeld gebaat zal worden.

Naar het voorbeeld van TE WINKEL's *Torec*- en *Moriaen*-uitgave bewerkte Dr. B.M. VAN DER STEMPEL de tekst van de *Roman van den Ridder metter Mouwen*, eveneens een onderdeel van de grote *Lancelot*-kompilatie. JONCKBLOET's uitgave is verouderd en niet binnen ieders bereik. Een zorgvuldige en betrouwbare uitgave, gevolgd door een met zorg bewerkt *Glossarium*, dat evenals bij de genoemde uitgaven en VERDAM's *Ferguut* berekend is op beginnende studenten, die hun weg door het Woordenboek, de grammatica's en de tijdschriftlitteratuur nog moeten leren vinden, zal menigeen welkom zijn.

Een biezondere verdienste krijgt deze uitgave door de *Inleiding*, die op grond van een breed opgezet onderzoek nieuwe bijdragen levert tot de kennis van het eigenaardige *Lancelot*-handschrift en van de verhouding tussen de Franse bronnen en de Nederlandse navolgingen. De uitgeefster betoogt namelik overtuigend dat ‘als het origineel van ons verhaal den *Richars li Biaus*, die aan een zekeren “mestre Requis” wordt toegeschreven, aan te wijzen is.’ Behalve in de inhoud is er overeenstemming in tal van kleine biezonderheden, ja zelfs zijn er enige bijna woordelik overeenstemmende plaatsen aan te wijzen. De *Riddere metter Mouwen* blijft evenwel ‘een absoluut vrije bewerking’, psychologies beter gemotiveerd dan het origineel, en pasklaar gemaakt voor de invoeging in de Lanceloot-kompilatie. Heeft de Dietse bewerker zijn stof volgens eigen opvatting of naar bepaalde voorbeelden bewerkt? Om die vraag te beantwoorden gaat de uit-

1) Waarom liet zij in vs. 5744 *enuijen* staan? Dat zal toch wel *envijen* zijn, een woord dat evenwel in 't glossarium ontbreekt.
2) Ook op lastige plaatsen die de uitgeefster onbesproken laat, b.v. *Uwer* in vs. 304. Voorzichtigheid is evenwel geboden. In vs. 319 zou men geneigd zijn achter het moeielik verklaarbare *tant* een duidelik *trant* te zoeken, als het woord niet in vs. 2992 terugkeerde. Kan het ook ‘smaak’ betekenen, evenals hand = schrift en tong = taal wordt.

geefster alle reminiscencen na, die zij in het werk herkende, en de verschillende invoegingen. Daarbij ontdekte zij vooral een zo grote overeenstemming met de *Moriaen* - een roman waaraan zij de prioriteit meent te moeten toekennen - dat haar konklusie luidt: 'bij deze dietsche bewerking heeft de *Moriaen* tot model gediend.'

In een tweede hoofdstukje wordt de *Invloed van den compilator* besproken, en aangewezen waar hij, soms op onhandige wijze, de tekst veranderd moet hebben, om overeenstemming te krijgen met andere delen van de kompilatie, b.v. door de ontkenning dat Lanseloet Clarette beminde, omdat hij Ginevra's minnaar was, of door de verzwijging van de namen der ouders. - Enige techniese opmerkingen over dit gedeelte van het *Lanceloot*-handschrift besluiten de Inleiding. Over de taal van het gedicht vindt men slechts achter het *Glossarium* schrale gegevens, onder het opschrift *Enkele Idiotismen in den Riddere metter Mouwen*. Daaronder zijn ten onrechte opmerkingen over de spelling verzeild geraakt.[1)] Een diepergaand onderzoek van dialektiese eigenaardigheid zal waarschijnlik naast het onderzoek van het manuskript nodig zijn om meer licht te verkrijgen omtrent afkomst en wording van dit verzamelhandschrift.

In een omvangrijk boek, *Die heiligen drei Könige in Literatur und Kunst*, een produkt van Duitse vlijt, heeft HUGO KEHRER de Driekoningen-legende in wording en ontwikkeling door de eeuwen gevolgd. Het zwaartepunt van deze studie ligt in de plastiese uitbeelding; aan de meest uitgebreide prozavorm is weinig aandacht geschonken: de schrijver vond maar één Hoogduitse redaktie. Mej. SCHEEPSTRA vond in de Mnl. bewerkingen van deze tekst aanleiding tot een grondig onderzoek, en vult daardoor op verdienstelike wijze een leemte aan in de studie van KEHRER. Als origineel van de vele vijftiende-eeuwse teksten wees zij de *Historia Trium Regum* van JOANNES DE HILDESHEIM aan. Aan deze auteur is een eerste hoofdstuk gewijd, dat van historiese speurzin getuigt, zelfs zózeer, dat de schrijfster zich op zijpaden laat voeren, die met het onderwerp in verwijderd verband staan. Wel van belang is, dat de schrijver van deze naieve legende, prior van een Karmelieten-klooster, een man van aanzien, geleerdheid

1) Als West-Vlaams en Limburgs *idiotisme* (B) wordt nl. genoemd 'aanduiding van volkomen voc. door één letterteeken.' Dat maakt onzeker of de uitgeefster met '*ow* naast *ouw*' een taal- of een spellingverschijnsel bedoelt. En hoe is de 'verkorting' van *ier* tot *ir* (C) bedoeld? Is daar vokaalverschil of staat die op één lijn met de spelling *sidi* voor *siedi*?

en wereldkennis was. Zijn *Historia*, die hij geschreven moet hebben tussen 1364 en 1375, is zeer populair geweest: er zijn nog veertig handschriften en zes inkunabels van bekend. Bovendien bestaan er Franse, Duitse, Engelse, Nederlandse en Deense vertalingen (*Hoofdstuk* II). Het derde hoofdstuk handelt over *De inhoud en de waarde van de 'Historia Trium Regum'*, als 'eigenaardig specimen van middeleeuwse stichtelike heiligenlektuur.' 'Stichtend, getuigend van een vroom geloof, fantasties, bevredigt ze de begeerte naar biezonderheden over heilige figuren, prikkelt ze de verbeelding aangaande Oosterse landen. Mensen, streken en toestanden worden voorgesteld fris, levendig, met een verwonderlike aanschouwelikheid. We zien de figuren voor ons; het is, alsof de auteur zelf met hen mee is geweest op de plaatsen, die ze bezoeken, alsof hij met hen hun emoties heeft doorleefd' (blz. 29). Vandaar dat niemand minder dan GOETHE er zozeer mee ingenomen was: 'Geschichte, Ueberlieferung, Mögliches, Unwarscheinliches, Fabelhaftes, mit Natürlichem, Wahrscheinlichem, Wirklichem bis zur letzten und individuelsten Schilderung zusammen geschmolzen, entwaffnet, wie ein Märchen, alle Kritik' (blz. 15). JOHANNES VAN HILDESHEIM heeft zich namelik niet bepaald tot het door de legende uitgesponnen evangelie-verhaal, maar hij brengt de verdere lotgevallen van de Drie Koningen in verband met de legende van de apostel Thomas, de prediker van het Oosten, en met de legendariese overlevering omtrent Priester Johannes, de Christelike heerser te midden van de Heidenen. Bij het schetsen van *De ontwikkeling van de Driekoningenlegenden en de samenstelling van de 'Historia Trium Regum'* (Hoofdstuk IV), kon de schrijfster voor het eerste gedeelte haar voordeel doen met KEHRER's boek, voor het latere met ZARNCKE's studie over *Der Priester Johannes*. Maar ook hier blijkt, dat zij zelfstandig en krities tegenover haar voorgangers staat. De stof is terecht zo begrensd, dat het einddoel, de wording van het werk van JOHANNES DE HILDESHEIM, steeds in het oog gehouden wordt. Het einde van de *Historia* vormen de 'Translationes', d.w.z. de overbrenging van het stoffelik overschot naar Constantinopel, Milaan en Keulen, als kenmerkend voor de Middeleeuwse reliquieën-verering door de schrijfster uitvoerig besproken.

Een volledige studie over 'De Driekoningenlegende in de Nederlanden' zou nog hoofdstukken kunnen bevatten over de legende in het geestelik lied, de legende in volksgeloof en volksoverlevering, maar vooral een belangrijk hoofdstuk over de behandeling - men zou haast kunnen zeggen: de 'vertaling' - van de legende in de Nederlandse schilderkunst. Een geïllustreerde aanvulling en uitbrei-

ding van KEHRER's boek zou zeer aantrekkelik kunnen zijn. Bij schilders als Pieter Breughel en Hieronymus Bosch krijgt de legende een zeer typies Nederlands-realistiese uitbeelding. Door de besnoeiïng van haar aanvankelik werkplan heeft Dr. SCHEEPSTRA dit aantrekkelike gedeelte van haar taak aan een ander overgelaten. De vergelijking en de uitgave van de teksten was trouwens reeds een tijdrovend werk. Vijf Mnl. teksten kwamen voor een onderzoek in aanmerking. Ze bleken drie zelfstandige vertalingen uit het Latijn te bevatten. Het Deventer handschrift bevat de uitvoerigste tekst; het Brusselse een kortere; de drie overige handschriften, bewaard te Hamburg, Leiden en 's Gravenhage, zijn ongelijk van lengte, maar gaan terug op één vertaling. Deze vijf teksten zijn door de uitgeefster achter elkaar afgedrukt (blz. 91-258), krities verbeterd, doorlopend met het Latijn vergeleken en van bredere aantekeningen voorzien. Om het boek niet te dik te maken is een klein - naar mijn smaak te klein - lettertype gekozen. Ernstiger is een ander bezwaar tegen deze wijze van afdrukken. Had de uitgeefster alleen de letterkundige betekenis van deze teksten op het oog gehad, dan had zij er een of twee kunnen kiezen, en van de overige de belangrijkste afwijkingen kunnen vermelden. De volledige uitgave is m.i. ten volle gewettigd door het taalkundige belang. De eerste vertaling is namelik afkomstig uit de Saksiese, de tweede uit de Zuid-Nederlandse gewesten, terwijl de taal van de derde bewerking in L. en G. uit Holland afkomstig is, en H. waarschijnlik daarvan een Oostelik getint afschrift is. Ieder die het belang van Mnl. dialektstudie, uit het oogpunt van onze taal-historie en van de wordende eenheid inziet, zal begrijpen welk belangrijk materiaal dit proefschrift bevat. De schrijfster liet dit taalonderzoek ‘gaarne aan meer bevoegden over’ (blz. 88). Door de scherpzinnigheid, bij het overige onderzoek getoond, en door haar vertrouwdheid met de teksten, had zij m.i. onder de bewerking gemakkeliker dan menig ander, verschillen in woordvorm, woordbetekenis, woordvoorraad kunnen aantekenen en rangschikken, al zou zij dan de stof ook niet uitputten. Maar in elk geval zou dit onderzoek zeer vergemakkelikt zijn door een parallelle uitgave, zoals die door DE VREESE en ENDEPOLS bepleit, en door de laatste - in bondgenootschap met VERDEYEN - weldra in praktijk gebracht zal worden. Technies en finantieel zijn er ongetwijfeld bezwaren, vooral nu de teksten in omvang zozeer verschillen. In dit geval zou er al veel gewonnen zijn, als de drie teksten die op één vertaling teruggaan, naast elkaar stonden. Misschien zou het ook mogelik zijn, vijf afzonderlik ingenaaide stukken in een omslag te leggen of te hechten, en op de rand de overeenko-

mende bladzijden aan te wijzen. Door te veel nadruk te leggen op wat Dr. SCHEEPSTRA niet meende te kunnen geven - grotendeels ten gevolge van verstandige beperking en ten bate van de degelikheid - zouden we te kort doen aan dit inderdaad verdienstelike proefschrift, dat voor de kennis van de M.E. stichtelike litteratuur en voor het onderzoek van de M.E. taal een belangrijke aanwinst is.

De *Inleiding* tot de tekstuitgave van *Tondalus' Visioen en St. Patricius' Vagevuur* door de Zuid-Nederlander Dr. R. VERDEYEN en de Noord-Nederlander Dr. J. ENDEPOLS, is uitgegroeid tot een lijvige tweevoudige studie over de Middeleeuwse visioenlitteratuur. De omvangrijke litteratuur over dit onderwerp hebben ze doorgewerkt en verwerkt in hun studie. VERDEYEN - want van hem is het eerste gedeelte - gaat eerst *Het Visioen bij de Ieren* na, waarin Keltiese stof met christelike opvattingen versmolt. Dan volgt een overzicht van *Het Christelijk Visioen vóór Tondalus' Visioen en St. Patricius' Vagevuur*. In lange rij worden ze beschreven en vergeleken: van de Hebreeuwse en apokriefe visioenen, langs Gregorius - bij wie ‘de eigenlike eschatologiese visioenen’ optreden, met hun verdeling der onderwereld in drie delen: vagevuur, hel en hemel - en Beda, met zijn visioen van Drithelin, en de Karolingers, met hun politiek getinte visioenen tot de twaalfde eeuw, ‘het bloeitijdperk der hellereizen’ met hun rijkdom aan eschatologiese voorstellingen. In een beschouwing over *De theologiese waarde van de visioenen, in het biezonder van het Visioen van Tondalus en van Patricius' Vagevuur* (blz. 39),[1)] wordt de houding van de Kerk tegenover deze legenden nagegaan: dogmatiese waarde is er nooit aan gehecht, al geloofde men in de Middeleeuwen met enkele uitzonderingen, aan de waarheid er van. De Kerk stond er welwillend tegenover.

In het tweede hoofdstuk wordt *Het Visioen van Tondalus* van alle kanten belicht. De inhoud wordt ontleed en vergeleken met andere visioenen, de datering (1149) nagegaan, de historiese personen in het visioen en de bronnen nagespoord. De betekenis van het visioen ligt in zijn kultuurhistoriese en theologiese waarde; vooral in de eerste: ‘Geven de visioenen ons inderdaad niet een levendig beeld van het dagelikse leven der tijdgenoten? Ze onthullen ons het intieme leven van de mens, zijn zeden en gebruiken.’

1) De aanhalingen zijn hier gegeven in de spelling die de beide auteurs gewoonlik gebruiken. In deze uitgave voor de Vlaamsche Academie waren ze verplicht zich van de oude spelling te bedienen.

Op een onderzoek van de Latijnse *Tondalus*-teksten volgt dan een bespreking van de vertalingen, inzonderheid de Nederlandse. Van omstreeks 1160 dagtekent de oudste, een Nederrijnse bewerking. De eerste Nederlandse is de berijmde van LODEWIJK VAN VELTHEM, slechts fragmentaries bewaard. Sedert 1387 komen de prozabandschriften, die in drie zelfstandig vertaalde redakties te splitsen zijn. Met het jaar 1601, toen de legende nog eens in *Den Troost der Zielen* ter sprake kwam, ‘eindigt de letterkundige geschiedenis van Tondalus' Visioen.’ Met een *Lijst van handschriften en drukken*, die door nauwkeurigheid en uitvoerigheid uit de school van DE VREESE afkomstig blijkt te zijn, eindigt deze eerste afdeling.

Het Vagevuur van St. Patricius wordt naar dezelfde methode door Dr. ENDEPOLS behandeld, die de minder rijke stof verlevendigt door de bedevaartplaats uit eigen aanschouwing te beschrijven, en de historiese betekenis te schetsen. Opmerkelik is ook de vergelijking van de straffen met soortgelijke in de voorstelling van Hindoes, Chinezen, Arabieren en Indianen (blz. 195 vgl.) Bij de vergelijking met *Tondalus' Visioen* (blz. 208 vlg.) wordt er o.a. op gewezen dat *Patricius' Vagevuur* minder kultuurhistoriese- en kunstwaarde heeft. Deze legende van OWEIN is bovendien veel meer ‘verkerstend,’ meer bedoeld ‘om iets bij te dragen tot de uitbreiding en verspreiding van de leer van het vagevuur.’ Tot staving van dit dogma wordt ze dan ook bij voorkeur door theologen aangehaald. Maar ondanks de mindere kunstwaarde is de legende, toen *Tondalus' Visioen* vergeten was, in nog levende herinnering gebleven. Ook deze inleider gaat *De letterkundige geschiedenis der legende* in het Latijn en in de volkstalen, in rijm en onrijm, in drama en volksboek na, een rijke geschiedenis, die bewijst hoezeer deze stof in de smaak viel. Een volledig verslag zou in ons bestek onmogelik zijn. Een afzonderlike rubriek is gewijd aan *De Pelgrimsverhalen*, terwijl evenals in het eerste gedeelte een *Lijst van handschriften en drukken* volledige bibliografiese gegevens verschaft. Na inleidingen die van zoveel vlijt en studie getuigen, belooft het geheel een model-uitgave te worden. Op de betekenis van de teksten komen we na de verschijning van het tweede deel terug. Ten slotte verdient vermelding dat een groot aantal goede illustraties, verscheidene in het royale formaat van het boek, de aantrekkelikheid van deze studie verhogen.

C.D.V.

Bloemlezing uit Nederlandsche Schrijvers, sinds de Renaissance, verzameld door Dr. J.A.N. Knuttel. Deel I. Amsterdam - S.L. van Looy - 1914. (Prijs ƒ 1.90, geb. ƒ 2.40).

Volgens het 'Voorwoord' is deze 'Bloemlezing' bestemd voor onderwijsboek (zowel voor 'school' als bij 'zelfonderricht') en voor huisboek. De moeielikheden, die zich bij deze dubbele bestemming opdoen, zijn zo veel mogelik ondervangen. De noten 'evenzeer hinderlijk voor het genieten van een stuk als bevorderlijk voor het goed begrijpen', zijn zo veel mogelik beperkt, 'in hoofdzaak wel toelichtend de moeielijkheden, die op taalverschil berusten, maar slechts zelden die, welke door eenig nadenken opgelost kunnen worden.' Even spaarzaam zijn op dezelfde grond de historiese en mythologiese aantekeningen gehouden. Bij de keuze der stukken is getracht, in een geheel 'de verschillende schrijvers zoo kort mogelijk te karakteriseeren' en tevens 'zoo precies mogelijk hun plaats in de literatuur aan te wijzen.' Daarom begint de verzamelaar dan ook met een groep, die in de letterkunde een nieuw tijdvak opent, met de mannen der Renaissance. De 16e en de 17e eeuw zullen beter dan in de gebruikelike bloemlezingen bedacht worden; voor de 19e en de 20e eeuw zal daarentegen een grote beperking in acht worden genomen. Zij, aan wie slechts uit sleur enige betekenis wordt toegekend, zullen worden geweerd; van de jongeren worden zij opgenomen, van wie mag worden aangenomen, dat zij blijvende figuren zullen zijn. Toch - verrast de uitgever ons onmiddellik daarop - zal wegens het gewenste 'historisch karakter' van zulk een bundel, 'soms bekendheid meer dan werkelijke beteekenis omtrent het opnemen van een schrijver den doorslag moeten geven.' Overigens wordt tegelijk met 'het beste' of 'van het beste' te geven, er naar gestreefd het 'karakter' en de 'veelzijdigheid' van de schrijvers te doen uitkomen. Daarbij worden zoveel mogelik stukken gegeven van een afgeronde vorm. Het 1e Deel besluit met de laatste dichters uit de school van VONDEL en HOOFT; het volgende Deel zal aanvangen met de mannen die de 18e eeuw vertegenwoordigen, als VAN EFFEN en LANGENDIJK.

De beste Bloemlezingen zullen, volgens de één, die zijn welke de grootste verscheidenheid van namen en produkten geven; een ander

vleit er zich mee er te komen met het volgen van een eigen zelfstandig inzicht en het konsekwent doorvoeren van een bepaald 'karakter'. Ons dunkt, dat ieder schrijver voor zich - en in deze gaan wij met de heer KNUTTEL akkoord - moet opkomen voor zijn eigen werk. Hij moet uit een beperkte en omzichtig gekozen, sprekende anthologie, gekend worden. Nu leent de een er zich beter toe dan de ander. VAN DER NOOT, MARNIX, SPIEGHEL, CATS zijn gauw gegrepen. VONDEL valt al moeieliker 'wegens de verspreide ligging' van zijn harmonie. Maar BREDERO, en VISSCHER, en LUYKEN? - Iets anders: *Wie* moeten gekend worden? Waarom wel COORNHERT, en waarom niet HEYNSZ; waarom wel VAN MANDER, en waarom niet HEINSIUS; waarom wel HEEMSKERCK en waarom niet JONCTIJS; waarom wel OUDAEN en waarom niet ANSLO? - Wij noemen slechts equivalenten; want om de hier uitgedrukte tiepen zou een krans van bijna gelijkwaardigen bijeen te brengen zijn. Niet, dat ze opgenomen zouden moeten. Maar de opmerking mag niet terug worden gehouden, dat er zo velen zijn wier talrijkheid en homogeniteit, tot heden, ook vanwege de conventie, door één beelddrager wordt gedekt. Zo het in de 'Bloemlezingen' uitkomt, dan dient het toch ergens gezegd. - Uit de rijke bundel van de heer KNUTTEL, zo gelukkig geopend met de opdagende poëtiek van VAN DER NOOT, zou ik niet weten, wàt er te schrappen viel; maar wat voor reden mag er geweest zijn, dat de samensteller van de bundel *Proza uit de zeventiende eeuw*[1)], wie zoveel proza onder het oog is doorgegaan, uit die grote verscheidenheid van proza-geschriften in ieder voor zich zo afwijkende eigen-dommelike taal niet wat meer en vooral niet meer 'karakteristieks' in zijn bundel heeft kunnen opnemen?

Is het hierin misschien geweest, dat de Verzamelaar, in het achterhouden van het meer 'betekenende' een offer aan het meer 'bekende' heeft gebracht?

J.K.

1) Vgl. deze jaarg. van *De N.T.*, blz. 107-109.

Uit de tijdschriften. (Julie-Augustus).

De Beweging.

Julie. J. KOOPMANS wijdt een uitvoerige studie aan de roman *Het Land* van *Maria Elisabeth Post* (1787).[1)] Dit boek is eigenlik geen ‘roman’, maar een ‘aan de draad der seizoenen geregen brievenalbum’, vol treffende genrestukjes van landschap-schildering, maar overigens eentonige lektuur, waarvan - in tegenstelling met de romans van WOLFF en DEKEN - ‘het vlak van mozaïek slechts gestrekt ligt tussen twee korrespondenten, Emilia en Euphrosyne’. In Emilia heeft de schrijfster zich zelf geidealiseerd. Zij wordt door KOOPMANS uit haar werk naar voren gebracht, en gekarakteriseerd als geestverwante van FEITH. In haar werk ‘openbaart zich de inwendige tweeheid’: enerzijds is het vol van een Aufklärungs-optimisme, dat genietende juicht om de volmaakte en doelmatige schoonheid van de schepping; anderzijds is het ‘met meer dan één draad aan het samengesteld lijnenbeloop van de Romantiek verbonden’, zodat men ook de somberder melodie van romantiese wereldverachting hoort, en de door ROUSSEAU geïnspireerde minachting voor een konventionele samenleving.

Aug. J. KAMP, hoogleraar aan de theologiese school te Potchefstroom, protesteert in een *Afrikaans Pleidooi* tegen het oordeel van ALBERT VERWEY, in *De poëzie van Zuid-Afrika*. Hij acht het onbillik dat LEIPOLDT's verzen bestempeld worden als ‘de’ poëzie van Zuid-Afrika, terwijl dichters als CELLIERS, TOTIUS en MALBERBE slechts als ‘verzenmakers’ beschouwd worden, die ‘prosodiese proeven’ leverden. Met de hoge lof voor LEIPOLDT stemt hij gaarne in, maar niet minder waardering verlangt hij voor de anderen. VERWEY's uitspraak schrijft hij toe aan een op de spits gedreven ‘theorie’: het ware materiaal voor de dichterlike uitdrukking is niet de ‘schrijftaal’, maar ‘de nog-niet-veredelde spreektaal’. Dat is in strijd met

1) Vgl. in deze jaargang van *De Nieuwe Taalgids* de boekbespreking op blz. 102-106.

wat de litteratuurgeschiedenis leert: voor dit taalcriterium zouden b.v. CHAUCER, SPENCER en de PLÉIADE bezwijken. In *Afrikaans Pleidooi beantwoord* wijst ALBERT VERWEY op tweeërlei misverstand. Ten onrechte - zegt hij - werd door KAMP het oordeel van DE VOOYS tegen het zijne uitgespeeld. Ook deze beoordelaar trok de scheidingslijn tussen LEIPOLDT en de andere dichters. Bij die andere dichters vindt hij, mèt DE VOOYS, veel te waarderen. Bovendien ziet hij in LEIPOLDT's taal allesbehalve een nog-niet-veredelde spreektaal. Wanneer hij ‘onder poëzie de onmiddelijk geschreven *spraak* verstaat’, dan mag ‘spraak’ niet verward worden met ‘spreektaal’ of volkstaal. ‘*Alle* taal kan spraak zijn, alle taal *moet* spraak zijn, wil ze ons aan kunnen doen als poëzie’. KAMP wil met alle jong-Afrikaanse dichters ‘aan één disch blijven tafelen’. Dat is een lofwaardig voornemen. Maar als hij CELLIERS en TOTIUS aan het hoger eind wil toelaten en LEIPOLDT aan het lager, dan handhaaft VERWEY krachtig zijn omgekeerd oordeel.

In het tweede gedeelte van zijn studie over *Elisabeth Maria Post* ontleedt J. KOOPMANS de roman *Reinhart, of Natuur en Godsdienst*, die in Guyana speelt. ‘Reinhart is de geïdealiseerde broer van Mej. Post’. ‘De levensloop van Reinhart is die van een gedésillusioneerde. In hem zien we, dat alles wat de mens op aarde kan worden gegeven, geld en goederen, voorspoed en liefde, slechts tijdelike middelen zijn en op de dagen van het vermeende geluk de uren volgen van droevige ontgocheling. Maar tevens leren we, dat een standvastig geloof in Gods wijze Voorzienigheid de grootste schat des levens blijft, die het licht en het duister als beleidvol beschikte gaven uit Zijn Vaderhand weet te aanvaarden en rampen en zegeningen leert prijzen als middelen ter opvoeding, tot ons latere en meest volkomene heil’. Reinharts levenslot is een levensschool. In de verheerliking van de eenzaamheid, van een exotiese natuurschoonheid is dit ‘langgerekte boek’ een merkwaardige proeve van sentimenteel-Christelike romantiek. In het biezonder worden geprezen ‘de natuurbeschrijvingen op de oceaan en in de tropiese wereld’, op belangwekkende wijze ‘elegies omfloerst of idyllies-geglansd’.

De Nieuwe Gids.

Julie. *Bredero's invloed op tijdgenoten met iets over plagiaat in die tijd*, heet een artikel van J.B. SCHEPERS, waarin hij aantoont dat BREDERO's sonnetten in *Apollo* (1615), geïmiteerd werden door OLIVIER in de bundel *T'vermaeck der Jeught* (1616), maar op onhandige wijze, en niet als opzettelike naklank, gelijk BRANDT soms zinnen uit HOOFT's *Historien* omwerkt. Omgekeerd heeft BREDERO wel eens bruiloftsgedichten naar het model van anderen

gemaakt. BREDERO heeft ook merkbare invloed gehad op STARTER, maar ‘deze invloed wordt bij STARTER tot navolgen en bij OLIVIER tot nabootsen of nabauwen’.

Aug. W. KLOOS protesteert in de *Literaire Kroniek* tegen de uitspraak van KNUTTEL, in zijn *Bloemlezing*: ‘De poëzie van DE DECKER is in den regel nuchter, breedsprakig en kleurloos’. Hij betoogt opnieuw dat JEREMIAS DE DECKER ten onrechte ‘verguisd’ werd.

Elseviers Maandschrift.

Aug. H. ROBBERS bespreekt het meest fantastiese verhaal van ARTHUR VAN SCHENDEL, *De Berg van Droomen*, waarvan hij ‘niets dan goeds, innigs en bewonderends zeggen wil’; het is werk van ‘een echt dichter’.

Groot-Nederland.

Julie. CYRIEL BUYSSE verwerpt de kritiek van KAREL VAN DEN OEVER (*Kritische Opstellen*) als te exclusief-klerikaal: hij betreurt ‘dat de heer VAN DEN OEVER zich niet heeft beperkt tot uitsluitende ontleding van zijn eigen rasgenooten’. - J.L. WALCH prijst in de rubriek *Literatuur* de roman *Liefde's Schijn* van J. REYNEKE VAN STUWE als een zéér waardig vervolgstuk in de machtige romanserie ‘Zijden en Keerzijden’: het is ‘fijn-psychologisch werk’ zonder vertoon van kunst en kunstigheid.

Den Gulden Winckel.

Julie. G. VAN ECKEREN schrijft over de jongste publicaties van STREUVELS: hij vindt *Dorpslucht* geen representatief werk, door ‘een te veel aan hersen-arbeid’; de auteur heeft ‘meer ontleed dan gesuggereerd’. Terloops verwijt hij hem ook slordigheid in taal en stijl. - LODE BAEKELMANS prijst de *Kritische Opstellen* van KAREL VAN DEN OEVER: ‘zij verbeelden den stevigsten vorm van katholiek verzet en strijd voor het nieuwere, maar tevens een ernstig onderzoek naar wat ons bindt aan het verleden, aan de traditie’. De verzenbundel *Omheinde Hoven* van pater HILARION THANS wekt vertrouwen: ‘hij is een echt dichter, die zijn beste dagen nog tegemoet gaat’.

Ons Tijdschrift.

Junie. G.J.D.C. STEMPELS ontwikkelt zijn bezwaren tegen RITTER's *Gedachten over Proza en Poëzie* in een artikel *Een aestheticus*? Zijn bezwaar is, dat de schrijver geen helderheid van inzicht brengt, doordat hij geen gedachten van *algemene* waarde en *algemene* geldigheid geeft, maar een bepaalde soort proza en poëzie op het oog heeft. - P.H. RITTER Jr. verweert zich tegen die aanval in een artikel *Een syntheticus*?

Stemmen des tijds.

Aug. In het *Literair Keur-Overzicht* wijdt J. JAC. THOMSON een uitvoerige en zeer waarderende beschouwing aan de *Verzen* van J.H. LEOPOLD.

De Katholiek.

Julie - Aug. GERL. ROYEN O.F.M. schrijft een artikel over *Het Woordgeslacht in het Nederlandsch*, gericht tegen een artikel van ADR. HOLLENBERG, in de Febr.-afl. van ditzelfde tijdschrift. Hij betoogt dat tegenwoordige geslachtsnamen een zeer onbetrouwbaar criterium geven voor vroeger woordgeslacht, en noemt 900 woorden uit het Middelnederlands, om aan te tonen ‘het ebbe- en vloed-achtige in het woordgeslacht’.

Van onzen tijd.

No. 42-45. C.R. DE KLERK geeft onder het opschrift *Over de nieuwe litteratuurgeschiedenis*, een reeks ‘kantteekeningen bij den laatsten eindstaat onzer letterkundige geschiedbeschrijving’. Aanleiding is KALFF's *Inleiding tot de studie der Literatuurgeschiedenis*, maar vooraf komen ELSTER's *Principien* ter sprake, waarvoor de schrijver weinig sympathie toont. Hij ziet in ELSTER's arbeid ‘eene nieuwe methode voor de wetenschappelijke boekhouding van het artistiek grootbedrijf der litteratuur’. Evenmin kan TE WENKEL's esthetiek, als te ‘oud-libertijnsch getint’ hem bekoren.

Vlaamsche Arbeid.

No. 5. THEO WEIMAN komt op tegen *De Fabel omtrent Jan van der Noot*, als zou deze dichter later een huichelaar en broodpoëet geworden zijn. Als men de feiten weegt zal de lichtvaardigheid van deze veroordeling blijken.

Dietsche Warande en Belfort.

No. 6. L. REYPENS besluit zijn betoog dat POMERIUS, de levensbeschrijver van RUYSBROECK, ten onrechte van onbetrouwbaarheid verdacht is. Ook in de *Proloog* van GHERAERT over RUYSBROECK heeft geen vervalsing plaats gehad. - In de *Historische Kroniek*, door A. FIERENS, wordt VAN PUYVELDE's studie over *Schilderkunst en tooneelvertooningen op het einde van de middeleeuwen* gewaardeerd; in de rubriek *Allerlei* wordt de verbreiding van het Algemeen Beschaafd in Zuid Nederland besproken, naar aanleiding van DE VREESE's rede te Antwerpen.

De Tijd.

Mei - Junie. H. COOPMAN THZ. publiceert een lezing: *Boer en Stedeling op ons Tooneel*, als bijdrage tot de kennis van het Vlaamse toneel in de laatste zeventig jaar.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XXXII, afl. 2.

M. BOAS bespreekt *Een weinig bekende Cato-berijming uit het jaar* 1700. - N. OTTO HEINERTZ betoogt dat Mnl. *labaye* ontstaan is uit *la paye* (soldij); daaruit is de betekenis 'drinkgelag' af te leiden. Dezelfde schrijver verklaart *Seghelijn*, vs. 1422 vlg., waarin VERDAM onoplosbare moeielikheden vond. - H.J. EIJMAEL geeft aantekeningen bij *Batava Tempe, 't Voor-hout van 's Gravenhage*, waarbij hij vooral de opvattingen van LEENDERTZ meermalen bestrijdt. - JUL. STORME wijst als *Een van de bronnen van Kiliaen's etymologieën* aan: het *Dictionaire françois-latin* van THIERRY (1564). - HUGO SCHUCHARDT publiceert een artikel *Zum negerhollündischen von St. Thomas*, toegelicht door een *Naschrift* van D.C. HESSELING. - W. DE VRIES geeft een reeks *Etymologische aanteekeningen*. Ten slotte bevat deze aflevering enige *Kleine Mededeelingen*, o.a. *Een onuitgegeven brief van Marnix over de caesuur*, uitgegeven door J. VAN DER VALK, en voor de geschiedenis van onze metriek van belang.

Archives du Musée Teyler, Série III, Vol. II.

Mej. C.C. VAN DER GRAFT liet hier haar belangwekkende voordracht afdrukken *Over den invloed der middeleeuwsche geestelijke litteratuur op de primitieven der Nederlandsche schilderkunst*. In 't biezonder bespreekt zij de *Meditaties van Christus' Leven*, door pseudo-Bonaventura Met JACQUES MESNIL meent zij, tegenover de stelling van EMILE MÂLE, dat de invloed van het mysterie-toneel op de schilderkunst niet overschat mag worden.

Museum.

Julie. A. KLUYVER bespreekt VAN GINNEKEN's *Handboek der Nederlandsche Taal*, I^{ste} deel. Hij kan zich niet verenigen met de splitsing van de mens in twee elementen: ziel en lichaam, en meent dat 'dit dualisme niet de onbetwiste leer der moderne wetenschap' is. 'De groote verdienste van het werk is, dat hier binnen de grenzen van het Nederlandsch allerlei groepen worden onderscheiden, waarvan tot dusverre niet veel werk is gemaakt', al is de criticus tegenover sommige groepen, als de 'vrouwentaal' en de 'studententaal' scepties gezind, omdat hij daarin te weinig 'gemeenschappelijk-karakteristieks' ontdekt.

Volkskunde.

Afl. 7-8. C.C. VAN DE GRAFT bespreekt uitvoerig een proefschrift van HANNS BÄCHTOLD: *Volks- en Rechtsgebruiken bij de verloving*. - A. DE COCK vervolgt de *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*, handelend over Zielengeloof en

Doodenkultus. - M. RAMONDT geeft een Zeeuwse redaktie van het liedje *De drie Tamboers*. - V. DE MEIJERE en L. VERKEIN vertellen weer dertig *Vlaamsche Moppen*. - R. FONCKE publiceert een onuitgegeven fragment van een anoniem toneelspel van 1657: *Bezoek bij een Amsterdamsche Waarzegster in de* 17de *eeuw*.

Mededeelingen van de Vereeniging voor beschaafde Nederlandsche Uitspraak.

No. 3. In dit nummer worden een aantal *Adviezen uit Noord- en Zuid-Nederland* afgedrukt, door de Vereniging uitgelokt als steun voor haar streven.

De Nieuwe School.

Julie. De artikels van TH.J. THIJSSEN over *Taalonderwijs* vinden een naklank in een sterk persoonlike *Polemiek* met J. KUIPERS, de schrijver van 'Levende Taal'.

De Schoolwereld.

Julie - Aug. S. BUISMAN schrijft een uitvoerig artikel *Over Beschaafd Nederlands in België*, met een reeks aardige voorbeelden over verschillend spreek- en schrijfgebruik in Noorden Zuid-Nederland. - S.M. NOACH geeft een aardig artikel, *Een taal-automaat*, gericht tegen de taalwijsheid, in de Cursus-HOLTHUIZEN onder het opschrift 'Levende taal' verkondigd. Enige fragmenten vindt in deze aflevering onder de rubriek *Kroniek en Kritiek* afgedrukt.

School en Leven.

No. 51-52. A.W. STELLWAGEN verzamelt, als aanvulling van *Van Dale's Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal* een aantal 'kerkelike woorden' en 'vergeten woorden'.

Die Brandwag.

April. Deze aflevering bevat een artikel van C. VAN RIJN: Het Afrikaans, Antwoord aan Prof. HESSELING. De schr. verzet zich tegen HESSELING's kritiek van zijn boek (*Het nauwe verband tussen Afrikaans en Nederlands*) in *Die Brandwag* van 15 Jan. 1914 en *de Nieuwe Taalgids* van 1 Jan. 1914. Hij beroept zich op de studie van Dr. Kruisinga (waarvan de bestrijding door HESSELING niet door hem vermeld wordt), deelt een en ander uit een partikulier gesprek met zijn tegenstander mee, herhaalt met grote nadruk de bewering dat het Maleis-Portugees niets met het ontstaan van 't Afrikaans te maken heeft, en verzekert dat zijn boek in Afrika veel bijval en nergens

een woord van afkeuring heeft gevonden. De redaktie van *Die Brandwag* vermeldt in een noot dat zij het met de VAN RIJN niet eens is.

C.D.V.

Uit mijn praktijk.
Brokjes les, gedachten en ervaringen.

9. *Rythme*.

‘Rythme, zegt u? O ja, 'k heb goeie boekjes daarover. Van VAN MOERKERKEN en van POELHEKKE en van HASSELBACH en...’

- Neen; dàt rythme bedoel ik niet. Dat is eksamen-rythme. Dat is kennis van termen, en wat handigheid in 't scanderen. 't Rythme waarvan ik spreek, is geen *kennis*. -

‘Nou ja; u bedoelt de rythmus die in de verzen zit.’

- Neen. -

‘Hè?... Och ja, 'k begrijp u: ook de maat van rythmies proza zoals MULTATULI 't schreef in de T o e s p r a a k t o t d e H o o f d e n, bv.?’

- Neen. -

‘Maar wat dàn?!’

- Het rythme dat ik bedoel, zit in je lijf, in je hele wezen, in je ademhalen, je harteklop; het is de cadans van je Leven. Geen Leven zonder beweging. Daar ligt 'n vrouw. Is ze dood? Neen, zie, haar borst golft, langzaam. O, dan is er leven. Begrijpt u? -

‘Nee.’

- Meent u dat u leeft? -

‘Ikke...?’

- Uw ziel, meen ik. Als gij een levende ziel hebt, dan zal ik 't merken aan haar beweging. Want door te bewegen openbaart zich 't leven. De ziel openbaart zich in alles: in uw lopen, uw gestes, uw eten en drinken, in uw daden en woorden. Als uw ziel maar wat stumperig leeft, dan zal ik 't merken aan uw daden met d'r horten en stootjes, 't gestrompel van uw doen met opschrikkinkjes en weifelingen; 'n leven zonder rythme. Maar zie NAPOLEON, zie ERASMUS, zie GOETHE, zie THOMAS A KEMPIS, zie honderdduizend eenvoudige onbekende mensen, zie TANTE NEEL in de Jordaan van QUERIDO, en zie hoe er rythme zit in hun leven: 'n vaste regelmatige gang die voortstuwt, die voortgolft door muren van tegenstand als

etherbeweging, altijd zichzelf, altijd gemarkeerd, met daden als stampende jamben, of anapesten in galop, of slepende dactylen die wegkwijnen maar altijd weer opleven met gelijke kracht. -

‘Nou ja; dat zal wel waar wezen. Maar je zoekt 't weer zo ver en zo diep en zo hoog. Mens, laat ons toch bij de school blijven en bij 't taalonderwijs.’

- Presies; dat wou ik. Om de ziel zich te zien markeren in de daden van 't leven, moet men dit omvatten met ruime blik; maar in de Taal tekent ze zich dageliks en elk ogenblik. Als ze lééft tenminste. Woorden die geen uiting zijn van Leven, vormen maar 'n stumperig geheel; ze horten en stoten, ze weifelen, en schrikken van d'r eigen geluid, ze trappen mekaar op de hakken en struikelen en strompelen. Maar taal die leeft, heeft haar eigen regelmatige golving, vol afwisseling, zoals ook de gedachten en aandoeningen wisselen. Rythme in taal is juist 't kenmerk van haar Leven. Als 't ten minste niet als 'n kunstje erin is gebracht door de Wil van buitenaf. 't Echte rythme komt van binnen uit, zoals de borreling van kokend water.

En dàt moeten onze schooljongens leren. Ze geloven dat de dans der woorden 'n aardigheidje is, in verzen of dichterlik proza, en weten niet dat zijzelf ook rythmies spreken; zijzelf en de straatjongens, en de visvrouwen en de leraars en vader en moeder. Ze moeten weten dat 't woord taal niet alleen betekent: klank of geuite gedachten en gevoelens, maar ook: rythme, zoals *water* ook betekent: natheid, *sneeuw*: witheid, *stroom*: beweging, enz.

En ze moeten leren opmerken dat sommige stukjes in hun eigen opstellen, en zo vele brokken in hun leesboek, ook zich bewegen in maat, en dat diè fragmenten alleen goed zijn, omdat ze leven, en dat de rest... niets is.

Wij moeten onze jongens leren lezen in de maat. Er bestaat 'n ouderwetse vrees voor 't *dreunen* van verzen. Maar verzen moèten gedreund worden of, om geen schimpend woord te gebruiken, men moèt ze neuriën of zingen.

Mij is een taalleraar bekend die aan de jongens zei dat men bij 't lezen van verzen de maat niet mocht laten horen. En die jongens keken gek op, toen ìk bij de leesles riep: ‘De maat! de maat! ik moet de maat horen!’

Dat is 'n schromelik wanbegrip.

Als mijn jongens de vanbuiten geleerde verzen opzeggen, eens in de week, dan sla ik er zachtjes de maat bij, met m'n hand, als 'n muziekmeester. Het potlood is mijn dirigeerstok. De jongens vinden

dat wel 'ns grappig en dan glimlachen ze, en dan wil ik er mee ophouden, maar 'n ogenblik later doe ik 't al weer, zonder dat ik 't weet.

't Techniese wezen van 'n vers ìs juist: sterk gemarkeerd rythme.

Maar ook proza dient zo gelezen.

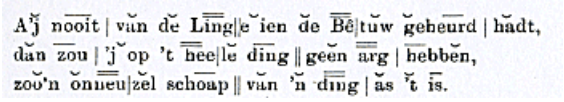
A'j nooit | van de Ling|e'ien de Bê|tuw geheurd | hadt,
dan zou | 'j' op 't hee|le ding || geen arg | hebben,
zoo'n onneu|zel schoap || van 'n ding | as 't is.

Let op, dat ik dit stukje proza in regels of verzen heb verdeeld, en de verzen in voeten; dat de voeten alle van stijgende aard zijn, behalve één; dat ik elk vers in tweeën heb geknipt, zó dat één bovenklinkende lettergreep de kern vormt van elke golving.

In 't boek stond: aš't iš. Ik heb er van gemaakt; ăs 't iš. Zo kan men de eerste voet ook veranderen: ă' j' noōit.

Lees dit stukje nu eens zó, dat alle geledingen merkbaar worden, gelijk de verdiepingen van 'n gebouw en de voegen van 'n metselwerk, en ge moet wel neuriën of zingen. Het wordt muziek van taal.

'Ja maar...'

- Zeg maar niets; 'k weet wat u denkt. U woudt zeggen dat CREMERS novelle in kunstproza is geschreven en dat hij eigenlik 'n *dichter* moet heten. Goed; maar alle mensen zijn dichters op hun tijd, als namelik hun ziel vol is van iets, zodat ze léeft. Ik bedoel dit heel kalmpjes. Als ze maar helder weten, helder zien, levend voelen, wat ze zeggen willen, dan léeft hun ziel en léeft hun taal.

Ik heb 't derde deel van 't leesboek van VAN DEN BOSCH en MEIJER voor me. Ik neem 't eerste stukje.

> Zijn bejaarde huishoudster, die hem een schoon overhemd en boord gaf, had dien vorigen avond al gemerkt, dat hem het uitgaan niet naar den zin was.

Dat klinkt heel prozaïes. Maar de zin is toch goed geschreven. Alleen zal ik '*dien* vorigen avond' veranderən in '*den* vorigen avond'.

Ik wil dat mijn leerlingen dit stukje zó lezen, met verdeling in verzen en voeten:

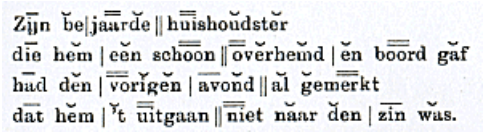
Zijn be|jaarde || huishoudster
die hem | een schoon || overhemd | en boord gaf
had den | vorigen | avond || al gemerkt
dat hem | 't uitgaan || niet naar den | zin was.

Men ziet dat bijna alle voeten dalend zijn. Ik laat natuurlik alle vrijheid aan iedereen om dit stukje te lezen met kleine wijzigingen in de klemtoon. Maar ik vraag van m'n leerlingen dat ze 't scanderend voordragen. Ik zeg tegen ze: ‘Je moet golvend door zo'n zin heengaan; 't is 'n *montagne russe*; 't gaat zo lekker; je voelt vanzelf hoe 't moet.’

De kunst van lezen bestaat op de eerste plaats in de kunst van verdelen. Ik heb ondervonden dat 'n knoeier van 'n lezer opeens goed voordroeg, als-ie mijn bedoeling pakte en handig door de regels heen dodeinde. Ja, wie hier wat oor en gevoel voor heeft, leest vaak 'n stuk *heel* goed, dat-ie maar *half* goed begrijpt.

Dat kan ons ideaal niet wezen, natuurlik, maar 't bewijst, wàt gevoel voor rythme betekent, in taalontwikkeling.

Taal heeft Betekenis, namelik Begrip en Gevoel, èn Klank. Die twee: betekenis en klank, vormen 'n natuurlik, onscheidbaar geheel, zoals onze gelaatskleur of gezichtslijnen met onze ziel en onze geest; de gehele lichamelike habitus van 'n mens is 'n uitwendige openbaring van z'n ziel. En zo is de Klank der taal de habitus van 't geestelik leven dat er door wordt uitgedrukt.

Daarom is in goede taal, in woorden die léven, de grammatiese verdeling dezelfde als de rythmiese. En 'n lezer die de bobslee zijner woorden laat glijden over de golvingen van 't rythme, zal vanzelf de onderdelen der betekenis goed laten merken. Maar omgekeerd: 'n lezer zonder taalmuziek in 't lijf; 'n man die enkel verstand is, analyserend verstand; wiens Begrip in z'n hoofd blijft en niet neerdaalt door eigen zwaarte in 't gemoed; de onbewogen Begrijper; die kàn niet goed lezen. Hij wéét waar hij op moet houden; waar de klemtonen moeten klinken; waar de stem moet rijzen en dalen; hij weet alles en begrijpt alles; en toch leest hij slecht, schoolmeesterlik slecht, hoofdonderwijzersexamenachtig slecht. Zijn lezen is de Duitse paradepas en mist lenigheid, wieging. Waar hij moet stoten, daar stoot-ie; waar hij moet bonken, daar bonkt-ie; maar 't is niet ècht, 't is komedie, hij is 'n slecht akteur, 'n volkskomediant. En de goede lezer is 'n stuk natuur; ofwel toch akteur, maar dan toch akteur die léèft in z'n rol. De goede schrijver, spreker, lezer; dat is allemaal 't zelfde; die verliest de eigenheid van z'n wezen, en z'n ziel en z'n geest die lossen zich op in de dingen die hij zegt of leest; en hijzelf spreekt niet meer, maar 't Onderwerp spreekt; 't Onderwerp materïaliseert zich in zijn geluid, zoals de geesten zich materialiseren in de lichamen der mediums, naar men zegt. -

‘Hou, hou! daar gaat 't weer. Denk toch aan de School en 't Onderwijs.’

- 't Is geen ogenblik uit mijn gedachten. Ik wil mijn leerlingen graag wat rythme in d'r Wezen brengen, zodat ze rythmies lezen, rythmies schrijven, rythmies denken. Of neen; erin brengen? dat niet: ze hebben 't allemaal vanzelf, de een wat meer en de ander wat minder. 't Is net als met hun verstand en gevoel; ik kan 't er niet in brengen. Maar ik kan ze'r bewust van maken dat ze rythme in zich hebben. Ik kan hun oor er aan wennen om te luisteren naar hun eigen rythme en dat van anderen. Maar de meeste leraren zijn altijd zó bezig met het uitleggen van Betekenis, met het analyseren der Gedachten, dat ze de Klank vergeten.

HUGO VERRIEST zei van z'n meester GEZELLE: *Hij deed onze oren open en leerde ons horen*.

En GEZELLE stond dikwels te luisteren naar de kinderen die hun oude liedekens zongen in de straat, *hun liedeken zongen, hun liedeken stapten, op lichten teen; met de hoekjes van hun schortjen tusschen duim en vinger; met heffenden voet- en lijfwentel, en lief gebaar van hals en hoofdeken, en allerzoetste ooggestraal*.

Och, als zulke spelende meiskens eens het beeld konden wezen van 'n jongen die z'n opstel gaat schrijven.

Ja, ik weet 't wel: ik ben idealist en optimist.

Maar ik ben ook realist.

De woorden van die liedjes waren onzin dikwels. Het volk doet anders dan onze Schoolmeesters: de gedachten waren verhaspeld, als bijzaak; maar het rythme en de muziek hadden ze trouw overgenomen en bewaard.

En de dichter kwam tuis en wandelde, wiegelde, huppelde op z'n kamer, heen en weer, en neuriede betekenis-loze klanken. Hij had van straat 'n rythme meegebracht, als iets wezenliks en waarachtigs op zichzelf. 'n Rythme waar-ie later gedachten en gevoel in zou gieten.

Heeft JACQUES PERK niet eens gezegd: ‘Het kost mij geen moeite, *voor mijn rijmen gedachten te vinden*’?

En ALBERT VERWEIJ bekende dat hij zich meer dan eens tot schrijven zette, zonder dat hij wist wat er komen zou, maar hij *voelde enkel een zekere behoefte aan klanken, aan een woorden-dans*. -

‘Maar meneer, meneer! U praat over dichters, grote mannen. 'k Moet zeggen, ik luister graag naar u, 't is heel aardig wat u zegt. Maar hebben we daar nu iets aan voor onze school? U overschat onze leerlingen. Veel te hoog allemaal; veel te hoog! En dan: de Gedachte is toch hoofdzaak. Moeten we onze leerlingen niet op de eerste plaats zuiver leren denken? Hebben ze dàt niet broodnodig? Kunnen wij daar wel toe komen, aan dat hogēre stijlonderwijs dat

u bedoelt? Is dat niet alleen voor leerlingen van talent, geboren stilisten en dichters? En bovendien, heeft ALBERT VERWEIJ ook niet gezegd dat er wezenlik verschil is tussen proza en verzen, zoo goed als tussen *hout en steen*, tussen *lopen en dansen*, tussen *zeggen en zingen*? Heeft ALBERT VERWEIJ niet gezegd, dat *proza behoort te zijn in de eerste plaats: een klare, lucide verstandsuiting*, en dat dat andere *proza dat op verzen gaat lijken, een tusschensoort is*?... Nou U!'

- Nu ik. VERWEIJ was de plank helemaal mis, toen-ie dat zei. Tegenover zijn positief: zó is 't! zet ik mijn krachtig: het is niet zo! Tenzij hij met proza alleen bedoelt hetgeen moeizaam en peuterig bijeengeschreven is, met langzaam bezinnend overleg zinnetje bij zinnetje voegend, bijvoorbeeld de tekst van een wet of een eksamenverslag of een koopmansbrief, een diplomatiek stuk, kortom: alle dingen die niet gehóórd werden door de schrijver toen-ie schreef, maar die alleen gezien werden op 't papier, zoals de algebraïcus zijn vormen ziet met accoladen en grote en kleine haken, met positieve en negatieve tekens; ze werden niet gehoord omdat ze niet leefden in z'n wezen voor-ie ze ter wereld bracht. Is dat proza? 't Is niks! Maar elk stuk levende taal, elke uiting van 'n brok inwendig volworden weten of doorvoelen, heeft z'n eigen rythme, en ik ken in dat opzicht geen wezenlik en waarachtig verschil tussen 'n goede passage in 'n schooljongensopstel èn... 'n verheven gedicht.

Ja, onze jongens moeten dikwels gaan schrijven als ze niets te zeggen hebben, en over dingen die niet ìn ze zijn; natuurlik, dan komt er geen proza. Maar ik krijg ook van m'n zwakste leerlingen nu en dan 'n halve bladzijde mooie taal, mooi van gang, mooi van klank, aardig van inhoud; maar dan zijn ze uitgepraat in die paar regels, en 't opstel moet toch z'n minimum van grootte bereiken; dus, dan stumperen ze verder; maar dat is geen proza dat er dan komt; 't is niets.

Heus, 't schrijven van grote mannen èn... van schooljongens, is in z'n wezen 't zelfde.

Maar ik heb straks met m'n citaten van VERRIEST en PERK en VERWEIJ niets anders willen zeggen dan dat het rythme in 't bizonder en de klank in 't algemeen 'n zeer voorname zaak is. Natuurlik hebt U gelijk dat we allereerst onze discipelen zuiver moeten leren denken en dat analyse der gedachten daarvoor broodnodig is, maar ik ontken dat het bestuderen van de Klank hoger stijlonderwijs is, alleen voor de jongens en meisjes van talent. Terwijl gij een samengestelde of enkelvoudige volzin ontleedt, kunt ge luisteren naar de wieging en 't samenklinken der onderdelen, en de oren der leerlingen openen

voor wat mooi en wat lelik is. En leer ze maar zo gauw mogelik de termen die nodig zijn om te spreken over deze dingen; U weet wel: *jambe* en *trochee* en *caesuur* en alles wat zo mooi staat in die boekjes van HASSELBACH en POELHEKKE en VAN MOERKERKEN. Ze moeten dat immers toch kennen voor 't eksamen!

En wat nu betreft uw verwijt van te hoog, te hoog: och, *effen is kwalik treffen*, zegt 't spreekwoord; studie is: rijzen, klimmen; de onderwijzer moet dus naar boven wijzen; en, klauter ik te gauw bergopwaarts, dan gaan de leerlingen met heel hun zwaarte aan m'n slippen hangen, en ik merk wel m'n fout; want m'n leerlingen die zijn m'n direkteur, m'n inspekteur, m'n kommissie van toezicht; ze tonen me m'n fouten, op hun manier; 't is maar de kunst om d'r wenken te verstaan. Overigens, als er toch 'n fout moet wezen, en die moet er wezen omdat we mensen zijn, beter is 't: wat te hoog te klimmen, dan te lang op de vlakte te blijven. Op de vlakte? En op sloffen? Daar krijg je platvoeten, zoodat je sjokkend gaat door 't leven, rythme-loos, gratie-loos.

J. MATHIJS ACKET.

Heeft het Nederlands een genitief meervoud?

In nieuwe spraakkunsten wordt bij de behandeling van de genitief van de substantieven soms ook gesproken over een meervoudsgenitief; zo o.a. in VAN WIJK's boek, waarin als voorbeeld *rijkelui's kinderen* wordt gegeven. Voorzover ik weet staat hetzelfde voorbeeld ook in de andere spraakkunsten.

De vraag is echter of we hier wel een genitief hebben. Wanneer ik in de klas de genitief behandelde, is het meermalen gebeurd dat leerlingen als voorbeelden aanhaalden: *meisjeskamer, doktersrekening*. Bij nader onderzoek bleek dan dat de voorbeelden niet juist waren, als dit onderzoek ten minste de toets van de kritiek kan doorstaan. Daarom leg ik het aan de lezers van dit tijdschrift voor.

Vergelijken we eerst met de bovengenoemde woordgroepen een groep die ongetwijfeld een genitief bevat:

vaders studeerkamer.

De eerste vraag die we ons bij zo'n vergelijking altijd stellen is de eenvoudigste: Is er onderscheid in klank?

Het antwoord daarop was altijd: ja. Immers in *meisjeskamer, dokters-*

rekening valt een hoofdklem op de eerste syllabe; in *vaders studeerkamer* valt een vrijwel gelijke klem op *va* en *deer*. Zo gaat het ook als we andere groepen met een ongetwijfelde genitief nemen (*vaders boeken, Jannetjes hoed*, enz.).

De tweede vraag was: Is de verhouding van de beide delen van de groep gelijk? Antwoord: nee. Immers: *meisjeskamer* is *kamer van* **'n** *meisje; vaders kamer* is *kamer van vader*.

De derde vraag was: Worden de groepen op gelijke wijze gebruikt? Antwoord: nee. Want in *vaders kamer* hebben we een groep die geen lidwoord vóór zich heeft; vóór *meisjeskamer* moet een lidwoord staan. De oorzaak daarvan is natuurlik dat in *vaders kamer* het woord *kamer* bepaald is door de genitief *vaders*, terwijl het **woord** *meisjeskamer*, evenals andere soortnamen, een lidwoord (of een andere bepaling) vereist.

Verder kunnen we de twee groepen vergelijken als ze een andere bepaling vóór zich krijgen. We kunnen zeggen: *die* meisjeskamer, *die* dokters-rekening. Maar we zeggen niet *die* Willems hoed; in plaats daarvan: *die* Willem zijn (z'n) hoed.

En als beide vormen een bepaling kunnen hebben, is er toch verschil. Men zou kùnnen zeggen: een *grote* meisjeskamer, en ook: *rooie* Willems hoed. Maar in dat geval slaat de bijvoeglike bepaling in het eerste voorbeeld op *kamer* of *meisjeskamer*; in het tweede op *Willem* (niet op *hoed*).

Ten slotte kan er op gewezen worden dat de betekenis van de twee groepen geheel verschillend is. In VADERS KAMER drukt de *s*-vorm uit de bezitter of gebruiker van een bepaalde kamer; met *meisjeskamer* wordt bedoeld een soort kamer, zoals door meisjes gebruikt wordt. Men kan ook tegenover elkaar stellen:

Ik heb een grote doktersrekening van 't jaar.

Ik heb dokters rekening ontvangen; maar ik hoop dat dokter wat geduld zal hebben; we kunnen het niet dadelik betalen.

Tot welke groep behoort nu *rijkelui's kind*? Me dunkt: klaarblijkelik tot dezelfde als *meisjeskamer*.

Mijn antwoord op de aan het hoofd gestelde vraag is dus ontkennend; en ik zou daarom ook *rijkeluiskind* spellen.

E. KRUISINGA.

Geestdrift en praktijk.

B.G. ALBERTS en B.F. MARTENS. In N i e u w e R i c h t i n g. *Inleiding tot 'n Taalmethode*. L.C.G. Malmberg, Nijmegen.

TH.J. THIJSSEN. T a a l o n d e r w i j s (*De Nieuwe School*, 10e Jaarg Afl. 4-6).

II.

In het opstel van THIJSSEN, naar aanleiding van J. KUIPERS' 'Levende Taal'[1] komt nog iets naar voren, n.l. de wenselikheid om in de 'taalmethodes' met reeksen van oefeningen te breken, die, opgesteld uit een vermeende behoefte aan een cursoriese volledigheid, door middel van goedbedoelde analogieformaties de leerlingen onder raadpleging van die analogie-wetten, in het zuiver schrijven naar de t a a l-segels bedoelen te bekwamen. Zo is men gewoon tot de vormen *maakt* en *loopt* te komen, over de infinitief-vormen, verbale stammen en de volledige paradigma's heen. Niet alleen dat *maakt* en *loopt* vaste gezichtsbeelden zijn, waarnaast nimmer verwarring-stichtende vormen als *maak***d** en *loop***d** zullen voorkomen, maar *maken* en *maakt* b.v. zijn vaststaande beelden, die het beter is, in 't geheel niet in een schematiese opzet nader bij elkander te brengen, aangezien ze in de schrijfwijze door gans verschillende wetten worden beheerst. Men heeft ze gewoon als 'aan de ogen gewende' vormen te aanvaarden. Veel wordt door een al te schoolse opvatting onder de 'taaloefeningen' gebracht, wat een gewone kwestie van spelling is, en wat het oog, door veelvuldig zien, en de hand door veelvuldig kopiëren met zekerheid heeft genaast. Zo zijn er meer vormen, die de leerling nooit anders ziet dan als *haalt, honden, vijf, antwoordde*. Anders is het met *verhaalt* naast *verhaald, speelden* naast *speelde, rijst* naast *reist, doodde* naast *doode*. Bij elk dezer paren zijn beide vormen voor het gezicht even vertrouwd; hier moet dus worden gekozen, en hier heeft dus de leider te zorgen voor oefeningen, die bij de leerling, doordat hij twee gezichtsherinneringen heeft voor één klankverbinding, elke

1) Zie blz. 247 vgg. van deze jaargang.

twijfel wegnemen. En als zulke oefeningen, voor de werkwoordenkwestie b.v. zou THIJSSEN allereerst aanraden:

a. Ik schud. Jij schudt.
b. De kinderen haasten zich. De kinderen haastten zich.
c. Hij belooft het. Het is mij beloofd.

En speciaal in Holland is nog nodig:

d. Het kind luisterde. De jongens luisterden.

De betekenis van het artikel wordt het best gekenmerkt met de uitspraak, dat hij een groot deel van de ‘taaloefeningen’ - voor zover ze nog toepassing vragen, - als oefenwerk wil ondergebracht zien bij het ‘zuiver schrijven op het gezicht’. Aan het kind moeten de gezichtsvoorstellingen van zoveel mogelik woorden bezorgd worden. ‘En dat verkrijgt men door veel over te schrijven, veel woorden goed te bekijken, veel woorden ouderwets te laten spellen; ouderwets, met de verdeling in lettergrepen.’

Wie van onze onderwijsmannen zich gestoord zou willen voelen bij deze term ‘ouderwets’, bedenke dat de redakteur van ‘De Nieuwe School’, zich steeds scepties heeft betoond jegens leervormen en leerwijzen, die, bouwend op de verstandelike vermogens onzer scholieren, gangmakend en doordravend, het mechanisme van hun ‘methodes’ inrichtten op de bevattelikheid der jeugd, na de voorlichting van de onderwijzers. Want hij, die weet dat de kinderen soezend de schooldressuur, - en die van heden veel meer dan die van vroeger - doormaken, wantrouwt een arbeid, die al te optimisties uitgaat van de gedachte, dat zich in de jeugdige hersenen een zelfde geregelde opbouw van de elementen der kennis zou bewerkstelligen, zoals wij ze omzichtig en systematies tot een geheel wensen te brengen in ons onderwijs. Het ‘opnemen’ van de leerlingen geschiedt zo dikwels heel anders, ondanks onze opzettelike pogingen. Er zijn leerlingen, die juist niets opmerken, doordat we ze làten opmerken. Een overgroot deel zijn middelmatigen, die slecht ‘volgen’, of, ons volgend, de stof niet kunnen verwerken; doch ditzelfde grote deel, zal, vroeger of later, zelf de analogieën en afwijkingen, al schrijvende, ontdekken. En alleen het zelf-ontdekte heeft de meeste kans zelfbezit te worden, en blijken, in de toepassing van duurzame waarde te zijn. Hoe twijfelachtig THIJSSEN staat tegenover het ‘aanleren’ van regels, laat zich genoegzaam afleiden uit de volgende opmerking bij de aanwending der **a**- en **u**-regel. ‘Men *denkt* dit te doen, werpt hij tegen, met te zorgen dat het kind de regel leert uit de voorbeelden, en die regel vastlegt in 't geheugen door toepassingen, *en dan in 't later leven steeds de open*

lettergrepen met één a en één u schrijft door telkens de onthouden regel toe te passen. Terwijl men in werkelikheid dit doet: veel open lettergrepen met één a en één u laten zien en laten schrijven, en op die manier het kind veel zulke schriftherinneringen bezorgen, zodat het later de hele “regel” vergeten is, maar er toch geen fouten tegen maakt.’

Met dit feit, n.l. dat het kind schier altijd in het onbewuste werkt, en slechts zelden opmerkt[1)], houdt THIJSSEN evenzeer rekening, wanneer hij wijst op het gevaar van, op 't oog eenvoudige, maar in de toepassing uiterst verwarrende regels. Hij noemt b.v. ‘de verlenging van de lettergreep’, die het kind in *hoe***d** als eindletter de **d** in *hoe***d***en* moet doen schrijven. Dit gaat goed in *graa***d** en *graa***t** als het enkelvoud van *gra***d***en* en *gra***t***en*; evenzo bij woorden als *kwaa***d** en *zoe***t** met een loutere *e*-verlenging. Een ‘toepassing’ bij werkwoorden met een *te*-uitgang in 't Imperfectum schijnt ook hier de regel te steunen: *stapte - stap***t**, *strafte - straf***t**. Maar nu zal ook bij *spelen*, door middel van *speelde* de vorm *speel***d** worden aangetroffen. Altans, hier brengt de verlengingsregel de schrikbarendste twijfel, en ziet men, vooral bij niet dageliks voorkomende vormen, tal van misstellingen, als *kweeld, stuwd*. Invloed van deelwoorden is niet uitgesloten: *onthaald* heeft evenveel recht van bestaan als *onthaalt*; *bedaard* is een meer voorkomende vorm dan *bedaart*. Veel liever zou de schrijver hier, ter vermijding van moeielikheden, met verkorte paradigma's werken dan met de voornoemde regel. Alles is er om te doen om scherpe, duidelike schriftherinneringen aan te brengen, opdat ze in de praktijk slechts uit de mouw geschud behoeven te worden. Ten zeerste keurt THIJSSEN ook af, om dezelfde bezwarende reden, het overbrengen van zinnen uit het enkelvoud in 't meervoud. Een kind, dat het zinnetje *De jager laadt het geweer* in het meervoud moet overbrengen, heeft veel meer kans *laaden* te schrijven, dan wanneer eenvoudig gedikteerd wordt, of wanneer het, onbewust van regel en toepassing, spontaan geschreven wordt: *De jagers laden hun geweren*. - Menskundige opmerkingen, waarmee ieder zijn voordeel kan doen, en die, wanneer ze in 't oog werden gehouden, het spel- en taalonderwijs, heel wat vereenvoudigen kunnen of altans uit het uiterst inkonsekwente complex van onze schrijfregels kunnen houden. Het *onbewust, instinktmatig* juist schrijven, door middel van scherpe gezichtsbeelden der te ge-

1) Trouwens, altijd, bij toepassingen onzer lessen, moet, - ook in de boekjes, - worden gewaarschuwd tegen verrassingen. Dan heet het: let goed op! niet vergissen! denk er om! en dergelijke. Het oordeel bij kinderen, werkt slecht, de fantasie des te sneller!

bruiken woorden, moet hierin onze eis wezen; en ook voor dit doel hoofdzakelik, acht de hr. THIJSSEN *het opstel*, als oefening en toepassing, de meest doelmatige stof.

Wij zouden de auteurs van ‘De Nieuwe Richting’ onrecht doen, zo wij in hun geestdriftig paedagogiese opzet van hun schoolwerk hun blik voor de nuchtere praktijk voorbijzagen. Want ook deze mannen werpen met des te meer ijver, naarmate zij te vaster het door hen te bereiken doel in 't oog houden, de formeele zijde van het taalonderwijs buiten boord. Neemt de hr. THIJSSEN zich voor in een volgende aflevering de *de*- en *den*-kwestie te bespreken, de baanbrekers in het Zuiden zijn daarmee al lang klaar, en schrijven *de*, waar zij *de* laten horen, en eisen beslist de vorm *den*, waar eveneens in 't beschaafde Nederlands deze vorm algemeen wordt gehoord: *van goeden huize*, etc. Zij breken dus met de naamvalsleer. De vorm *het* wordt verbannen, waar '*t* wordt gehoord; in uiterst zeldzame gevallen, wanneer het woordje de volle nadruk krijgt, wordt ook het volle woord geschreven. Zo wordt ook onderscheiden: *ie* naast *hij*; '*m* naast *hem*; '*n* naast *een*; '*r* naast *haar*, enz. De ‘taal’, bepaalt zich dan ook tot de werkwoordelike vormen, die ‘leven’, en die voor de leerlingen nodig blijken. Deze zienswijze legt bij 't kiezen van de leerstof een gewenste beperking op. Ook de h.h. ALBERTS en MARTENS werken met verkorte paradigma's, doch geven er nog de voorkeur aan bij de moeielikheden die zich voordoen bij de vormen met dt (3^{e} ps. enk.), de *dd* en de *tt* (bij de Imperf.) zich te bedienen van de bekende analogieën en gedeeltelik van de verlengingsregel. Alleen aan de leerlingen, die andere inrichtingen van onderwijs gaan bezoeken, o.a. de Middelbare Scholen, zouden zij, noodgedwongen, wat uitgebreider, grammaties onderwijs willen geven, ‘waarschijnlijk wel’ de buigings-*n* en wat meer woordsoorten. Zij doen dit alleen vanwege de eisen van het toelatingsexamen; hun voorland is, het grammatiese gedeelte tot een minimum te beperken, om met het mindere beter resultaat te verkrijgen, en daarenboven de tijd uit te winnen, die 't eigenlike taalonderwijs, de mondelinge en de schriftelike uiting, ten goede kan komen.

Het werkje, dat over 't geheel genomen, op dezelfde principes rust als die van VAN STRIEN, zal, eenmaal volledig verschenen, op de katholieke scholen een nieuwe stoot aan het taalonderwijs geven. Vooral, omdat in de auteurs het nieuwe principe (zie de litteratuurbronnen blz. 61-63) in hen een levenwekkend beginsel is geworden, dat niet zal nalaten bij de jongeren onder hun collega's nieuwe gezichtspunten te openen en nieuwe ijver te wekken.

J.K.

De leuze ‘l'Art pour l'art’ in de Franse letterkunde.

> Aimons-nous donc *en l'art* comme les mystiques s'aiment *en Dieu* et que tout pâlisse devant cet amour.
> FLAUBERT.
>
> Tout pourrit et finit sans l'art. Car c'est l'embaumeur de la vie morte, et rien n'a un peu d'immortalité que ce qu'il a touché, décrit, peint ou sculpté.
>
> DE GONCOURTS.

Uit de Romantiek, die revolutie in het geestelik leven, die ontworsteling van het gemoed uit de boeien van het verstand, werd een nieuwe kunst geboren.

De Romantiek was een bevrijding van de kunstenaar. Niemand heeft daarover meer gejuicht dan VICTOR HUGO, in de talloze voorreden van zijn drama's en gedichtenbundels, in de gedichten zelf.

‘Le romantisme’, zegt hij in 1830,[1] ‘le romantisme, tant de fois mal défini, n'est, à tout prendre, et c'est là sa définition réelle, que le libéralisme en littérature...

...La liberté dans l'art, la liberté dans la société, voilà le double but auquel doivent tendre d'un même pas tous les esprits conséquents et logiques’.

Bevrijding ook van de vorm. HUGO bevrijdt de alexandrijn, en roept het tekenende woord, het juiste woord, te voorschijn uit zijn schuilplaats om het een ereplaats te geven in zijn dramaties vers.

In 1834 vindt HUGO dat de strijd gewonnen is.[2] Het Frans is nu in staat alle nuances van gedachte en gevoel uit te drukken, in alle mogelike versvormen.

Wat HUGO voor het vers zou doen, had CHATEAUBRIAND voor het proza gedaan. Zijn stijl kleurt en gloeit van typies-techniese en exotiese termen. In zijn beschrijvingen, waarachtige weergave van

1) Sur M. DOVALLE (*Littérature et Philosophie mélées*).
2) In *Littérature et Philosophie mélées* (but de cette publication, 1834).

eigen liefdevolle waarneming, trilt de innig-bewogen ziel van de kunstenaar.

De bevrijde kunst wordt weldra als een onafhankelike macht aanbeden en verheerlikt.

Een van de hartstochtelikste schoonheidsaanbidders der Romantiek is THÉOPHILE GAUTIER geweest. In een *Beweging*-artikel[1)] heb ik indertijd uitvoerig over deze merkwaardige kunstenaar gesproken, die de Kunst en de Schoonheid boven alles stelde, en aan de Kunst geen andere voorwaarden dan waar en schoon, dan Kùnst te zijn.

Het levendigst en vermetelst pleidooi voor 'l'art pour l'art' dat men zich denken kan, is voorzeker de *Préface* van zijn roman *Mademoiselle de Maupin* (1834). Ondeugend en gewaagd-paradoxaal, maar voortdurend geestig, bespot de jeugdige GAUTIER hier de apostelen van de 'zedelike' en de 'nuttige' kunst, die HUGO en GEORGE SAND van immoraliteit beschuldigden en om een literatuur riepen, die zedelessen zou geven of die verbetering van het lot der misdeelden zou bepleiten. Als de kunst immoreel is, aldus GAUTIER, is dat de schuld van de maatschappij. De kunst volgt de maatschappij. 'Les livres suivent les moeurs et les moeurs ne suivent pas les livres... C'est comme si l'on disait: Les petits pois font pousser le printemps; les petits pois poussent au contraire parce que c'est le printemps, et les cerises parce que c'est l'été'... Is MOLIÈRE onzedelik omdat hij in zijn komedies een zedentableau gaf? 'C'est une charmante société qui s'agite et se promène à travers ces comédies et ces imbroglios. Tuteurs dupés, maris cocus, suivantes libertines, valets aigrefins, demoiselles folles d'amour, fils débauchés, femmes adultères; cela ne vaut-il pas bien les jeunes beaux mélancoliques et les pauvres faibles femmes opprimées et passionnées des drames en des romans de nos faiseurs en vogue?'

De minachting van de 'l'art pour l'art' kunstenaar voor alles wat regering en politiek is, een minachting die later ook FLAUBERT en DE GONCOURTS zal kenmerken, blijkt uit deze voorrede. 'Qu'importe que ce soit un sabre, un goupillon, ou un parapluie qui vous gouverne!'

De woorden 'vooruitgang', 'vervolmaking', 'nuttigheid', 'menselikheid', waarmede de geschriften van LAMENNAIS en CHARLES FOURIER gevuld zijn, vinden geen genade in zijn ogen, die niets dan de schoonheid wensen te zien. 'Rien de ce qui est beau n'est indispensable à la vie. On supprimerait les fleurs, le monde n'en

1) *De Beweging* van September 1911.

souffrirait pas matériellement; qui vaudrait cependant qu'il n'y eût plus de fleurs?'

Dezelfde gedachten zou GAUTIER later uitspreken in een gedicht, *A un jeune tribun*.[1] Daarin richt hij zich tot een vriend, die zich in de politiek heeft geworpen, en tracht hem terug te voeren van die weg der nuttigheid.

Bevatten de volgende verzen niet een volkomen-gelijkend portret van de zuivere *l'art pour l'art*-kunstenaar der Romantiek?

> Il est dans la nature, il est de belles choses,
> Des rossignols oisifs, de paresseuses roses,
> Des poètes rêveurs et des musiciens
> Qui s'inquiètent pen d'être bons citoyens,
> Qui vivent au hasard et n'ont d'autre maxime,
> Sinon que tout est bien pourvu qu'on ait la rime,
> Et que les oiseaux bleus, penchant leurs cols pensifs,
> Écoutent le récit de leurs amours naïfs.
> Il est de ces esprits qu'une façon de phrase,
> Un certain choix de mots tient un jour en extase,
> Qui s'enivrent de vers comme d'autres de vin
> Et qui ne trouvent pas que l'art soit creux et vain.

Zó waren omstreeks 1830 de ideeën ten opzichte der kunst van GAUTIER en vele zijner vrienden, maar harmonie tussen deze romantiese kunstenaars en de opkomende, weldra heersende burgerij bestond er niet. De konservatieve, ekonomies bloeiende bourgeoisie, die langzamerhand oppermachtig wordt, volk en adel beheerst, voelde weinig voor het idealisme van kunst en wetenschap. Wie wil weten hoe industrie en geld de machtige beheersers worden van de maatschappij, leze de boeken van BALZAC, de kunstige geschiedschrijver van de LOUIS-PHILIPPE-periode. Idealisten zijn in die geldmaatschappij de kunstenaars; idealisten eveneens de maatschappij-hervormers. SAINT-SIMON, FOURIER, LOUIS BLANC, PROUDHON, LAMENNAIS en hun aanhangers, die, vol revolutielust na de gebeurtenissen van 1830, een nieuwe omwenteling voorbereiden.

Zij allen trachten de kunstenaars voor hun socialistiese en humanitaire ideeën te winnen. Niet de kunst om de kunst, maar de kunst om de mensheid! De kunst moet zich in dienst stellen van de grootse maatschappij-hervormende bewegingen.

HIPPOLYTE FORTOUL[2] noemt de theorie van 'l'art pour l'art' de

1) In *La Comédie de la Mort* (1838).
2) In *Revue encyclopédique*, juillet 1833. De l'art actuel.

boze geest die over de literatuur zweeft. De leer van de vooruitgang moet zijn toepassing vinden in de literaire theorieën.

Dat is ook de mening van LOUIS BLANC. LAMENNAIS[1] verwijt de romantiese kunstenaars eveneens hun egoïsties individualisme. De kunst moet zijn 'l'expression du dogme religieux et du principe social dominant à certaines époques'. In het schone ligt het nuttige. 'Nul art ne dérive de soi, ne subsiste par soi-même, pour ainsi dire solitairement. L'art pour l'art est une absurdité'.

De kunstenaars ontgaan de invloed van deze idealistiese stromingen niet, evenmin als de burgerlike geest van de heersende klasse.

BÉRANGER wordt de lievelingsdichter van de bourgeoisie; zijn toneelschrijver of toneelfabrikant: EUGÈNE SCRIBE, van wie ieder nieuw toneelstuk een bijdrage is tot de kunst om rijk te worden; zijn geliefde romancier: PAUL DE KOCK. Later sticht de toneeldichter PONSARD de zogenoemde 'School van het gezond verstand'.[2]

De dagbladpers laat ook zijn invloed gelden. De krant wordt een financiële onderneming; 't aantal lezers wordt ontzaglik vergroot, door vermindering van de abonnementsprijs; betaalde advertenties worden opgenomen; in 1836 voeren *Le Siècle* en *la Presse* de romanfeuilleton in: romans van BALZAC, DUMAS, SUE, SOULIÉ e.a. verschijnen als feuilleton. De literatuur, en vooral de journalistiek, wordt een industrie. BALZAC's helden bewijzen het weer. Raoul Nathan is journalist, een 'homme de lettres à tout faire'; Lucien de Rubempré is een 'arriviste', die in de literatuur het middel ziet om 'er te komen'.

Maar ook de invloed van de idealistiese, maatschappij-hervormende stromingen is merkbaar.

VICTOR HUGO, die in 1824 in de Voorrede van zijn *Orientales* vurig de onafhankelikheid van de kunst verdedigd had, spreekt in 1834 enigszins anders.

De kunstenaar - aldus die Voorrede - moge aan God of aan de joden geloven, aan Pluto of Satan, of aan niets, hij moge de tol van de Styx betalen of deelnemen aan een heksensabbat, hij moge antiek zijn of modern, in verzen of in proza schrijven, hij moge enz. enz....., het is allemaal uitstekend. De dichter is vrij, de kunst heeft geen grenzen....

Maar een andere toon klinkt er uit de Voorreden van *Le Roi*

1) In *Esquisse d'une philosophie* (1840).
2) PONSARD in het voorbericht van *Agnès de Méranie*: 'Je n'admets que la souveraineté du bon sens'.

s'amuse (1832), van *Lucrèce Borgia* (1833), en uit de zoëven aangehaalde Inleiding tot een bundel kritiese opstellen.

Daarin heet het dat de kunst moreel en religieus moet zijn. ‘L'art doit être grave, candide, moral et religieus.’ En: ‘L'art d'à présent ne doit plus chercher seulement le beau, mais encore le bien.’ Geen ‘onmiddellik’ nut moet de kunst stichten, zoals filosofiese sekten het wensen, geen tijdelike politieke waarheden moet de kunst uitdrukken, maar algemeen-menselike waarheden. Het drama - want VICTOR HUGO denkt in het biezonder dááraan - moet als SHAKESPEARE spreken ‘tot de mens’. VOLTAIRE spreekt ‘tot een partij’, MOLIÈRE ‘tot de maatschappij’. ‘Il faut, après tout, que l'art soit son propre but à lui-même, et qu'il enseigne, qu'il moralise, qu'il civilise, et qu'il édifie chemin faisant, mais sans se détourner, et tout en allant devant lui.’ En in de *Voix intérieures* zingt hij:

> J'ai d'austères plaisirs. Comme un prêtre à l'église,
> Je rêve à l'art qui charme, à l'art qui civilise[1].

Deze ideeën zou HUGO steeds getrouw blijven. In 1847 reeds heeft hij de twee eerste delen van *Les Misérables* gereed. In zijn *William Shakespeare* (1860) verklaart hij zich een tegenstander van het ‘l'art pour l'art’ begrip: ‘L'art pour l'art peut être beau, mais l'art pour le progrès est plus beau encore.’

LAMARTINE, voor wie de poëzie een ontspanning was na ernstiger arbeid, wil een ‘épopée humanitaire’ gaan maken, waarvan *Jocelyn* het eerste deel is[2].

GEORGE SAND gaat werken in het belang van de vooruitgang, onder invloed van PIERRE LEROUX en LAMENNAIS. Haar boeken krijgen een socialistiese tendens. In 1841 sticht zij met PIERRE LEROUX de *Revue indépendante*, die het voornaamste orgaan wordt voor de sociale kunst.

Intussen is er een nieuwe generatie gekomen van jonge kunstenaars, de geborenen omstreeks '20: FLAUBERT, BAUDELAIRE, LECONTE DE LISLE, BOUILHET, THÉODORE DE BANVILLE, LOUIS MÉNARD. Ze zijn gevoed met de romantiese dichtkunst: HUGO, LAMARTINE, MUSSET, maar tegelijk ondergaan ze, omdat ze jong en geestdriftig zijn, de invloed der revolutionaire stromingen. LECONTE DE LISLE verheerlikt in schone verzen de Toekomststaat, waar de gothiese kathedralen zullen vervangen zijn door tempels gewijd aan het Goede en het

1) In: *A Eugène vicomte H.*, mars 1837.
2) L'épopée n'est plus nationale ni héroïque, elle est bien plus, elle est humanitaire (*Avertissement* van *Jocelyn*, 1836).

Schone, en belijdt in verschillende artikelen zijn geloof aan de zegepraal der sociale gerechtigheid[1].

De gebeurtenissen van 1848 grijpen bijna alle literaire kunstenaars aan. LECONTE DE LISLE, VIGNY, BALZAC, DUMAS, HUGO stellen zich kandidaat voor het afgevaardigdeschap. GEORGE SAND gaat naar Berry om er propaganda te maken voor de revolutionaire ideeën. De politieke rol van de dichter LAMARTINE is bekend. LOUIS MÉNARD wordt 7 April 1849 wegens scherpe artikelen in *le Peuple* over de Juniemoorden, veroordeeld tot drie jaren gevangenisstraf en 10,000 francs boete.

Na de schone droom van sociale gerechtigheid komt weldra het ontwaken in de nuchtere realiteit van het napoleonties regiem.

LECONTE DE LISLE keert, zoals hij aan zijn vriend MÉNARD schrijft, van BLANQUI tot HOMEROS terug. FLAUBERT gaat met zijn vriend DUCAMP een reis naar het Oosten maken. Andere kunstenaars aarzelen nog, maar als straks het tweede keizerrijk de drukpersvrijheid gaat knotten, als het de *nuttige* kunst van PONSARD gaat beschermen, zonderen de neo-romantici zich af in hun onafhankelike kunstarbeid. De GONCOURTS ondervinden al spoedig hoe de regering met de pers omgaat. Om het blad te treffen waarin zij schrijven, worden zij in 1853 vervolgd wegens immoraliteit. Hun enige fout is vijf voluptueuse verzen van een weinig bekend XVIe eeuws dichter ontleend te hebben aan een werk van SAINTE-BEUVE, nog wel door de Académie bekroond![2]

MAXIME DUCAMP wordt de romantiese kunstbeschouwing afvallig. Hij verwijt aan DELACROIX het beginsel van 'la couleur pour la couleur' te huldigen. Een schilder moet de industrie en de moderne beschaving op zijn doek brengen. DUCAMP zelf schrijft *Chants modernes*, middelmatige verzen waarin de moderne industrie verheerlikt wordt. PONSARD, AUGIER, OCTAVE FEUILLET, MURGER, CHERBULIEZ, DUMAS FILS, LOUIS ULBACH, ABOUT, vertonen in hun romans of toneelstukken een romaneske moraal, banale sentimentaliteit, voor een salonsfeer toebereide sociale theorieën.

De verburgerliking van de literatuur, onder LOUIS PHILIPPE begonnen, gaat voort. De apologie van het huweliksleven vervangt de romantiese verheerliking van de courtisane. We zien dat in *Gabrielle* en *l'Aventurière* van AUGIER.

1) Van 1846-'48 in *la Phalange* en *la Démocratie pacifique*.

2) *Tableau historique et critique de la Póesie française et du théâtre français au XVIe siècle*.

‘O père de famille, ô poète, je t'aime,’ roept de afgedwaalde, maar bijtijds op de stevige huweliksweg teruggekeerde Gabrielle, AUGIER's heldin, haar vergevende echtgenoot toe.

ALEXANDRE DUMAS FILS gaat tendensstukken schrijven, en later, in zijn theoretiese beschouwingen, wil hij dat de toneelschrijver moralist en wetgever zal zijn, verdedigt hij het nuttige toneel[1]. ‘L'art pour l'art, trois mots absolument vides de sens. Toute littérature qui n'a pas en vue la perfectibilité, la moralisation, l'idéal, l'utile, en un mot, est une littérature rachitique, malsaine, née morte.’

Het industrialisme breidt zich steeds meer uit, en triomfeert tijdens de wereldtentoonstelling van 1855.

Dat industrialisme, die met een romanesk vernis bedekte burgerlikheid, die onvrijheid van de pers, stoten vele van de nieuwe generatie af. Uit de eerste romantiek hebben zij een afkeer van het utilarisme geërfd, afkeer van bourgeoisie en socialisme beide.

Het industrialisme achten zij een gevaar voor de kunst. Want de industrie verstompt het volk en maakt het ongeschikt zich te verheffen tot het begrijpen van kunst. ‘Wat te verwachten,’ zegt FLAUBERT in een brief, ‘van een bevolking als die van Manchester, die zijn leven doorbrengt met het maken van spelden? Et la confection d'une épingle exige cinq à six spécialités différentes! Le travail se subdivisant, il se fait donc à côté des machines une quantité d'hommes-machines.... oui l'humanité tourne au bête!’

De industrie schept bovendien de rijke bourgeois, d.w.z. de bourgeois die valse kunst gaat kopen, lelike namaakdingen!

RENAN zegt in 1855, naar aanleiding van de Tentoonstelling[2], dat de industrie de stoffelike welvaart vergroot, maar niet de adel van geest en gemoed. ‘Le confort, le commode, l'utile excluent l'art et le style.’

Een groep kunstenaars gaat zich opsluiten in de Ivoren Toren van de Kunst en de Wetenschap. Het zijn FLAUBERT, de beide gebroeders DE GONCOURT, CHARLES BAUDELAIRE, THÉODORE DE BANVILLE, voor wie de kunst volgens eigen verklaring steeds een ‘religion intolérante et jalouse’ is geweest[3], LOUIS BOUILHET, LECONTE DE LISLE, en de van de oude Romantiese garde overgebleven THÉOPHILE GAUTIER.

Velen van hen kenmerkt een heimwee naar de oude Romantiek. Met welk een ontroerende weemoed herdenkt GAUTIER in 1857 bij

1) Voorbericht van *le Fils naturel* (1868).
2) In *Journal des Débats*, 27 novembre 1855: *la Poésie de l'Exposition*.
3) *Commentaire Odes des funambulesques*.

een reprise van *Chatterton* de eerste opvoering van 1835, die zo'n overweldigende indruk maakte op de jonge kunstenaars van tóén. THÉODORE DE BANVILLE zucht in 1862 zijn heimwee uit in een *Ballade de ses regrets pour l'an mil huit cent trente*.

> O Poésie, ô ma mère mourante,
> Comme tes fils t'aimaient d'un grand amour
> Dans ce Paris, en l'an mil huit cent trente!
> Pour eux les docks, l'autrichien, la rente,
> Les mots de bourse étaient du pur hébreu;
> Enfant divin, plus beau que Richelieu,
> MUSSET chantait, HUGO tenait la lyre,
> Jeune, superbe, écouté comme un dieu.
> Mais à présent, c'est bien fini de rire.

In hun brieven en dagboeken, meer nog dan in hun kritiese artikelen, vallen FLAUBERT en zijn literaire vrienden PONSARD, AUGIER, FEUILLET, en de akademiese kritici aan: VILLEMAIN, NISARD, SAINT-MARC GIRARDIN, GUSTAVE PLANCHE, en zelfs SAINTE-BEUVE. Van AUGIER zegt FLAUBERT: Quel anti-poète que ce garçon là! De GONCOURTS noemen OCTAVE FEUILLET: 'le Musset des familles', en voor PONSARD hebben ze geen minachting en hoon genoeg. Nu niets hen kan aantrekken in het maatschappelik leven nòch in de omringende kunst, die alleen produceert om de door hen gehate bourgeoisie te behagen, wijden zij zich geheel aan hùn kunstideaal. Niet de minste koncessie wensen ze te doen aan de heersende smaak. Ze hebben slechts hun kunstenaarsvizie te uiten, zo zuiver mogelik hun ontroerde indruk van de wereld weer te geven. Zal men een geleerde kwalik nemen dat hij wetenschap beoefent zonder zich te bekommeren om de invloed die zijn onderzoekingen op de grote menigte zullen hebben, dat hij m.a.w. 'la science pour la science' beoefent?

Waarom dan niet 'l'art pour l'art?'

Zó redeneerde FLAUBERT.

De neo-romantici hebben van hun romantiese vaderen de liefde voor de kunst en de schoonheid geërfd. Die liefde wordt een ware kultus.

Maar ze zijn minder sentimenteel, minder lyries. MUSSET heeft FLAUBERT in zijn jeugd verrukt: 'MUSSET m'a excessivement enthousiasmé autrefois, il flattait mes vices d'esprit: lyrisme, vagabondage, crânerie de l'idée, de la tournure'.[1)] Hij voelt de herinnering aan zijn nerveuse, sentimentele tijd nog als een galeiboef-brandmerk in

1) Uit een brief van 1852.

de nek. ‘MUSSET a célébré avec emphase le coeur, le sentiment, l'amour avec toutes sortes d'H., au rabaissement de beautés plus hautes’. Zijn kunstideaal is anders geworden. Het uit zich in de schone trotse leuze: ‘L'auteur dans son oeuvre doit être comme Dieu dans l'univers, présent partout, et visible nulle part’[1)]

Dat is een onpersoonlikheid die tegelijk de schoonste persoonlikheid betekent.

Zo denkt ook LECONTE DE LISLE. Men moet zijn bloedend hart niet tonen aan het roofgierig plebs.

> Dans mon orgneil muet, dans ma tombe sans gloire,
> Dussé-je m'engloutir pour l'éternité noire,
> Je ne te vendrai pas mon ivresse ou mon mal.
>
> Je ne livrerai pas ma vie à tes huées,
> Je ne danserai pas sur ton tréteau banal
> Avec tes histrions et tes prostituées.[2)]

GEORGE SAND en MUSSET hadden de Passie als een godheid aanbeden. Bij de neo-romantici is van zulk een vergoddeliking geen sprake. Integendeel. De zinnelike hartstocht lijkt hun een gevaar voor de kunstenaar. ‘Tu peindras le vin, l'amour, les femmes, la gloire, à condition, mon bonhomme, que tu ne seras ni ivrogne, ni amant, ni mari, ni tourlourou’. Het is weer FLAUBERT die 't zegt in een van zijn brieven (15 Desember 1850). En zien we niet Frédéric Moreau en Emma Bovary, de twee belangrijkste figuren die hij geschapen heeft, ondergaan als slachtoffers van hun hartstocht? Het is zijn banale sentimentele vrouw die Charles Demailly doet mislukken, en Manette Salomon vervreemdt de schilder Coriolis van zijn vrienden en van de echte kunst.[3)]

De liefde voor de schoonheid van de romantiese kunstenaars, vinden we krachtiger nog bij de neo-romantici.

> Elle seule survit, immuable, éternelle.
> La mort peut disperser les univers tremblants,
> Mais la BEAUTÉ flamboie, et tout renaît en elle,
> Et les mondes encor roulent sous ses pieds blancs!

zingt LECONTE DE LISLE in *Hypatie*.

Zij minachten degenen die de schoonheid niet begrijpen, niet gevoelen, de bourgeoisie en het volk.

1) Uit een brief van 1852.
2) *Les Montreurs*, in Poèmes barbares.
3) *Charles Demailly* en *Manette Salomon*, romans van de GONCOURTS.

Wie de brieven en de romans van FLAUBERT kent, kent ook zijn afkeer van de bourgeois, wier *bêtïse* hem ergerde en tegelijk als kunstenaar aantrok. Is de *bêtïse* niet een der vormen van de menselike mismaaktheid?

De bourgeois-typen die in *Renée Mauperin* van de GONCOURTS voorkomen, kenmerken zich door een totale afwezigheid van idealisme. Geen wonder dat BANVILLE en BAUDELAIRE zulk een sympathie gevoelden voor DAUMIER, de geestige karikaturist. FLAUBERT werkte voortdurend aan een *Dictionnaire des Idées reçues*, een verzameling van gemeenplaatsen, geijkte opinies, versleten vergelijkingen, een katechismus van het zogenaamd gezond verstand. Die verzameling zou hem later uitstekende diensten bewijzen voor zijn *Bouvard et Pécuchet*. Monsieur Homais, Bouvard en Pécuchet bewijzen welk een misvorming de wetenschap in een bourgeois-brein ondergaat.

Een bijna even grote afkeer heeft FLAUBERT van de demokratie en de gelijkheid. Frankrijk moest eigenlik geregeerd worden door mandarijnen; ROUSSEAU, die plebejer, kan hij niet uitstaan; van de *Misérables* van HUGO zegt hij: ‘c'est une rage socialiste’; BÉRANGER noemt hij ‘ce sale bourgeois qui a chanté les amours faciles et les habits râpés’.

De ‘l'art pour l'art’-kunstenaars zijn aristokraten. De kunst beschouwen ze als een ‘luxe intellectuel’, slechts voor weinigen toegankelik.

In een studie over BÉRANGER[1] zegt LECONTE DE LISLE:

‘L'art est un luxe intellectuel accessible à de très rares esprits’. De grote menigte begrijpt niets van kunst. ‘Ni ses yeux, ni ses oreilles, ni son intelligence, ne percevront jamais le monde divin du Beau’.

Die geestelike aristokratie, die minachting voor de niet-kunstenaars, verklaart ook de bewondering van enkelen hunner voor de *dandy*. De dandy, de aristokraat in kleren en geest, die zich over niets verwondert, die met trots zelfbedwang anderen en zichzelf bekijkt, voorzeker in alle opzichten het tegenovergestelde van een bourgeois en een plebejer.

‘Le dandysme est le dernier éclat d'héroïsme dans les décadences’, zegt BAUDELAIRE in zijn *Art romantique*, en BARBEY D'AUREVILLY schreef een bewonderend werkje over de Engelse dandy BRUMMELL.[2]

1) In *Les Poètes contemporains*, studies verschenen in *Le Nain Jaune*, 1864.
2) *Du Dandysme et de G. Brummell*, 1845.

Die originaliteit openbaart zich bij vele van de ‘l'art pour l'art’-kunstenaars in hun onderwerpen, hun personen, hun stijl.

Het abnormale, het zeldzame, het fantastiese, het ziekelike trekt hen aan.

Het is weer een erfenis van de oude, de eerste romantiek, de tijd van de grièzelig-naargeestige verhalen, van makabre of groteske typen; het is misschien ook omdat ze behoefte gevoelen zich oorspronkelik te tonen door felle effekten en zeldzame typeringen.

De GONCOURTS beschrijven bij voorkeur afwijkende ziektetoestanden, de mystieke hysterie van Mme Gervaisais, de erotomanie van Germinie Lacerteux, de ‘agonie sardonique’ van Lord Annandale in *la Faustin*.

FLAUBERT houdt van het enorme en het bizarre; *La Tentation de Saint-Antoine* en *Salammbô* kosten hem minder inspanning dan *Madame Bovary*.

LECONTE DE LISLE, ‘ce bibliothécaire pasteur d'éléphants’, zoals men hem geestig genoemd heeft, laat ontzettend veel bloed vloeien in zijn *Poèmes barbares* en *Poèmes tragiques*.

BAUDELAIRE heeft een ‘frisson nouveau’ gebracht. Hij zoekt het exceptionele in de natuur zowel als in de kunst, meer nog in de kunst dan in de natuur.

> Ce qu'il faut à mon coeur profond comme un abîme,
> C'est vous, lady MACBETH, âme puissante au crime,
> Rêve d'Eschyle éclos au pays des autans.[1)]

Of in *La Géante*:

> Du temps que la Nature en sa verve puissante
> Concevait chaque jour des enfants monstrueux,
> J'eusse aimé vivre auprès d'une jeune géante,
> Comme aux pieds d'une reine un chat voluptueux.

Wat de liefde voor de wetenschap betreft, zijn de ‘l'art pour l'art’-kunstenaars geheel-en-al kinderen van hun tijd. Voor de mannen van de zuivere wetenschap, ‘de wetenschap om de wetenschap’, hebben zij een broederlike genegenheid. ‘Tâchez de vous cramponner à la science, à la science pure; aimez les faits pour eux-mêmes’, schrijft FLAUBERT in een brief aan Mademoiselle LE ROYER DE CHANTEPIE (8 Sept. 1860). De konklusie schijnt FLAUBERT een domheid: ‘acte de bêtïse’. Daarom zijn de natuurwetenschappen zo mooi; ze willen

1) *Fleurs du Mal, Idéal.*

niets bewijzen. Men moet de mensen behandelen als mastodonten en krokodillen: ‘est-ce qu'on s'emporte à propos de la corne des uns et de la mâchoire des autres?’ (*Correspondance*, 1852). Zijzelf willen hun kunst zo waarachtig mogelik maken. FLAUBERT en de GONCOURTS zetten de arbeid van BALZAC voort en worden evenals hij de romantiese geschiedschrijvers van hun tijd, ‘des raconteurs du présent’. Voor *Soeur Philomène* maken de GONCOURTS hospitaal-studieën, ‘sur le vrai, sur le vif, sur le saignant’ (*Journal*, 1860). Ieder weet welke uitgebreide voorstudieën FLAUBERT maakte voor zijn werken, hetzij het onderwerp het oude Carthago dan wel het Parijse leven van 1848 was. De gedichten van LECONTE DE LISLE, die de eeuwige illuzie der godsdiensten in schone taferelen verbeelden, *les Fossiles* van BOUILLET, *le Roman d'une Momie* van GAUTIER, al die geschriften bewijzen hoezeer de vondsten op 't gebied van boedhisme, paleontologie en egyptologie, de dichterlike geesten wisten te bezielen.

Wat de ‘l'art pour l'art’-kunstenaars innig verenigt, is de liefde voor de plastieke kunsten, schilderkunst, beeldhouwkunst. Ten onrechte is soms beweerd dat de romantiese literaire kunst zich ontwikkeld heeft onder invloed van de romantiese schilders. Het tegenovergestelde is eerder 't geval, altans wat de eerste periode tot omstreeks '40 betreft.

Wèl bestonden er oprechte vriendschapsbetrekkingen tussen de jonge dichters en de jonge schilders en beeldhouwers. Ook de laatsten streden immers tegen de akademiese verstarde kunstvormen, tegen burgerlike smaak, tegen de vrees voor licht en kleur. De beeldhouwers verwierpen de grieks-romeinse onderwerpen, de nabootsing van antieke kunst, trachtten het marmer soepeler vormen te geven, zochten bezieling in Bijbel, middeleeuwen en het moderne leven.

Omstreeks 1830 waren GAUTIER, HUGO, HOUSSAYE, GÉRARD DE NERVAL, verbonden met de schilders CÉLESTIN NANTEUIL, LOUIS BOULANGER, DEVERIA, DELACROIX, en de beeldhouwers BARYE en DAVID D'ANGERS bezochten de *Cénacle* van HUGO en zijn vrienden. In een aantal wonderfraai gestileerde bladzijden heeft GAUTIER de renaissance van '30 beschreven[1)], de schoonheidsroes die zowel dichters en musici als schilders en beeldhouwers bedwelmde, HUGO zijn *Orientales* deed scheppen, BERLIOZ zijn *Symphonie fantastique*, DELACROIX zijn *Barque du Dante* en BARYE zijn *Lion au serpent*. GAUTIER spreekt voortdurend over de gelijke drift die al die verscheiden kunstenaars voortstuwde, maar tegelijk voelt hij dat het de schilders zijn die in de literatuur

1) THÉOPHILE GAUTIER. *Histoire du romantisme. Notices romantiques*.

een bron van inspiratie vinden[1]. Mazeppa, Don Juan, Faust, de helden van WALTER SCOTT of DANTE werden geliefkoosde onderwerpen voor de schilders. Maar reeds omstreeks '40 begon de schilderkunst zich te emanciperen van de literatuur. DELACROIX vernieuwt zich, en INGRES en DECAMPS zoeken andere dan literaire onderwerpen. DECAMPS openbaart een Oosten dat een waarschijnliker kleur heeft dan de fantazieën van HUGO.

Het landschap komt op: PAUL HUET, ROUSSEAU, DUPRÉ, COROT. Tot die zuivere kunstenaars, die, dikwels miskend door het grote publiek en ouderwetse akademiese jury's en kritici, trots en onbegrepen hun strijd streden voor een oorspronkelike weergave van de natuur, die nimmer moraliserende of industrie-verheerlikende kunst maakten, richtten zich de 'l'art pour l'art'-dichters als medebroeders, medestrijders, medelijders.

BAUDELAIRE bezingt Delacroix in *Les Phares*:

> Delacroix, lac de sang hanté des mauvais anges,
> Ombragé par un bois de sapins toujours vert,
> Où, sous un ciel chagrin, les fanfares étranges
> Passent, comme un soupir étouffé de Weber.

Tot de beeldhouwer PRÉAULT gingen ze, en tot PRADIER, die door FLAUBERT 'le dernier des Grecs' en 'Phidias' genoemd werd.

De GONCOURTS hebben zich, naast hun romankunst, voortdurend bezig gehouden met de studie van schilder-, ets- en graveerkunst. JULES DE GONCOURT was zèlf graveur en etser, beide waren ze schilder en tekenaar. Van het leven en streven der Barbizon-artiesten heeft niemand met meer liefde en indringend begrip verteld dan zij (in *Manette Salomon*). De kunst betekende voor hen meer dan de natuur. 'Devant une toile d'un bon paysagiste je me sens plus à la campagne qu'en plein champ et qu'en plein bois' (*Journal*, 1856). Een vlaag van somberheid verdrijven ze met de aanschouwing van een mooi kunstvoorwerp. Alles wat zij zien in de natuur is een herinnering aan de kunst. Een paard in een stal is voor hen een studie van GÉRICAULT; een kuiper, op een vat slaande, een sepiatekening van BOISSIEU (*Journal*, 1860).

LOUIS MÉNARD, de vriend van LECONTE DE LISLE, de vereerder van de antieke wereld, is ook schilder geweest. In Barbizon heeft hij vertoefd met TROYON, DUPRÉ en RODSSEAU. De titels van de dichtwerken alleen reeds bewijzen de invloed van de plastieke kunsten.

1) 'Les peintres suivirent les poètes....' (in een artikel over de beeldhouwer BARYE).

De *Voix*, de *Chants*, de *Méditations*, de *Harmonies*, de *Consolations* en de *Pensees* zijn vervangen door *Emaux et Camees, Cariatides, Festons et Astragales* en *Améthystes*. Als Flaubert in 1845 in Genua een schilderij van Breughel ziet, wordt in zijn geest de *Tentation de Saint-Antoine* geboren.

In hun afkeer van de maatschappij waarin zij leefden, in hun verlangen naar schoonheid, wendden de 'l'art pour l'art'-kunstenaars hun blik naar andere tijden, andere maatschappijen, naar Carthago en Egypte, Rome en Athene. In Athene vonden LECONTE DE LISLÈ en Ménard niet alleen de schoonheid die het moderne leven hun niet gaf, maar tevens het ideaal van gelijkheid en gerechtigheid, waarnaar ze vóór '48 tevergeefs hadden gestreefd[1]. Met welk een extaze aanschouwt Flaubert in 1851 voor het eerst het Parthenon. Zelfs na het Oosten vindt hij Griekenland schoon, en de gothiek wordt door de Griekse architektuur geëvenaard. Men moet de antieken niet navolgen, meent hij, men moet alleen even groot kunstenaar zijn als zij, maar ànders (*Correspondance*, 1853). Evenmin als de verering van de wetenschap, is de bewondering voor de helleense wereld een uitvindsel van neo-romantici en realisten.

De gedichten van ANDRÉ CHÉNIER werden in 1819 gretig ontvangen door HUGO, SAINTE-BEUVE, VIGNY en vele anderen. De Griekse vrijheidsoorlog wakkerde de liefde voor Hellas aan. FAURIEL en anderen geven vertalingen van modern-Griekse volksliederen uit. EDGAR QUINET publiceert, na een reis door Griekenland, in 1830 een enthousiast werk: *De la Grèce moderne et ses rapports avec l'antiquité*. Hoe doet de aanblik van het moderne Griekenland hem de Ilias en de Odyssee begrijpen![2] MAURICE DE GUÉRIN schrijft twee schone gedichten in proza, *le Centaure en la Bacchante*. BALLANCHE ontleent voor zijn *Orphée* (1827) de mystieke symbolen aan de Grieken. VICTOR LAPRADE kiest als meester en gids PLATO (*Psyché*, 1841), maar zijn bewondering gaat eveneens uit tot de Griekse kunst (*Odes et*

1) Een veroordeling van de kristelike maatschappij en een verheerliking van het polytheisme vindt men o.a. in LOUIS MÉNARD's *Lettres d'un mort. Opinions d'un païen sur la société moderne*. Ziehier een karakteristieke zin daaruit: Le caractère dominant du monothéisme est la haine de l'art.

2) Zie RENÉ CANAT. *La Renaissance de la Grèce antique*, Paris, 1911. Een degelik en boeiend geschreven werk over de ontdekking van een geheel nieuw Griekenland door de Franse geleerden van 1820 tot 1850. In een volgend werk, *le Romantisme et la Grèce antique*, hoopt de schrijver te spreken over de Griekse geest in de Franse literatuur van diezelfde tijd.

Poèmes). De meeste der *Cariatides* van THÉODORE DE BANVILLE (1842) zijn ontleend aan de Griekse mythologie.

Ook wat de eerbied voor de vorm betreft, zijn de romantiese dichters vóórgegaan. In het voorbericht van *Littérature et philosophie mêlées* geeft HUGO een belangrijke beschouwing over de poëtiese stijl. In de eerste plaats behandelt hij de kwestie van de vorm. Twintig jaar vóór LECONTE DE LISLE en FLAUBERT, verdedigt hij de onscheidbare verbondenheid van idee en vorm.

'Une idée n'a jamais qu'une forme, qui lui est propre, qui est sa forme excellente, sa forme complète, sa forme rigoureuse, sa forme essentielle, sa forme préférée par elle, et qui jaillit toujours en bloc avec elle du cerveau de l'homme de génie.'

Hij konstateert daarna dat de letterkundige taal sinds een tiental jaren in Frankrijk een volkomen vernieuwing heeft ondergaan.

In hetzelfde voorbericht vinden we de merkwaardige profetie: 'L'avenir, qu'on y pense bien, n'appartient qu'aux hommes de style.' Na HUGO zal ditzelfde herhaaldelik gezegd worden door de 'l'art pour l'art'-kunstenaars, voor wie de vorm zulk een buitengewone betekenis zou krijgen. Ook volgens LECONTE DE LISLE zijn gedachte en uitdrukking één. 'L'idée n'est pas derrière la phrase comme un objet derriére une vitre.... Penser, c'est prononcer une phrase intérieure, et écrire, c'est tout simplement reproduire cette phrase intérieure.' FLAUBERT heeft overal in zijn brieven de vorm verheerlikt. Schrijft hij niet op zekere keer (16 Jan. 1852) de boutade, dat hij een boek zou willen maken over niets, een boek dat waarde zou hebben door de innerlike kracht van zijn stijl, een boek zonder onderwerp of met bijna onzichtbaar onderwerp. In hetzelfde jaar liet hij zich afkeurend uit over het oude beeld dat de stijl met een mantel vergelijkt. 'Mais non; la forme est la chair même de la pensée, comme la pensée est l'âme de la vie: plus les muscles de votre poitrine seront larges, plus vous respirerez à l'aise'. Men weet dat THÉOPHILE GAUTIER de vorm zó hoog achtte, dat hij de idee er uit geboren wilde laten worden (*Journal des Goncourt*, 1857). Die uitspraak doet paradoxaal aan. Maar men bedenke hoe onvermijdelik voor die kunstenaars elk idee, elke sensatie, elk gevoelen zich plasties konkretizeert tot vorm, tot lijn, tot kleur. Men beschouwe een eenvoudig gedicht van GAUTIER, b.v. *Ce que disent les Hirondelles*. De herfst nadert, de zwaluwen maken zich op tot de reis. Ge verwacht lyriese ontboezemingen over de verstervende zomer, de naderende herfst, sentimenten van weemoed, abstrakties. Neen, alles is konkreet in dit gedicht: de dorre blaren, de najaarsbloemen, de regen, geschilderd door de bellen op 't water:

La pluie au bassin fait des bulles.

En het verlangen van de dichter naar de exotiese schoonheid, die hij zo liefheeft, we vinden het in de reeks van strofen die Athene beschrijven, en Smyrna en Kaïro, waarover de zwaluwen babbelen vóór hun afscheid.

Alleen het vormenschoon waarin de gedachten en gevoelens gebeeld zijn, geeft die gedachten en gevoelens waarde.

Is het wonder dat GAUTIER en zijn vrienden de vorm, het Woord, zijn gaan vereren als een mystieke vruchtbare godheid? Zeide-niet reeds HUGO:

Car le mot, qu'on le sache, est un être vivant.[1)]

In hun jarenlange innige samenwerking hebben ook de gebroeders DE GONCOURT steeds gestreefd naar een zo persoonlik mogelike stijl. 't Werd voor hen een worsteling met het Woord, die hen vermoeide, uitputte, tot ziek wordens toe. Edmond wijt de krankheid van zijn broeder aan ‘ces efforts et ces dépenses de cervelle, vers une perfection, cherchant à faire rendre à la langue française tout ce qu'elle pouvait rendre, et au-delà’.... (*Journal*, 1870).

Welke is de houding van de ‘l'art pour l'art’-kunstenaars tegenover de moraal?

Ze gaan niet alle evenver als BAUDELAIRE, die van GEORGE SAND zegt: Elle a toujours été moraliste, aussi elle n'a jamais été artiste

Toch zijn ze alle bevreesd voor het woord moraal. Gaarne verkondigen ze het idee: De moraal is niet eeuwig, de moraal is dikwels een tijdelik iets; de een preekt een burgerlike moraal, de ander een socialistiese moraal.

Ze zijn amoreel, of trachten het te zijn.

Het leven moet zonder moraliserende opzet worden afgebeeld. Zelfs TAINE, toch geen ‘l'art pour l'art’-man, schrijft in 1855 aan zijn vriend GUILLAUME GUIZOT: ‘L'art et la science sont indépendants... Jamais l'artiste avant de faire une statue, jamais le philosophe avant d'établir une loi, ne doivent se demander si cette statue sera utile aux moeurs, si cette loi portera les hommes à la vertu. L'artiste n'a pour but que de produire le beau, le savant n'a pour but que de produire le vrai’.

Moralisten willen in de kunst ‘repoussoirs’; tegenover de slechte karakters moeten goede staan b.v., zó dat duidelik de bedoeling van

1) *Réponse à un acte d'accusation, Suite*, in *Contemplations*.

de schrijver blijkt; of zij willen een eindelike beloning van de deugd, of een moraliserende tussenkomst nu en dan van de schrijver zelf.

De ‘l'art pour l'art’-kunstenaars willen niets van dat alles.

Voor FLAUBERT is de waarachtige kunst niet immoreel, is de waarheid nooit immoreel.

Geen ‘repoussoirs’, zoals Pinard, de advokaat-generaal in het proces tegen FLAUBERT, en zelfs SAINTE-BEUVE, in *Madame Bovary* hadden willen vinden. ‘De ondeugd is verleidelik, men moet hem verleidelik schilderen’, zegt BAUDELAIRE.[1)]

‘Il faut peindre les vices tels qu'ils sont, ou ne pas les voir. Et si le lecteur ne porte pas en lui un guide philosophique et religieux qui l'accompagne dans la lecture du livre, tant pis pour lui’.

De grootste waarborg is wel de zedelikheid van de kunstenaar zelf, want hoe schijnbaar objektief hij ook is, zijn werk zal altijd slechts een produkt van zijn gedachte- en zieleleven zijn; en het feit dat hij beschrijft zal niet een vaststaande waarheid zijn, maar slechts een illuzie van zijn verbeelding.

Dat wisten de ‘l'art pour l'art’-kunstenaars ook wel. THÉODORE DE BANVILLE zegt in zijn *Petit traité de versification*: ‘Comme, en somme, ta poésie exprimera ton âme, on y verra se refléter clairement les vices, les faiblesses, les lâchetés et les défaillances de ton âme’.

De oorlog van '70, de Commune, brachten aan ‘l'art pour l'art’ een geduchte slag toe

Het was tijdens en na die ontzettende gebeurtenissen voor de geleerde of de kunstenaar bijna niet mogelik zich uitsluitend bezig te houden met ‘la science pour la science’ en ‘l'art pour l'art’.

Maatschappelike en morele problemen doordringen na 1870 àl meer het werk van de literaire kunstenaar. Een nieuwe generatie van schrijvers komt op, die de aanbidding van de kunst en de schoonheid niet kent. Voor ZOLA zijn het maatschappelik leven en de hartstochten die de mens drijven, méér dan de kunst. Door de kunst van DAUDET klinkt voortdurend de stem van de medelijdende of verontwaardigde mens. Voor ANATOLE FRANCE is de idee belangrijker dan de persoon die ze verkondigt. Wie hoort niet overal de stem van de geestige skepticus zelf?

In het bovenstaande hebben we een beknopt overzicht gegeven van het ontstaan en de ontwikkeling van de ‘l'art pour l'art’-leuze

1) In *Drames et romans honnêtes*, 1850.

in de Franse letterkunde. Voor deze schets zijn wij veel verschuldigd aan het rijk-gedokumenteerde werk van ALBERT CASSAGNE. *La Théorie de l'art pour l'art en France chez les derniers romantiques et les premiers réalistes*.[1)]

Misschien kan ons overzicht bijdragen tot een beter begrip van de renaissance van de hollandse kunst, van de hollandse letterkunst vooral, die men de beweging van '80 pleegt te noemen. Immers, in veel opzichten kan die renaissance met de schoonheidskultus van de 'l'art pour l'art'-kunstenaars vergeleken worden, en voorzeker hebben vele der hollandse realisten niet alleen in ZOLA, maar ook in FLAUBERT en de GONCOURTS hun voorgangers en meesters gezien. EMANTS, COUPERUS, DE MEESTER, ROBBERS, QUERIDO, - we noemen slechts enkele namen - hebben zonder nuttigheids- of zedelikheidsbedoelingen, alleen omdat ze het leven met kunstenaarsliefde zagen en weergaven, ons kunstwerken geschonken, die tot het beste behoren wat de Europese literatuur in de moderne tijden heeft voortgebracht.

H i l v e r s u m .

P. VALKHOFF.

Boekbeoordelingen.

Van Ginneken's 'Handboek der Nederlandsche taal'.[2)]

Dit Handboek is allereerst het Program van een voortvarend hervormer, het Projekt van een ervaren en veelvermogend bouwmeester. Elke beoordeling die daar geen rekening mee houdt, loopt gevaar onbillik te worden. Na VAN GINNEKEN's Groninger kongresrede werd dit werk met gespannen verwachting tegemoet gezien, vooral door ons, medewerkers en trouwe lezers van *De Nieuwe Taalgids*, die deze rijkbegaafde en energieke schrijver met trots tot de onzen rekenen. Wellicht lazen sommigen met zekere teleurstelling in het *Voorwoord* de bekentenis: 'Er gaapt een klove tusschen mijn mooie willen, en mijn werkelijke daad', en op de laatste bladzijde: Een 'grandioos' en volledig boek ligt nog in een ver verschiet. Intussen, VAN GINNEKEN's 'daad' is niet te vergelijken met een schot naast het doel, maar met het ontwerpen van een kathedraal, voor de geest van de

1) Paris, Hachette, 1906.
2) Deel I: *De sociologische structuur der Nederlandsche taal.* - L.C.G. Malmberg - Nijmegen - 1913. Prijs ƒ 10.-.

bouwmeester in stralende schoonheid en volle harmonie verrezen en met vaardige hand geschetst, maar door gebrek aan werkkrachten en middelen slechts gedeeltelik in steen verwezenlikt: de opgaande lijnen zijn duidelik zichtbaar, maar in menige nis ontbreekt het beeld, in menig raam het gekleurde glas, op menige wand de onmisbare schildering.

VAN GINNEKEN werd bezield door een grote, levenwekkende gedachte. De specialistiese neigingen van onze taalwetenschap zijn tegelijk een voordeel en een gevaar. Het voordeel ligt voor de hand: ieder zoekt zijn terrein naar zijn aanleg, arbeidt daar met al zijn kracht, en klimt tot zekere virtuositeit. Maar waartoe baat virtuositeit, wanneer die zich niet weet te onderschikken aan een groter doel? En hoe kunnen de specialisten waken voor afdwaling en verspilling van kracht, wanneer ze niet opzien tot breder aangelegde geesten, die hoogten beklimmen vanwaar een geheel terrein te overzien is? Zal de specialist de moed niet verliezen, wanneer hij geen levendig besef heeft, in welk groter verband zijn inspannend en tijdrovend werk van nut zal zijn? Hier ligt m.i. een voorname oorzaak van het verschijnsel, waarover aan onze universiteiten terecht geklaagd wordt, dat bij jonge doctoren in de letteren, ook na een vlijtig en verdienstelik bewerkt proefschrift, de studielust zo spoedig uitdooft. Onze tijd roept om samenvatting van het bereikte, om organisatie van de verspreide krachten. Daartoe is een moed nodig, die in de ogen van de voorzichtige geleerde tot overmoed wordt. De ware geleerdheid, zo meent men, beweert niets dan wat ten volle te bewijzen is, ontwijkt elk terrein waar men de grondslag van eigen studie mist, of waar de kennis bedenkelike leemten vertoont; andesr verloopt de wetenschap tot gevaarlik dilettantisme. Het is duidelik dat de konsekwentie van deze opvatting elke grootse synthese onmogelik zou maken. Wie dit beproeft, moet de durf hebben om zich bloot te geven en te dwalen. Wie bovendien nieuwe wegen wil banen, moet beschikken over veelzijdige kennis, idealisties toekomstvertrouwen en organisatories talent. Deze gaven maken de wetenschappelike leider, die als zodanig de meerdere is van de wetenschappelike werkers. Voor antagonisme is geen plaats; wèl voor het besef dat wederzijdse hulp, waardering en kritiek onmisbaar zijn.

VAN GINNEKEN is de bevoorrechte geleerde, die door het schrijven van dit *Handboek* naar het leiderschap streeft. Behalve de genoemde bezit hij nog een benijdbare gave: hij schrijft niet de verstandelike stijl van de vakman, maar de bezielde stijl van de dichterlike geleerde,

die verbeelding en gemoed mee laat spreken. De beoordelaars legden tot nu toe te veel nadruk op de onmiskenbare keerzijde van deze deugd: de neiging om zich door fantazierijke hypothesen en karakteristieken mee te laten slepen.[1)]

De grondwaarheid waarop VAN GINNEKEN's boek gebouwd werd, is deze: wie inzicht wil krijgen in taalwording en taalontwikkeling, in de verhouding van taal en maatschappij, *moet met de contemporaine geschiedenis beginnen*. Deze waarheid, sinds jaren, ook in ons tijdschrift verkondigd, maar nog allesbehalve gemeengoed, heeft in het biezonder voor het taalonderwijs grote betekenis.

Het eerste hoofdstuk, getiteld *Taal en Maatschappij*, karakteriseert de Germanen naast de Romanen, wijst op de onderlagen van Kelten en Oerinwoners, tekent de hoofdtrekken van het Nederlandse volkskarakter, en geeft een denkbeeld van de sociologiese groepering, de elkaar uitsluitende, insluitende en kruisende taalkringen, en de faktoren van taalevolutie. Door helderheid te brengen in de ‘sociologiese begrippen’ wil de schrijver vooral waarschuwen tegen te schematiese voorstelling van de zozeer ingewikkelde maatschappelike verhoudingen, waarvan de taalverhoudingen een afspiegeling zijn. Drie reeksen groeptalen, de *locale*, de *familiale* en de *sociale* taalkringen, vormen het onderwerp van drie Boeken, waarvan dit eerste deel er twee bevat.

Het *Eerste Boek* geeft dus een overzicht van alle Nederlandse dialekten, zoals wij er nog geen bezaten, toegelicht door een naar de nieuwste gegevens bewerkte kaart. Vooraf waarschuwt de schrijver tegen de misvatting, als zou tussen de dialekten één grens te tekenen zijn: elk taalverschijnsel in een dialekt heeft zijn eigen grens, en eerst een kaartje van deze biezondere grenslijnen, de isoglossen, geeft een nauwkeurig beeld van de werkelike toestanden. Maar kaartjes, grammatica's en woordenlijsten brengen ons nog niet in aanraking met levende taal, en VAN GINNEKEN wilde allereerst de ogen - of liever de oren - van zijn studerende lezers openen voor de werkelikheid van de taal, zoals die uit Nederlandse monden klinkt. Vandaar dat hij ons teksten voorlegt, op de gewone wijze gespeld, omdat een ‘quasi-nauwkeurige phonetische transscriptie’ de gemiddelde lezer te veel af zou schrikken. De ware klank met het juiste tempo en accent, zou slechts te benaderen zijn door een grammofoon: een illustratie door middel van grammofoon-platen acht VAN GINNEKEN voor het

1) Door meer bevoegden is al opgemerkt dat dit b.v. geldt voor zijn hypothesen van een ‘oer-Europeesche inslag’ die zowel in Kelties, Germaans en Slavies nog te bespeuren zou zijn.

vervolg van zijn werk wenselik en mogelik. Hij heeft ook het bezwaar gevoeld van de nu ingeslagen weg: de niet altijd te kontroleren onbetrouwbaarheid van de teksten, waardoor minder kritiese lezers misleid worden. Geheel te ondervangen was dit bezwaar niet. Alleen bij langdurige voorbereiding en ruime medewerking van dialektonderzoekers zou het mogelik geweest zijn, elke tekst te toetsen en te verbeteren.

Maar had de schrijver niet nadrukkeliker voor de onbetrouwbaarheid van sommige teksten moeten waarschuwen en de nauwkeurigheid van andere (b.v. blz. 152 vlg.) kunnen prijzen? Het was immers bekend dat o.a. LEOPOLD in zijn boek *Van de Schelde tot de Weichsel* weinig krities te werk gegaan is: bij een oppervlakkige kennismaking blijkt dat al uit verschillende inkonsekwenties.[1] Op het punt van buiging zijn de schrijvers van Hollandse teksten door een ouderwets 'schrijftaal'-begrip de kluts kwijt: ze zijn doorzaaid met onechte *n*'s[2]; ook de infinitieven en stoffelike adjektieven worden trouw met een *n* versierd. Er zijn ook woorden en vormen die onmogelik juist kunnen zijn: dat geldt, blijkens getuigenissen van Noord- en Zuid-Nederlandse dialektkenners, voor een groot aantal teksten. Het lijkt mij zeer gewenst, dat de schrijver in zo veel mogelik gewesten helpers zoekt om de teksten te retoucheren, of tenminste in noten te kritiseren. Eerbied voor de auteurs behoeft hem, voor zijn doel, niet te weerhouden, evenmin als een betrekkelik gering chronologies verschil. De nauwkeurige vermelding van ontstaan bij elke tekst, is natuurlik voortreffelik, maar brengt het gevaar mee dat de lezer een fout accepteert als een oudere vorm, die nog in gebruik was toen de tekst opgetekend werd. Maar ook al zou bij retouchering een enkele werkelik bedoelde oudere vorm verloren gaan, VAN GINNEKEN stelt toch het contemporaine voorop?

Een ander zwak punt in deze rubriek, voortkomende uit een overigens prijzenswaardig streven om door afwisseling te boeien, zijn de 'litteraire' dialektproeven. Ik bedoel b.v. de Zeeuwse vertaling van 'Roosje' (blz. 114-115), waarin het dialekt niet veel meer dan een vernis geworden is, en in mindere mate m.i. de versjes van B. VAN MEURS (blz. 101-103), waarvan menige strofe, ontdaan van enkele Betuwse klanken, ook door BEETS geschreven kon zijn. Het sterkst komt dat uit in het taalgeknutsel van de zonderlinge dilettant A. STEENBERGEN

1) Zie b.v. in de Zuid-Hollandse tekst op blz. 98-99 *komen* naast *kommen, -tje* naast *-tjie*, e.a.
2) Zelfs in gevallen als: 'Welke*n* weg loop-ie 't liefst?'

(blz. 74), die met zijn namaak-antiek hier weinig op zijn plaats is! VAN GINNEKEN zou m.i. goed doen zich bij de proeven te bepalen tot echte vertellingen uit de volksmond opgetekend, of schetsen uit het volksleven, waarin de personen sprekend optreden.[1] Paralleltekste in verwante dialekten, als in bovengenoemde vertelling *De Giest* (blz. 152 vlg.) zijn bovenal nuttig. Van dat denkbeeld ging ook WINKLER uit, in zijn *Verloren-Zoon*-teksten, al stond hier soms de bijbelse taal storend tussen de verteller-in-de-volkstoon en zijn stof.

Voor een eventuele herdruk hebben we nòg een verlangen: in dit 'Handboek', dat tot verdere studie uitlokt, zou een litteratuur-opgave van wat in de verschillende dialekten geschreven is, op zijn plaats geweest zijn, liefst met een beknopt oordeel over de betrouwbaarheid. Ik denk b.v. aan de vele dorpsnovellen, aan toneelstukken, b.v. voor het Gents aan *Het Gezin Van Paemel* van CYRIEL BUYSSE, en aan tal van nieuwere realistiese schetsen en romans. Als materiaal voor studie en vergelijking zou dat menigeen welkom zijn.

Dat VAN GINNEKEN niet verzuimt een karakteristiek van de dialektsprekers, hun beroep en hun omgeving te schetsen, is bij zijn opvatting vanzelfsprekend. Daarin is hij dikwels zeer gelukkig geweest, al schuilt er in het generaliseren altijd gevaar. De verklaringen van klankwijzigingen door het klimaat (b.v. op blz. 111), soms met stelligheid gegeven, hebben m.i. slechts een twijfelachtige hypothetiese waarde.

Ziet men, aan het einde van de 'behandeling der autochtone dialecten' gekomen, op die tweehonderd bladzijden terug, dan ligt daarin een schat van materiaal en van treffende opmerkingen, om de mening te bevestigen dat 'het dialect niet een weefsel is, dat men naar willekeur aan flarden scheuren, lostornen of uitrafelen kan, maar een stuk ondeelbaar volksleven, gegroeid en nog altijd groeiend uit de gemeenschap.' Moge de oproep van de schrijver om medewerking (blz. 205) niet vergeefs zijn. Terecht is opgemerkt, dat hier een taak ligt voor onze onderwijzers, die temidden van een plattelandsbevolking zullen leven en werken, en dat de kweekscholen met behulp van VAN GINNEKEN's boek, ze op die taak kunnen wijzen en er toe voorbereiden.

Uitstekend geslaagd lijken mij de hoofdstukken over het Nederlands buiten Europa (VI-XII): over *Het Afrikaansch, het Negerhollandsch, het West-Indisch, het Amerikaansch, het Ceylonsch* en *het Oost-Indisch*, waarin de schrijver een volledige en met goed gekozen proeven toe-

1) Zie b.v. het Zaanse stukje op blz. 38. Voor het Drents werden b.v. aardige dergelijke proeven gegeven door de heer TIESING, van Borger.

gelichte samenvatting geeft, van al wat door speciale studie aan 't licht gebracht is.

Het *Tweede Boek* (*De familiale taalkringen*) staat èn door de opzet èn door het meegedeelde en verwerkte materiaal achter bij het eerste. De schrijver heeft hier meer dan wenselik was op toevallige en schaarse gegevens, vaak door anderen samengebracht, moeten bouwen. De opmerkingen over de invloed van het huwelik op de mannetaal (blz. 328) zijn in hun algemeenheid al dadelik weinig overtuigend. En zou de 'baan der bezadigdheid' in het menseleven niet evengoed bij ongehuwden te volgen zijn? Is er bij het voorbeeld van VAN DEYSSEL geen verwarring tussen gestileerde en natuurlike uiting?[1)] Een misgreep lijken mij ook de fragmenten uit *Frank Rozelaar* als proeven van 'vaderlijke taal'. Ik hoor daarin veeleer de dichterlike kluizenaar, die meer peinst en bespiegelt dan spreekt. Ook de *Kindersproke* van MARIE BODDAERT is mij te geaffekteerd-litterair om als proeve van moederlike taal te kunnen gelden. Trouwens, het hele begrip 'vadertaal' en 'moedertaal' is te vaag om een taalkring te kunnen vormen. VAN GINNEKEN verstaat onder 'vaderlike taal' zowel de taal waarin men zijn vaderlik gevoel ontleedt of ontboezemt, als de taal waarin de vader met zijn kind konverseert. Maar ook als hij zich tot het laatste bepaalt, krijgen we geen eenheid, omdat de taal van het kind, wisselend met zijn leeftijd, de beslissende faktor is, die de toenadering van de mannetaal tot de kindertaal bepaalt. Voor de moedertaal maakt VAN GINNEKEN zelf de juiste opmerking dat die 'onder invloed der kindertaal komt', of nog liever: ontstaat. Wil men proeven van deze taalaanpassing niet uit het leven optekenen, maar in teksten gefixeerd terugvinden, dan zou ik liever verwijzen naar natuurlik geschreven kinderverhalen, naar de leesboekjes van JAN LIGTHART, dan naar versjes als van MARIE BODDAERT: in de *Avond aan 't strand* (blz. 336) hoor ik meer een Gorterlike dan een moederlike toon. Aardig, en voor uitwerking vatbaar, is aan het slot van dit hoofdstukje de opmerking over de 'familiedialecten' (blz. 337).

Met de hoofdstukken over kindertaal, verdeeld in *Dreumestaal* (1-6 jaar) en *Kindertaal* (6-12 jaar) heeft de schrijver blijkbaar eerst verlegen gezeten. 'Het zou mij weinig moeite gekost hebben, uit de internationale kinderliteratuur één prachtig sluitende opvolging

1) De eerste artikels van LOD. VAN DEYSSEL in *De Amsterdammer* zijn juist zo bezadigd 'gestileerd', dat ze door een vijftigjarige geschreven zouden kunnen zijn. En bleef niet MULTATULI in zijn geschriften levenslang onbezadigd?

van de verschillende ontwikkelingsphasen der kindertaal op te bouwen. Maar dan zou ik ten eerste de belangstellenden in den waan hebben gebracht, dat er hieromtrent niets meer te onderzoeken viel, daar alles reeds zou lijken vast te staan, en ten tweede zou ik zoo weggemoffeld hebben, dat er speciaal voor de Nederlandsche kindertaal nog zoo goed als niets gedaan is' (blz. 347). Dit standpunt lijkt mij niet juist. Om tot systematies onderzoek op te wekken, dient uiteengezet te worden welke wegen men elders koos en wat men bereikte. Hoe nodig dit is, blijkt overtuigend uit de bladzijden die de heer DOUWES over zijn eigen kinderen schreef, en die als enige gegevens door VAN GINNEKEN ingelast werden (blz. 339-347). Dit is immers het tegengestelde van systhematies verzamelen: het zijn meer kinderanekdoten en kinderschilderingen dan taalverschijnselen bij kinderen. Onsamenhangend staat het onbeduidende en het interessante kris-kras door elkaar[1]. Hier had de psycholoog moeten schiften, schikken en verklaren: eerst daardoor zou hij leiding aan het onderzoek gegeven hebben. Dan zouden ook de dreumesgesprekken en verhaaltjes niet alleen meegedeeld, maar onderzocht moeten zijn. Meer voelde de schrijver voor de *bakerliedjes*, die als taal vóór dreumissen in losser verband staan met de spontane kinderuiting. Ook bij de behandeling van de *Kindertaal* kreeg een interessante en geïllustreerde afdeling over *speelliedjes* de ereplaats, terwijl de eigenlike kindertaal achteruitgedrongen werd: de medegedeelde kinderopstelletjes worden niet ontleed of vergeleken. Het aansluitende hoofdstuk over *Jongens- en meisjestaal* dient meer om met proeven aan te tonen dat er 'zooveel taaltalent in kinderen zit', dan om de ontwikkelingslijn van de kindertaal te volgen. Daardoor zouden de gesprekken en opstellen van talentlozen niet minder noodzakelik materiaal opleveren. De ingelaste voordracht *Het Kindeke van den Dood*, hoe interessant op zich zelf als proeve van voordrachtkunst, komt mij voor in dit verband een *hors d'oeuvre* te zijn. Mooie bladzijden zijn gewijd aan de psychologie van de puberteitscrisis: daarop volgt een rijke en zorgvuldige gerangschikte verzameling jongenswoorden uit allerlei steden. Een pendant voor de meisjestaal ontbreekt tot nu toe.

De *studententaal*, zegt VAN GINNEKEN, verdiende wel eens 'systhematisch en volledig onderzocht te worden'. Voor dat toekomstig onderzoek geeft hij een rijke voorraad materiaal, eerst uit onze tijd,

1) De opmerker vindt het b.v. nodig op te tekenen dat in kindertaal *zal 'k* tot *za 'k* en *moeten we* tot *moet we* wordt, alsof dit in vlug tempo niet bij elke spreker gebeurt!

dan uit KNEPPELHOUT's dagen, ingelijst door nuttige toelichting en opmerkingen. Intussen geloof ik niet, dat dit onderzoek de mening bevestigen zou, dat de studententaal er een is van een 'hechte compacte groep', iets 'geheel afzonderlijks in de groote maatschappij'. Veeleer zie ik een vervloeiing van de grenzen, naar de zijde van de jongenstaal en van andere jongelui van gelijke stand, die zou doen twijfelen of we wel van een gesloten groeptaal kunnen spreken. Bovendien zijn er veel woorden en uitdrukkingen die op individuele vindingrijkheid teruggaan, of tot een klein klubje navolgers beperkt blijven. Verwarring van studentenjargon en 'studentikooze gratie' met literaire modetaal bracht de schrijver tot het aanhalen van het gastronomiese stukje uit KNEPPELHOUT (blz. 516), dat een stukje Franse romantiek bevat, op Nederlandse bodem overgeplant.

In het hoofdstuk over de *Vrouwentaal* is de schrijver er niet in geslaagd door voorbeelden de weg te wijzen tot een systematies onderzoek: hij vergelijkt zijn poging bescheiden met 'een eerste klein groen sprietje, opgekomen bij een wazig vroege lentezon', waarvan hij de opkweking gaarne overdraagt aan de echt-vrouwelike zorgen van linguisties geschoolde vrouwen. Maar, vragen wij, is het sprietje behoorlik geworteld? Na de psychologie van de vrouw, op grond van de onderzoekingen van HEYMANS en WRESCHNER geschetst te hebben, wil de schrijver de weerspiegeling in de vrouwetaal aantonen, en citeert daartoe een stuk literair proza van MARGO ANTINK, terwijl hij de analyse overlaat aan de lezer, die meer het literaire dan het vrouwelike karakter van dit proza zal opmerken. Zou een mannelik auteur, b.v. COENEN of ROBBERS, bij het schilderen van vrouwelik gemoedsleven, mannetaal gebruikt hebben, en waarin schuilt dan het 'typisch-vrouwelijke'? Als hier van een groeptaal sprake is, zou het onderzoek zich over meer 'vrouwelik' en 'mannelik' materiaal moeten uitstrekken. Wenselik zou het zijn, de literaire taal eerst in de laatste plaats te behandelen, en uit te gaan van de omgangstaal. Daarin zou men b.v. eens de liefkozende woorden, gevoelswoorden en versterkingen (als: *doddig, schattig, snoezig, snuitig, beeldig, beelderig*, enz; het prefix *in*, b.v. *innetjes, inlief* enz.) moeten verzamelen, als tegenhanger van de krachtwoorden bij jonge mannen. Gewoonlik gaan zulke woorden uit de bakvissentaal in de taal van jonge vrouwen van een bepaalde stand over. De syntaktiese biezonderheden die uitsluitend de *geschreven* taal eigen zijn (blz. 521), moeten weer met voorzichtigheid beschouwd worden: hierbij kan licht navolging in het spel zijn, die tot een 'schrijftaal'-gewoonte wordt. Het laatste gedeelte van dit hoofdstuk (blz. 528 vgl.) bestaat uit lijsten van woor-

den, betrekking hebbende op de keuken en het huishouden, de vrouwelike handwerken en de mode, die voor een groot deel eigenlik meer tot ‘techniese’ taal, dan tot vrouwetaal te rekenen zijn. Koks en kelners zullen met die zeldzame gerechten meer vertrouwd zijn dan menige huisvrouw. En gaat men niet te ver, door ‘eieren koken, beschuit weken, aardappels schillen, eieren pellen’ enz. in een lijstje van speciaal vrouwelike woorden op te nemen? Het zonder vakkennis excerperen van katalogen is ook niet zonder bedenking: behoren al die termen tot Nederlandse vrouwetaal alleen doordat ze in een katalogus gedrukt staan? Ook hier zou een vrouwehand orde in de doelloze chaos moeten brengen. Aan het slot van het hoofdstuk verrast de schrijver ons met de mededeling... dat een methodies onderzoek een heel andere gang zou moeten volgen. Dit is dus een zelfkritiek die met de onze evenwijdig loopt. Mogen we daarin een belofte zien dat dit hoofdstuk geheel omgewerkt zal worden?

Het slothoofdstuk over *De oudere-menschentaal* groepeert menskundige opmerkingen rondom twee aardig gekozen, maar weer met kritiese voorzichtigheid te beschouwen fragmenten: de ‘goedhartige stijl’, door GEEL geparodieerd - meer als uiting van temperament, dan van leeftijd! - en de nauwkeurig weergegeven *Besjes*-taal van FALKLAND. Zulke uitersten kunnen leerzaam zijn, maar de ‘middenmaat’ dient ook als type in het midden van het onderzoek te staan.

Hebben we, door in deze bespreking te veel plaats in te ruimen voor de ontwikkeling van bezwaren, aan de verdiensten van dit standaardwerk te kort gedaan? Naar onze opvatting niet. Het grootse doel van de schrijver is meer gebaat door openhartige kritiek dan door kritiekloze ophemeling. Hij verlangt in de eerste plaats denkende en medewerkende lezers. Wel eindigt hij met een opmerking die tot voorzichtigheid stemt: ‘Er zijn in dit boek zoovele gedachtendraden begonnen, die pas in de volgende deelen kunnen afgesponnen worden’. ‘Hier is al veel meer aangelegd dan de lezer vermoedt’. Een reden te meer, om de volgende delen met de grootste belangstelling temoet te zien.

C.G.N. DE VOOYS.

Leo van Puyvelde: Schilderkunst en tooneelvertooningen op het einde van de Middeleeuwen. Uitgave van de 'Koninklijke Vlaamsche Academie'. (Gent - W. Siffer - 1912). Prijs 12 fr.

Deze 'bijdrage tot de kunstgeschiedenis' verdient ten volle de belangstelling van allen die de Middeleeuwse litteratuur bestuderen. Stelt de ikonografie zich ten doel de wisselwerking aan te tonen tussen de beeldende kunst en het Middeleeuwse geestelik leven, dan is die studie ook van grote waarde voor de beelden die door het woord opgeroepen worden, in 't biezonder wanneer, gelijk in het drama, woord en plastiek innig verenigd zijn.

Aanleiding tot VAN PUYVELDE's studie was de geruchtmakende en met talent voorgedragen theorie van E. MÂLE, die de gehele realistiese vernieuwing van de schilderkunst op het einde van de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw toeschreef aan de invloed van het geestelik drama: 'Le théâtre a mis, pour la première fois, la réalité sous les yeux des artistes. Pour la première fois ils eurent des modèles et ils easayèrent de les copier.'[1] Niet 'au génie flamand,' maar aan de Franse toneelspeelkunst zou dus de ommekeer in de schilderkunst te danken zijn. Deze theorie, door L. MAETERLINCK en G. COHEN verbreid, werd door JACQUES MESNIL[2] gecritiseerd, maar deze kunstkenner blijkt te kort te schieten in de kennis van het Middeleeuws toneel. VAN PUYVELDE wil nu, door een nauwkeurige détailstudie, de kern van waarheid trachten los te maken uit de schil van overdrijving, voortkomende uit die te ver uitgesponnen hypothese. In 't biezonder acht hij het noodzakelik, niet van te voren aan te nemen dat de Middeleeuwse kunst kosmopolities was, maar alle verschijnselen en feiten naar tijd en plaats te schiften. Illustratie op ruime schaal was daarbij onmisbaar.

Na een bibliografies overzicht van het vraagstuk behandelt de schrijver *Het indringen van het realisme in de schilderkunst*, dat hij toeschrijft aan drie oorzaken: 'de neiging van de noordelijke volkeren voor het gezond realisme, de -voorspoed van Vlaanderen in de XIVe eeuw, en het mysticisme.'[3] Daarna worden de vragen gesteld: was

1) *L'art religieux en France à la fin du moyen âge* (Paris 1908).
2) *De Mysteriespelen en de plastische Kunsten* (in *Onze Kunst*, 9de en 10de jaargang).
3) Is die laatste term wel gelukkig gekozen? Op blz. 27 wordt mysticisme gelijk gesteld met 'franciscaansche vroomheid'. Heeft de mystiek van ECKART en RUUSBROEC, van HADEWIJCH en THOMAS à KEMPIS wel iets met realisme uit te staan? Ook op blz. 55 blijkt verwarring van naieve vroomheid en mystiek, wanneer de schr. zegt dat 'de mystiek van hoogstaande geesten, die de wereld ontvluchtten in hun ascetische beschouwingen, werd verstoffelijkt doordat het hoogste neergehaald en in het dagelijksch leven geplaatst werd.' Een dergelijk bezwaar geldt het gebruik van de term 'moderne devotie' (blz. 133), die in onze kerkgeschiedenis eenmaal anders gestempeld is.

daarbij *Italiaansche invloed* in het spel? (Hoofdstuk III) en: Welke invloed ging er uit van *Geschreven en geteekende oorkonden ten dienste van de schilders*? (Hoofdstuk IV) Beide invloeden acht de schrijver gering. Uit letterkundig oogpunt is vooral het laatste hoofdstuk van belang, omdat daarin achtereenvolgens behandeld worden de *Biblia Pauperum*, de *Speculum Humanae Salvationis*, de *Meditationes Vitae Christi*,[1] de *Legenda aurea* en andere *Stichtelyke Lectuur en Sermoenen*. De laatste rubriek is voor aanvulling vatbaar, vooral wanneer men het onderzoek uitstrekt tot ongedrukte teksten, maar de schr. staat sterk in zijn betoog, wanneer hij wijst op allerlei schilderachtige trekken die de schilders ongebruikt lieten.[2]

Tot de hoofdvraag voert ons het vijfde hoofdstuk: *Konden de tooneelvertooningen op de schilders inwerken*? Terecht wordt er op gewezen dat het Middeleeuwse drama in de brede zin van het woord volkskunst was, waarboven de 'kunstenaars' zich niet verheven achtten. DIRK BOUTS b.v. maakte als schilder de ommegang mee, die gewoonlik aan de vertoning voorafging. Het waren de schilders, die de uiterlike verzorging van de Middeleeuwse vertoningen op zich namen, en die omgekeerd door de levende beelden, door het bezielde spel bekoord zullen zijn en geïnspireerd tot nieuwe schepping: 'Het zien van de voorstellingen zal hun meermaals een wijze gesuggereerd hebben, waarop een onderwerp kon behandeld worden' (blz. 71). 'In meer dan een vromen speler, wiens gemoed zich trouw en zuiver weerspiegelde in de gelaatstrekken, doch niet in gebaren en houding, zullen de schilders een model gevonden hebben voor die houterige personages, die alleen met de voorgestelde gebeurtenis schijnen mee te leven door de teere vlam der aandoening in den doorgloeiden blik' (blz. 72).

Het korte maar zeer belangrijke zesde hoofdstuk, over de *Mede-*

1) Vgl. over dit werk van pseudo-Bonaventura het voortgezette onderzoek van Dr. C.C. VAN DER GRAFT (in de lezing, vermeld in deze jaargang, blz. 271). Op blz. 48 zegt de schrijver dat van dit werk geen Mnl. vertaling bestaat; op blz. 54, noot 40, spreekt hij dit zelf tegen.

2) Een chronologiese fout maakt de schr., wanneer hij het gedicht *Van den levene ons heren* in de 14de eeuw stelt. VERDAM heeft immers aannemelik gemaakt dat het uit de 13de eeuw afkomstig is.

werking van schilders aan vertooningen, brengt de bewijzen, uit levensbeschrijvingen en rekeningen geput, dat de schilders decor en gereedschappen van togen en toneelvertoningen vervaardigden,[1] dat ze als regisseurs optraden, en dat ze - gelijk de VAN AKEN's en PIETER BALTEN - als toneelspelers vermeld en geprezen worden. Bovendien zijn er gevallen aan te wijzen, dat een 'toog' naar een schilderij werd ingericht, b.v. naar VAN EYCK's 'Aanbidding van het Lam' (blz. 82), maar ook omgekeerd, dat een schilderij in zijn kompositie aan een 'toog' doet denken, b.v. 'De Fontein van 't Levend Water' (blz. 84-85), die, naar VAN PUYVELDE onderstelt, wel onder invloed van bovenbedoelde 'toog' ontstaan kon zijn. De feiten wijzen dus op een wisselwerking van toneel en schilderkunst, die aannemeliker is dan MÂLE's eenzijdige theorie.

De drie uitvoerigste hoofdstukken (VII-IX) zijn dan gewijd aan het détail-onderzoek, dat wij in deze beknopte bespreking niet op de voet kunnen volgen. Achtereenvolgens worden onderzocht de *Nieuwe Voorstellingen in de schilderkunst en Wijziging van oude voorstellingen*, waarbij de hoofdmomenten van de gewijde geschiedenis, van de 'Boodschap' tot de 'Hemelvaart van Maria' een voor een nagegaan worden, *Het Theater en het Decoratief in verband met kunstschilderyen* en *Het Uitzicht der Personages*. (Het Opperwezen, de Engelen, Jozef, Adam en Eva, de Duivel). Meer dan wij uit de inleidende hoofdstukken zouden verwachten, is de schrijver geneigd allerlei trekjes aan de invloed van het toneel toe te schrijven.[2] De kritiese lezer zal glimlachend opmerken dat de onderzoeker, die MÂLE zo scherp veroordeelt, zich soms door dezelfde ijver laat meeslepen, wanneer hij verzekert dat de opvaart en verrijzenis 'stellig' met theatermekaniek vertoond werden (blz. 168-170) of elders van 'onloochenbare teekens' spreekt (blz. 187).[3] Ontkomt de schrijver wel steeds aan het gevaar, de verbeelding van de schilder te laag aan te slaan,[4] en de invloed van

1) Aardig is de volkshumor van die rekeningen, als we b.v. een post aantreffen 'van diverssche Jeude te varwene, elc na zijn betaemte'.
2) Zie o.a. blz. 94, 101, 115, 125, 132, 139, 144, 147, 153, 154, 161, 169, 174, 179, 230, 247, 255, enz.
3) Vinden we het verwaarlozen van de chronologie, bij MÂLE zo scherp afgekeurd, niet terug op blz. 94, waar het knielen van de engel, op een tekening van VAN EYCK, vergeleken wordt met een toneel uit de *Eerste Bliscap* van 1444?
4) Op blz. 230 wordt b.v. gezegd, dat Jozef de kaarsvlam met de hand beschermt, omdat dit een 'typisch gebaar was van den persoon, die Jozet voorstelde in de spelen in open lucht'. Kan de schilder zich dan niet voorstellen dat het in die open stal erg tochtte?

de litteratuur te onderschatten, onder invloed van de vooropgezette stelling dat die invloed zo groot niet geweest kan zijn?

Van rechtstreeks belang voor onze letterkunde zijn de afbeeldingen van toneelvertoningen, in het begin van het zesde hoofdstuk besproken: de openluchtvertoning van de *Cluyte van Playerwater*, door PETER BALTEN (blz. 88. Vgl. *De Nieuwe Taalgids* I, 120), aangevuld door twee latere vondsten (blz. 268 en 270), waarvan vooral de eerste, de kluchtvertoning op een schilderij van GILLIS MOSTAERT, belangrijk is. Maar raadselachtig en onvoldoende toegelicht lijkt ons de schilderij van GILLIS MOSTAERT, op blz. 92 besproken en afgebeeld. Hadden we hier inderdaad een ‘Passiespel op de Groote Markt te Antwerpen’, dan was deze afbeelding van buitengewoon belang. VAN PUYVELDE meent dat wij hier een schilder ‘betrapt hebben op het copiëeren van een vertooning’, maar hij neemt dadelik zijn eigen woorden terug, als hij er op laat volgen dat hier ‘het tafereel niet zoo duidelijk weergegeven is als een tooneelspel’. Mij dunkt dat de naaktfiguren en de afwezigheid van een toeschouwerskring geen twijfel laten of we hebben hier een anachronistiese Passie-fantasie, die met een werkelike toneelvertoning niets te maken heeft, en waaruit dus voor het Middeleeuws toneel niets met zekerheid te leren valt.

In de laatste hoofdstukken krijgt VAN PUYVELDE's studie aanrakingspunten met die van ENDEPOLS en HASLINGHUIS, maar de parallellen met de schilderkunst blijven op de voorgrond. In het *Besluit* worden de resultaten samengevat, terwijl een uitvoerige *Bibliografie* getuigt van de belezenheid van de schrijver en tevens het studiemateriaal aanwijst. De talrijke illustraties zijn met zorg gekozen en over 't algemeen goed uitgevoerd. Deze kunsthistoriese studie is dus uiterst leerzaam voor ieder die de stichtelike letterkunde van de Middeleeuwen wil leren zien in de geestelike sfeer van die tijden.

C.D.V.

Alle de Werken van Jan van Ruusbroec, de Wonderbare, in nieuwere taal overgezet door Dr. H.W.E. Moller. Eerste deel (Bussum - Paul Brand - 1914). Prijs ƒ 6.50.

Wie zich wel eens in RUUSBROEC's werken verdiept heeft, weet dat men daar een wereld betreedt, die mijlen ver van het moderne denken en voelen verwijderd is. De bewerker van deze weelderig uitgevoerde uitgave, een lust voor de ogen, biedt zich als gids aan, in 't biezonder ten bate van zijn Katholieke landgenoten. De weg die hij koos, was niet een brede kommentaar of een ‘vrije bewerking’,

maar een trouwe overzetting, vol piëteit voor de subtielheid, voor de schoonheid van klank en bouw, die de sobere taal van deze grote Middeleeuwer kenmerkt. ‘RUUSBROEC's heerlijke bewoording heb ik willen behouden, zoo zuiver als maar mogelijk is’. Een overzetting in die zin, dat uitsluitend hedendaagse woorden gekozen worden - dat heeft MOLLER terecht begrepen - zou eenvoudig onmogelik zijn. Immers, RUUSBROEC heeft zich zelf, naar Latijnse en Duitse voorbeelden, een passende terminologie geschapen. Van die termen heeft de ‘overzetter’ er verscheidene behouden, als: *inblijven, inzijn, onwijze, ontblijven, zonder middel, zich ontledigen, ontvlotenheid, overvormd, watheid, wezenheid*, andere opzettelik door nieuwvormingen weergegeven als: *gevoellijk, liefdelijk, schepsellijk* (= *creatuerlike*) *gelijkendheid* enz., om ze los te maken van een traditioneel, en daardoor min of meer versleten of vervaagd gebruikelik woord. Dit ter waarschuwing van de lezer die zou wanen dat zo'n overzetting zonder veel inspanning voor ieder genietbaar is. Maar de overzetter is tevens inleider: eerst door een brede en elementaire *Inleiding* van ruim 100 blz., dan door een voorafgaande inhoudsanalyse van de drie in dit deel overgezette werken: *Het Rijk der Gelieven, Het Sieraad der Geestelijke Bruiloft* en *Het handsieraad of de stralende edelsteen*. Deze toelichting, onder kerkelik toezicht bewerkt, draagt een streng Katholiek karakter. MOLLER wil aantonen dat RUUSBROEC ‘door zijn zuiver volkomen Roomsch ascetisme, de groote leeraar van 't geestelijk leven geworden is’ (blz. 14), dat ‘RUUSBROEC's leer op scholastieke grondslag rust’ (blz. 128*g*). Vandaar de doorlopende vergelijking met Sint Thomas van Aquinen. In deze bespreking, die geen beoordeling maar slechts aankondiging is, kan niet nagegaan worden of MOLLER's vertolking daardoor ook beïnvloed werd. Trouwens, dit zou een diepgaande studie vereisen, want dit werk is de vrucht ‘van 'n jarenlange bestudeering en overweging’. Daardoor verdient het ook de aandacht van kenners van het Middelnederlands, die begrijpelikerwijze aan de originele tekst de voorkeur geven, en die dus de neiging zouden hebben deze ‘gepopulariseerde’ tekst voorbij te gaan. MOLLER zegt namelik in zijn *Voorbericht* dat hij bij moeielike plaatsen en woorden in het ‘Middelnederlandsch Woordenboek’ op ‘talrijke misvattingen’ stuitte. Daar zal men dus in zijn overzetting een afwijkende verklaring kunnen vinden.[1)] Aan het einde van dit deel komen een reeks aante-

1) Zou Dr. MOLLER deze afwijkende verklaring niet eens samenbrengen in een afzonderlik artikel? Als bijdrage tot de RUUSBROEC-verklaring en tot de kennis van RUUSBROEC's taal zou dat velen welkom zijn.

keningen met bewijsplaatsen, in het Middelnederlands en in het Latijn.

Ten slotte nog de mededeling dat deze uitgave op vijf delen geraamd is. Het laatste deel zal RUUSBROEC's leer en leven ‘in z'n geheel dieper behandelen’ onder de titel *De tijd en het leven van Ruusbroec*. Het belooft dus een standaardwerk te worden.

C.D.V.

A. Kempeneers: Hendrik van Veldeke en de Bron van zijn Servatius (Leuvensche Studiën en Tekstuitgaven N°. 3. Leuven - Drukkerij J. Reekmans - Vanderwaaren - 1913) Prijs 8 fr.

Deze studie bevat allereerst een volledige uitgave van de *Vita sancti Servatii episcopi*, waarin de schrijver de rechtstreekse bron herkende van de Mnl. *Sinte Servatius*, die in voetnoten vergeleken wordt. De bewijsvoering volgt in Hoofdstuk I: *De Latijnsche Servaaslegende*. In tegenstelling met vroegere onderzoekers betoogt de schr., dat de Nederlandse en de Hoogduitse dichter niet dezelfde bron kozen, maar elk een eigen Latijnse redaktie. Het tweede hoofdstuk (*Veldeke en de Nederlandsche Servaasberijming*) dient om RICHARD MEYER's opvatting te bestrijden, die aannam de dichter van de Servaas een navolger van VELDEKE was. In Hoofdstuk III wordt alles bijeengebracht wat in oorkonden omtrent ‘Hendrik van Veldeke en zijn bloedverwanten’ te vinden is. Het resultaat luidt: ‘Bewezen is het dus dat onze eerste dichter geen eenvoudige inwoner was van het leen Veldeke - gelegen een uur ten Westen van Hasselt - maar wel de telg van de adellijke familie Van Veldeke welke de grondbezitting Veldeke in leen had van den graaf van Loon of den abt van St. Truiden of van beide heeren tegelijk.’ Zijn *Servaas* heeft hij omstreeks 1176, dus vóór de *Eneit* gedicht. In het laatste hoofdstuk wordt *De Nederlandsche Servaasberijming* technies onderzocht. Zonder dat men VELDEKE's bron kende, werd tot nu toe aangenomen dat hij slaafs vertaalde. Een onderzoek leert het tegendeel: ‘VELDEKE volgt de *Vita* niet getrouwer op den voet dan den *Roman d'Encas*, maar hij behandelt en verwerkt de bron van den S. en de bron van den E. beide op dezelfde wijze’ (blz. 128). In tegenstelling met Duitse geleerden schat de schr. dan ook ‘Veldeke's bewerking hooger dan de Hoogduitsche.’ Ten slotte weerlegt hij de mening van WILHELM, als zou VELDEKE's *Servaas* een tendenzwerk

zijn, ‘een partijgeschrift tegen Paus Gregorius VII’, waarin een partijganger van de Hohenstaufen aan het woord is. In zijn legende leren we VELDEKE kennen ‘als een geleerde dichter, met kennis van den mensch en de wereld, den man met opmerkzamen geest en gevoelig hart, die de gegevens der Latijnsche legende schikt en bijwerkt met gevatheid en klaar inzicht, voor zijn middeleeuwsche toehoorders.’

Enige *Bijlagen* besluiten deze vlijtig en degelik bewerkte studie.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (September-Oktober.)

De Gids.

Sept. Een artikel van C. SCHARTEN, ter herdenking, is getiteld *De geheimen der Camera Obscura*. Hij ontleedt en prijst de verrassende, nog steeds frisse stijl, en verklaart de populariteit uit ‘de hollandsche poëzie in hollandsche vormen, daden en toestanden’. Tegenover HUET's opvatting, ziet hij in HILDEBRAND - met zijn eigen woorden - ‘een jong gemoed dat, van boosaardigheid vrij, zijn Vaderland en de menschen liefhad’. De kompositie blijft zwak: zelfs in *Gerrit Witse* is een onbeholpenheid, die de auteur geestig, maar rondweg erkent. Er is evenwel in de *Camera* een element dat men langzaam ziet voortwoekeren: ‘Naast den levensminnaar van nature, den bijna onbewusten kunstenaar in hem, leefde de eenvoudige, oprechte christen, de geboren zielen-herder, begeerig zijn werkzaam geloof in daden om te zetten’. Er is een ‘dualiteit van genot in menschenbeelding en behoefte aan menschen-beleering’. In *De familie Kegge* komt dat duidelik aan den dag. Op het *spelen* van den geest is niet de ‘schoone *ernst*’ van een grote proza-kunst gevolgd. ‘Een eigen *schepping* van zijn rijker menschenkennis en vaster innerlijk licht te vervullen, - het lag zoo weinig in zijn bereik, dat hij de bestaanbaarheid van zoo iets wel nooit zelfs overwogen heeft’. ‘Er zat aan kunst niet meer in hem dan de enkele fijne natuurverzen, die hij gemaakt heeft en de enkele - onvergangkelijke - schetsen, waarover wij hier handelden.’

Okt. M.H. VAN CAMPEN bespreekt de bundel schetsen van G.F. HASPELS: *Wisselend Uitzicht*, die hij zeer ongelijk van waarde acht.

De Beweging.

Sept. In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* karakteriseert ALBERT VERWEY de Afrikaner dichter TOTIUS,

uit zijn jongste gedicht *Rachel*, waarin hij de moeders en kinderen, slachtoffers van de oorlog, herdenkt onder het beeld van Rachel, de moeder van Israel. Deze verbeeldingswereld 'geeft volle bevrediging aan het ernstig en vroom, het eenigszins zwaarmoedig maar edel gemoed van een jong en peinzend Zuid-Afrikaansch Christen.' 'Deze bijbelsche poëzie van beperkt-vaderlandsche, ja kerkelijke opvatting, schijnt ons, zelfs in Afrika, niet meer de uiting van sterke dichterlijke drift en voortbrenging.' - 'Wij kunnen TOTIUS wel waardeeren, maar niet bewonderen.' Daarop volgt een nadere ontleding van deze poëzie: 'Kalmte van beschouwing en bespiegeling, - dat is de sfeer waarin we bij de lezing leven en waarvoor we de dichter alleerst dankbaar zijn.' Het werk is volgroeid, de verzen zijn vloeiend, het gevoel eerlik, de voordracht ordelik en puntig, maar één ding ontbreekt: 'de taal draagt niet de oorspronkelijke kracht van een sprekend mensch tot ons over.' 'De toon die uit TOTIUS' verzen opklinkt, is dan ook niet een nieuwe stemklank die zich losmaakt uit de woorden, maar een bekende klank waaraan de woorden zich hebben aangepast': 'zij zijn nederlandsche versklank, in zuid-afrikaansche woorden en voorstellingen'. Zowel om de taal als om de geest die uit zijn werk spreekt, stelt VERWEY deze dichter tegenover de meer modern voelende LEIPOLDT: 'Meer als een willoos bewogen zanger van het oude, dan als een voortbrenger van de nieuwe toekomst die in zijn land gistende is, verschijnt hij ons. Een dichter van het verleden eigenlijk, een romantisch dichter.'

Groot-Nederland.

Sept. HERMAN POORT bespreekt in de rubriek *Literatuur* 'Nieuwe verzen' van HERMAN MIDDENDORP, die hij zielloos namaaksel, en van FELIX RUTTEN, die hij dichterlik, maar zwak noemt.

Okt. J.L. WALCH prijst de schetsen van JEANNE REYNEKE VAN STUWE, in haar bundel 'Geef ons heden', o.a. omdat daarin de Haagse volkstoon zo goed getroffen is.

Onze Eeuw.

Sept. J. BOSBOOM Nz. geeft in een artikel *A.L.G. Bosboom-Toussaint en Nicolaas Beets* een gedeeltelike brievenpublicatie. Mevr. BOSBOOM's brieven 'leggen doorloopend getuigenis af van liefde voor den dichter BEETS, van vereering voor den leeraar en schrijver der *Stichtelijke Uren*', maar 'zij herinnert hem steeds dat hij HILDEBRAND is.' - A.H. KAN wijdt een studie aan een Latijn-dichtende Nederlander: *Nicolaas Heinsius in Italië* (1646-1648). Hij schetst het karakter van deze auteur voornamelik uit zijn brieven, o.a. aan zijn vader DANIËL HEINSIUS.

Okt. A.H. KAN besluit de bovengenoemde studie. - G.F. HASPELS prijst KALFF's *Inleiding tot de Studie der Literatuur-geschiedenis*.

Vragen des tijds.

Okt. G. KALFF herdenkt in een artikel de romanschrijfster *Elisabeth Maria Post*, en vraagt voor haar een ‘bescheiden plaats’ in onze letterkundige geschiedenis. De schr. beperkt zich tot haar roman *Het Land* en schetst het maatschappelik en letterkundig milieu waarin dit boek ontstond. ‘In een kort begrip is daarin heel wat van het toenmalige geestelijk leven en gemoedsleven samengevat’. Hij stelt dan een onderzoek in naar de lektuur van deze romanschrijfster: de Nederlandse, Duitse (KLOPSTOCK, KLEIST, GESZNER, LAVATER) en Engelse (RICHARDSON, YOUNG, THOMSON). De zwakke zijde van dit werk is ‘de geringe aesthetische waarde voor onzen tijd’, maar door karakter en historiese betekenis heeft het blijvende waarde.

De Nieuwe Gids.

Sept. In de *Literaire Kroniek* bespreekt W. KLOOS het eerste deel van *Alle de Werken van Jan van Ruusbroec*, in nieuwere taal overgezet door Dr. H.W.E. MOLLER. Bij de vergelijking met het origineel gebruikte KLOOS een Nederduitse tekst, uitgegeven door ULLMANN, die hij voor de oorspronkelike aanzag.

Elseviers Maandschrift.

Sept. PAUL FREDERICQ schrijft een uitvoerig en geïllustreerd *In Memoriam Max Rooses*. - H. ROBBERS herdenkt onder het opschrift *Hildebrand honderd jaar* de Camera Obscura. POTGIETER smaalde z.i. ten onrechte op ‘de copieerlust des dagelijkschen levens’, maar aan de andere kant is de Camera ‘vaak overschat’. HILDEBRAND is geen romanschrijver, maar een ‘vertellend prater’; zijn ‘gemoraliseer is verouderd’, maar desondanks, het boek blijft leven. Niet zonder bedenking is de bewering van ROBBERS dat HILDEBRAND ‘na de zeventiende eeuw onze eerste taalmaker’ zou zijn.

Oud-Holland.

Afl. 3. F.D.K. BOSCH vervolgt zijn publicatie van de *Brieven van Willem Bilderdijk aan Johannes Kinker*. Deze brieven behandelen achtereenvolgens geldzaken, de samenstelling van de bundel *Mengelpoëzie*, filosofiese verschilpunten en BILDERDIJK's houding tegenover de Bataafse republiek.

Stemmen des Tijds.

Sept. J.TH. DE VISSER geeft zijn herinneringen aan *Professor Beets*, die hij in zijn verhouding tot de studenten schetst naast zijn ambtgenoten DOEDES en VAN OOSTERZEE.

Ons Tijdschrift.

Sept. FRANK GERICKE publiceert een vijftigtal *Presentjes*, tweeregelige puntdichten, waarvan er verscheidene gescherpt zijn tegen hedendaagse letterkundige toestanden en bekende letterkundige persoonlikheden.

Van onzen Tijd.

No. 45 vlg. C.R. DE KLERK besluit zijn artikelenreeks *Over de nieuwe litteratuurgeschiedenis*, waarin hij, met alle waardering voor TE WINKEL's verdiensten, zijn beginselen bestrijdt.

Den Gulden Winckel.

Sept. G. VAN ECKEREN schrijft een *In Memoriam W.G. van Nouhuys*. - P. BEISHUIZEN GZN. haalt in de rubriek *Oude Boeken* een berijmde *Korte Wegwijzer, ter Spel-, Spraaken Dichtkunden* van de Haarlemse meester JAN VAN BELLE te voorschijn. - J. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA-ELIAS bespreekt *Vondel's Leven en Kunstontwikkeling* van H.C. DIFFEREE. - G. VAN ECKEREN beoordeelt *Wisselend Uitzicht*, de jongste bundel van G.F. HASPELS, die hij als geheel lager schat dan het beste werk van deze auteur.

Okt. GERARD VAN ECKEREN prijst in de *Kantteekeningen bij de literatuur van den dag* de verzen van JOANNES REDDINGIUS. - H. VAN LOON schetst BERNARD CANTER als journalist hoog, maar zijn *Dramatische Werken* vindt hij ‘maakwerk’.

Museum.

Aug.-Sept. F. BUITENRUST HETTEMA bespreekt de *Grammar of Modern West-Frisian*, die hij als ‘degelik, beknopt en prakties’ prijst. De schrijver volgt de descriptieve methode, d.w.z. de historiese taalkennis wordt gebruikt ‘om 't nù uit het verleden te verklaren’. Toch is de oude zuurdesem niet geheel ‘uitgezuiverd’, gelijk de beoordelaar aantoont. De syntaxis is nog te weinig analyties. Hoogst wenselik is ‘een nederlandse, zo mogelik bredere, bewerking’ van deze waardevolle studie. - J.H. KERN kondigt een boek aan van H. PAULUSSEN: *Rhythmik und Technik des sechsfüssigen Jambus im Deutschen und Englischen*, die ook voor de studie van de Nederlandse hexameter van belang is.

De Schoolwereld.

Sept. M.H. VAN CAMPEN zegt in de rubriek *Over Litteratuur* o.a. iets over het wezen der Dramatiek en ‘over dialoog’, beide naar aanleiding van QUERIDO's *Jordaan*. - H. VAN STRIEN begint een reeks *Opmerkingen over taal en taalonderwijs*, waarin hij achtereenvolgens polemies behandelt ‘Onvolkomen taalkennis en het kind’ en ‘Oorsprong en betekenis van een woord’.

C.D.V.